Lauri Luoto

Ikuiset uhritulet

IKUISET UHRITULET

Printed in U. S. A.

Tyomies Society Print, Superior, Wis., 1929

LAURI LUOTO

IKUISET UHRITULET

AMERIKAN SUOM. SOS. KUSTANNUSLIIKKEIDEN LIITON
KUSTANTAMA

SOTA! MISSÄ SIVISTYS?!

Taistelu!

— — —

Erämaa raikui...

— — —

Yksinäisyyden suljettu syli kummasti kohisi.

— — —

Outous osan riisti rauhaa... vihaako? Kaunaa...

— — —

Komeroista korpimaille... kalliovuorilta kankahille, kajoi meteli, eteni melske...

— — —

Hiilloksena hohti rinta... henki hehkui... syttyi sydän. Rinnallasi käsikädessä kävi kuolema, kävi elämä.

— — —

...*Oli sota!*...

Oli ilmi ihmislahtaus ja murha!

Verikevään kumisi kello Tuhatjärvien maassa... Kumisi kolkosti kamala kaiku... Koskien kuohuisten partahilla kapsahti kuolemanratsun kavio. Satulassa sankarina Tuoni musta, tiellä murhe... Kauhunkannukset kylkiin iski, upposi säikeinä sieluun että ytimiin ihmisajovimma... Pelko että pakko ajoi joka miestä mukaan... Yksilöahneudessa himo saaliin käski saitaa. Osatointa orpous kutsui. Este elämän eteen asettui rauhanastunnalle.

Vuossatain vääryys versoi... Katkeruuden kyyt kypsyivät. Syttyivät salamat ja sinkosivat sisällissodan synkässä ukkospilvessä...

Päivä ja yö... rikas ja köyhä... ihmisyys ja petomaisuus... viisaus ja hulluus... yksinoikeus ja osattomuus, veljeskansassa versoi perintönä. Isäin perintönä...

Ihminen ihmistä metsästeli. Suku suvun seassa kavalana käyskenteli... valkoiset himosivat verta. Verta kaipasi kovaosaisenkin kalpa. Aseilla sekä käsikähmässä

karkasivat kimppuun... miesten mielissä mitteli hulluus. Harmaana, lyijynraskaana virtasi verissä viha... Eläin ja peto astuivat ihmiseen. Saavutetut uhrit otuksina silvottiin. Luomakunnan korkein kohlittiin kuin kuollut kappale.

Viha katseessa, viha aikeessa. Voittajalla kuolana valui suusta vaahto. Sinkosi vasamina isäin sisu. Perintönä juutasteli härkä ja perkele... Sonnien oli se inu, sekä munuaisten pöyree mulko. Veresti katse, veresti tanhuu ja taivaanranta...

Mutta toki toiset osasivat olla pinnaltapiten tyveniä, kyllin ovelia auttamaan osattoman läkähdystä. Telottajat saivat hienoja huomautuksia. Osviittaus, silmäniskentä, "viatoin" vihjaus vain saattoi hengenoton olla merkkinä. Hymyt hirtehisten jäähtyi, jäykistyi... Toisinaan murhaajan sysimustaan poveen painui ikuinen kauhun haamu. Verityö saattoi hampaitaan kiristellä. Kammo kulkea kaikkialla yksinäisimmänkin pimeyden peitossa. Moni lahtari jahtautui omaan hirsipuuhun, omin käsin kuristi kirotun hengen. Kalpea saatana istui tahi teuhasi manttaalijehujen kenttätuomiotuvissa. Vaikerrus, valitus, itku ja kyyneleet olivat ainoa nardusöljy ja ihmeellinen voide emälahtarin sydämelle. Ja murhahekumaa ei suinkaan heinäsirkansylkynä tirkattu tämän maasammakon silmään.

— — —

Mistä syy?

Mistä seuraamus?

Mistä hirmuiset rikokset?... Mistä tuomio tämän karvainen esiin astui?... Oliko yleensä ihanteilla, sivistyksen ja raakalaisuuden olemassaolevaisuudella ollenkaan rajaa? Mitään merkitystä oliko menneisyydellä, historialla? Mitä olivat tuoneet kirjallisuus, runous, polemikot?... Mitä sivistystä olivat saattaneet filosofit, sanomalehdistö?... Mitä kansantaloustieteilijät, arvostelijat? ... Mitä koulumestarit, tiedemiehet?... Mitä maanraivaus, viljelys?... Keksijät ja politiikot?... Mitä kaiken maailman uskonnot?...

Mitä kaikkea, sanalla sanoen, olivat nämä vaikutta-

neet Suomen kansaan?... Sotainnostustako ne liehtoneet olivat? Into-isänmaallisuusko tässä ylinnä riekkui! Ja mistä kaikesta tämä haltioituminen...? "Rakkauden laeilla suojattu yhteiskunta" kultaisena sorsana ajan ulapoilla uiskenteliko? Tahi tuomittuko hukkumaan, kuten aaltojen alle vajonnut heinäsaari?

Kaikki tämä, ja paljon muuta pyyhkäistiin pois. Eihän tomuhiukkasen vertaa menneisyys painanut nykyisen "valistuksen" vaakakupissa... Sanakokoelmana vain helähtivät koko kulttuurikorut, ihmisyys, arvot, kunnia ja maine. Kaikella oli käyty turulla kauppaa isänmaan ja uskonnon puolesta. Armopalukoilla kärrytty kansalainen sai ottaa vastaan iskut, häväistykset, maata verissään valkoisten pakanain kalmantanssissa. "Paremmat ihmiset" hekumoitsivat hulluudessa. Ilmoille kajahti kokonaan uusi ilmiö:

"Isänmaanpetturit hirteen!"... "Kuoppaan ryssän kätyrit!" "Koirahaudoille kansankavaltajat!" "Kartanovarkaille kuulaa!" "Mäkeen maineettomat!" "Punikkipäällystölle kuolema!" "Pistimestä punaisille!"

Hurmon hihkutanssit jauhoivat. Ulvonta etsi oman korvansa. Mökämanttaalijekunat tohottivat. Kouhahtaneet mehentäjät eivät tarvinneet kahta käskyä. Punaniskaisille köyhien kynijöille vihjaus oman itsensä mustassa mielessä kuiski "viimeistelyä"... Saatikka sitten julkinen "suomalaisen sana ja miehuuden lupaus", kiersi änkyröiden ylvään mielen isänmaalle ylenpalttiseen uhrautuvaisuuden irveen. Eipä ihme, jos havuhattuiset voittajat näin runoilivat, että lauloivat:

"Raitti se oikeen rytkähteli
ja raitti se oikeen rytkähteli!
— — —"

"Roiskuu rapa hyrrystä hei!
Rumiskuormia kirkoolle tuaraan.
— — —"

"Niskasta kiinni ja puukolla selekään
ellei se sinuhun suostu...
— — —"

"Sormia, korvia, kappalehia
rumasilppua poijat lyärään!
— — —"

"Jumal'aut tämä maahan on turvaton
tän' ymmärsi Hiiskoo kyllä!
— — —"

Isänmaalliset laulut olivat muuttuneet "taistelulauluiksi", joiden säveleet peräisin kolmikymmenvuotisen sodan ajoilta, vaikka sanat olivatkin teon, sekä nykyajan tapojen mukaiset.

* * *

— — —

Gotlantilaiset merirosvot ammoin Itämeren aalloista nousivat kohden kainoina rannoillemme. Heillä oli ihmisyyttä, pesät ja pennut emorosvojen kanssa kotoisella saarellansa. Niille isät ase kourassa etsivät saalistansa. Osa heistä perusteli tännekin tukikohtia ja linnakkeita. Raastoivat ja ryöstivät kansaamme. Tappoivat ja teurastivat talonpoikia kuin karjaa ja jokaisen ken heille kaikkeansa ei antanut. Väkevämmän oikeudella ja aseen avulla asumaan jäivät. Linnaherroiksi heittäysivät. Veroilla alueet orjuuttivat. Rotunsa kumminkaan ei kyennyt summilta sikiytymään. Vuosisatain varrella rautapaidan ratkoi ruuti. Tiedoissa sekä taidoissa alakynteen joutuneet olivat. Kuningas sekä kansa lähentyivät. Pohjalaiset "seivässodassa" tyrehtyivät linnaherrojen ja huovien tapparoihin. Nyt aateliston entisten apajissa taasen isänmaanuskossa ponnistelivat... Metsäherroiksi ölvistyneitä parooneja puolustamaan kävivät, turpoutuneita tehdasturilaita, jotka naisten ja lasten hikeä imeneet olivat.

Pankkiirien, koronkiskureiden itaria asioitsijoita, lakimiehiä, kansan kupista omin luvin litkijöitä tukivat, leveitä ja leuhkia manttaalimötköjä, suulaita suurtilojen omistajia, kiljunkeittäjiä, jonkalaiseksi roikaksi entiset linnaherrat ja rosvoritarit meidän maassamme muodostuneet olivat. Kas tämä roikka se asestautui "isänmaan puolesta", uskotteli mukaansa pohjalaisen talonpojankin tukemaan aseen avulla ryöstövaltaa, jota ryssän valtikan varjolla viimeisen vuosisadan harjottivat. "Vapaussotaa" ulvoivat ja sen nimissä ennen kauheudessa kuulumattomat Suomen kansan veritalkoot toimeenpanivat. Karsimattomia, helapäisiä Hansin-Jukkia alkoikin laputtaa herrain husuttamina. Kaikenlaiset kipuraudat ja linttapyssyt kainalossa työkansan niskaan. Vahvasti uskoteltu näet oli, että bolshevikit vievät muka omistusoikeuden maahan ja mantuun, ja että emännästä etanaan asti otetaan talot tavaroineen ja puille paljaille ryöstetään, että isännän selästä nyljetään monta nahkaa ja loppu ruoto myydään ryssille, suin päin Siperiaan, kaivoksiin ja korpiin kuolemaan... Tästäpä ei ihme, että isänmaan pyhät öökärit kauhtuivat... Seurasi Suomen historian ennen näkemätön aika. Poislähtemättömästi peittyy katkeruus, kosto ja huokaukset tähän sisällissotaan. Syyttömästi murhattujen huuto ja tyrehdysten epätoivoinen ääni asuu koirahautain läheisyydessä. Alta väkivalloin luodun mullan astuvat muistot mittaamattomat. Voitetut, osattomain edun puoltajat taistelivat sankareina, sankareina kaatuivat. Kiinni metsästetty, tulen uuden tuoja, mökkiläisvanhus, isä ja äiti koston kohteeksi joutui... Tapahtui rikos!... Synti saatanallinen sikisi!... Verityö tahraisin tahdottiin peittää kivikkoisen mäkitöyryn kamaraan... Läkähtyi uljain, uskalijain elämä! Oikeuden etsijä kaatui...

— — —

Suomen porvari.

Mikä on Suomen porvari?... Se on paatunut ja katumatoin. Vailla rehellisyyttä on tämä rotu!... Että peräytyisi, korjata käpälänsä sivuun veriseltä tieltä...

Ei!... Sitä hän ei halua. Pikemmin peittää, pikemmin kavaluus uudessa muodossa keksiä. Jopa käsiänsä pestä tahtoo tekopyhänä ja uskonnollisena esiintyy. Hirmutöille homehtuneet lakipykälät eivät riitä. "Laillisuutta" etsii! Ei edes vaijeta ymmärrä.

Voitaisi siitä rodusta kentiesi uskoa jotakin hituista hyvyyttä. Ehkä jossain löytyisi siemen, joka lapsen lailla uskoisi "suomalaiseen rehellisyyteen" — kentiesi. Kentiesi — huokaustenkin alta joku löytäisi kohoutumassa vastaisuuden valoa ennustavan häivän.

Villitys jälkimäinen onkin ensimäistä pahempi.

Paatunut porvaristo rypee saastassa ja "omantunnon puhtauteen" tulematta jatkaa astuntaansa aljetulla tiellä. Tietoisesti se yhä kasvattaa ympäristöänsä "isänmaallisessa" ilmakehässä. Haudankaivajan henkimaailmaa hengittää heidän hallitsemansa kansa. "Kulttuurin esitaistelijat" ovat lyhytkatseisia siinä suvussa. Kansamme kohtaloa ohjaavat herrat sokeaan vastaisuuteen. Tie edessänsä ojentuu uudelle tulivuoren kraaterille. Sotaorpoja koetetaan saada oppimaan inhoamaan isäinsä hautoja. Ja entäs vainajien muisto sitten?

Sehän pitäisi olla kuin laskeva illan rusko, joka kertoo millainen päivä on ollut. Sitä näkymätön kangastus ihmismielessä kaihoilee. Kuollut kuittaa kaiken elämän eronsa hetkellä. Mainettansa muistelee hengenheimolaisensa. Ja vihaisinkin vainolainen vaikenee. Ystävät kautta matkan ja tehdyn taipaleen heittävät katseen onko se ollut myrskyä vaiko myllerrystä, tavallista tuultako, rankkasateita ja tyveniä kuuropäitä, vaiko kauttaaltaan kaunista kuultavaa kulkua. Moni on puurtanut pysyvän, moni pysymättömän muiston, toinen iloisen, toinen suruisan sävyn. Historiasta häipyneet kansat kykenivät itsestänsä merkkejä jättämään vain ne, jotka kulttuurinsa korkealle olivat luoneet. Mutta aniharvoja on ollut uurtamassa vuosituhantisia poislähtemättömiä merkkejä jälkimaailmalle.

Kenellä heistä on pyramiideja, kenellä multakumpuja, kenellä koottuja ihmisluista poltettuja tuhkakunnaita

jälellä ammoin unohtuneista eläjistä ja sukupuuttoon kuolleista roduista. Tuhatvuotisilta taipaleilta saattaa olla jälellä vain raunioita, tomua ja tuhkaa. Kentiesi tyhjä aro ja sileä seutu siinä, missä kukoistavat kaupungit satoine tuhansine ihmisineen iloisina sykkäilivät. Egyptiläisistä kivikasoista, kurkanilaisista polttokunnaista, meksikolaisista simpukankuorivuorista, ranskalaisista luolista, Kalevalan aikaisista uhripyhätöistä ja kivikodista, lukemattomista muista löydetään todistuksia tuhansista miljoonista ihmisolennoista, jotka tuonelaan ovat taivaltaneet. Mongolian kivipaadet, kreikkalaiset rauniot ja taide, roomalainen maailmankausi meille kouraantuntuvasti johdattavat tien unhoitusten yöhön. Keskiaika jo meille paljonkin yksityiskohtaisemmin monistuneet muistomerkit tarjoo ja tulkitsee. Tapaamme kokonaisia säilyneitä kalmistoja ja yksityisiä hautoja mitä moninaisimmissa määrin. Ihmisluonne on kaikkina aikoina pyrkinyt luomaan kalmistonsa tuonelan tuntuun, sekä taiteen, että elävän silmän ja hengen palvelusta varten.

Meidänkin päivinämme vainajien lähimmät ystävät, puoliso, omainen ja toveri on vainajan haudalle rakentanut rauhallisen kappelin, tunteiden tyyssijan — ehkä yksinkertaisen tarhan erottanut lehvesistutuksineen, kukkaisineen, kapuaitoineen, portteineen ja pienine penkkeineen. Täällä moni hellä käsi on huolien hoidellut kukkaispengermät. Ajatusmaailmassa, vaiteliaisuudessa viettää yksin jäänyt hitaasti loittonevaa muistoa. Monikin levoton ja lohduton henki löytää rauhan täällä, paikassa missä uskoo asuvan mielikuvain luoman yhtymäkohdan. “Ihminen haluaa keskustella vainajien kanssa” ja siirtyy ajatuksissaan muistojen maille. Uudelleen käy läpi pois painuneita päiviä. Vuodet ja tapahtumat vilisevät sielun silmäin editse. Kauneimmat, merkillisimmät niistä pysähtyvät kauemmaksi aikaa aatoksiin. Herkät ja ihanteelliset tunteet tuppautuvat esille illan hämärissä, milloin päivä sammuu ja elämäkin muistuttaa tuonelata. Jalavien lehvekset liikkuvat, yötuuli yksin uskaltaa henkäistä hautausmaan yli . . . Ja lepattava lehti kertoo vainajien muis-

tolle. Yksinäinen huokaus kohoaa sieltä ja täältä. Milloin kyynelin, milloin kirkastunein katsein ja toivein kalpean kuun puoleen aatoksilla siitä, että lepo meitä lähestyy ja rauhan paikkaan saa kertakin laskeutua raihnas rinta . . .

— — —

Kertoo historia miten Viikingit purjelaivoillansa seilasivat Itämeren halki Suomenlahden poukamaiseen perukkaan, samosivat Nevajoen nietoksien ja uomien kautta Laatokalle ja nousivat veneillänsä permalaisten kuuluisille kalmistoille saakka rikkautta riidalla hakemaan. Tällä matkallansa ryöväsivät haudat ja kulettivat kaiken kalleuden pois. Ja sittemmin kaikkialla sen jälkeen ja sitäkin aikaa ennen on tunkeutunut hautoihin ajan hammas. Luvaton käsi koskettanut ja vainajain mukaan annetut esineet ja arvot pois korjannut. Nykypäiväisiin aikoihin asti ja sotien yhteydessä on ruumiidenryöstö vauhdikkaasti edistynyt.

Mutta onko koskaan kuultu, että vainajien muistoa eivät jälkeenjääneet saa kunnioittaa?! . . . Onko koskaan nähty, että manalle menneiden haudoille pystytetyt merkit, kukkalaitteet ja seppeleet kiskotaan pois ja törkeästi häväistään? Että ihminen on kuin itsensä täyteen syönyt härkä sontineen ja sorkkineen, joka jalkoihinsa tallaa ja tunnottomasti rypee ruusupenkerettä? . . . Ja onko milloinkaan ennen nähty niin tökerötä vihan törmäystä, joka haudan taakse ylettyy ja käy kalmistojen kostantaan? Mitä kaikkea tämä tarkottaa? Ja mikä "kulttuuri" tämä onkaan?

Se on valkoisen Suomen manttaalimötköjen yninää. Se on ylöskammatun ja saksetun pystytukkaisen sarkatakin tohloa pökötystä. Se on metsäherrojen hounaa kalman kihoilemista, joka holtittomasti haltioituneena möyrästää sarvet syvällä oman sukunsa sontatunkiolla.

Kas tämän sivistyksen sotilaat eivät kunnioita haudalle polvistuneen äidin kyyneleitä. Valkoinen mies "ottaa niskasta kiinni ja puukolla selekään, ellei se sinuhun suostu!" Mistä joukosta kuului taistelulaulu: "Roiskuu rapa hyrryistä hei! Rumiskuormia kirkoolle tuoraan?"

Tehtaan työläinen, vaatimaton, köyhä ja yksinkertainen, kunnioittaa ja pyhittää aatteensa edestä taistelleiden sankareiden muistoa. Ja kuten alhainen ja suora, veistelemätön hengeltä ja mieleltänsä, niin myös vaatimatoin ja karkea on köyhän hautakivi. Vasta sellaiseen on osanoton uhrannut ja palkkapenningit likoon laittanut. Matkaansaattanut yhteisen muiston punasankareiden kummulle, mikä vaatimatoin ja mykkä... Kivi... Suuton, sanaton. Kas...

Kas sitäpä ihaillen yhtä sanattomasti, katsellen ja myhäillen kulki kalmiston ohi työkansa. Mutta kuinkas kävi yökautena eräänä? Saapui valkoinen mies ja pyhän paaden muruiksi moukaroitsi!

Häväistys oli tapahtunut! Kas siitäpä sana saapui kautta tehtaiden ja työpajain, jopa pelloillekin ehti. Ja kansa vaelsi seuraavana sunnuntaina kalmistolle... Ja mitä tästä sanoi tyyni työmies? Suunsa sanattomana sulki... Katsoi... Katsoi kiven kirpaleita hetken. Tovin seisoskeli, lakin lujaan puhumatta painoi ja takaisin kotikorsuun ääneti astui. Mitä mietti? Mitä tehdä aikoi? Sitä maailma tuskin tiennee.

Onko valkoinen mies arvellut mitä tauontansa tarkottaa?

Mikä mykkyys mielessänsä? Ja mikä katse pojassa polven korkuisessa, jonka tapetun isän haudalla on tällätavoin teuhattu...

Taikka mikä valkoisella oli ajatus vangita avuttomia ihmisiä kymmenin tuhansin ja unohtaa heidät nälkäkuolemaan? Veretön murha verisen seuralaisena. Vaiko valkoisen oman heimon ja hengen murha?

— — —

Astelipa vastaani kalpea mies, Tammisaaren yhdeksän vuoden asukas.

— Minkätähden istuit vankilassa näin kauan?

— Olin punakaartin rivimies, jossa toimessa en ampunut yhtään laukausta.

— Mutta ettehän ollut punikki?

— En ollut silloin vielä, mutta nyt sitä olen. Hengitän ilmaa elääkseni taistelua varten.

Silmiensä outo leimu kätki polttavaa kuumetta.

Mietinpä kaikkea, kunnes muistan erään talvisen tammikuun illan pimeässä Siperiassa. Silloin istuin karkoitetun Kalle Forssin kämpässä. Juttujansa kuunneltuani tulin johtopäätökseen, että viisikymmenvuotinen vankeus oli ennen kuulumattomalla tavalla miehen sisua kärmistänyt. Puheensa loppulauseen vieläkin muistan:

— Ja kun lepoonmenemiseni hetki minulle koittaa, on testamenttini maailmalle kolkko kirous. Suomen virkavalta riisui minulta sukuni ja kansani silmissä kunnian ja ihmisyyden.

Pelkäänpä että Kalle Forssin testamentin olemassaolo ei koskaan kulu umpeen, eikä vanhene, vaan tulee kuulluksi kotimaassa ja että siitä perillisille tavalla tahi toisella tieto kulkeutuu.

— — —

Punaisen työkansan tappio tässä maassa merkitsi vuosisatojen aikana ryöstetyn rikkauden rosvoille edelleen jäämistä. Valko-varjagilais-huliganismi yhä elää ja hallitsee. Suomalaiselle maaperälle vielä kerran lujitettiin puoliveristen vierasheimoisten veroherrojen valta, voima ja kunnia. Merirosvojen äpärille annettiin uudelleen tilaisuus iskeä leijonankyntensä kansan säkeen ja satulaan. Nämä kansallisten aatteiden ja ihanteiden ryövärit, palleamahaiset porvarit, suomalaisen työläissuvun raiskaajat, ovat ottaneet itselleen koko lauteet ja karsinan kalevaisessa pirtissä. Isäntinä ylvästelevät, metsäpohattoina pakanat puhisevat. Pankkiirina ja tehdasparoonina kiskovat kansalta varoja ja työvoimaa... Samat suutarit ovat kansallisia, — isänmaallisia herra paratkoon!

Sanovat *rakastavansa* isänmaata, vaikka eivät vaivaseen launaan ikänä kuokaniskua sen kamaraan ole iskeneet, vielä vähemmin sitä suojelleet. Mutta vieraan vallan tukijoina kyllä tämän maan talonpoikaa ja rahvasta nylkeneet. Milloin on tarvittu miestä sotatantereille, veroja ja nahkoja linnanherralle ja kuninkaalle, keisarille ja ruh-

tinaalle, kyllä porvari apua on antanut kansan kuristamisessa, mutta itse aina lämpimällä liedellä istunut ja kodin kissana pankolla pysynyt.

Kuka voisi sanoa toisin tästä roturoikasta?

Kenen syy muiden, ettei Suomi ole nyt *suuri ja vapaa?!*

Kuka tässä on isänmaata myöskennellyt ja kansaa kavaltanut?

Kuka poikkiteloin edistyksen tielle astunut ja yksityisedut alhaiset syliinsä ahminut? Kenellä tässä kansan kohtalo kalliimpana kumottaa, ruokottomalla ahkiollako, vaiko poloisella työläisellä?... Kenen taskussa ne sadat tuhannet pullottavat, ja manttaalimäärät metsiä kasvaa jytistää? Kenellä kartat ja rajapyykkilinjat ainoana vaivannäkönä? Kenellä valtavat kosket ja tehtaat kehrää? Mutta kuka asustaa mäkimökkiläisenä kartanon tallin takana kallion kupeella? Tahi kenellä perunamuru tupakkipelto? Verotaakka ja orjan työ?

Joka näistä oloista Suomessa ei tiedä, hän ei käsitä luokkasodan syitä 1918, joihin vaiheisiin myöhemmin palaamme.

Se oli *verikyynelten kevät,* josta koskaan ei vaimene äänet multihin maan...

2.

PIRKKALAN PAHOLAISET.

Pirkkalan pitäjä, ja "Kivikirkko", olivat jo ammoin 1300 luvulla tunnetut hämäläisenä keskuspaikkana. Tämä oli alunpitäen ainoa kuulu kohta koko heimon pohjoisilla Tapion tanhuilla ja hallitsi se Suomen saloja hamaan pohjolaan saakka. Kristinopin saatua jalansijaa tämän "pakanallisen" kansan keskuudessa kävivät kymmenet penikulmat kirkkomatkoilla kerran vuodessa kevään kerstänneillä ja hankien kantoaikana Hämeen pakanat. Suurena miehen mullikkana hiihti kolmikymmenvuotias

"poika" kivikirkolle herran pyhälle kasteelle. Isät poikineen yöpyilivät, jopa viikotkin viipyivät ja samalla sakramentin, pyhän ehtoollisen nautitsivat. Tekivät kauppaa tuomillaan nahkakimpuilla. Pitivät markkinoita porolaumoineen etelän asujanten kanssa. Sekä henkinen että maallinen meno oli kanssakäymisessä keskenänsä. Paitsi että liikettä tehtiin kirkon ja vaihtokaupan muodossa, asui Pirkkalassa kuuluisia noitia ja tietäjiä, joista yksinomaan kansa tiesi ja avun moninaisille taudeillensa sai. Korjasi pahan pureman asian, "jopa lennätti kiron sinne, mistä se oli tullutkin", vaikka se useimmiten menikin syyttömän henkilön nilkkaan, teki luoman lapaan.

Ikimuistoisista ajoista alkain asuivat hämäläiset Pyhäjärven ja Näsijärven ympärillä ja yhtymäkohdassa. Synkät salot olivat saalista täynnä. Järvissä lukemattomissa kalaa ja vesieläintä. Maanviljelyksen alkuajoista asti kieputti pahanpäiväinen vesiratas jalkamyllyjä Tammerkosken kuohuisten kivien kaltailla. Mutta vasta sangen myöhään, kuningas Kustaa III aikanansa käytyään Pirkkalassa päätti perustaa tänne muutamia tehtaita. Pian sitten tämä Pirkkalan kirkonkylän taaja markkina-asutus siirtyikin vähin erin lähemmäksi kosken vaiheita ja muodostui jo sitä aikaa ennen kaupungiksi. Hämeen ja Satakunnan pellava-, hamppu- ja villatuotanto kehittyi ja antoi raaka-aineita, kumminkin vähäisessä määrin. Vasta kun Ruotsin yliherruus Suomessa oli muuttunut Venäjän valtikan alle antoi keisari Aleksanteri I Tampereella käyntinsä muistoksi kaupungille vapaakaupan oikeudet. Tämän määräyksen mukaan saatiin Tampereelle tuoda ulkomailta tullivapaasti kaikkia koneita ja raaka-aineita.

Varsin myöhäisiin aikoihin asti, vielä pari miespolvea sitten, oli kansan puhekielessä vanhat tavat ja nimitykset. Maanteitse kun matkaa tehtiin oli hollituvissa laajalti puhuttu "Kivikirkko." Kivikirkolta alkoivat virstat ja penikulmat. Ja Kivikirkolle ne päättyivät. Mutta myöskin Pirkkalan "punaiset pirut" kiersivät huudossa ja maineessa. Suusta suuhun kulki kertomuksia ja legendoja, mitkä olivat yhteydessä Kivikirkon vallan ja paho-

laisen kanssakäymisessä. "Pirkkalan piruja" saattoi olla pitkilläkin matkoilla ja voivat ne ilmestyä yllätyksenä siellä missä niitä ei voitu aavistaakaan. Jos Pirkkalan piispa ajoi korskuvilla hevosillansa, oli kannaksilla tavallisesti Pirkkalan piru. Näkymättömässä muodossa tietenkin. Mutta tietäjät ja noidat, joiden valtaa eikä silmää voinut vääräksi kääntää, he yksin kertoivat kuinka piru astuu häntä solmussa jokaisen "mustatakin" kannaksilla. "Piru ja pappi ajaa samalla kyydillä", on vanha pirkkalainen sananlasku.

Paitsi että papisto kulki ehtoolliskaluineen maakunnissa sairaiden luona, lukukinkereillä, raamatunselityksillä, kirkkoonottamis- ja vihkimysmatkoilla, tahi palkkojen kokoomisissa ja verojen kiskonnassa. Ei se tyytynyt omien tehtäviensä täyttämiseen.

Papistolla oli vastassa siihen aikaan "paha saatana", joka kujeili ja koukkuili, heitteli verkkojansa apajalle keskellä pyhintä seurakuntaa ja veti sieluja uistinkaupalla.

Kuten hengellisessä työssä yleensä, oli maallisena edustajana taivaan asioilla lihallistuneessa muodossa papisto. Pahan asioilla taasen touhusi tavallinen rahvaan mies, tahi nainen, se joka oli oppinut tietämisen ja taikojen salaperäisen käsitteen siitä, mikä järjen kannalta oli hyvä, mikä paha. Tietäjät olivat vaikutusvaltaisia henkilöitä. Hänen sanansa saattoi painaa enemmän kuin koko papiston ja virkavallan yhteensä. Sentähden ei ollutkaan ihme, että mahtavat kirkonpylväät varsin myöhäisinä aikoina vielä saattoivat löytää edestänsä hämmästyttävän kovakouraista ja niskottelevaa vastarintaa, varsinkin jos se koski maallisia ja taloudellisia etuja.

"Poukkalan noita" oli Hämeen takamaiden pohjoisilla perukoilla. Tavallisesti tie Kivikirkolle kulki Poukkalan kautta. Kun näet hengelliset asiat oli ajettu, myöty nahkat, ostettu leivisköissä suolaa ja takorautaa, tarvitsi tulomatkalla tietäjän puheille poiketa. Kuka etsi tehostamista metsästystamineillensa, kuka kalaonnea kysyi. Kenen karjaan karhu tuiki taajaan tungeksi. Olipa kareensilmä ka-

tastanut katiskat, tahi porsaan purtilon pilannut. "Liika" oli tarttunut jotakuta jalkaan, sitä porotti ja poltti pakanasti. Sattuipa Hiisi hyväkäs hyyryläiseksi metsille ja maille, sotkien talon tavat. Emäntienkin asioille puuttui. Turhaan silloin kuka voita meinasi. Kalskuttaa kyllä kirnua aamusta iltaan turhan vuoksi sai, mutta voita siihen ei tullut. Eipä hyväkään viili happameen käynyt. Ja entäs sitten "pahasta päästö." Ihmisen viat ja vaivat kukapa ne parahiten pintehistä pelasti ellei Poukan muori. Kenen viikate "kärmeesti kihahti" ja kateettoman heinän katkaisi ellei Poukan sepän. Kukas varsaonnea varoi ja tallin tietäjän neuvonnalla napoi, oli sillä hepo hyvä.

Kussa kulki tietomies ja sukunsa suuri, siellä siunaus samosi ladulla. Tämän tiesi koko kansa. Koko heimo miehissä multiin mennehissä uskoi taionnasta apua... Uskoi apua ja tyydytyksen elämälle etsi... Mutta mikä menneheksi oli luotu, sepä mennä annettiinkin.

Koska kirkkokansaa ei ollut Poukan suku, vain nimeksi kansa kulki, kun siihen oli pakko. Muutoin täytti tarkoin tehtävät, lain mukaisesti verot maksoi. Jopa joulukynttelitkin lahjaks ruunuun seitsenhaaraiseen antanut miesmuistiin oli.

Kumminkaan kateenkorvan kuulematta ei mennyt iankaiken tietäjän työ. Kivikirkollepa saapui meren takaa uusi herra. Tämä ruhtinas paavin oli kätyri kärkkä. Pakanuus ja noituus tuli perinjuurin kiskoa kansasta, koska juuri Hämeessä pienenä pysyi seurakunta. Paatuneisuus paavin korviin asti kulki. Pirkkalan noidista juoru juontui ja pakanuuden musta maakunta oli uhkana entiselle työlle.

Uusi komento ja kopea tapa astui esiin. Noituus tarkoin tutkittiin ja paljon noitia otettiin kiinni. Noitaneuvoja myöskin kuormittain kuletettiin Kivikirkon kuuluun pappilaan, jonka pihalla ne kansan nähden poltettiin. Enimmin syylliseksi selvisi Poukkalan isä ja poika. Korkean kirkkoraadin edessä Poukka joutui häpeällisesti paljastetuksi. Hautausmaasta hän oli hankkinut kaikenlaisia välineitä, kuten kirstun lautoja, Kiesus madonnan

kuvia, ristejä, pääkalloja, sääriluita, ruumiinkouria ja kuolleiden hikiliinoja. Tuotiin esiin kirnuja, joissa oli kaksi pohjaa, joiden väliin tehdessä oli asetettu elävä käärme. Pieksämällä muutamia Poukan parantamia ihmisiä saatiin tietää saunotuksesta, missä sairaan oli loikoiltava lauteella yhteen raasiin yhdeksän yötä, jonka jälkeen leini ja luusärky oli heittänyt uhrinsa. Jouluaamuna pimeässä olivat paholaiset huudelleet Poukan riihikoivuissa kirkkoon menijöille: "Pirkkalan pirut Poukan saunassa!"

Poukka itse ei ollut tunnustanut mitään.

Ei tämä mies pyytänyt armoa, eikä syyllisyyttänsä valeeksi ajanut.

Ankara Kivikirkon herra päät katkoi noidilta muilta, paitsi Poukan itsensä Turkuun laittoi. Kirjotti kamalan kirjeen tuomiokunnan kapituliin: "Tässä mukana seuraa kahlehdittuna emä-perkele, joka asuinsijansa oli ottanut tänne pimeään Härkämaahan. Visusti on häntä vartioitava. Kahleista kyllä ei irti pääse, jotka täällä olen antanut kinttuihinsa takoa vahvoilla rautasepän käsivarsilla ja herran jumalan voimalla, jolta kaikkinainen ylenpalttinen hyvyys tulee. Tämä mies on lähetettävä Tukholmaan ja sieltä itsellensä pyhälle isälle tutkittavaksi Vatikaaniin, jotta meidän kunniamme nousisi hänen silmissänsä. Ja että pyhä isä saisi nähdä itsensä perkeleen siinä haahmossa kuin se päällensä pukenut on... Kaikkinaisella nöyryydellä ja alistuvaisuudella..."

"Mutta muistakaa sentään yksi seikka. Älkää jättäkö linnan vankilassa avaimenreikää tukkimatta, mihin tämän tuomittavan suljette, sillä hän voi hyvinkin luikerralla käärmeenä matkoihinsa. Tämä on justiinsa se Vanha Mato, mistä edelläkävijät kirjoittaneet ovat."

— — —

Koskaan ei Poukka perille Turkuun tullut.

Eikä pyhä isä Roomassa saanut nähdä hämäläistä Pirkkalan noitaa. Turhaan lipoi kieltään uhrihimoinen Turun musta veljeskunta. Turhaan kuvitteli korskea kirkkoruhtinas Pirkkalassa maineensa kohoamista ja kuului-

suutta. Turhaan tämä kiukkusäkki puhkui ja puhisi pyhää vihaa...

Kun sekä kyytimiehet että kyydittävä oli taivaan tuuliin huvennut ja tietoja ei alkanut onnitteluista tulla, alkoivat perillä Pirkkalassa jäytää epäluulojen kiusalliset kyyt. Kevätholseen aikoina, jolloin vedet aukenivat ja kalastaja syti poreeseen tilaa pyydyksille, tuli toki jotakin selvää merkkiä salaperäisyydestä. Pappilan isäntärenki saapui Näsiselältä, Siilinkikarin kärjestä kalastamasta. Olallansa kantoi vempelettä, mikä muka kivenkovaan koko väen kera kinatessa kuului olleen pappilan valjaista ja juuri silloin matkaan asetettu kun noitaa Turkuun aijottiin. Asiaa papilta itseltään tiedusteltaessa kauhistui tämä sanattomaksi, eikä voinut selittää sitä seikkaa, miksi todella Turusta kenkään ei takaisin tule, ei viestiä tuo, ei luun surua matkueesta tämän mokomampaa kuulu. Olihan hän, herran mies, sekä sanoilla että töillä täysin kourin ruvennut raivaamaan herran viinitarhaa hämäläiseen korpeen. Oli ottanut ensi töikseen kiinni yhdeksän noitaa, joista päätäsuoraa seitsemän "tuliseen järveen" toimitti mestauskirveen ja pölkyn kautta. Yhden noidista, kavalimman, pääpahaksi uskoi. Poukan kodin kimppuun karkasi. Poltti poroksi "pirujen pesän." Savunkin pakoon ajaa aikoi, mutta sen juuret liian suuriksi ja syviksi osottausivat. Olisi pitänyt puolet Pirkkalasta pois ajaa jos mieli tarkoin noidan suvun seasta tämän kansan perata. Saarnoissansa kävi kiinni lakiin kuin leijona. Pahalla paikalla ja tulikiven käryllä uhkasi kaikkia niitä, jotka palvelevat epäjumalia, puita ja lähteitä. Kutka Tapiolan taikoja teettävät, Vellamon palvovat pyydyksiä hänelle horna ja kuolema valmiina oleman pitää.

Kumminkaan ei ylpeän papin ja pyövelin seurakunta kohonnut, ei laajentunut. Päinvastoin pakanuus ja entiset palvonnat likentyivät ja tulivat läheisemmiksi kansalle. Ihan kuin kimmalla mykistyivät nekin, jotka kirkkoa olivat liki. Maallisen vallan palvelijat joutuivat riitoihin ja ilmi tappeluihin. Tottelemattomuus vierasta orienteerausta vastaan kasvoi joka päivä. Salaperäisyys paistoi my-

kistyneen kansan kasvoista ja katseista. Vallan selvään näki siellä syvällä liikkuvan jotakin vastaista, jopa pelottavaa. Jumalattomuus ja uuden opin välinpitämättömyys ilmeni arkielämässä. Noituutta harjotti joka mies ja joka talossa. Pyhille puille ja paikoille lähetti kansa syvimmät huokauksensa. Papiston ponnistukset kilpistyivät teräspaitojen uhmaan, joita hengenvalta avukseen kutsui ja kaipasi. Väkivoima kumminkin sai aikaan toiselta puolen suuttumusta. Pakolla käydä kirkossa kuulemassa papiston haukuntaa, pakolla käydä pyhällä ehtoollisella ja pakolla luovuttaa kymmenykset kaiken verojen keralla tuntui paksunahkaisesta pakanastakin jo sentään liialta.

Kiihkeätä kirkollista edesottamista seurasi pahan vastapaino.

Pappilaan tuotiin pöyristyttäviä tietoja, kuinka pirut ovat riihineet kaikki pappilan aumat takamailla ruiskaskilta. Nauriskuopat ovat tyhjennetyt tuiki tarkkaan. Ja jäljistä päättäen ensi lumilla vallan selvästi saattoi nähdä, olivat kavio ja kenkä rikirinnan kaikkialla. Ja kun rovasti itse sattui liikkumaan sairaiden sielujen viimeistä hetkeä keventämässä, lentelivät pimeällä metsätiellä "noidannuolet" ylt'ympärinsä. Ja kehno oli huudellut Kangasalan Haralan harjulta nuottamiehille: "Kerinkömä?!... Kerinkömä?!" Kaiken iltaa oli huuto uudistunut. Ja vaikka pappilan nuotturit vallan hyvin tiesivät, että paha se siellä itse huutelee, niin renki ei malttanut olla huutamatta että: "Keri nyt — kele!" Ja kun nuottavalkeilla siinä saaren kalliolla kuunneltiin mitä siihen vastaukseksi kuului, niin lakkasikin huutelemasta kokonaan. Mutta kuinkas olla aamulla, kun venheet selventyivät sumusta ja piti taasen mennä kalastusta jatkamaan, olivatkin molemmat nuotat neljällä kerällä. Työ oli tehty niin moitteettomasti, että jokainen solmu oli avattuna ja kiertyi nyt silkosten sileäksi keräksi.

Keskellä kiireintä heinäaikaa tuli isäntärenki ilmottamaan rovastille kuinka sama renki oli illalla kironnut huikeasti pappilan ruokia huonoksi. Oli heittänyt viikatteensa pehkoon ja huutanut: "Hiokoot nyt tuhannet pik-

kuäijät kaikkia pappilan viikatteita." Iltahämärissä olikin heinäväkeä vastaan tullut tien täydeltä ukkoja kovasimet käsissä, viimeisellä jo tahkon puolikaskin kainalossa. Rohkeni jo isäntärenki tältä ontuvalta äijältä kysyä: "Mihin sitä niinkuin on matkan määrä?" Ontui tämä sivu ja sanoi: "Kans' hivvoon!" Kans' hivvoon!" Aamulla olivatkin kaikki pappilan yhdeksäntoista kallittua viikatetta hijoittuina hamaan pinniin saakka...

Nyt ei kiivas pappi enää jaksanut pysyä nahkoissaan. Antoi kruununmiesten vangita tämän kavalan rengin ja alkoi hautoa hänelle kauheata kuolemata. Hänet suljettiin samaan kellariin missä oli Poukkalan vanhin poika, se viimeinen niistä yhdeksästä, jotka talvella tieltä oli toimitettu.

Mutta tämä ei ollut kylliksi.

Noituus ja pimeyden ruhtinas itse oli uuden kerran irti. Nyt se alkoi riehua pappilassa. Öillä oli riihissä ja saunoissa merkkejä siitä, että rienaaja mellasti täällä vallan julki. Väki voi todistaa omin silmin ja korvin kuulemansa. Ja vaikka "vihkivedellä" siveltiin kaikki pihtipielet, huiskittiin pyhääsavua pirtin peräkarsinaan ja kaikkien sieramiin. Vielä kulkivat juhlapukuiset papit joka huoneen ja potsottelivat heprean ja latinan kielisiä värssyjä, ei mistään ollut apua. Nurinkätisyyttä huomattiin pienistä asioista alkain.

Poukkalan vanha äijä kummitteli kaikkialla. Toisinaan se ilmestyi lammaskarsinasta, tahi lehmäläävästä. Asettui tiepuoliin pitkillä taipaleilla ja pysäytti pappilan hevoset. Muuttihe itsensä kerta säkiksi ja kieriskeli hevosten jaloissa. Lenteli luutipuulla ja laulatti kaiket yöt pappilan kukkoa.

Visuista vartioimisista huolimatta päästi Poukkalan vanha äijä eräänä yönä kellarista poikansa ja rengin pintehistä. Irrotti koko talon karjan jouluviikolla kytkyimistä ja kiilitti yön selkään lumisen laitumen perälle. Noitui karhuja navettaan ja susia porraspieliin vahtikoiriksi.

Poltetun Poukkalan isä ja poika saattoivat jumalan-

miesten aseman Pirkkalassa niin tukalaksi kuin mahdollista. Tätä ensiaikaista kristinopin juurruttamista tähän kansaan ja maahan alettiinkin katsoa melkein mahdottomaksi. Verinen viha virkamiehiä ja uskonnon apostoleja vastaan yltyi ilmiliekkiin. Noitien mestaus ja polttaminen ei raakalaiskansassa laisinkaan tehonnut. Aseellista turvaa tarvitsi papisto ja virkavalta. Niinpä käytiin monia verisiä taisteluita erämaan yksinäisyydessä. Poukkalan vanha noita oli päättänyt kostaa poltetun kotinsa ja vuotaneen veren ja taistella vapautensa puolesta. Kivikirkon tienoille kokosi hän hämäläisen metsämiesjoukkonsa. Kastetuita kiusattiin ja käskettiin luopumaan uudesta uskosta, tahi yhtymään vapaiden jousimiesten mukaan. Äkkinäisellä yllätyksellä valtasivatkin pakanat Pirkkalan kirkonkylän. Papiston kätyrit viime tingassa vaarasta varottivat ja pääsivät pakenemaan. Mutta voiton jälkeen Poukkala kokosi miehensä Kivikirkon suojiin ja nousi alttarille, jossa piti tämäntapaisen lyhyen saarnan:

— Te Pirkkalan pähkähullut pässit! ... Kuinka kauan teillä kärsivällisyyttä riitti? Kiesus-Maarian loippatakit tänne ovat tulleet noituuttansa harjottamaan. Väinön vapaille kankahille kirkkojansa rakentelemaan. Kynivät aseen avulla oravia meiltä summat. Ilman nyhtävät näädän nahat, pilkkahinnalla saukot ja majavat! Korpikontion peijaiden pidot kyyrin kieltävät. Salojen sinisilmälle uhrata eivät anna. Vetehisille kieltävät loitsuja lukemasta, Tapion karjapaimenia lahjomasta ... Ilmarisen tuliterälle taikoa tekemästä ... Maahiselle maineestamme nimeämästä ... Pohjantähteä ja Otavata ounastamasta, pahan kiroista päästämästä. Kieltää vielä vapahana kulkemasta — tietäjätä ijän ikuista kumartamasta.

Ottaapa otuksina meijän tietoniekat, ottaa kiinni kuin kurjan karitsan. Minutkin otti. Olisinpa nyt etelän mailla, Rooman mailla olisin ilman teitä, veljet. Olisin pyynä paavin pivossa. Olisin Pirkkalan paistettuna piruna. Mutta nyt vallan ja vapauden uuesti itselle otamme. Pois ajamme herjat hosarit näiltä mailta. Jälleen heimon uros olkoon ohjaksissa. Partaniekka viisahin ja vanhin peräsintä

pitäköön. Pysyköön vapisematta valta itsellämme, kuten on pysynyt esi-isien ikipäivistä asti. Aseilla vierasta hosukaamme. Väkivalta väkivaltaan vaipukoon. Tällä tanhualla ja tantereella mitellään miesten voimat. Ylhäisen ukon avulla käsivarsin vahvoin seistään. Kalevan urohot kalpojansa kalskeessa kirkastaa. Eikö paasinen maja tässä tämä, käsin omin ole tehty? Se oivallinen olkoon meille paikka. Huippukatto ja risti ales riisukaamme. Tehkäämme tämä pirtiksi pyhäksi tietomiesten. Mutta pappipakana ja Kiesus kaukana pysyköön. Hämeen härkämiesten maine, voimasta ja pelosta viholliselle polkemaan panee maata... Mikäs meillä ollaksemme, oman koin, oman kurkihirren alla...

— — —

Kuuta kaksi Pirkkalassa seisoi Väinämön vanhan valta.

Vanhat tavat ja taijat vapahasti esiin astuivat. Ei kenkään entiselle elolle estettä asettanut. Mutta perästä tuli toista. Tuima tieto ja käsky asemiesten kera Turkuun tuli: "'Pirkkalan pirut' on kiireimmiten kukistettava!" Eikä kestänyt kauan kuin tuta saivat jousimiehet rautapaitain tapparata. Verisesti viikingit hakkasivat metsäihmiset maahan. Viaton luonnonlapsi paremman puolesta vastaan pani. Hartiavoimin ja käsivarsin kiviin rysynä kiinni karkas. Paiskoi vastaan juurakoita. Kanget korkealla kävi kahakkaan. Meteli ja myrä Kivikirkon ympärillä päivän kesti, kesti yönkin aamuun asti. Tantereella makas miestä molemmin puolin, makas pakanoita kasalla, taljat hajalla haiskin. Mutta makasi siinä myöskin monta rautapaitaa, ritaria kuulua, ulkoista urosta. Poukka poikineen väkensä kanssa vastaan oli pannut tulisen tuimasti. Vihdoin taidossa ja tässä työssä etevimmän oli voitto ja hajalle lyödyn joukon kanssa hädin tuskin pakoon korpien kätköön pääsi Poukka.

— — —

Vavisten vihasta vaimeni hämäläisten viime vastaanpano väkivallan ja voiman edessä. Isketty korven kontio verisenä makasi maassa. Pakolla täytyi katsoa vääryyttä

ja sallia vapaan elinohjeen vieraalle raakalaiselle. Pakolla ottivat mitä ikinä irti saivat. Orjikseen ja alamaisikseen asettivat. Maan ja metsät, järvet ja joet omistivat. "Armosta" elinkeinonsa etsiä veroa vastaan luvan sai synnynnäinen kansa. Jopa joukkueissa mokomata pakoon pyrki niskurimmat. Siirtyivät synkille saloille pois pohjolaan. Samosivat itää kohden kymmenissä peninkulmissa tiettömässä taipaleessa. Aina Vienan ja Karjalan maille monet menivät. Mutta Poukkalan vanhan äijän neuvoa noutivat toiset, koska tämä jäämään paikoilleen pyysi. Ja päivän uuden ennusteli ukko, joka kerta koittaa ja kamasaksat karkottaa. Sotasovun edessä on aina aseettoman alistuttava. On varrottava aikaa parempaa oikeuden hankinnalle.

Kristinuskon maallinen valta voimistui nyt entistä ripeämmin.

Vaikutus ja seurakunta laajeni pohjoiseen. Kangasalle rakennettiin miespolvea myöhemmin myöskin kivikirkko. Samoin herran temppeleitä rakennettiin puusta maakuntiin jo monioita. Asutus vaurastui maanviljelyksen ohella. Mutta kauan kitui rahvas henkisen orjuuden kahleissa. Maallisetkin vastoinkäymiset kirouksena kiersivät sotien ja levottomuuksien yhteydessä. Hallat haaskasivat pelloilta sadon. Metsäpalot kaskimailta karkasivat ja kulottivat peninkulmittain kartanoherrain metsiä. Maa koko kihlakunnassa jaettiin suurtilallisten kesken niin että "vapaakin" talonpoika oli tavalla tahi toisella riippuvainen veroherrasta. Riistaa, siivinlentävää tuskin tapasi muualla kuin sisämaassa, "jonne sen Tapion tietäjät kuskasivat." Järvissä kävi kalakato yleinen. Nuottaa monissa taloissa vuosiin ei kastettu ja mätänivät ne talaineen rannoille. Nelijalkaiset, viirusuuta myöten koipelsivat muiden muassa pois koko tanhuilta. Kaakkoisella ilmansuunnalla soittusivat sodat yhteen menoon monia vuosia. Papisto ja kartanoherrat hallituksen kanssa yhdessä kerestivät miestä taisteluun. Sotaverojen varjolla nyljettiin koko maakunta putisen puhtaaksi. Vieraskieliset kamasaksat, asiamiehet, verovoudit ja huovit ottivat kukin

osansa vuorolleen. Kansa köyhtyi köyhtymistään. Nälkä ja taudit raivosivat. Talonpojan hapuileva aatos ja katse kurkki pelastuksen hienoa häivää. Oljenkorteen ja petäjän kuoreen lukemattomat kerrat eineen etsinnässä oli turvauduttava. Kivikirkolta kuolinkellojen kumina ei lakannut kuulumasta...

Näennäisesti hämäläisen kamarankansan itsepäisyys tällä tieneen näytti nujerretulta. Itsepäisenä ja sanattomana kulki pinnalta pitäen, kuin kylmä kappale oli tämä ihminen. Kuin mikään ei olisi häneen tehonnut, ei vaikuttanut. Vaati vuosisatoja aikaa tässä hitaimmassa miehessä ennenkuin se jaksoi koota voimia, ennenkuin sen sisu uudelleen paisui härjän sisuksi.

Mutta meillä tämän päivän elänehillä on tilaisuus tarkastaa vuosisatain takaa kuinka sentäänkin seisoo juurillaan tämä raataja. Kuinka kivisen maansa on perannut viljaviksi vainioiksi. Mutta myöskin meillä on ikävä kokemus siitä, että samaiset kartanoherrat ovat virkavallan keralla sikiytyneet harvinaisen voimakkaiksi. Ja kylläännys raatajarahvaassa pulpahtaa esiin meidän päivinämme. Sisäinen sota ja taistelun temmellys käydään samoilla Pirkkalan tanhuilla. Taasenkin vuotaa veroherran herjan, jos talonpojankin veri. Kivikirkon ympärillä taistelevat taaskin kamaran sankarit viime taistelunsa. Asianansa ovat samat, suunnitelmat samat, samat ovat päämäärät kuin vuosisatoja sitten. Vapauteen!... Vapauteen pyrkii tämä kansa, vaikka se kulkisi vuosisatain vastaisuuden ja tulen ja tuhkan kautta.

3.

TAMPERE.

On koittanut uusi päivä...
Kahdeksan vuosisataa vierähtänyt...
Missä ovat Pirkkala ja pirkkalaiset?...
Missä Kalevan kansa ja Hämeen heimo?...
Missä sijaitsevat savupirtit, pitkät prikonat ja pihamaat?...
Missä uhkeat umpiset aarniometsät?... Missä kylät ja kaivonvintit?
Kussa porot ja koiralaumat? Markkinamäki missä? ... Missä huoneentarpeen myllyt? Matalat majat ja maakunnan tiet. Ja turkkitamineissa kansa kussa?... Heimon miehet ja naiset, mihin onkaan uponnut ammoin ollut usko ja tapa tämän kansan... Kussa Poukkalan tietomiehet, taikaintekijät ja takojat? Missä Kivikirkko, paavin käskynantaja, röyhkeä pappi... herranhuone, joka nousi kuin kumma korkeana rojona yli turvetupien ja kyläryhmän, kalmiston ja koivumetsän... kussa?

Kainona ja häpeissänsä hieman viittoo uusi aika: Kas tuolla... Tuolla Messukylän puolla... notkelmassa nojallansa... Ja kun katsot sinne niin tosiaankin siellä seisoo maatuneena, matalana, pikkuikkunaisena vanhuksena lääpällänsä kivikirkko. Ahah!... Vai siinä sun nyt näen!... Vai siinä sinä nyt nuokut? Olitkin ennen uutena aikoinasi röyhkeä! Röyhkeä olit!... Polvillensa vaadit eteesi pakanat. Pihallasi tuossa verta vaadit! Pyövelisi poltti ja murhasi. Uhrit, ihmisuhrit sun alttarillesi Moolokki, kannettiin! Kuolleet, sekä elävät, rahat että tavarat hamusit. Siinä lepäät luukasasi keskellä kuin koira. Vieraan väkivallan edustajana tähän maahan tulit. Et autuuden, vaan mammonan ja saaliin himoissa. Viikingin ja linnaherran keppihevosena kuljit... Min' siunauksen mukanasi tänne tuonut olet?... Et siunausta, et sopua, mutta kirousta ja eripuraisuutta kyllä. Yksityisomistuksen alkujuurena itusi siemen on kamalan sadon kanta-

nut. Et mestarin sanaa, suoraa ja korutointa köyhille kantanut, vaan paavin ja paholaisen, aatelin ja ylimyksen, verovoudin ja virkaherran vierellä sun papistosi kulki.

Syytit siitä muita mistä itse olit vikapää... Saatanan töiksi sanoit ikitaikojen tekijätä. Revit raa'asti alas ihanteet ja kauniin uskon. Itämaista tekopyhyyttä ja luostarimuurien tomua nielemään tyrkytit. Ansiosi kuulla kentiesi on raskas, mutta miespolville raskaampi kantaa on se kylvö, jonka veren ja kyynelten kautta tulla on tarvinnut. Kykenetkö kaiken sen rikollisuuden kantamaan, josta seuraukset vastaisuudessa yhä suurenevat?...

Pysyy mykkänä menneisyys. Mutta historialliset johtopäätelmät meillä aina ovat näkyvissä.

— — —

Kohoovat kivimuurit Tammerkosken partahilla.

Ihmisneron tulokset ovat sanomattomat... Kehräämöt ja valimot, tehtaat ja kutomot, paperimyllyt ja kirjapainot. Rakennustaide ja kulttuurin kiireinen kulku riehuu nykypäiväisessä Tampereessa. Kadut ja kaupunki laajenee ja leviää Pirkkalan pitäjän joka suuntaan. Väestö lasketaan puolessa sadassa tuhannessa... Rikkauden ja varallisuuden pitäisi kohota ja olosuhteitten kehittyä kaikille siedettäviksi.

Mutta eipä ollut sisältä sitä kuin mitä se päältä näytti.

Ammoin irti laskettu ahneus ja yksityisomistus maahan ja tuotantolaitoksiin oli täällä koonnut kuumia hiiliä köyhälistön jalkain alle. Ja kun Suomen kansan verikevät koitti, astuivat historialliset Pirkkalan haamut ylös Tammerkosken kuohuista... Nokinen tehtaantyömies ja -nainen kävi vallankumoukseen. Tiilikirkkojen kylvö oli liian komean verilaihon kasvattanut. Tilanherrat olivat liian paljon kopeutuneet. Tehdasparoonit ölvästyivät änkeiksi. Pankkiherrat ja rahanvaihtajat uinuivat prosenteilla koottujen kultakasojensa äärillä. Virkavalta vallesmannia myöden pöyhisteli ja röyhisteli valkoryssäin kesyttäminä riikinkukkoina...

Ja kun sisällissodan lieskat pohjoisella rajalla tammi-

kuun päivinä 1918 leimahtivat, sinne riensivät kuulun Pirkkalan ja Tampereen miehet.

— — —

Tehtaiden savupiiput eivät tupruttaneet.

Kaupunki kuhisi kansaa täynnä. Työmiehet pitivät taasenkin valtikkaa, kuten kerta kauan sitten... Nytkin oli kuskattu virkavalta ja kopea porvari pellolle... Äänettöminä ja leppoisina laskeusivat suuret lumihiutaleet talvipäivinä kaduille... Poliisia ei näkynyt. Järjestystä valvoi punakaartilainen punaisine nauhoineen... Silloin tällöin marssi reippaasti pääkaduilla patrulli. Toisinaan konttiselkäiset joukko-osastot lapikasjalkaisina ja sarkapukuisina, porilaislakit päässä, kiväärit olalla, astelivat rivakasti rautatieasemalle päin... Elintarveviranomaiset hoitivat sota-aikaista tehtäväänsä tarmokkaasti ... Punakaartin ravintolat kaikille oli sijoitettu sillankorvaan T:n teatterin taloon. Työläisnaiset valppaina ja ahkerasti jakoivat annoksia aamusta aikaisesta iltaan myöhään. Jopa yölläkin antoivat rintamalta palaaville joukoille "kuumaa suuhun." Mutta kauppatorilla päivisin käytiin markkinoita maalaisten tuotteiden kanssa.

Muutamilla välinäytöksillä oli kulunut kohta kahdeksan viikkoa sodan alkamisesta.

Kansa alkoi siihen tottua...

— — —

Valkenipa verikevään maaliskuussa 20 päivän aamu.

Tampereen kaikilla kaduilla ahtui ihmistungos. Valtakadun varrella seisoi kansaa taajana ja tasapäisenä ja katseli tulvailevaan ihmispaljouteen kuin virran rantamalla, jonka sivu kevään jäätikkö voimakkaana hyökkää. Tammelan puolelta Kyttälän sillan kautta Hämeenkadulle ruhka solui. Valtaisassa uomassa siellä täällä roikkui ilmassa mustapäärteinen punalippu. Huudahduksia eikä ääniä ei kuulunut. Syvä sanattomuus kätki kaiken.

Tämä ennen kuulumaton kansanliike oli surusaatto.

Olkapäillä kantausi hitaasti ja varoen kantopaareja. Vallankumoussankareita siinä hautaan vietiin. Punaisten ja mustain arkkujen loppumatoin jono kulki halki kau-

pungin. Soittokunnat puhalsivat suruvoittoisia säveleitä, mitkä selventyivät sieltä ja täältä hiljemmin tahi mahtavammin. Tunnelma tuli syvältä tuonen tuvilta.

Tämä päivä oli murheen musta juhla.

Vilppulan rintaman perääntyminen ja kaatuneiden, ennemmin tuotujen hautaus sattui yhteen... Kohtalon vastoinkäymisen ilkamoivat korpit konkottivat ja lensivät laumoissa tästä kautta ilman halki.

Rautatieaseman korkeilta kiviaskelmilta saattoi nähdä mustan kansan peittävänä ojentuvan Hämeenkadun sillan ja torin poikki, aina Pyynikin törmälle asti... Tämä vaikutelma on punaisen Tampereen mieliinpainuvin päivä. Liikehtihän nyt koko kaupunki... Saapuihan kansa katsomaan kuultuja punaisia hautajaisia... Tämän unhoittumattoman taulun historiallisena taustana tuolla vihersivät kaupungin takana havuiset harjut... Mutta kun jaksoi katsoa syvemmälle entisyyden synkille rajoille, paistoi siellä loppumatoin jono teräskypäriä, rautapaitoja ja keihäitä, Ruotsin ja Tanskan lippuja, aatelis- ja ritarivaakunoita, piispan hiippoja ja kalottipäisten pappien säihkyviä kultaristikasukoita, huiskuvia suitsutuspatoja, pyhäinkuvia, sipratauluja, kuin myöskin kokonaisia virsikirjavuoria, kahlerautaröykkiöitä ja rautaristikkoikkunoita... Kokonainen sekamelska siinä pimeydessä kuvastui kulttuuri- ja sivistysvälineitä... Mikä rihkama olikaan tämä, joka kahlehti entisajan eläjän sekä sielua että ruumista. Kas näiden välikappalten kautta monet vuosisadat oltiin ulkoisin ja kotimaisin porvarivoimin uinutettu kansaa orjuuden yössä. Ja vielä vihdoinkin, kun se kaiken tämän törkeyden halusi harteiltansa heittää, vielä kerta mustien korppien voiton viestit taistelutantereilta vierivät surun synkeyttä lisäämään näihin punaisten pirkkalaisten hautajaisiin...

Mutta sinne ylös, verkkaan kulki surun synkkä saattue.

Pyynikille oli punaisten pyhättö avattu. Avoimet veljeshaudat luotu kuohkeaan ruskeaan multaan. Orpojen ja leskien sanattomiksi sielun aarteiksi se oli suunniteltu.

Kuolemattoman aatteen palvonnalle, kunniassa, kruunupäisnä kulki nyt kansa. Sammuneen sankarin elämän ikimuistoksi astui. Kulki hitaasti ja hiljaa kuin tauonnan tulten nuotioilla, kuolemanvirran pikimustilla partahilla.

Puoliso puolisoa, veli veljeä, sisko siskoa ja sulho morsiantansa saattamaan oli tullut. Ne paareilla tuolla kuoleman kukkina taintuneet ja lakastuneina lepäsivät. Vartijoita, jotka maakunnan rajalla valkoiseen vihan viimaan kaatuivat.

Seisoivat oikealla äänettömyyden ankarassa tauonnassa tehtaat. Seisoivat tornit tiiliset tupruamatta. Kivitalot katsoivat kummissansa. Mitä merkitsi meno tää?... Mitä kalpea, laihtunut kansa kokonaan aikoi? Mitä ilmeni katseissansa, mitä kasvoilla kulki? Mikä ajatus ja ankeus mielessänsä?... Kun valkoinen vaha, kuin kuva kiveen tehty, niin vakaa joka mies ja nainen... Ja mitä olikaan tapahtunut!? Asuihan epätoivo takana ja eessä. Ilkeä juoru kuiski korvaan ja kytti. Sanomaton synkeys, hyinen kyy povella puisti... Korvesta kaupunkiin — korvasta korvaan kuihu kurja kuului:

— Valkoiset tulevat...

— Vilppula on antautunut...

— Lahtaria lisää Saksasta saapunut summa...

— Tukholmasta tulossa merirosvojen prikaati...

— Mannerheimin palkkajoukot paisuvat ja painavat päältä.

— Vaasan valta vyöryy etelään... pian yli maan.

Uuden Pirkkalan uusi porvaristo huokasi helpotuksesta.

Valko-isänmaallinen sydän riemusta rehahti... Jopa jäntereihinkin tulta tuli. Piilopaikka ja komero, vaatekaappi, kammio ja kivijalka jo alkoi olla liian ahdas. Syttyneen toivon tuli kintereissä kinnasteli. Kiiskotutti koko lihavan lötköä ruumista. Toiminnan puutteen takia kahden kuun lepo olikin jo lihakset että luuston lekottelemaan saattanut. Mutta nyt se virkistyi. Kuin vieterille lempo laittoi. Iski ihan kuin iiliäisen kevään ketustamaan hiehoon. Piti oikein pimeässä kammiossa tepata ja tehdä

temppuja kiväärin kanssa. Intoa tuli taltuttaa paikallansa polkemisella. He olivat todellisia "isänmaan leijonia" rautahäkissä, joiden temmellystä taisto vaanii portin avaamista. Ja nyt se portti kuului jo pohjoisessa rytisevän. Hämeen portti pahasti parkui puisilla saranoillansa. Ja valkoisten petojen lauma pian saa ikeniinsä otukset, joita tässä myräkässä metsästämään on alettu.

Jopa uuden tuoksahduksen innoittamina uskalsi usea astua oikein ulos. Isomahaiset änkyrät väännättivät ja rykäsivät rohkeina... Sanoja ja aatoksia tuli vaihtaa aateveljen kera kahdenkesken. Asiata naapuriin tuli tuhkatiheään. Tämä liikehtiminen riivatusti reenas terveyttä. Pohatoilla loistivat kasvot ja läikähtelivät. Valkaisijan ennen kuulumaton sädekehä häikäisi. Tekipä mieli nauraa, laulaa ja tanssia, rallittaa oikein ääneen siinä oman putiikin parvekkeella. Pönäköiden perheiden ikkunoihin ilmestyi iloisia naisten kasvoja. Hyvätuulisia tyhjäntoimittajia kurkisteli katujen kulmauksissa, tahi kurkkoili vinttikerrosten ikkunoissa.

Mikä peloittava vastakohta!

Kadulla kansa kylvi toivottomuuden kuumia kyyneleitä. Liikkui hitaasti, päät riipuksissa, sysimustan surun ja katkeruuden koskettama joukko. Pelko, kammo ja kauhistuttava vastaisuuden aave kintereillä kulki ihmiselämä. Tappion huhut tullessansa toivat taisteluista viestivimmaisia, mikä tunti tunnilta turposi ja toistui.

Mutta porvareilla oli syttymässä riemu ja ratki ratto, tunne, jolle tulkintaa ei ole edes runoudessa. "Rakkaissa isänmaan ystävissä" virisi tunteeton tajuntavaisto. Perintöveri veti taasenkin etuisuuksien tasajaolle... Ne nousivat ensin hitaina, kaipaavina, sitten janoavina, vihdoin himokkaina hynkijöinä.

— — —

Kuta edemmä iltapäivän tunnit tulivat, sitä todenperäisemmäksi ja alastomammaksi tilanne riisuutui. Yöllä saapui kaupunkiin lisää taisteluista poistuneita... Heillä ei ollut mukana raskaita aseita. Sen jälkeen saattoi tulla sakki sakilta, jopa juna junalta. Ja vaikka mitään eivät

ilmaisseet, synnytti tämä hätää ja tuskan tunnetta työläisissä.

— — —

Nestori Norolan ja Ollin joukot olivat saapuneet onnellisesti kaupunkiin. Lopen uupuneita ja väsyneitä he olivat. Paljon marssineet punakaartilaiset laahustivat kipeillä jaloillansa. Hitaasti se eteenpäin meno tapahtui. Kohmeisin, hiestyksen moninkertainen väsymys ja vaiva painoi olemusta. Mutta enemmän mielissä alakuloisuus ja sisäinen kärsimys, tukalampana kaikista.

Tampereen työläiset avosylin ottivat vastaan taistelijat.

Apuansa kiireimmiten taritsivat... Nyt ei ollut kyselyihin aikaa, eikä haluakaan. Pikemmin äänettä annettiin asiat olla. Uteleminen ja kummastelu enemmän vain olisi uuvuttanut. Joukkoja majoitettiin venäläisille kasarmeille Tammelan puolella. Lämmin ruoka ja lepo rauhoitti kaiken uupumuksen umpi uneen. Virkeämmille puhelivat työläistoverit:

— Olkaa huoletta... Ei hätää meillä mitään. Yhdessä vihollisen vastaan otamme... Antaapas kalman samoilijain saapua Pirkkalan pitkille pihoille.

Lohduttava kohtelu, lämmin ruoka ja lepo palauttivat rauhan. Tasautti mielet. Järkytyksen jyrkät laineikot laskeusivat miesten mielissä. Jopa tasainen keskustelu ja halu tarttui virkeänä puheluun:

— Niin!... tästä emme etelämmäksi astu. Kävi kuinka kävi... Jos kerta sakki päättää, yhtenä seisomme, yhtenä kaadumme.

Ja oikein tuntui turvallisemmalta. Maalaisjoukoista täällä kaupungissa oli ehkä toista kuin korvessa. Oli seinien suojassa taistelukin kodikkaampaa, tappelu turvallisempaa. Tottakai muiden ihmisten joukossa ja yksissä jotakin aikaansaadaan. Rohkenee toki luonto, rohkenee vaikka kilpasille, jos kerta se silleen sattuu... Olkikupojen päällä kuvittelivat nuorukaiset kuinka vastaisessa taistelussa sitä koetetaan kuka se on orasa... Koetetaan ketjussa kuka sitä päältä painaa.

Aamusella nousivat toiset ketterästi, mutta toiset vitkaan sujuttelivat ja hieroskelivat kangistuneita jäseniänsä taipuisiksi. Ja kun joukot astuivat sitten reippaina kaduille ja marssivat keskikaupungille, kohtasivat heitä hautausjoukot, jälessä tulleet päättömät huhut ja vasta saapuneet pakolaisten lukemattomat laumat. Ja kuta pitemmälle päivä kului, sitä sakeammaksi paisui saapuvien pakolaislaumain virta, jotka naisten ja lasten kanssa laskettiin sadaksi viideksikymmeneksi tuhanneksi.

— — —

Tässä ihmiskihelmässä etsivät Norola ja Olli turhaan aseman seutuvilta Arvidia ja Aapoa... Kukaan ei kuullut kyselyitä. Kukaan ei joutanut niihin vastaamaan. Jokainen kiinnitti huomiota punaisiin rakuunoihin, jotka huusivat jotakin ja raivasivat kansan läpi tietä itsellensä. Joku sentään tiesi sen verran, että he jälkijoukoissa jossain taistelivat ja vihollista hidastuttavat etenemisessä. Toiset kertoivat pienistä ryhmistä, jotka ovat hajonneet pääjoukoista sinne tänne. Asemalla he näkivät miten tämän kähyn keskellä saapui kaikilta radoilta tulevia tavarajunia. Avo- ja umpivaunuissa oli evakuoitua tavaraa tykistön kanssa sekaisin. Samassa junassa saattoi olla sairaita, haavoittuneita, siviilipakolaisia, punasotilaita nauhat käsivarsissa ja hatuissa. Tuolla on tavaravaunun ovi avoinna, mistä ulkona pistäikse ihmisjalat. Ja kun katsot tarkemmin, on siinä ulkopuolelle kiinnitetty kuuset, merkkinä kuoleman viittatielle. Mutta siviilipakolaisten summa yhä paisuu. Siksi eivät kadut nielemään kerkiä.

Ratojen puoleisella odotussalin seinällä avoimet laajat pariovet ahmivat menevää ja tulevaa kansaa. Paksu asemapoliisi, joka muutamien tovereidensa kanssa sodan alussa virkavormunsa vapaaehtoisesti vaihto punakaartin pukuun ja merkkeihin, oli siitä pitäen ollut mukana. Nyt hän seisoi tuossa ovella ja avuliaana ohjaili kansaa ja kuunteli kyselyjä. Toimessa häntä avustivat reippaat punikit. Kaikesta huolimatta junia läksi lastattuina Poriin ja etelään.

Tampere ilmeisesti vaikutti kaiken toiveensa menet-

täneihin pakolaisiin. Olihan tämä keskus ikäänkuin koti ja turva, joka tervehti ja vastaanotti hädässään olevia työläistaistelijoita vielä lyötyinä ja verissäänkin. Tässä paikassahan kieltämättä tultiin lopulta ratkaisemaan häpeälläkö, vaiko miehuudella punaisen Suomen puolesta seistään. Tässä tullaan koettamaan sortuuko tämä rahvas vaiko kestää? Antautuuko se ja nöyrtyy, vaiko kuten ennen kertaa monta, kaatuu, katkee ja taittuu juurillansa. Sankarina taistelee vapautensa puolesta, joka siltä tyyten pois on otettu. Tässä katsotaan mainintaa vastaisuuden, siunaavatko nousevat proletariaatin sukupolvet taistelua tätä, vaiko kiroavat muistoa häpeällistä...

Tiesiväthän valkoiset voimat Tampereen.

Tiesivät paikaksi, mikä puolustettuna on raskaiden uhrien ja lunnaiden takana ostettavissa. Tämän takia heillä olikin sanomattoman kiire. Tuli työntää sivustoita sekä oikealta että vasemmalta.

— — —

Kuinka ripeästi valkoiset etenivät?

Huomataan pian siitä että Oriveden valtauspäivänä heti huomenissa, 21 maaliskuuta, etenivät Kuhmoisista. Ja jo 24 päivä valtasivat Kyröskosken. Oikealla Viljakkalan, Kangasalan ja Lempäälän, jolloin katkesi Porin rautatie.

Korpion joukot Siurosta etenivät Vetserin johdolla kaupunkia vastaan ja olivat jo taisteluvalmiina 23 päivän iltana maaliskuuta. Pommitukset alkoivat heti, jopa hyökkäyksiäkin yön aikoina vastaan otettiin. Tästä pikaisesta vihollisen toimenpiteestä johtuikin, että punaiset luopuivat alunpitäen suurisuuntaisesta puolustusvyöhykkeestä. Juoksuhautatyöt kaupungin ulkopuolella keskeytyivät. Ja mikä kiusallinen seikka oli se, että hyökkääjille heti jäi jalansijaa eteläisillä kasarmeilla.

Tämä vihollisen odottamaton saavutus masensi aluksi mieliä.

Mutta toisaalta varmistui punaisissa joukoissa itseluottamus. Tämä ikäänkuin ravisti puolustajia hereille. Pelon ja paon synnyttämän tunteen tilalle tuli yllätyk-

sistä huolimatta syttyvä viha ja pikainen taisteluhalu. Samalla punaisille vihamieliset ainekset levittivät kaupungissa huhua siitä, että saksalaiset ovat Hangossa herroina, lujittavat jalansijaa Suomen kamaralle, ja että avuntuloa suinkaan etelästä käsin ei ole odotettavissa. Täytyihän punaisten suojella ennenkaikkea selkärankaansa: Hämeenlinna—Viipuri.

Asiain tällä kannalla ollessa oli kaikesta päättäin Tampereen itsensä kyettävä selviytymään vastustajista. Joka tapauksessa se oli nyt jäänyt oman onnensa nojaan. Sen oli tultava toimeen omin apuinensa. Jos kyettiin vihollista torjumaan ja missä määrin. Saatavissa olevat voimat tuli jännittää vastarintaan viimeistä miestä myöten. Mutta tätä periaatetta ei toimeenpantu kyllin ripeästi. Porvaristoa ei mobilisoitu ollenkaan. Naisia ei aseistettu, eikä alunpitäen ymmärretty heidän taisteluhaluaan eikä kykyänsä. Päinvastoin viivytys vei aikaa hukkaan. Osa miesväestä, "puolueettomista", piiloittautui, tahi heittäytyi välinpitämättömäksi kantaa edesvastuuta tällä tärkeällä hetkellä. Valkoisen ylipäällikön kopea ja arvioimaton vaatimus oli kaupungin valloittaminen väkirynnäköllä yöllä kahtakymmenettä viidettä päivää vastaan. Uhkarohkeata määräystä seurasikin uskomaton rynnäkkö. Tämä oli jo punaisten mielestä liikaa ja kokonaan odottamatonta. Saksasta saapuneet jääkärit tahtoivat kunnostautua. Maine ja arvo vaati kouraantuntuvia "isänmaallisia urotöitä." Maailmansodan malliin ja tapaan käytiin ammattimiehinä hanakasti "töihin." Taistelu alkoi tuima. Mutta punaiset joukotpa Pirkkalassa ottivatkin tuholaisen vastaan armahtamatta. Vihollinen syöstiin verissäpäin takaisin suuria tappioita kärsien.

Tämän selkäsaunan jälkeen eivät sinä yönä enää kynnet syyhyneet.

Valkoinen peto nuoli haavojansa. Vetääntyivät Messukylän vainioille ja Kivikirkon tienoville. Estääkseen punaisten perään hyökkäystä alkoivat kolmituumaisilla tykeillä ruiskutella kaupunkia.

Tässä tilanteessa olisi ollut tehoisaa kaupungin puo-

lustajien tehdä uloshyökkäyksiä, mutta vaikka sotilaat sitä innoissaan vaativat, ei ollut johdossa kykyä järjestää, sillä yleinen anarkia tahtoi olla vallitsevana. Uusia vasta saapuneita maalaisia ei oltu keritty edes lukumäärältä selville saada. Keskusjohdon kontrolli tapaili kyllä ohjaksia, mutta joukko-osastot, jotka kotipaikoiltansa asti olivat yksissä olleet, tekivät summanpäältä siten kuten parhaaksi näkivät. Siten joutui puolustuslinjalla hämminkiä. Monasti vietiin voimia sinne missä niitä vähimmin kaivattiin, mutta taasen heikommalla rintaman osilla ketjut olivat harvat, taisteluiden vaimentamat ja laukaukset harvat. Miesten vaihdosta ei huolehdittu. Toiset saivat näännyksiin asti taistella, ampua vuorokausikaupalla, vaikka ei silmä eteen eroittanut. Käsi ja ruumis herpousi ja vaati lepoa, mutta näille vain ei apua annettu. Sen sijaan kasarmeissa ja kaupungilla viettivät aikaa suulaat ja kurittomat jätkät. Puhuivat sodasta suuria, mutta osanotto siihen oli toisten tehtävänä.

Kivikirkon puolelta kaupunki sanan todellisessa merkityksessä ei ollut linnoitettu. Olihan Tampere Hämeen sydämessä ja niinmuodoin maailmansodalle melkein merkityksetöin paikka, jota kumminkin venäläiset vähäpätöisesti olivat linnoittaneet, kaivaneet juoksuhautoja, sekä rakentaneet lintaaseja. Nämäkin varustukset olivat suurelta osalta käyttökunnottomia, varsinkin nyt lumen ja jään peitossa. Juoksuhautain puhdistamisessa olisi pitänyt olla aikaa. Eihän niitä toimenpiteitä oltu huomattu. Eivät punaiset Tamperetta olleet varustaneet puolustuskuntoon. Olivathan siihen omat syynsä. Valmistumattomuus ja johdon kokemattomuus. Eihän vallankumousjoukkoja sidottu muka tarpeettomiin ja aiheettomiin linnatöihin. Tarkoitushan oli edetä yhtämittaa Pohjanmaalle. Voittaa ilman muuta vihollinen ja perustaa pikaisesti punainen valtakunta. Ei käytetty siviiliväkeä ja yleensä työläisiä, vangittuja ja pidätettyjä porvareita tähän tarkotukseen.

Vastaiskun opettamina käsittivät valkoiset vastassansa olevan sittenkin huomiota ansaitsevia voimia, joita suinkaan ei pidä ala-arvioida. He huomasivat, että yksin

röyhkeydellä ja ajattelemattomuudella ei tule toimeen. Suomalainen härkäpäisyys vei vikaan. Valkoinen pääkortteerikin tajusi, ettei niin vain "marssimalla mennä" punikkipesään. Niinpä heti saksalainen eversti Ansfeld saapui paikalle ja ryhtyi ylempänä mainitun jääkärikomppanian kanssa neuvottelemaan kaikista niistä uudenaikaisen sodankäynnin teknillisistä väli- ja apukeinoista, joiden avulla Tampere tullaan ottamaan haltuun. Päätöksen ensi tuloksena alettiin perusteellinen Tammelan työläiskaupungin pommitus. Sitä varten tarvittiin suunnattomasti tulipommeja ja kranaatteja, jotta puusta rakennettu kaupunginosa pikimmiten palaisi poroksi. "Tule raivata silme ala", olivat Saksan ja Ruotsin "ekspertit" arvelleet. "Tule punalehme aja silla taa."

Sitten se "punalehme" ajaminen alkoikin.

— — —

Valjuna kevättalven maaliskuulla 24, 25 ja 26 päivinä ja öinä ampui kamasaksa, viikinki ja lahtari yhteisvoimin Pirkkalan punaisten pesää. Muinoin nämä ryövärit olivat Hämettä ahdistaneet aina etelästä käsin, nyt ne tunkivat päälle pohjoisesta. Avukseen oli "valkoinen veli" tuonut veriheimolaisensa. Siinä se seisoi Messukylän pellolla apureineen kiikaroimassa kaupunkia. Pönäkkänä ja vahingoniloisena osviittaili merirosvolle suuntaa, mihin tykinsuu vintrata ja mihin laukaista. Kun leikillä siinä siikunoivat komeata suomalaista kaupunkia. Kuin leikillä lähettivät sinne ladattuja helvetinkoneita. Ja kun kivimuurit sortuivat, talot paloivat ja kaatuilivat savuavaksi soraläjäksi, kasvoi "isänmaanpelastajien" hurtanhalu. Kosken ja rautatieaseman pohjoinen puolihan oli työläisten kaupunkia. Tiesiväthän piirittäjät sen. Siksi sitä leikattiin huone huoneelta, kortteli korttelilta. Olihan tarkotus kostaa tämän luokan naisille ja lapsille, jotka palavissa taloissa asuivat. Räjähtelevät tulikranaatit putoilivat lakkaamatta. Sekamelska ja pauke oli saatanallinen. Öin leimusivat liekit. Tulipalot järkyttivät jäykimpiäkin mieliä. Kerta kaikkiaan vihollinen tahtoi näyttää punaisille, että kaikki taistelu ja vastaanpano on turhaa.

Kumminkaan eivät piiritetyt menettäneet malttiansa. Pikemmin ottivat nämä kaiken vastaan tyynesti. Käyttivätpä vielä hyväkseen oivallista tykistöänsä. Aijemmin olivat sijotukset tehneet jotenkuten onnistuneesti. Olihan punaisella Pirkkalalla kolmekymmentäkuusi tykkiä, joista yksi yksitoistatuumainenkin. Tämäkin itse "härkä-punikki" oli saatu mylvähtelemään. Toiset pienemmät "vasikkanutiket" ynseilivät avuksi. Merirosvojen rakkikoirille tässä piti näyttää huutia. Suomalainen työmies alkoi lämmetä. Tässä justeerattiin juurakon irroittamista. Kaapaistiin kuvetta ja niskaa. Hanattiin kiinni sakilla. Jopa loikkaritkin asiaan innostuivat. Tässä päätettiin panna kova kovaa vastaan ja nostaa jopa joukkotappelu ja jytinä, jos kerran ei muusta apua ole. "Katsotaanpas rapiammasti, kuka tässä kettuilee ja isänmaata pettää."

Ja kyllä se toimitus arvokasta oli mitä tämä hetken innostus aikaan sai. Iskut vastattiin iskuilla osavasti. Ja kun valkoinen hädissään jo ahisi, huusi väliajoin Varjaageille: "Pus kiinni!" Ja kun vainolainen oli iskenyt, lojahti silloin rankaiseva ruoska ja vertahimoovat hyökkääjät perääntyivät pahasti vikisten.

— — —

Koska ammuksien lisäämiseen ei kuulunut apua, ja entisiä varastoja yhä käytettiin lakkaamatta, merkitsi se sitä, että jokainen lähetetty pommi vähensi puolustajien varastoja. Jopa jossain patterilla paloi kokonainen kellari... Tästä oli seurauksena, että ammuksien käyttöä säännösteltiin. Jopa monioita vähemmin tehoisia kohtia sammutettiin kokonaan. Ja ammuntalupa annettiin korkeintaan sinne, mistä kautta arveltiin tuholaiselle enemmän vaurioita tuotettavan. Tarkoituksena oli pitentää puolustusaikaa mahdollisimman monilla päivillä avun etelästä antamisen varalle...

Joka tapauksessa ei sekään keino tepsinyt pitkälle. Mitä enemmän kuulia säästi, sitä likemmäksi vihollinen tuli, sitä enemmän kaupunkia poltti ja hävyttömämmäksi kävi.

Tykkipattereilla purtiin hammasta.

Miksi annettiin otuksien uiskennella ilman että niitä hätisteltiin. Mutta milloin tilaisuus viekotteli, pistettiin "kipu kirnuun" ja annettiin valkoisten malliin "paakahtaa."

Mutta vihollinen oli tästä vajavaisuudesta vakoojiensa avulla saanut vihiä. Urkinnan, vaiko kokeilun kautta taisi tietää kaikki. Toisinaan saksalainen alkoi pommittaa eri aikoina päivässä. Toisinaan taasen piti väliaikaa. Mutta hämärän tullen antoi tulipommeja niin että liekit leiskusivat lakkaamatta. Jyry oli aika-ajottain niin ankara, että yksinäisiä räjähdyksiä tuskin tykeiltä kuului. Jokaista ryöppyä seurasivat hyökkäilyt... Tämä kahakoiminen kesti yhtämittaa neljä vuorokautta. Vainolainen ei hetkeksikään hellittänyt antaakseen rauhaa kaupungin puolustajille. Etukaupungin osat paloivat järjestelmällisesti. Siellä missä ennen olivat vasta raketut korttelit, olivat nyt rauniot ja savupiiput pystyssä.

Tämän kaltaiseen julkeuteen ei uskottu valkoisten ryhtyvän.

Isänmaan pelastajat olivat etsineet avukseen verisen Europan ammattilahtarit, raunio-dinosaurukset ja muurien murtajat. Maailmansodan saksalaiselta idän rintamalta tuodut grottemyllyt ja pääkallomyllärit. Eipä aseveljeä tässä tarvinnut enää suuresti usuttaakaan. Kesyt pedot puhkesivat alkuvaistojensa huumaan. Kaikkea elämää ja ihmiskätten valmistamaa särjettiin surkeilematta.

Saapuipa jo Tampereen työläisten murhatalkoihin merirosvojen mustaprikaatikin. Ja valkoryssän kenraalit potsottivat osviittoja antibolshevismista. Tässä touhussa tuoksuivat sekaisin tervan ja tärpätin, kalarasvan ja kaalin, sillin ja sipulin sekainen haisu. Valkoinen veli kohautti housuja, kiristi tuppivyötä, silmäsi palavaa kaupunkia, irvisti. Toisinaan pääsi röhäkkä röhönauru, sillä "masinan työ" oli toista kuin käsikeinot ja kamsut. Oliko hänellä ylenpalttinen riemu, vaiko pahan omantunnon tahallinen tyyneys? Katseliko saksalaista ja ruotsalaista raakimusta vierellänsä häveten, vaiko naivilla kainoudella. Huomasiko hikisen kiireensä keskellä, että vieras perkele

lohkoo suomalaista kaupunkia! Huomasiko valkea veli, että Suomen kansaa ja työn sankareita ammutaan hajalle. Että kauaksi kuultu ja ammoin ihailtu "Tammerkosken helmi" nyt häväistään. Ja että vieraat vornat ovat tulleet teuhaamaan Pirkkalan pitkille pihoille. Että suomalaista kansaa taasenkin murhauttaa kaukaisen maan kapitalisti. Heidän renkinsä prenikoita rintoihinsa tienailee, ansaitsee arvonnousuja, nauhoja ja "kunniaa."

— — —

Houna ihminen ei ajattele mitään.

Mutta hurtta häärii tuhmasti, tahtoo telata toista, jossa syyn on uskonut olevan... Muussa tapauksessa olisi asettunut vastaan. Olisi kääntynyt kahdennellatoista hetkellä katumukseen ja alkanut ajaa haalimiansa rosvoja pois tästä maasta. Olisi kentiesi hyljännyt kihisevän himonsa ja yhdessä työmiesten kanssa kyörännyt asiattoman ulos. Ehkä vieläkin olisi voitu pestä historiasta lahtarin verinen nimi...

Mutta ei...

Valkoiset ajoivat tehdaskapitalistien, metsäparoonien ja pankkiirien asiaa. Tukkiyhtiön tuhmat pösöt "isänmaan asioilla" heiluivat. Kotimainen saalistaja liittolaisineen poltti poroksi orjuuteen taipumattomien, vapaiden miesten talot. Ampui nuuskaksi omaisuuden ja ihmiset, rienasti kansallista rikkautta.

Tämä väkivaltaan, taitoon, arvoon ja aseisiin sonnustanut sakki elosteli ja oli jo ammoin viskautunut raatajakansan rekiin ja leipiin. Virkamiesinto ja ruumiillisen työn kammo houkutteli maaturpeesta manttaalimököjen sukujuurta keljunkonstiin. Vieraissa kannuksissa ja vouhojen vormuissa pokkaamaan ja matkimaan hoviloikkarien kumarruksia ja siroja ruumiin käivertelyjä. Sivistyksen syvällisyys esiintyi kirosanoissa, vertatihkuvissa puheissa, pussihousuissa, silkkisukissa, kiiltokauluksissa, sikaareissa ja hajuvesissä. Keppi ja silmälasit piti kuulua tervejalkaiselle ja tervesilmäiselle miehelle. Totta kyllä, olisihan voitu harmaat "maapässin silmät" havaita tolkuttoman älyttömiksi jänörenkaiksi... Perhekirjastot

(tosin käyttämättömät), nahkanidekansineen puhuivat puolestaan henkisestä isänmaan omaisuudesta.

Retkujen aristokratia-aate oli Suomessa päässyt maailmansodan aikana pelottavaan vauhtiin. Pahe oli tarttunut syvälle erääseen ainekseen talonpoikaisluokassa. Varsinaiset porvarit saivat mieleistään kannattajakarjaa, jota edessä kiehtoilivat, mutta takana pilkkasivat ja josta tekivät purevaa ivaa. Tarkoitus oli painaa köyhälistö paariaisorjuuteen, jotta se ymmärtäisi oman arvonsa "parempien ihmisten" rinnalla ja jotta vastaan panematta taipuisi edelleenkin ryöstettäväksi, piiskattavaksi juhdaksi.

Sentähden tässä apumiesten ja palkkajoukkojen kera porvaristo päälle kävi. Sentähden ase asiat ratkoi, että tässä taisteli kaksi luokkaa, joilla kummallakin elinehto ja asema oli puollettavana. Vaikkapa vuosiakin saisi ratsastaa vielä kansan harteilla entisillä loistovaunuilla...

Mutta porvareiden voittovyöryä pantiin Pirkkalassa vastaan! Työmiehet asettuivat iskentään. Kun on yritetty niin ei ole kaduttu... Joko painui voittoon, taikka paloi paikalleen. Kansan ja maan vapautuksen puolesta tässä nyt taistellaan!

Kunnia tamperelaisille, sillä he taistelivat!

4.

TAISTELU TAMPEREESTA.

Kahdeksaa päivää myöhemmin kaupungissa tapahtui kaatuneiden hautaus. Tällöin normaalielämästä oli nähtävänä yhtä ja toista. Taloista asujamet olivat asettuneet kivijalkoihin ja kellareihin. Puutaloista järjestään tunkeusivat ihmiset kivisuojiin. Oikeastaan maanpäällinen elämä olikin käynyt sietämättömäksi. Yhtämittainen pommitus kiihtyi ulkoa päivä päivältä. Maa järisi putoilevista ja laukeavista pommeista. Tärinä yhtämittaisena saattoi muutamat totuttaa vallan pelkäämättömiksi. Sentähden

monet elivät ja liikuskelivat kuin tavallisessa ukonilmassa tai sitten hiiviskellen siellä ja täällä.

Valkoiset voimat saivat lisää tykistöä.

Sitä tuotiin kiireimmiten paikalle pohjoisesta ja sijoitettiin Messukylän, Lempäälän ja Tammelan suunnalle... Rata pohjoiseen jäi punaisilta epposten ehyeksi. Yhtään siltaa ei räjäytetty. Sentähden Vaasan hallituksen tuhoaikeet joukkojen siirroissa joutuivat. He siirtelivät ja ryhmittelivät voimiansa aivan avoimesti. Lahtareiden liikettä seurasivat kaupungin puolustajat kiihkein ja hieman levottomin mielin. Kumminkin kaikesta "häiritsemisestä" oli nyt kielletty. Ainoastaan säästäväisyyssyistä silloin tällöin pamahtelivat punaisten tykit.

Toki jokaisella oli selvillä se, että päällekarkaajat valmistautuivat johonkin ennen näkemättömään ja kuulemattomaan otteeseen... Mitä se mahtoi olla, sitä ei tarkalleen voitu aavistaa. Että raskaan aseistuksen kuntoonpano oli kyseessä oli selvää. Illan tullen kumminkin näytti yö tulevan rauhallinen. Mutta tässä ei erehdytty. Myrskyn tullen tiedettiin olevan ilman tyventä. Punainen päällystö puolestaan ei antanut aihetta lepoon. Tykistölle menivät määräykset aikanansa. Vielä kerta katsottiin mahdolliset sijoitukset. Ja tykkipattereiden ihastukseksi jaettiin panoksia tällä erää runsaasti. Että annokset olivat viimeiset, sitä miehistö ei tiennyt. Vielä annettiin punaisille pattereille selvyys toiminnasta siinäkin tapauksessa, jos taistelussa joudutaan eristetyiksi...

Kului keväinen ilta.

Kuluivat tunnit, jopa yökin alkoi ehtiä. Jännitys kohosi joka hetki. Punasotilaan olemus vavahteli. Ei pelosta, mutta toiminnan halusta. Tämä kiusallinen ratkaisu oli edessä, joka saattoi tuoda sen, mitä ei kukaan sanoa halunnut. Tieto se siellä vaimeena oman sydämen alla kullakin viihtyi. Työssä ja iskennässä se tuokioksi tuonnemmaksi poistunut oisi. Ja kentiesi, kentiesi toiseksi vielä kaikki kääntyy. Onhan tämä vallankumousta, rajattomain voimain ja innon joukkoponnistelua.

Kello yhdentoista aikaan yht'äkkiä alkoivat piirittäjät

kamalan pommituksen. Hetki hetkeltä se kiihtyi. Uusi valkoinen tykistö toi tuhoa aivan odottamattomalta suunnalta. Tuli kaikesta päättäen kysymys kaupungin omistamisesta. Nyt ei punaistenkaan tarvinnut säästellä ammuksia, mitkä aijemmin luultiin olevan tyyten lopussa, koska vastaisuus oli kaupungin puolustukseen silloin laskettu viikoissa eteenpäin. Puolustajat voivatkin vielä käyttää kaikkia kanuunoitansa. Ja mikä hämmästys olikaan tuholaiselle siinä, että "tulta ja rautaa" syöksyi kaupungista vastaan miltei samalla mitalla kuin sinne lähetettiinkin. Mylvähtelihän pääkapellimestarina iso "härkäpunikki." Sanan todellisessa merkityksessä ruiskivat savea ja rapaa, kiviä ja multaa laajalle ympäristöön. Ja mihin ikinä panokset putoilivatkin, tukkeutui siellä "isänmaanystävien" kaikki yhdeksän läpeä tarkkaan, niin että tarvitsi aikaa niiden auki rassaukselle. Tässä nikotuksessa valkoiset viipyivät toipuakseen toista vuorokautta. Eipä syytä jos punikit alkoivat uskoa "tien aukenevan Inaria myöten."*) Mutta kumminkaan nytkään ei ollut viimemainituissa älyä pikaiseen uloshyökkäykseen, jota piirittäjät kauheasti pelkäsivät.

Tämä yöllinen viime tervehdys sai yhä vähenemään punaisten ammusvarastot. Taistelu oli tuottanut niihin nähden tuhoisan tappion. Tosin oli vaurioita vihollisélle saatettu summa, sekä ankara pommitus ja hyökkäysaije torjuttu takaisin, mutta kaikesta tästä huolimatta jäi useita tärkeitä kohtia pattereilla vallan kylmille. Siellä miehet siirtyivät kivääreihin ja ruiskuihin. Vihollinen huomasikin heti yhden kolmanneksen työläisten tykistöstä

---

*) Parhaan käsityksen taistelun vaikutuksesta ulospäin antaa porvarien oma lehdistö. M. m. "Otava" kertoo: "Hirvittävä tulisade, joka tuli punaisten puolelta, vei meidän joukkomme vallan hajalle . . . Miehet valtasi kammo ja hirveä pelko, sekä taisteluun haluttomuus, että pakokauhu. Ruoska ja ase kädessä saatiin miehiä uudelleen taisteluun paikoilleen."

Samoin "Suomen sotilaassa" kuvaa eräs nais-sanitaari Messukylästä, miten siellä epätoivoon ja menehdykseen asti tuotiin haavoittuneita, että usko alkoi horjua . . . Monet muutkin valkoiset lehdet valittavat ja vaikeroivat "syviä haavoja", joita kärsien "piti pelastaa isänmaata." Leikkeleitä voisi myöskin esittää ulkomaisista silminnäkijöiden kertomuksista, mitkä ovat olleet seuraamassa mieskohtaisesti Tampereen proletariaatin sankarillista taistelua.

vaijenneen ja seuraavana vuorokautena punaisten mielenkarvaudeksi toimi niistä enää vain puolet.

Mutta siitäkin huolimatta taistelu jatkui.

Tällä ajalla ajoivat viholliset lakkaamatta laumoja Tamperetta kohden. Rynnäköissä kaatuneiden rivien tilalle nousi sakeana uusia. Vasta niitetyn vastuksen jälkeen huomasivat punaiset eteensä kasvaneen uuden. Valkoiset reservitkin tuotiin tuleen. Perinpohjainen, mekaninen masinoiminen murha-aseittensa ympärillä kävi rosvoleirissä spesialisoiduilla käsillä. Insinöörejä, mekanikkoja, punnnitsijoita, tähtääjiä ja tähystäjiä ei puuttunut. Jääkärit häärivät uusissa Saksan univormuissa. Pussihousuiset tekivät työtä ja ärhensivät toljaileville maajusseille. Ja kun he olivat vihdoin saaneet kuusituumaisensa hilailtua paikalle, laitettiin niille ensi töiksi lavetit. Seurasi vatraukset ja tarkistukset.

— — —

Uusi taistelu alkoi.

Yöllä huhtikuun kolmatta päivää vastaan kello kaksi olivat valkoiset valmiina. Tulipommeilla päättivät he polttaa Kyttälän puurakenteista kaupunkia. Mutta punaisetkin selvisivät pian seuraavan hyökkäyksen valmistelusta. Huhuttiin ruotsalaisen mustan prikaatin teppaavan telteillään. Merirosvot kuuluivat juuri saapuneiksi ja "halasivat kuumeisesti taisteluun." Skandinavialainen sinikeltainen sankari liehui siinä sotalippuineen tsuhnalan kamaralla. Oikein hykertelivät "Lotta Svärdit" tätä hoikkaa vartaloa katsellessa. No mikseivät sitten ylpistyneet muutkin tästä historiallisesta sotajoukosta. Olivathan kolmikymmenvuotisen sotaretken muistot tässä ikäänkuin "veljeskansoilla" verestymässä. Olihan Kustaa II Adolf tuossa sotajoukon edessä ratsuineen hengessä ja totuudessa saapunut "Hakkapeliittojen" maata perkaamaan kaalivellin katkusta. Seisoivathan siinä hoikat ja uljaat "kaarlolaiset" uurtamassa uudelleen auki ammoin jo umpeen mennyttä verisarkaa. Oltiinhan sitä käyty Saksat, Puolat, Tanskat ja Itämeren maat, jopa Novgorodin ruhtinaillakin karkua ajettu. No miksei sitten nytkin tässä kuului-

sassa Suomen sisällissodassa? Miksei voida mainetta ikuista niittää suomalaisen työmiehen häpäisemisessä ja vapauden veriin tallaamisessa, lihaksi piiluamisella?... Ja tämä sankarillinen sotajoukko teppas ja oli telteillään. He tiesivät, että "kaikkien silmät vartioitsivat heitä." Että jotakin suurta nyt tulee tapahtumaan. Olihan tässä historiallisesti taattu joukko. Sentähden he "paloivat taistella." Ja kun hyökkäys Tampereen proletariaatin rintamaa vastaan vihdoin heille luvattiin, väikkyi Kaarlo Kahdennentoista henki ja haamu heille tietä näyttämässä tuleen ja iankaikkisuuteen*).

Tässä taistelussa tulikin tuho tuolle ruotsalaiselle mahtavuudenaikain prikaatille...

— — —

*) Persoonakohtaisessa haastattelussa muutamia vuosia jälkeenpäin kertoi se rohkea punapäällikkö V. L., joka oli työläisarmeijaa johtamassa ruotsalaista "sankarikaartia" vastaan seuraavanlaisen lyhyen kuvauksen tapahtumasta:

— Me olimme jollain tavalla saaneet mustista merirosvoista vihiä. Kuulimme heidän saapuneen tänne todella sankarimainetta leikkaamaan ja laakereita Tukholmaan tuomaan. Sentähden päätimme heitä tervehtää ja kestitä lämpimästi näitä lahtareiden aatekavereita.

Olimme asettuneet aluksi sille lakealle lumihautalinjalle kaupungin pohjoispuolella, mikä on Pinnin sillan ja Hatanpään hovin vasemmalla. Kumminkin paikkaa en tarkoin osaa pimeyden takia enää määritellä, koska vuosia on jo kulunut ja taistelua valmistellessa muutimme suunnitelmaa. Vihollinen kun tarkoin tiesi asemamme, pudotteli vaarallisia pommeja ympäristöön. Hyökkäystä odotellessa minua kaiken aikaa vaivasi paha omatunto siitä, että meidän asemat vihollinen tietää ja me voimme kärsiä kahakassa. Ja vaikka aika oli täpärällä, niin pimeän keskellä tein rohkean päätöksen. Se suunnitelma oli tosin omapäinen ja jos se epäonnistui, tiesi se pääni menoa. Mutta ei auttanut, piti uskaltaa panna kaikki alttiiksi. Oikealla osa kuusiaitaa sahattiin metsästä ja taaempana hankittiin kiireessä kuusen näreitä lisää. Nyt se siirrettiin viisikymmentä syltää suoraa sille suunnalle, rautatien ja sairaalan puolelle, mistä epäilimme hyökkääjien päälle painavan. Liike onnistui erinomaisesti ja tuskin kaikki oli kunnossa kun röyhkeät, korkearintaiset rosvot ryntäsivät esiin. He marssivat kuin paraatissa, taajoissa kolonioissa, tahdikkaasti kuin yksi mies . . . Laajaa peltoa he astelivat kuusiaitaukselle aukeaman vastaiselle, minkä suojissa poikain ruiskut olivat. Varotin olemaan hiljaa kunnes koko parvi porhaltaa esiin . . . Se se oli koira vieköön jännittävää se. Mutta ei ihme! Kylläpä siinä oli apajaakin. Siinä kykittiin kuin sorsanammunnassa pikkupoikana. Ja kun käskin sitten poikain "niistää", oli siinä edessämme ei vähempää kun tuhannen miestä, voi olla puolitoistakin. Tulos tässä kahakassa oli se, että Suomen köyhälistö antoi auttavan koston merentakaiselle mustalle keikarille. Olivatkin harmaantuneet palvelusinnossaan valkoisten hyväksi. Apunsa valkoiselle veljelle koitui ruotsalaisen kuolemaksi.

Tämä Tukholmalle valitettava tapaus tuli piankin kuuluksi kotikaupungissansa ja laakeriseppeleiden asemasta alkoi sinne uida mustia surunseppeleitä. Isänmaan hurmoissa riekkujille saatettiin kalman sanoma, että prikaati "svenskahärinkiä" makaa kylmänä punaisen Tampereen edustalla Pirkkalan pitäjässä.

Muutamien tuntien aikana muuttui asema yhä kriitillisemmäksi.

Seurasivat uudet ja uudet hyökkäykset, mitkä tehtiin haupitsien suojassa, johon punainen tykistö — suurelta osaltaan jo vaijennut — ei voinut ottaa vastatakseen. Jalkaväen taajat hyökkäilyt otettiin vastaan kuularuiskuja kivääritulella. "Isänmaalliset" taistelivat kohoutuvassa moraalissa. Hurraa huudot alinomaa uudistuivat. Valkoinen Suomi kokonaan riippui tästä taistelusta. Tämä tietoisuus kiihotti. Olihan heillä sitäpaitsi ylivoima ja aseistus. Lakkaamatta saapui apuvoimia, syöneitä ja levähtäneitä, taisteluhaluisia miehiä. Heitä vastaan paljon valvoneet, huonosti ravitut punaiset joukot saivat levähtämättä seista. Ahdinko tilanteesta täytti muutoinkin tuskaisena mielet. Asian tyyni harkintakyky säilyi muutamilla tallella. Valkoiset lentolehdet "tarjosivat rauhaa." Valloittajan vahva propaganda ja kaikenlainen valkoinen agitatsio täytti ilman. Taisteluteho oli huomattavasti laskemassa. "Piispalan lähetystö" juonitteli joukot horjumaan siihen määrään, että paikalliset taistelijat jättivät rivit ja heittivät aseet luotaan, juoksivat koteihinsa, tahi kätkeytyivät mikä minnekin kykkimään kiväärinkuulilta suojaan.

Nekin pohjoisesta peräytyneet ja taisteluissa nyt mukana olleet, tulivat hämmästyksellä lyödyiksi. Esimerkki aseiden hylkäämisestä ehkä tarttui, tahi sitten koski se heihin kipeästi. Muutamat osastot kumminkin pitivät kutinsa. Aavistivat mitä tarkotti valkoisten veljeily heille. Eivät luottaneet valheellisiin lupauksiin, joissa kurjina ehtoina: "Henki sotilaille säästetään, jos päälliköt luovutetaan." Selvänäköiset ja rehelliset työmiehet suuttuivatkin tästä törkeästä juudas-ehdosta. Aatteen ja ihmisyyden loukkauksen nimessä eivät katsoneet voivansa ostaa itselleen armoja tovereiden verellä. Mikä hävyttömyyden huippu ja aito lahtarin tapainen houkutus.

Tapahtuneen viimeisimmän ja raskaimman hyökkäyksen seurauksena syntyi pako mainitulla tavalla tiedottomissa taistelijoissa. Mutta ne joukot, jotka päättävästi

jatkoivat kamppailua, niitten tuli vetäytyä kokonaan kosken siltain taakse mikä puolestaan merkitsi Kyttälän kaupungin kokonaan luovuttamista. Toiselta puolen piti perääntyä radan varteen ja lujittua uusiin asemiin.

Tampere oli täydellisessä eristetyssä tilassa melkeinpä saarron alusta alkain. Etelästä ei tullut minkäänlaista vuorovaikutusta eikä tietoa. Minkäänlaista ajatelmaa, ei päätelmää voitu tilanteesta lausua, mikä joten kuten olisi joukkoja rauhottanut. Kiihkeihin alinomaisiin kysymyksiin ei kenkään kyennyt vastaamaan. Mutta kumminkin oltiin herkkiä mielikuvituksille. Tähyiltiin apua ja sanomaa ilman kautta joka päivä ja yö... Mutta mitään ei kuulunut. Sanotaan lentokoneen heitelleen ilmoituksia, joissa huomautettiin jonkunlaista vihjausta taistelun välttämättömyydestä, koskapa apua ollaan touhussa lähettää. Toiselta puolen arveltiin maihin nousseiden saksalaisten saattaneen hidastusta aikaan. Toijalan kautta, sekä Lempäälän puolelta kuulutettiin komennetun apuvoimia Tampereen hätään, mutta etenemisen alkuun päästyä koitui sille vaikeita, jopa ylitsepääsemättömiä esteitä. Niiden tieltä raivaaminen kysyi aikaa muutamia päiviä. Tuli hankkia erinäisiä välineitä, tuli keskittää miehiä. Lentokone lähetettiin Siuroon, minne vasta viisituhatta porilaista punakaartilaista oli saapunut... Mikä kumminkin avunannon viivästymiselle oli syynä, ei saatu selvää, koska lentokone ei palannut. Ei myöskään joukkoja piiritettyjen avuksi kuulunut. Varmaankin apua toivottavilla itsellä oli kädet täysi touhua. Laajenihan vaara uhkaavasti joka puolella, koska vieraiden sotajoukkojen maihin lasku yleisesti oli tiedossa... Katsoiko punainen päämaja Tampereen jo silloin olevan toisarvoisen kohdan hallussapitämiselle? Ehkä tämä työläiskaupunki oli jo kulon keskelle palamaan tuomittu rovio.

Piiritysajan kolme ensimäistä päivää saivat kaupungin puolustajat sisällä asuvilta vihollisilta olla rauhassa. Jokapäiväinen vakuuttelu porvariston taholta kävi yhä omituisemmaksi. "Olemme täysin puolueettomat viimeiseen hetkeen" kuului heidän lausuntonsa. Olipa sellainen-

kin ihme tapahtunut, että muutamat heistä täydestä todesta tarjosivat palveluksiansa. Myötätuntoisina lähenellen otti oppineistostakin henkilöitä kaupungin puolustusosuuden. Olipa ylioppilaita osa etsinyt tiensä suoraa punaiseen kaartiin ja kivääri kädessä seisoi työläisen rinnalla. Oli heittänyt pois valkoisen lakin ja tittelit, touhusi kuin periaatteen mies konsaan, työpuserossa ja tamineissa. Aluksi epäiltiin näiltä palveluksia ottaa vastaan. Miksi isänmaallisuutensa hyljänneet olivat, tahi olivatko omistaneetkaan sitä koskaan? Vai ihmisyyskö esiin astui? Oikeudentuntoko voitti viime tingassa?... Ehkä toiselta puolen kannusti pelko vastaisesta. Vai oliko äärettömän pitkälle kehitetty valkoinen urkinta? Kujeiliko rikollisuus työläisiä kohtaan tämän tien kautta? Tahtoivatko isänmaansa aatteiden innoittamina valita alhaisimmat petturin keinot rehellistä Suomen työmiestä kohtaan?... Paljon mahdollista. Joukossa saattoi olla niitäkin. Mutta lopputulos kaikesta oli kumminkin se, että Tampereen porvareita työväen punainen hallitus aikansaolon säilytti kuin silmäterää. Ja ne pettivät lopulta puolustajat. Monista vakuutteluista huolimatta ilmestyivät sala-ampujat punaisten selän taakse. Kaupungissa pesiytyneet suojelijalahtarit olivat onnistuneet ase-etsinnässä säilyttämään kätketyt varastonsa. Olivat luovuttamatta pitäneet hädän viimeisen varalle... Nyt he alkoivat puolestaan maksaa hyväntekijöillensä "mitäkuuluu."

— — —

Liikkuminen kaupungilla tuli erittäin vaaralliseksi.

Vallan tuntemattomasta paikasta saattoi lentää murhaava, hyvin tähdätty kuula ja tappaa punasotilaan tahi pikalähetin, joka sattui tärkeissä asioissa liikkumaan sinne tahi tänne. Sala-ampujia vastaan järjestettiin metsästäjäjoukkueita siitä huolimatta että nämä patrullit olisi tarvittu tiukasti ulkoiseen taisteluun. Varsinkin nyt, jolloin läheni katutaisteluiden aika ja sen alkaminen oli tuntien kysymys. Näihin asti oli saanut rautatien asema vieläkin olla punaisten hallussa, ja olisikin se pitkäaikaisesti tehnyt kiusaa valkoisten tulon viivyttämiseen Kyttälän

kaupungista. Mutta Hämeenkadulla aseman puoleista osaa alkoi kummaltakin taholta rakennusten ullakoilta, ovista ja ikkunoista paukkua. Kellarikerroksistakin lensi kuulia.

Vihollinen hääri edessä ja takana. Tarkoitettu "valkoinen nousu" oli alkanut. Hämminki ja epäjärjestys oli punaisissa ilmeinen. Vieläpä juudasmaiset veljeskavaltajat valkoisten joukoissa ilmestyivät punaiset nauhat ja merkit hatuissa sekä hihoissa, käyttivät väärennettyjä tahi varastettuja jäsenkirjoja hyväkseen, tunkeutuivat joukkojen keskuuteen tekemään "isänmaanpalvelusta." Jo aijemmin agitatsionin merkeissä, nyt kivääreillä, kuularuiskuilla ja heittopommeilla.

Kuten yleisesti tunnetaan, tuli eräänä iltana piirityksen aikana pidätetyksi valkoinen insinööri, joka myrkytti kaartilaisten ruuan. Toiset pitivät huolta mieltenkuohuista ja järkytyksistä alinomaisilla hälyytyksillä ja kähinöillä. Tämä sisällä syttynyt sekasorto ja anarkia joudutti monin verroin kaupungin antautumista.

— — —

Huhtikuun kolmannen päivän iltana julkeni porvaristo häikäilemättä ottaa taisteluihin osaa valloittajien rinnalla. Toiselta puolen yrittivät erinäisinä yksityisinä ryhminä siellä ja täällä paraillaan tapahtuvassa katutaistelussa punaisia vastaan. Sitä mukaa kuin lahtarivoimat tunkeutuivat kaupunkiin, sitä mukaa ihmisyys ja hyvätahtoisuus katosi. Viha, röyhkeys ja ylvästely kasvoivat ja karvat pörhistyivät... Äskeiset makeilevat herrut häärivät murisevana petona patterin ja joen tuolla puolen, kiväärin takana irvistelivät hampaitaan.

Katutaisteluissa käytettiin kivääreitä.

Siellä ja täällä räiskyi kuularuisku.

Käsipommit paukahtelivat talossa sisällä, tahi ikkunoista alas kadulle viskattuina. Barrikaadeja tuskin moniakaan rakennettiin. Tämä vanha ja historiassa tunnettu tehoisa tapa niiden käyttämisestä suomalaisen kaupungin kaduilla oli tuntematoin. Kuuma ranskalainen sen olisi

rakentanut pikaisesti ja hallinnut ojentuvia katuja neljään suuntaan. Puuttuihan barrikaadeista kokonaan kokemus. Ne olisi pitänyt rakentaa jo kaupungin puolustuskuntoon saattamisen yhteydessä. Ehkä hädänhetkenäkin vielä olisi tullut vetää törkyä, kasata kiviä ja rautaa suojaksi miehille ja aseille. Eikö kaupunkiin ollut eksynyt yhtään Pietarin kaduilla äsken ollutta taistelijaa?... Tottakai ei, koska merkkejä siihen suuntaan ei ollut olemassa. Ei voitu siis vertailla lokakuussa ollutta taistelua rajan takana ja kotona täällä meillä. Mitään eivät suomalaiset työläiset olleet bolshevikeiltä oppineet. Mikä olikaan lokakuun kumous?... Mitä Suomen sosialidemokraattinen puolue? Eihän tämä enemmistön johtava puolue meillä ollut mennyt hiuskarvaakaan yli ohjelmansa. Kuumeisista katukahakoista ja suluista oltiin toki luettu kertomuksissa, runoissa ja historiassa. Yksi ja toinen tiesi jotakin Parisista, gladiaattoreista ja Kartagosta. Oltiin ihailtu taiteilijain tauluja, joissa vallankumoussankarit tukahtuivat kuuliin, savuun ja vereen. Ihailtiin äärettömästi uljuutta. Jumaloitiin aatteita, joka kansan nostaa ja paisuttaa kuin ankaran kosken ruhkaan ja laukeamiseen saakka. Mutta ihailua pitemmälle ei mikään järjestö ollut kyennyt menemään. Puhumattakaan ohjeiden ja osviittojen antamisesta tässä tapauksessa. Kuin ihana uni oli se heräämättömälle työläiselle, jonka utuisissa maailmoissa kuvastuivat menneiden kansain kohtalot ja vaiheet. Mutta käydä tietoisena käsiksi työhön, mikä historian sääntönä sinulle on annettu, siihen meillä ei voimaa eikä kokemusta ollut. Niin auliisti kuin vuorikauris saattoi peto kintereillä tulla. Hengen ja elämänuhkaiseen otteluun tässä murhaavassa tulessa tuskin enää oli päämäärä. Eihän ollut kokemusta, ei opetusta, ei osanottoa entistä... Kenen syy? ... Kuka vastaa?...

Ihmeellistä kyllä, mutta sitkeästi punaiset viime hetkeen asti taistelivat. Alttiina kuulille, alttiina tiedon, alttiina taidon puutteen takia... Joka talosta tässä kumminkin kysymys oli. Parhaimman puolustuskyvyn pimeälläkin tiellä tässä jännittää tuli. Olihan heillä elämä ja

kuolema oikeastaan yhdentekevää. Kuolema taistelussa, kuolema antautumisessa! Vain kaksi oli ehtoa:

Valitse hauta, tahi hauta.

Kumpainenkin veivät samaan tulokseen. Mitä muuta valinnan varaa ollut oisi?... Vastatkaa. Valintaa ei mitään muuta...

Luotettavin, uskollisin tovereista, ystävistä: kivääri, käsipommi, sitten revolveri. Eivätkö nämä olleet ainoat elämän ehdot, välikappaleet ja avaimet?... Käydä puolustukseen tyynesti. Mitä muuta vallankumousmies olisi ajatellut päällekarkaajia vastaan? Vain taistelun avulla tuli elämänhetkien jako kysymykseen. Ja taisteluun painuvan soihdun valo ruskotti kauan proletariaatin orjuuden sysimustassa yössä. Taistelun soihtu vain yksin johtaa kärsivät voittoon ja valoisiin maailmoihin.

— — —

Tampereen työläisnaiset.

Kuuluisuuteen ja maineeseen kohonneet tamperelaiset naiset, jotka voivat miesten murentuneen rohkeuden voittaa. Ne samat naiset, joita jälkimaailman porvaristo on raa'asti loukannut, häpäissyt ja ruokotonta kieltä heistä käyttänyt, pilkannut ja syytänyt sylkyä ja lokaa heidän nimensä kaiken ylle.

Näistä taisteluun osaaottaneista naisista totuuden sanoja tietää aniharva. Historia heistä kirjoittakoon, mainettansa sankarittareista kuulematta ei saa olla yksikään koti, matala maja, ei kansamme korva. Kaukainen taru kertoo Kartagon naisten puolustaneen kaupunkiansa uljaammin kuin aikakirjat muut mistä mainitsee. He yötä päivää jousien jänteitä punoivat, hiuksensa keritsivät ja kuiduiksi kehräsivät. He muureille nuolikimppuja kiihkeesti valmistivat. Ja sen jälkeen miehen rinnalla kilpi ja keihäs kourassa roomalaista vastaan karkasivat. Yhdessä kaatuivat urosten oivallisten kanssa. Taistelussa tulisessa muurien alle sortuivat, tahi paloivat kaupungin kanssa armoille antautumatta...

Niinkö taisteli Tampereen mies tuhon tuimalla hetkellä? Eikö enemmistö heistä asetta luotaan heittänyt?

Tämän näki katkerasti nainen, jota ihailtu ei ennen oltu milloinkaan. Tampereen työläisnainen, jonka askeleissa kulki aina alentuvainen osa ja miesten iva ja pilkka, jopa arkinen ajatuskin... Nytpä vihdoinkin oli hetki lyönyt, tullut päivä keväinen kelmee, milloin pestään puhtaaksi häpeä. Nyt katsoa saapi naista urhoisaa mokoma housujoukko mihin tässä kelpaa mies, mihin "halpa nainen." Hetket kalliit kun kunnian ja maineen paloivat nyt alttarilla menneen elon, sekä vastaisuuden. Tässä ratkaistavana eikö osa osattoman nyt, kun sydän löi lujimmin, kiihko oli korkein ja kalpa kuumin... Jättivät miehet monet paikan — mutta naiset eivät!

Mitä maksoi kurjan elonlieskan lepattaminen kellarin kiviholvissa? Sammuttaahan viheltävä valkoinen viima sen myöhemmin... Parempi viime rovioon käydä ja kepalen heittää, palaa pois kirkkaassa loistossa ja työssä ennenkuin koirana kelvottomana sorakuopille käydä, missä ilkku ja ivanauru rähinöi.

Ei!...

Tampereen naiset nousivat!

Kotiin pötkineet miehensä kanssaan takaisin taisteluihin ajoivat. Ja kun tämä ei mennyt, astui äiti itse kiväärin kanssa kadulle ja kaupungin puolustukseen. Tahtoivathan he, että oltaisi koteja puolustettu tuleen ja tuhkaan asti. Että historia ei häpeästä, vaan miehuudesta mainitsisi. Että pois pestään enteet ja ennakkoluulot... Että vuos'tuhantenkin takaa nousisi kuva verrattomana, voimakkaana ja eheänä... Että koetus orastaisi uljaana orjataisteluiden merkkinä Pohjolassa. Kas tätä tahtoivat työläisnaiset! Eikö miehuullista silloin Suomen proletariäitien ollut tuuma?...

— — —

Taistelu kiihkeänä jatkui.

Minne miehet enää eivät uskaltaneet, sinne naispataljoonat läksivät.

Missä kaiken kaatanut jo oli kalpa, pois pyyhkinyt kuuma kuula, sinne vastavallin ja tulen uuden aseihin astunut nainen toi.

Punainen kaarti vahvistui uudestaan. Uusilla voimilla ja innolla tässä nyt kamppailuun käytiin...

5.

MINÄ OLEN VALLANKUMOUS, SINÄ OLET SANKARI.

Kahdeksan päivää kului monivaiheisina kaupungissa. Norola ja Olli olivat kiihkeissä taisteluissa mukana. Se oli kestänyt aina Maarianpäivän lauantaista asti. Heidän mukanansa Vilppulan rintamalla olleet joukot ja nyt Tampereelle perääntyneet taistelivat jo neljättä päivää. Jopa pommituksen ensi-iltana tapahtui suuri onnettomuus. Norolan miehistä kaatui kokonaista kuusikymmentä. Nämä tuhon suuhun joutuneet paloivat kaikki Tammelan raunioihin... Tässä ottelussa Olli haavoittui pahoin ja makasi tunnottomana sairaalassa... Lääkärit totesivat miehen parantumattomaksi.

Joukot hupenivat päivä päivältä. Norolan johdolla taisteli jäännöksiä enää kahdeksankymmentäneljä miestä. Huolimatta kaikista varoituksista eivät miehet osanneet pelätä vihollisen kuulaa ja henkeänsä. Samanlainen rohkeus pysyi alusta loppuun asti. Liikuskeleminen kuulasateessa maalitauluna oli liian rohkeata ja turhaa ansiota. Sentähden joukot hetki hetkeltä harvenivat. Hankittu verikoe jälkeenjääneille oli kovin kalliisti ostettu.

Jäännökset pohjoishämäläisistä talonpojista seisoivat paikallaan. Uskollisuus aatteelle velvoitti. Olivathan he kuusi viikkoa kontanneet juoksuhaudoissa, tahi kaivaneet suojauransa lumeen ja jäiseen kamaraan. Tämä joukko oli nietoksia rypenyt Ruoveden kuusikkokankahilla, tahi kahlinut Juupajoen kalliovuorilla, samonnut Kuoreveden kruunun puistoja. Nämä miehet olivat varjelleet Länkipohjaa ja kulkeneet Leppäkosken kuumalla tiellä. He Virtain ja Kurun, Vilppulan ja Väärinmajan kulmakunnat sytyttivät ikimuistoisiin vallankumouspaloihin. Mies

talosta ja kaksi töllistä jokaisesta oli matkalle tälle lähtenyt. Miksei kokemus tää, jo kalliskin heille, kelpaisi maineeksi ja esikuvaksi meille monille.

Heitä ripe sieltä, toinen täältä yhteen osui.

Päällikkönä vanha mies, Nestori Norola. Elämän koulun ja opin tiesi ja taisi. Karaistu oli hän jos joukkokin vastaanottamaan tulta ja turmaakin. Järkkyikö tunne ja unohtuiko ihmisyys, sitä laatua tienraivaus tää. Kuluiko hermot? Korpesiko loppuun kaiken rinnalla tämän sammuvan elämän? Päällikkö jäyhä, päättäväinen, kaatui kuhun kaatui... Entisyys kumminkin kangasteli. Lakkaamattomina kuvina väikkyi kuin unelmien taustana eletty elämä. Kotoiset rantamaisemat ja kukkulat pehmoisina piirtyili sielun silmään siellä ja täällä. Keskellä tulisen tuiskeen karkasi aatos kauas korpimaille. Omille teilleen ujui mieli. Rantatupanen, Sirkka ja lapset... Missä olivatkaan lapset?... Nehän olivat enemmän kuin elämä. Elämä... Tämä kohtalokas vaihe, mikä jokaisen punasoturin eteen oli astunut ja virtana viillätti eellehen päämäärään, vissiin päätökseen riensi.

Mutta ajatuksista näistä ja monista muista tuli tuskienkin keskellä vilvoittava tuulahdus. Itsestään raikas ajatus ja lämmin tunne kumpusi povesta. Se nousi kuin jumalainen henki, puisti suonia ja sydäntä. Se kuiski "minä olen vallankumous, sinä olet sankari!" Toivorikkaat, taisteluiden voitokkaat tulokset viekottelivat, viekottelivat sittenkin, vaikka ne veikeästi väistyivätkin.

Toisinaan taasen väsymys ja alinomainen valvominen saattoivat ärtyisyyttä aikaan. Nestori ajatteli lepoa. Viluisina öinä hän kaipasi Sirkan lämmintä ruokaa. Usein kun vihollinen salli kevätyön rauhan laskeutua tunniksi tahi kahdeksi pimeään kaupunkiin, tähyilivät hänen katseensa harhailevina tähtitaivaan rantamia. Mutta kuvat taasen heti häipyivät.

— — —

Eräänä iltana Norola oli saanut lepoa.

Odotteli miehineen "suuhunpantavaa" kun ylipäälliköltä tuotiin kutsu pikaisesti saapua hänen luoksensa.

Norola aavisti mistä tässä on kysymys. Hän tiesi tehtävätä taasen tarjottavan...

Norola nousi ylös teknillisen opiston portaita. Harmaaseen sarkatakkiin puettu, lyhyenläntä, tanakka, avokatseinen, sinisilmäinen Salmelan Hugo seisoi vasemmalla vastaanottohuoneessa jo vastassa. Käsi toverin ja johtajan oli vakuuttava ja rauhoittava. Isällinen puristus oikeammin kuin miehevä. Ylipäällikkö ilmotti tarvitsevansa pikaisesti luotettavan joukon. Piti vaarallista tietä pyrkiä viemään apua A:n kenkätehtaalle, missä on suuri vaara tulla saarretuksi varastoja sekä väkeä.

Kaiken aikaa Salmela katseli Norolaa silmiin. Tämä katse vaikutti enemmän, pyytävämmin kuin sanat, joita kaikkia hän ei kuullut. Norola näki muidenkin kiertyneen ympärillensä, puhuneen jotakin, kyselleen ihmetyksellä taisteluista, joita hän oli johtanut. Mutta ammunnasta ja paukkeesta tuntuivat hänen korvansa lukituilta. Vastaamatta mihinkään kysymyksiin ja ihmetyksiin kykeni hän olemaan selvillä uhkaavasta vaarasta, jota pelastamaan hänen piti miehineen joutua. Norola kuunteli kun puhuttiin. Hän istui kun tarjottiin tuoli. Käveli huoneessa jos viitattiin, tahi kädestä talutettiin... Nyt hän tajusi ylipäällikön käsivarressa astelevansa ulko-ovelle. Sentähden tuli teroittaa korviansa ja kuulla mitä oikeastaan häneltä vaadittiin. Päällikkö puhui:

— Keskustele sentään miestesi kanssa... Jaksaisivatko käydä leikkiin? Jaksaisivatko käydä vihollista pidättämään sillä taholla tänä yönä?... Vaikkapa tunniksikin jaksaisitte... Tämän sanottuansa tarttui puhuja äkkiä otsaansa ja kuin apua etsien ja turvaa puristi Norolaa käsivarresta ja kuin rukoillen sanonut kuiskaten olisi:

— Ellen sinusta apua tällä hetkellä saa, olen hukassa. Veroistasi toista ei muualla miestä... Syleillen toverukset erosivat. Jälkeensä Norola kuuli Salmelan puhelevan:

— Lepoa tulee joukoillesi saada...

Mitä Norola olikaan luvannut sitä hän ei itseltään selväksi saanut. Ei ymmärtänyt, ei tajunnut... Taukoa-

matta hänellä pää humisi kuin honka. Hänen korvansa olivat lukossa. Ne soittivat villiä sotarumpua. Itse hän oli kuin puu, joka seisoo kun muutkin puut seisovat, huojuu ja humisee kun muutkin humisevat. Kumminkin hän seisoi paikallansa, seisoi juurillansa vakaana vankkumatta... "Lepoa joukoillesi!" Kertausi korvissansa. Lepoa? ... Niin oikein!... Lepoa hän juuri kaipasikin. Lepoa! Lepoa! uusituivat sanat. Sitten esiintyi ajatus levosta ja tuli miellyttäväksi ja rakkaaksi.

Askeleet tulivat päällikölle joustavammaksi. Suoraan joukkojensa luokse hän halasi. Kaipasi ottelua kuuminta jo uudelleen, "missä lämpenee." Sykähtelivät suonet ja sydän.

Kerta viimeinen oli tää toverusten tapaaminen. Valkoinen kosto pian korjasi päälliköt molemmat pois.

— — —

Yöllinen aavistettu päällekarkaus tapahtui.

Vihollinen tungeksi sinne mistä ylipäällikkö oli puhunut... Mutta juuri siellä seisoikin nyt Norola uskollisena uskollisimpainsa kanssa. Urhoollisen ylimpänsä pyynnön hän tahtoi täyttää pyhästi. Kunnialla kantaa uskotun luottamuksen... Niinpä olivatkin Nestorin joukot seisoneet tamperelaisten ketjuissa siellä missä vaino uhkasi ja suurin vaara päälle painoi. Toisinaan tuli yöt läpeensä maata hangella matalien suojusten takana, joiden yli kuulat surisivat.

Pinnin sillasta uudelle sairaskodille, siinä missä ratalinja leikkaa hiekkaharjun, oli pohjoisesta päin hyökkääviä vastaan asetettu uskottu Norola. Ja kuten aavistettua ja todenperäistä oli, pyrki vainolainen tämän alueen asettamaan tulensa kohteeksi ja karkoittamaan punaiset pois tukikohdastansa. Yön pimeydessä painoivat valkoiset sitkeästi päälle. Jo voitostaan varmat hyökkääjät samosivat törmän jyrkännettä vastaan. Mutta siellä yhä sinkosivat puolustajien kuulat vaarallisina ja itsepintaisina. Punaiset tähtäsivät tarkasti ja piirtelivät pysyviä arpia valkoisten nahkaan. Tuholainen työnnettiin kerta kerralta takaisin.

Jopa Norolan miehiin valahti uutta, entistä taistelun tulta. He syttyivät vihaan ja paloivat toiminnan halusta.

Edellämainitun sillan suunnalta etenivät viholliset useita kertoja, mutta aina heidät työnnettiin tappioin takaisin. Nyt he huomasivat kiertää niin, että saattoivat ampua suoraan leikkaukseen sivuilta. Sairaalankin puoleiselta puolen, vastaiselta taholta, työntyi santaharjulle taasen lakkaamatta tuhon tuojia. Kahdenpuoliseen ristituleen yllätettyinä urhoolliset puolustajat tuskin löysivät itselleen mitään suojaa. Peräytymiseenkään ei ollut mahdollisuutta. Punaisia kaatui kuin heinää ... Ääntelemättä, valittamatta, mitään lausumatta vaipuivat sankarit maahan. Ahdistetuista osa sattui avoimessa tulessa onnistumaan vetäytyä harjun takana tehtaiden suojiin. Kolmannen osan päälle hyökkäsivät nyt valkoiset vimmoissa. Santaharjun pienessä leikkauksessa sukeusi lopulta käsikähmäinen kahakka. Taistelussa käytettiin aseina vierinkiviä. Kivääreiden ja taskuaseiden uudelle lataukselle ei ollut aikaa ...

Tässä villissä tappelussa tuli Norolalle loppu.

Työväen ja köyhälistön asian ajaja sortui täysin tietoisena ja "katumattomana." Hänellä oli tämä tie ainoa pelastuksen tahi tuhon tie. Hänen eteensä oli kirkastunut suunta selvänä ja puhtaana. Taistelun tämän kautta vasta voi kansain kulku käydä lepoon ja rauhaisaan elämään. Vasta tänään aamulla kaipasi oiva soturi lepoa, lepoa syvää, kaiken tauontaa, tuokiota päättyneelle päivätyölle ... Lepo oli tullut ...

— — —

Muistamme Norolan kumouksen ensi kuukausilta.

Muistamme miehen suurena hengeltänsä jo syksyn suussa ... Muistamme syksyn sunnuntain tyvenenä ja kumminkin koleana. Hän souteli poikinensa verkostamassa. Rauhan miehenä hän silloin kalaa koki. Toistaviikkoisen muonarengin elonkipeneeksi ei makupaloja montaa osaksi osunut. Vierellä leipäpalukan vajaan oli vuosikymmenet olla saanut. Perheen kolmihenkisen elinehtojen puolesta taisteli. Rantatupasessa vaatimattomina, kaikkien

tieltä poissa koettivat olla. Pienen, oman suljetun maailmansa elivät ja salasivat.

Sirkan Tummike monesti antoi maitoa myöhään. Kentiesi kynttteliksi vasikan kantoi. Vaatimukset sitä mukaa täällä unohtuneessa Pylväistön kuusitupasessa. Suu asetettiin säkin mukaan. Vähään aina tyydyttiin. Maidottomana aikana litkaistiin vettä. Silavan siasta sai perunalle painikkeena olla suola. Juhlapäivien jaoksi Sirkka papuvientelin kehruulla keresti. Perheen tyystä emäntä tyhjänpäiväisestä ihmeellisen aterian asetteli. Kasvitarhakin tuotti useana sotasyksynä melkoisen määrän. Olivathan ennenvanhaiset Leppävirran kokemukset joskus iloksi, jos taasen katkeruudeksikin . . .

Saapuipa sitten kumous. Se kutsui luokseen kärsineitä, raihnaisia ja ontuvia, jopa sokeitakin haastella halusi. Kaikki tylyn kohtalon ja kovaosaisten "onnen" alaiset kutsui kumous luokseen. Ihmisoikeuksien armo ja laupeus oli luvassa. Kohu kuului kaikkien kärsimyksien ja vääryyksien vihdoinkin oikenemisesta . . . Tuomari . . . punainen tuomari astui alas ihmisten keskuuteen. Köyhille ojensi käteen aseen ja osotti tien . . .

Norolan sydän sykähti. Hän punnitsi tarkoin ja kuunteli omantunnon ääntä. Syvällä povessa Sirkallakin oli uskovaisen vaisu tulkinta todennut tämän jumalan ääneksi. "Olkootpa sitten seuraukset mitkä tahansa", oli tämä Nestorille sanonut. Sälytetyn velvollisuuden päälleen ehdoin tahdoin otti . . .

Ja nyt . . . Nyt seuraukset siitä olivat tällä hetkellä näkyvissä.

Näkyvissä siinä nyt olivatkin uroot. Yksissä siinä seuraa toisilleen tekivät . . .

— — —

Aamun valjetessa vasta voivat valkoiset nähdä paikan ja tekivät tarkastusta hiekkaharjanteella ja leikkauksella. Valloittajat paraillaan miehittivät uusia asemiansa. Leikkaus joutui nyt tarpeelliseksi tukikohdaksi. Paikalle saapunut päällystö asteli erittäin röyhkeänä ja kohotteli olkapäitänsä teeskennellyllä itsetietoisuudella. Mukana

tässä päällystössä sattui olemaan kapteeni Korpiokin. Muut silmäilivät etäisyyteen. Eivät ympäristöstä olleet tietääkseenkään. Korpio kumminkin katseli vainajia. Kuolleiden ruumiit peittivät melkoisen alan maata. Hiekkatöyränteen kokonaan kaatuneet täyttivät.

Tarkastelijan katse siirtyi sivumennen vainajasta vainajaan. Seassa siellä muiden näki miehen, pitkän ja laihan, joka oli ihmeellisessä asennossa. Kuollut katseli avoimilla silmillänsä paikalle saapujiin. Ken sen huomasi hänet eläväksi uskoi. Joku sanoi:

— Pitkäsäärinen punikki...

— Ja laiha.

— Huonot laitumet näin vielä kevätpälveillä.

— Saatanasti siinä sarvikarjaa...

— On siinä nutike löytänyt leposijan.

— Mutta älkääs... Pojat se elää?

— Eikä elä.

— Elää se...

— Elääkö?

— Eikä eläkään.

— Ei elä.

Joku takimaisista hapuili mauseria puisesta tupestansa ja kun oli saanut sen esille nousi aseen kanssa mahtavasti hiekkatöyränteelle päin puhellen:

— Koetetaanpasta tuota pojaat. Korpio komensi:

— Tuhmaa!... Vainajille tulee antaa toki rauhansa. Tämän tähden uhkaajalta jäi ampumatta. Mutta jääkäreistä yksi nousi sinne ylös, koska ei saanut katsettaan käännettyä kuolleen puolesta. Toiset nauroivat:

— Herra Korpiolle se taitaakin olla tuttu punikki...

— Tarkastakaa onko korvassa läpi vaiko lovi. Kuinka siellä teidän puolessa niitä nyt merkattiin?

Vakaa päällikkö ei oikeastaan pitänyt tällaisesta puheesta. Hän meni kuin menikin sinne ylös ja jäi katselemaan kuollutta.

— Tunnen minä tämän miehen...

— Vai tunnet?!... Taitaa työmiehesi oma olla? Vai renkikö lie?

Tarkkailija tuli yhä tyynemmäksi ja jatkoi totisena:

— Sotapäälliköksi tunnen tämän...

Toiset katsoivat. Mutta edellinen jatkoi:

— Entinen köyhtynyt tilanhoitaja Niels Nordessen on hän.

— Kuinkas sen arvaatte?... Että olisi ollut...

— Rikas aikoinansa.

Tovin hiljaisuuden jälkeen kompuroi joku sinne ylös ja Runebergin sanoja tapaillen sanoi:

— Tasan ei käy onnen lahjat, niin se luojan sääntö on...

— Sinne sosialistien helmaanhan ne kaikki muutkin köyhtyneet talojensa juojat juoksevat...

— Ehkäpä ukko olikin katkeroitunut kovaosaisuudestaan?

— Siitä kai ne muutkin katkeroituvat...

— Mutta ei sitä kaikki taloansa juo...

— Toiset taitavat syödäkin itsensä putipaljaaksi, jopa nurkkakiviä myöten syövät. Syömällä ne sosialistit paljo taloja ovat hävittäneet.

— Ja mitä syömiseen tulee, niin ryssä se justiinsa paraillaan syö koko valtakunnankin paljaaksi, eikä taloja yksin. Syöneet ovat herrain hovitkin keisariin asti. Kaupungit ovat syöneet. Nyt siinä sivussa kaluavat jo naapurimaita kun kotona limppu ja kaali on loppu. Niin että kyllä se köyhä sitten syö!

— Ainahan se köyhä syö...

— Syö se...

— Syö laiha paljon enemmän kuin lihava.

— Ja jos taas siitäkin asiasta puhutaan, niin se laihojen saki se siihen juottiin kulkeekin, että rikkaita syö. Mikä piru lieneekin siinä sosialistien roikassa, että mikään niille ei piisaa. Ei ne ruokaansa tunne. Se on kuin riisitautinen. Mahaa sillä on punikilla ja syödä ahtaa kuin onneton. Mutta ruoka ei ota tuntuakseen. Niin se kasvaa karva päähänpäin karrilleen, kaula on kuin elämänlanka josta hautaperuna ja silakka vaeltaa vaivalla...

— Siinä on rasvan puute. Sama se on elukan niinkuin ihmisenkin, kuinka sitä ruokitaan...

— Koira kalvaa luuta. Köyhä kalvaa rikasta...

— Ja mato kalvaa vainajaa... Ja, ja...

— Piru kalvaa perkelettä. — Ukot nauroivat ja laskivat leikkiä.

Totinen Korpio ei ottanut keskusteluihin osaa. Katseli vain äänettömänä kivi kouraan kuollutta miestä, jonka olivat ympäröineet mahakkaat manttaalijekunat. Silmäili sitten muita maassa lepääviä siellä ja täällä, kunnes puhkesi puhumaan:

— Tunnen tämän vainajan elämäkerran. Sattumalta sen olen kuullut. Mulla uutinen olisi ollut miehelle ilmaistavana eläissänsä. Kentiesi hyvinkin suosiollinen. Kukatiesi olisi lauhtunut kiukustaan kun olisi kuulla ehtinyt. Tämä mies omaisten sekä lähimmäisten avun puutteen takia sortui. Näette asentonsa tuossa kuollessakin kiivaanlaiseksi. Kateissa olleet lapsensa, ihmettelen, että vasta äsken olivat kotiutuneet. Villejä olivat. Ulkomailla olivat pahuutta oppineet. Ja pahuutta tahtoivat täälläkin kylvää. Mitä on isä, sitä on kakara. Eipä lastu kannolta kauaksi lennä. Kuka olisi uskonut Katarina Saloheimon?.... Kuka olisi uskonut häntä Pylväistön muonarengin tyttäreksi? Ja kuka tiesi heitä paremmiksi ihmisiksi. Merkillinen on heidän elämänsä juoksu. Merkilliset luonteet muutamilla. Kuinka tyytyväisinä elivät?! Ei arvot, ei omaisuus, tiedän ma, viimeisenä tätä miestä ilahduttanut. Eipä suunnasta poikkeamaan pois... Niinpä niin. Kärsivät aikansa, sitten sodan nostivat. Kuka kerta on parempaa saanut maistaa, ei sen jälkeen hevin huonoon osaan tyydy...

Mutta mitä minä näenkään tuolla ylempänä?... Eikö se siinä makaa Runnilan Aleksi?... No ompas tietenkin... Vai siihen päättyi sinunkin äijä elämäsi juoksu!

No! Ei se ihme hänelle, ei ihme. Mutta ukkorukka, pahoin olet takkisi saveen sotkenut. Ja lakkisi on lentänyt tuonne loitolle.

Korpio otti askeleen, pari ja kankeasti vaivautui otta-

maan lakkia ja asetteli sitä ähisten kuolleen lakuaiselle puhellen:

— Ohhoh äijänkakkula... Eipä eukkosi Lovisa varmaankaan pidä moisesta mekastuksesta, jossa nuttu tahriintuu ja lakki rapakkoon lentää... Kukas käski sinun muuttaa suuntaa? Olisitpas isänmaallesi ollut uskollinen. Eipäs kentiesi kalpaten olisi käynyt. Hunttien roikassa saa huntin suuruksen. Sutta lyödään selkään jos vatsaankin... Näen teidät siinä. Kuski, tallimestari, kuhun asti oletkaan isäntääsi kuskaillut?... Vai siinä se Pirkkalan pinteillä teillä hollitupa ja kestikevari?... Kevari, viimeinen kevari...

Jääkäreistä kysyi joku sävyisältä, tällä kertaa kummalliselta Korpiolta:

— No, heh, eivätkö olleet punaisia?...

Tähän ei jäykkä päällikkö vastannut mitään. Kääntyi vain kuin ovi, joka kääntyy toiseen suuntaan saranoillansa. Koko asiasta ei sen enempää tiennyt, tähyili vain kaukoputkellansa kauaksi notkelmaisen esikaupungin ja vainioiden taa metsään. Sitten suuntasi kiikarinsa kohden kaupunkia ja Pyynikin harjanteita. Joku joukosta haasteli enemmän itselleen kuin muille:

— Vai punikkipäällikkö?... Vai päällikkö? Johan niitä päälliköitä aletaan kaatamaan, koska jo kolmas kaatuneen kuului...

— Ketäpäs ne muut...?

— Kertovat tiedustelijat Hugo Salmelan saaneen surmansa...

Keskustelun kestäissä oli yksi ja toinen ottanut kiikarit laukuistansa ja alottanut Korpion esimerkkiä seuraten kaukaisen tarkastelun asemista, missä parhaillaan kuului kiihkeätä ammuntaa. Joku ylpeäliikkeinen teeskentelevä nuori upseeri puhui huonoa saksaa:

— Mitäs pojat arvelette jos hivautamme häkkärit tuolta ryssänkirkon katolta... ? — Kukaan ei vastannut. Nuoremmat katsoivat hymyillen vanhempiin. Mutta joku lisäsi matalalla, kumminkin kiihoittavalla äänellä:

— Hivautetaan... !

Puhe kääntyi suomeksi:

— Hivautetaan perkkiis... Ja minä annan merkin pojille, jotta vitraavat tähtäintä hieman.

— Vai hivautammeko?

— No, jos kerta hivauttaa, niin hivauttaa sitten...

Molemmat viiksettömät vintiöt juoksivat patterille päin ja huusivat tykistön apumiehille:

— Hei siellä töyräällä!... Siellä kaupungin laidassa näette ryssänmuskoon. Veistäkää sen himmelit sillä kuusituumaisella. Herrat eivät oikein "reiruun" näe, koska se kaihtaa.

Tämä huuto huvitti tykkimiehiä. Patterin päällikkö ei kumminkaan sattunut olemaan siinä. Kuitenkin miehet hieman arvellen kävivät toimeen. He avasivat sulkulaitteen ja työnsivät paalunpaksuisen panoksen siitä sisään. Kun sitten sotakone seisoi kuono pystyssä ja valmiiksi "sihdattuna" ja sirkilöitynä, ei laukaisijalla riittänyt ominpäin "runtia" kiskaista narusta. Mutta molemmat vintiöt viittelöitsivät ja näyttivät käsin kuinka kiskaista. Mutta sittenkään ei tykki lauennut. Jostain edempää asteli siihen pohjalainen ruskeissa lapikoissaan ja asettui hajasäärisenä tykkimiehen viereen kehoitellen:

— Kiskaase hitoohna äläkä mykyytä!

— Pomo ei ole paikalla...

— No jos ei ole niin ei... Aukaase vain taivahan portit.

— Enkä aukase.

— Anna tänne naruu!

— Enkä anna! Herra päällikkö on sanonut...

— No herrahan sitä sanookin, että verä!

— Ei se ole minun herrani.

— No ja mitä he halajavat?

— Ampumaan kirkkoo...

— Kyllä se tärvelöö herran huonehen.

— Sitä kai ne meinaavatkin.

— Mutta minä kehootan, että verä! Verä pakanaa! Verä helekkunas, jotta nährähän kuin siliitetähän Tamperon puoloosten kisukorsteinia.

— Ei ole käsketty kosken taakse ampua . . .

— Mutta kirkoostahan nyt on kysymys, inttää lapikasvarsinen, hajasäärinen, ja lisäsi:

— Vai eikö he sitä tarkoittanutkaan?

— Tarkoitti tahi ei . . . Ja jos mielesi tekee, niin mene ja kysy. Pieksujalkainen huusi ylös:

— Oikeinko tuota monaasteria se herra ylipäällikkö pyytää lohkomahan?

Päällystö kumminkin oli syventynyt johonkin tärkeään kysymykseen ja tarkastuksiin. Ei nuori piimäpartainen jääkärikään ottanut kysymystä kuuleviin korviinsa. Mutta miehet patterilla riitelivät innokkaasti asiasta. Heitä kiinnosti nähdä tuhoisan laukauksen seuraukset. Laukaisemiseen väitti toinen olevan kivenkovaisen pakon. Pohjalainen selitti:

— Tuo päällikkö tuollako sitä sanoi, että laukaise?

— Ei se ole minun herrani . . .

— Mutta ettekös te tierä että ylipäälliköt ovat herroojen herroja. Niitä määräyksiä laimin ei saa lyörä.

Tämä pieksujalkainen ei kuulunut edes koko patteriin, mutta kumminkin hän hioi kynsiänsä yhä lähemmä laukaisunuoraa.

— Kissa syö sinut, ellet avaja tulta.

— En minä laukaise . . . Jumalat ja pirut lopunikääni korvissa marisevat.

— Missä . . . ?

— Ryssän kirkossa . . .

Pieksujalkainen oli hiissaillut nuoraan käsiksi, josta yht'äkkiä tempasi:

— Antaa marista ja miristä! Ulvahti unkea otus ja puski savua sanomattomasti. Piimäparta oli seurannut tapausta ja kohotti kiikarinsa juuri sillä hetkellä. Tutki tuloksia ja sanoi äkkiä:

— Sivuitse, herra kapteeni! Mutta aseman edustalla rakennuksiin sattui!

Käänsi Korpio päänsä hitaasti ja katsoi kummastuksella ales tykkimiehiin, sitten lausujaan ja sanoi:

— Mitä tämä merkitsee? . . .

Kukaan ei kysymykseen vastannut.

Kaupungista vastattiin seitsemällä peräkkäisellä pommilla. Tuiskuna pölisi multa ja kivet rautatien leikkauksella, sillä punaisten tykinkuulat kyntivät vakoja ylt'ympärinsä sen paikan missä Nestori Norolan tie oli päättynyt. Lahtarit hätkähtivät ja juoksivat ruumiskasojen keskitse ales töyränteeltä ja asettuivat uusiin suojuksiin.

Vastanoussut kevätaurinko kultaili idästä paksunevia pilviä, joita tuuli kantoi lännestäpäin idän taivaalle. Tykistötaistelun huomattiin alkaneen siellä ja täällä ja keskeytymättä kulettiin kohti edessä olevaa ratkaisua. Ilmassa ikäänkuin kuului ääni: Minä olen vallankumous, sinä olet sankari!

6.

ULOSMURTAUTUMISET — ANTAUTUMINEN.

Valkoisten rautarengas vahvistui keskeytymättä.

Piirittäjät olivat saaneet entisten lisäksi kaksitoistatuhatta soturia. Monen kirjavaa, rotuista ja eri aselajeilla varustettuja. Valkoisessa renkaassa sulautui sopusointuisesti kansainvälinen porvaristo väreineen ja univormuineen sulaksi veljeydeksi. Johdossa tässä sakissa oli saksalaisia sekä valkoryssien prenikkakenraaleja, jotka myöhäinen Venäjän vallankumous oli aikoja sitten tunkiolle kärrännyt... Olihan näillä korppikotkilla nyt syytäkin parveilla ja tarjota apua valkoiselle aateveljelle. Tässä kun jo oltiin kerta punaisen Pietarin porteilla. Paistoihan bobrikoffilaisaikainen menneisyys monella mielessä, miten he sapelisenaattiin asti olivat auttaneet toinen toistansa. Olihan vanha suomalaisuus ja "vot sun tiela" yhdessä rakentaneet monta ryssäläistä isänmaallista laitosta tähän maahan... Miksei sitten työttömille kenraaleille sulasta sydämestä mielihyvin ohjanperiä nytkin annettu. Avosylin tässä kaiken maailman apu ja orvastelu otettiin vastaan. Mikä vain suinkin tehoisammin tuhota työläistä voi, se se enemmän oli kuin heimoa, enemmän kuin su-

kua, enemmän kuin orpanoita. Valkoisen leijonan vaakunalla leimattiin kamasaksat, valkoryssät, merirosvot ja purkkimannit. Ja kuka sikamaisemmin metsäkarjuna osasi karjua Kalevan kankahilla, se oli isänmaallisinta ja ylösnostattavinta "heimojuhlaa", mitä vuosisatoihin ollaan vietetty.

Tampereen piiritys oli oivallinen koekenttä. Täällä intohimot saivat teuhata mielinmäärin. Ja Suomen työmiehestä oli saatu koekaniini valkoiselle pöydälle. "Kotimaista vihollista" valtikoitiin lahtarin luvalla...

— — —

Puolustuksessa saattoi vielä olla kahdeksan tuhatta työläismiestä ja naista.

Kaksituhatta kaupunkilaista oli menettänyt taistelukykynsä, heittänyt aseensa, palannut koteihin, ehkä muutoin piiloutunut. Kaatuneiden paikat täytettiin naistarjokkailla, joita reserveissä alinomaa parveili aseistamattomina. Taistelukykyisten lopullinen luku saattoi nousta kuudeksi tuhanneksi.

Vihollisen uusien karkauksien ja päälletunkemisten takia kävi asema yhä tukalammaksi... Punainen esikunta harkitsi asiaa, odotteli apua etelästä, johon tosin kukaan ei luottanut. Hetki hetkeltä kävi selvemmäksi ajatus peräätymisestä, jossa ehkä olisi saattanut piillä jonkunmoinen pelastuksen toivo.

Vihollisella oli nyt hallussaan sekä Tammela että Kyttälä, jossa se kiihkeästi vahvisti asemiansa uuden yrityksen varalta.

— — —

Huhtikuun neljättä päivää vastaan yöllä kello yksitoista yritti ensimäinen ryhmä ulos. Piti koettaa siitä huolimatta että edessä saattoi olla varma kuolema, kahakoiminen ja hengenuhka. Yritys piirittäjiltä ei jäänyt huomaamatta. Sentähden he alottivat vimmatun ammunnan. Ensimäinen hyökkäys epäonnistui. Mutta kumminkaan ajattelematta uhreista eteni viisisataa miehinen ryhmä hirveästä pommituksesta huolimatta. Valkoinen ketju murtui ja sen seurauksena syntyneestä aukosta

etenivät Vesilahden kautta Lempäälään, missä yhtyivät siellä oleviin punaisiin voimiin. Toinen osa samasta joukosta palasi Pyhäjärven jäältä takaisin kaupunkiin.

Seuraavana iltayönä läksi seitsemänsataa miestä ja sata viisikymmentä hevosta varustettuina kuudellatoista kuularuiskulla, kivääreillä y. m. keveillä aseilla hyökkäämään Näsijärven puolelta saartoketjua vastaan. Tämä yritys onnistui, sillä valkoiset ampuivat harhaan yön pimeydessä. Pommit ja kranaatit paloivat nytkin kuin ilotulitukset. Valkoisten tähtäämät ammukset osuivat hyvin huonosti maaliin, mikä koitui punaisille onneksi.

Teiskon ja Viljakkalan, Hämeenkyrön ja Mouhijärven sydämaiden halki Kulovedelle samosivat piirityksestä päässeet joukot. Hämeenkyrössä valkoiset uskalsivat panna rajusti vastaan. Kumminkin he tässä kahakassa kärsivät tappioita. Punaisia oli täällä estämässä suuriakin voimia. Kirkkoon ja kellotapulin torniaukkoon ylös olivat rahjanneet ruiskuja.

Porinradan poikki, Tottijärven kautta Narvaan, missä tapasivat punaiset kiinteät joukot. Täällä olikin asemissa oleva taisteluhaluinen valpas kantajoukko. Perääntyneet vangitsivat matkan varrella valkoisia ja kulettivat niitä mukanaan . . .

Jospa kaupungista ulosmurtoon tällä erää olisi ottanut osaa suuret joukot, olisivat kentiesi voineet päästä pälkähästä. Mutta kumminkin on kaupunkiin jääneiden ansioksi laskettava se seikka, ettei suinkaan lähtö yht'aikaisesti olisi käynyt laatuun. Ja paikalleen jääneethän juuri hosuivatkin vihollista loitolle siksi kunnes peräytyminen siinä määrin onnistui.

Seuraavat uloshyökkäykset pakotarkoituksissa kävivät vastaisina öinä mahdottomiksi. Vihollinen vahvisti saartorenkaan miehitystä kaikilla suunnilla. Varsinkin siellä tukettiin tie, mistä se äsken oli murrettu. Alkoipa olla jo täysi työ kaupungissakaan varjella silmiänsä, huolimatta siitä, että varustusten takana puolustuksessa taisteltiin.

Puolustus muuttui tästä alkain helvetilliseksi kuumuudeksi.

Oltiinhan tähän asti sentään eletty vielä päivittäin ja vuorokausittain. Nyt oli kysymys vain tunneista taistelun kestävyydessä. Elämän ja kuoleman arpaa tässä heitettiin. Lopputulosta katsoi joka mies. Kestetäänkö kentiesi vielä tämä peli, vai pyyhitäänkö lauta ja kaikki on mennyttä.

Vallankumouksen hallussa ollutta kaupunkia puolustavain riveissä kävi kuiske ilkeänä: "Pakoonko ovat pötkineet?" "Kaupungin alttiiksi jättivät..." Hampaat lujaan purtuina puuhasivat jälelle jääneet pyssyjensä kanssa. Toiset niistä olivat puhdistuksen puutteessa, tahi muutoin paljon ammunnan tähden tahraantuneita ja kankealukkoisia. Sentähden niihin tuli keskellä kiireenkin antautua, vaivautua rasvailemaan siellä ja täällä.

Olivathan miesten rivit melkoisessa määrin harventuneet, aseet ja ammustarpeet vähentyneet. Puolustustyö lisääntyi monin verroin. Se tehtävä, mitä eilen vielä suoritti kolme miestä oli annettu yhdelle. Ja se ala patterilla, mitä vasta kolmin keskin puolustettiin, oli nyt joko naisten hallussa tahi hääri siellä yksinäinen mies. Kumminkin täytyi puristavan renkaan pakottamana antaa takaisin talo talolta. Eipä tulleet enää kysymykseen levähdykset ja vuorojen vaihdot. Yhtämittaa tässä oli oltava ase kädessä ja toiminnassa. Monista miehistä näyttivät ponnistelut epätoivoisilta. Taistelukyky paikoin tyrehtyikin... Naiset, jotka vasta olivat alkaneet, paloivat innostuksesta, ja mitä korkeammalle vaara nousi, sitä suuremmalla syyllä he osanottoon tahtoivat. Pelkäämättä tähtäsivät he ja laukaisivat. Valittamatta kaatuivat ja kuolivat. Taistelijoiden rinnalla tahdissa astuivat. Viimeistä hetkeä kiihkeästi etsivät... Tampereen työläisnainen seisoi pää pystyssä sittenkin, vaikka jo lahtarit hengenoton hurmoissa rähisivät.

Antautumisessakin taloihin pakenivat ja sieltä ampuivat. Itsepintaisina vieläkin vastaan panivat. Mutta sielläpä tuli uusi este heille vihollisen avuksi. Asukkaat huomasivat kauhukseen lahtareiden valmistautuvan tykeillä hajoittamaan taloja. Silloin nämä alkoivat rukoilla ja

huutaa, pyytää ja anoa puolustajilta, että heittäisivät "turhan taistelun." Ilmestyi siis uusi vastakohta.

— — —

Antautumisessa ottivat valkoiset vankeja kuusi tuhatta.

Eroituksetta vangittiin kaikki. Vangittiin nekin pelkurit, jotka aseen luotaan viskasivat. Kodeissansa heille kohtasi kosto yhtä lujana, jospa ei vielä kunniattomampanakin kuin ase kädessä olijoille ja antautuneille. Häpeällinen ajometsästys kulki äänekkäänä rähinöimisenä talosta taloon ja korttelista kortteliin. Ehdottomassa antautumisessa eivät mitkään valkoisten lupaukset pitäneet paikkaansa. Eivät pitäneet silläkään, missä niistä vakuuttelut oltiin saatu. Taisteluiden vielä kestäessä sai aikaan hajaannusta ehdoin tahdoin keskustelu ja ajan hukka. Jospa päämäärästä (haudasta) tietoinen joukko olisi ollut iskeissä yksimielinen, päättäväinen ja loppuun asti luja oikeutetun taistelunsa puolesta, ihmiskunnan ja kansan vapauttamisen puolesta, tuskin loppunäytös sitten olisi sellaiseksi muodostunut kuin se muodostui kaikessa hirvittäväisyydessään... Olisihan yhdessä taisteltu kaatuen ja kuollen ollut ase kädessä uljaampaa... ei kuten koiran kiikkuminen kaakinpuussa.

Tutkien ja tutkimatta, tuomiot olivat samat.

Kuula, kivääri ja pistin valkean luki lakia. Kaduilla, toreilla, pihoissa ja pimeimmissä solissa kävi teurastus, teilaus armoton...

Mutta vieläkin taisteltiin... Vieläkin siellä ja täällä paukkui ja kuula kimakasti etsi valkoista miestä. Kaupungintaloa puolustaneissa kolmessakymmenessä kuudessa oli henki... Sieltä vielä tuli vastaan tuisku ja murhaava nuoli. Talossa siellä oli heitä alunpitäen ollut melkoinen määrä ja puolustus jatkui miehuullisesti viime päivän umpeen. Olipa vihollisen sinne vaarallinen lähestyä... Tässäkin ratkaisi tykistö asian... Ampua uhallakin talo tykeillä soraläjäksi, sitä eivät puolustajat säikkyneet... Taloon oli kumminkin tunkeutunut vanhuksia, naisia ja lapsia... Uhkaan kuului huuto: "Anna tulla lahtari!"

Mutta taistelijoiden sisällä tuli sääli avuttomia ja aseettomia enemmän kuin itseään, ja niinpä katkerin mielin antoivat elävinä "ruumiin sekä sielun" lahtarien huomaan. Vasta seitsemäntenä vuorokautena valtauksen jälkeen sanotaan "täydellisen rauhan" saapuneen.

— — —

Näin oli käynyt vielä kerta.

Vielä kerta viikingit hakkasivat sapelinsa Suomen vapaan miehen olkapäähän. Vielä kerta lounaalta teutoonirosvon sotapurret tänne ryöstöön ja rötökseen tulivat. Itämeren aallot kantoivat kirousta ja vyöryttivät vainovalkeita liehtomaan. Suomen rannikolle tuhon ja turman tuojat sotasopaa tarpoi. Kauan, kauan sitten kulkeissansa siemenen suvustansa saastaisesta piroitteli. Kamasaksojen kylvö vihannoi ja orasti Pohjolassa. Lumien maassa ruusut valkoiset kasvoivat katkerina veripellossa kovan ja kolkon kamaran alla. Raatajakansan hiessä ja harteissa käskijänä kulkenut kopea vieras mies ja verohurtta.

Mutta Kalevan kansan pohjamudista möyrästivät esiin uudet vapaat miehet. He syvälle sydänmaille jyryn kuulivat. Kuulivat itäisen talonpojan ylösnousemuksen keväisen jyminän. Tämäpä tantereella tälläkin uhkas vihanviimoihin viedä vieraan vallan ja voiman. Pohjan pois puhaltaa uhkaus porvareilta... Elostelijat hölkkäsivät etsimään apua ulkomailta. Suvulta suurelta ja miekoissansa mainehikkailta apu lähti. Ehtivätpä parahiksi kuten aina ennen. Ja raakimukset ruoskivat, murhasivat meidän miestä. Nautoina ja punikkeina teurastivat kotoiset ylimykset yhdessä vieraan maan rosvojen kanssa kotoisia elättäjiään — työläiskansaa.

Sanaa olivat saarnanneet, nyt miekkaa sivelivät. Isänmaata ihailivat, ihannoivat, työläisten isänmaata, ei omaa. Orjuutetuille "ominluvin" osapalan ottajille irvistelivät, purasivat petohampaillansa.

Kuten aina ennen, niin tälläkin erää oli hakattu maahan paras.

Raatajarahvas oli aivoituksin sekä töin osviittaa oikeuden sekä rehellisyyden tietä tallannut. Se oli elänyt ja

käynyt uraa uskollista kalevaisen. Mutta orjuus mitä julkein astui vielä esiin. Miksi ei valoon, vapauteen käykään tie?... Kysyjä kaatui kalpaan sekä väkivaltaan...

Mutta miksi?

Kulkihan pimeän Pohjolankin kansa nöyryyden sekä alistuvaisuuden nuhteetointa tietä. Vuosisadasta vuosisataan oli astunut. Oli uskonut armoon ja ihmisyyteen, luotti lakiin ja oikeuteen paremman päivän toivossa. Mutta mitä enemmän uskoi ja vuotti, sitä tummemmaksi kävi toivojen taus. Koettelemuksen kuorma suureni ja yhäkin suureni. Papisto luki tyyten kuluneita lauseitansa tuhatkerroin. Musta mies syntien suunnattomien painoa huusi. Veriruskeuden ja paatosten kohu korvissa kulki. Rahvaassa muhii muka pesiytynyt pahuus ja perinjuurin punainen piru siinä työtä tekee ja aitaa turmeluksen tarhaa.

— — —

Keskellä kaiken meuhasi maailmansota.

Suuret tapahtumat astuivat esiin. "Kansankavaltajien" parvi uhkasi uida yli porvarien valheverkoista. Siellä ja täällä tuo verkko ratkeili, tietoisuuden säteet tungeksivat paahteisina ja hurmaavina. Porvariston epärehelliset elämisenkeinot lain ja laitosten varjolla paljastuivat. Syntyi kahinoita ja kamppauksia. Kiihtyivät kansat kaikissa maissa. Isänmaa-aate selkeni keppihevoseksi, joka takaa vain muutamille leipää ja rauhaa. Mutta köyhille siitä rakkaus on kaukana. Heidän osansa on viha, myrkyllinen viha.

— — —

Kolmannen kerran oli Pirkkalan miesten tuho tullut.

Vapaan Suomen työmieheltä ja naiselta riisuttiin häpeällisesti ja väkivalloin alas se valtikka, minkä historian suuri päivä sille käteen oli kiidättänyt. Tässä Tammerkosken partailla uusiutui sama verikaste, joka Nokian virralla uudenvuoden yönä, 322 vuotta aikaisemmin luetaan murheena historiassa. Sekä tämänpäiväinen että silloinen kamppaus käytiin Pirkkalan pitäjässä. Mutta myöskin 318 vuotta aikaisemmin Nokian taistelua olivat Hämeen "pakanat" ynseilleet. Poukkalan noita johti silloin

juosimiehensä tuparien ja tapparain kanssa paavilaisten veroherjojen tuville. Tömy ja tuokse siinä silloinkin oli käynyt. Väinölän partaiset urohot sivakoilla ja keihässommilla liuhtoivat ja puoliansa pitivät. Taviloilla ja kurikoilla mötkivät tomuja pois "turkistorakoilta." Lampsivat maahan Kivikirkon rimpsut ja rampsut yhteen lykkyyn. Karkua ja kanakvyöriä pohatoilla ja papeilla ajoivat. Pitkin Pirkkalan pinteleitä marina ja vilkas käpälän nosto... Siellä ja täällä äyhähti ja äyskäs Eesaun punainen pakana. Vallan ottivat, mutta valtaa eivät enää pitäneet. Teräspaidat vieraat tulivat. Paavin ja kuninkaan, piispan ja papiston asemiehet voittivat. Herjat "Pirkkalan punaisen pirun" peijaita pitivät.

Jo silloin äärellä mustan murhan valkoinen kansa riekkui ja tanssi.

— — —

Tänäänkin sama valkoinen väki tanssi.

Verikevään Tampere kylpi kyynelissä... Vimmaisa hengenoton hetki oli punaisille tullut. Ajojahti kävi kaikkialla. Vikinä ja naisten avunhuudot tyrehtyivät siellä ja täällä. Kiropäiväin verenlaskuvinkuna kuului kujilta ja tavaramakasiineilta. Valkoisten sikolahtipäivä oli muuttunut nyt syksystä ja sydäntalvesta kevään kirkkaaseen aurinkoon...

Tampere oli kerran vielä voitettu.

— — —

Nousee kevät... Pirkkala... Historian iskut uusiutuvat taajempaan. Välimatkat lyhenevät... Tulee aika, nousee päivä jolloin kurikka- ja keihäsmies kohottaa kamaran alta paaden. Ryömii esiin manan musta mies... Kalskaa kilvet... Suhkaa jouset... Käy esiin uudelleen Pirkkalan nainen ja mies. Sankarisydän lämpenee... Uusi polvi voimia kokoo... Osattomain oikeus viedään kerta vihdoinkin voittoon... Nousee poljettu. Nousee Hämeen korvesta talonpoika. Tammerkosken hyöristä astuu proletaari. Käsikäteen käyvät. Ei voita heitä silloin rosvo...

On silloin kevät... On aamu.

7.

MUUTAMIA MUISTOJA.

Mihin Norolan Martta oli joutunut?

Siihen kysymykseen nuorimies ei vastausta saanut. Enemmän teki tämän tiedustelun itselleen kuin muille.

Tosin montaa yhteistä sattumaa ei Arvid muistanut. Mutta ne mitä olivat, juontuivat varhaisilta ajoilta asti. Mies muisteli niitä enemmän leikin kuin toden kannalta. Olihan aate viime aikoina tehtäviä asettanut. Kas niitäpä tässä täytettyä tulikin.

Mutta joka kerta kun ajatukset palasivat synnyinkotiin ja askartelivat rakkaan äidin ympärillä, sukelsi sieltä jostakin kartanolta reipas tyttö juoksemasta. Lyhyt, pyykinpuhtoinen esiliina vyötäisillä veikasteli aitanportaalta toiselle. Pihan poikki pistäysi, tahi karjakartanolta jotakin tiedusti. Yksinkertainen arkinen puuha työläistyttärellä Pylväistön talossa oli jo kestänyt vuosia. Askarteli varpusen vikkelyydellä.

Miten olikaan tyttö muuttunut ja kasvanut matkan pitkän aikana. Pitkän pirtin pöydän ja keittiön kynnyksen tunsi tämä tarkoin. Tunsi tiskin, joka puulusikankin tunsi. Tunsi jokaisen rengin katseen niskassansa. Tunsi ajatukset ja käytöstavan monenkin "moukkamiehen." Mutta yhtä tyttö ei tuntenut — Arvidia. Tämä nuorimies pysyi alinomaisen välimatkan päässä, eivätkä mitkään seikat olleet häntä lähentäneet. Arvidkin käsitti elämän umpukukkaiseksi lapsen unelmaksi, joka alituiseen tyttöä ympäröitsi. Katse toki silloin tällöin kaukaa kaihosi, mutta sekin heti häipyi, kääntyi muualle. Ja mitäpäs siinä, olihan niitä naisia nuorimies nähnyt. Maailmalla rikkaita ja köyhiä, arvokkaita ja alhaisia, kauniita ja rumia. Tosin oli joskus viehättäviä, ehkä ihan hurmaavia varieten ulkokultaisia ja siivekkäitä olennoitakin tullut katseltua. Mutta oli ylpeitäkin, erittäin arvokaskäytöksisiä, jopa itsekkäitäkin nähnyt. Joskus taasen mairittelevia, liian imeliä, ehkä epämääräistä sanoa: tungettelevia. Mut-

ta harvoin tapasi rohkeata ja päättäväistä, veikeätä ja yksinkertaista kuten Martta.

Olihan tämä mies jo kokemuksien karkaisema kuoreltansa. Kaikkiin mahdollisiin sekä mahdottomiin asioihin osasi ottaa oman kantansa. Jotenkin kaikki vastaansattumat tuntuivat tavallisilta, elämässä ilmeneviltä varjo- tahi valopuolilta. Langenneet naiset ja miehet tuntuivat ensi kertaa julkeasti nähtyinä loukkaavan sitä uinailevaa maalaispojan ihannetta, minkä varaan hän sukupuolien keskinäiset suhteet oli rakentanut. Mitä pitemmälle hän kumminkin näki ja koki, sitä enemmän tietoisuus paheista alkoi aueta silmäin eteen. Lopulta hän johtui tutkiskelemaan oloja ja yhteiskuntaa, hyviä ja huonoja, sekä tervettä, että mätäpaiseita.

— — —

Sisällissodan edellisenä syksynä, suurlakkopäiväin aattona, Arvid vasta Suomeen saapuneena teki yhtä ja toista merkillistä huomiota. Ylimystöä apinoivat pohatoitten tyttäret turhamaisuuksineen, herrasrimpsuineen. Ne tympäisivät, vaikka varsin viisaan osaa olivat näyttelevinään. Manttaalijekunat sotasaaliineen kuvittelivat olevansa "vanhaa aatelia", peräisin kuninkaallisesta perheestä ja perikunnasta, sekä että on tavattoman alhaista olla tekemisissä sellaisen roskan kuin työläisten kanssa. Ja mikä ilmeinen ihme, ettei ennemmin oltu osattu rikastua ja ylpistyä... Tämän röyhkeän sakin ajatukset ja aivoitukset paistoivat ulos itse kunkin naamasta paremmin kuin peilistä. Sentähden Arvid käänsi tälle sakille selkänsä ja asteli työväen talolle.

Kas täällä oli yksinkertaista ja teeskentelemätöntä. Liinapäiset työläistyttäret riemuitsivat elämän eräpalastakin. Sielläpä se liukkaana liikkui Marttakin valkeine vyöliinoineen. Ja kuutamoisena lokakuun iltana kun Arvid asteli yksin äänettömänä hongiston polkua pitkin kotikylään, ponnahtelivat jalkansa tutuilla teillä ja kivilöillä, joissa poikana paitaressuna sadat kerrat kiitelemässä oli ollut. Ja jos tätä kertaa tarkemmin muisti ja mietti, olivat

ajatuksetkin säilyneet sellaisina, miksi ne sinä iltana kuvastuivat.

Sittemmin siitä oli muistoon seurannut kalpea syyssunnuntai-ilta kalliosaaren takana. Oli vastassa siellä rannalla ollut Martta, veikon veitikan keralla. Nuotiolla kalaa paistettiin ja maistettiin. Oli sanonut Arvid ujostelevalle tytölle: "Sinun kalasi maistuu kaikista parhaimmalle. Taitaapa sinusta emäntä tulla." Tyttö oli punastellut ja väittänyt vastaan: "Ettei hänestä koskaan, ei koskaan tule kenenkään emäntää." Tämä viaton väittely erittäin huvitti nuorta miestä.

Tämä kohtaaminen oli ollut ainoa syksyn lyhyen aikana, minkä tyttö osakseen oli saanut. Mutta sehän ei johtanut minnekään. Siitähän ei minkäänlaista alkua, ei johdelmaa voi päätellä. Kauan ja ainaisesti väikkyili Martalla mielessä tämä hetki. Väikkyi sittenkin, vaikka Arvid jo vuosia oli ulkomailla ollut. Ja kuta enemmän aika kului, se sitä kirkkaammaksi seestyi. Kerran sitten tytön elämässä oli tullut vastaan ihmeellinen lauantai-ilta. Posti näet oli jättänyt Pylväistön pirtin pöydälle kortin. Siinä osotteen puoleisella sivulla oli piirretty: "Pikkutyttö Martta Norola." Se oli leimattu ja pantu postiin San Franciscossa tasan neljä vuotta jälkeen lähtöpäivästä. Piirretty oli siinä: "Puhtoiselle Martalle ja pikkuveikollesi olen ostanut onget. Kun tulen kotimaahan käymme Kalliosaaren poukamaan... Iltana suvisunnuntain."

Kirjekortti povellansa siitä alkain oli tyttö kuljeksinut sekä illat että aamut... Ja vasikoiden hakumatkalla vainion takana sai poiketa aukealle kivikkoaholle, minkä keskellä sijaitsi laakeana Kilien kivi. Kiven seinustalla sijaitsi leikkimaja kivisine pöytineen ja penkkeineen. Tänne tyttö hiipi, istui avokattoisen onkalon kivipaadelle ja sykkivin sydämin etsi kortin poveltansa. Luki sen ja mietti... Luki uudelleen ja uupui ajatuksiin. Kaukomaille unelmat kiisivät. Unohtui tunniksi, unohtui kahdeksi ja pieni karja ammui turhaan vasikkahaan veräjällä puolapuiden avaamista. Nyt ei Martta sitä kuullut. Hän kiven alta käärön veti ulos ja kirjoitusesineet kaikki ennen

varatut otti esiin. Tykyttävin sydämin pani paperille rivit:

"Kilienkivellä 18. 6. 1910.

Isomies Arvid:—

En uskalla kirjottaa kaikkea sitä mitä sydän mulla sanoo. Siitä kortista monta kertaa kiitos... Mutta isä on kertoillut siellä Californiassa olevan mammottipetäjiä suuret määrät, simpukankuoria, kultaa ja kiinalaisia, neekereitä ja intiaaneja ja että siellä kasvaa etelän hedelmät. Oletko näitä hedelmiä syönyt? Oletkos uinut siinä punaisten lohien lahdessa? Eivätkö ne lohet ole kaikki paljonkin parempia kuin meidän Kalliosaaren onkiahvenet? Oletko tavannut Jack Londonia?

Tässä Kilienkivellä minä olen nyt yksin. Tätä tuskin siellä enää muistaa. Rastaanaholle tästä suurin on näköpiiri. Pukkipaimenessa vuolit kierokepin leppäsen. Se on nyt siellä kotona katonrajassa Rantatuvassa. Meidän vanhalta pukilta katkesi toinen sarvi kun tappeli Hakalan pukin kanssa. Nyt sillä ei ole sitä "majesteettia." Vasikat ja lampaat huutavat Notkoveräjällä. Täytyy lopettaa. Tuskin tulette milloinkaan! Turhaan kai vuottavat täällä. Vissiin olette vallan vihanen "sinästä." Voikaa sitten hyvin! Nyt minä lähden juoksemaan...

Martta."

— — —

Neljä vuotta kirjeen postiinpanosta oli taasenkin kulunut.

Tämä oli pitkä aika. Eipäs hiiren hivausta enää muista? Lieneekö mennyt koko mokoma lippu?... Mutta syksyllä sitten saapui Arvid ihan odottamatta. Miten paljon toisenlainen hän nyt oli kuin lähtiessään! Hänen kasvoillansa lepäsi alinomaa itsetietoisuuden taukea ilme. Ulkokuorelta näytti hän kuin kaiken entisyyden olisi unohtanut. Kaukaa ja pettyneenä katseli nyt Martta kaunista miehevää miestä. Lähelle häntä ei päässyt kenkään. Enemmät ajat mietteissänsä yksin käyskenteli kuin että mitään puhui. Säästeli sanojansa. Yksin olla halusi. Asettuipa ehdoin tahdoin tyttö kerta jo tiellekin, mutta har-

haileva miehen katse kartteli. Se liikkui jossakin kaukana kuin ei mitään olisi muistanut. Sitten pettyneenä allapäin oleili Marttakin. "Olkoonpa omissa ylpeissä oloissaan. Ei minusta ainakaan vaivaa eikä estettä."

— — —

Päivät menivät ja tulivat.

Kansa parhaillaan puuhasi puita vallankumousroviolle. Mutta roihuja ei oltu vielä sytytetty... Kumminkin arkiset aatokset karkasivat itse kultakin.

Tapahtuipa Pyhän Mikhaelin lauantaina pieni seikka. Arvid katseli Pylväistön pirtin peräikkunasta kauas Kalliosaaren selälle ja valkamaan. Silloin huomasi hän parahiksi parven koskeloita kiidättävän Petokorven kainalosta. Lintuparvi kierteli ja kaarteli sinne ja tänne vaarojen ja vuorten vaiheilla, kunnes likenivät lahtea ja lopulta laskivat kuin laskivatkin saaren poukamaan... Nyt haulikoineen rantaan mies juoksi. Sousi sukkelasti saaren vastaiselle rannalle. Pian koskeloa keltapukuista kolme ampui mies ja iloitsi ylen saaliistansa. Sattuipa Martta olemaan Antero veikon kera ukon vieraina venheinensä. Martalla oli nyt vapaaviikko työstä.

Vaikka olikin jo syksy ja pohjolan ilma kävi koleaksi, lämmitti aurinko keskipäivällä suojaiseen saaren lahdelmaan. Täällä tyvenellä tapasi Arvid ystävänsä kalaa kokemassa. Hetki siinä iloiltiin, sitten rannalle soudettiin. Nuorimies oli erinomaisella tuulella äskeisestä saaliistansa. Eipäs muuta mainiompaa voinut ajatella kuin asettua tunniksi kahdeksi talosille. Pian kallion kielen alle humisevan tulen tekivät ja kilvan siihen risuja kantoivat ja rantakiviltä ahventa onkivat. Nyt alkoi kalanpaisto. Antero juoksi suolansaantiin ukon mökille. Silloin sanoi mies nuorelle tytölle:

— Kiitos kirjeestäsi Martta... En ole unohtanut sen sisältöä. Aikaa ei ole ennemmin ollut mulla vastatakseni. Sen tahdon suullisesti tässä nyt tehdä.

Punastui Martta. Sai sanattomaksi. Kumminkin iloisena ja reippaana voitti äkisti tunnelman:

— Oh'hoh sitä kiirettä!... Eikö vuodessa neljässä vastausaikaa?...

— Tosiaankin! Siitä on kulunut jo neljä pitkää vuotta!...

Molemmat nauroivat ja Arvid jatkoi:

— Tahdoit tietää ovatko hedelmät, simpukat ja lohi parempia ahvenesta? Vastaan: Eivät parempia minulle olleet — kentiesi muille.

— Turhaa kuvittelua. Te varmaankin olette äärettömän isänmaallinen?

Mies suurensi silmänsä ja katsoi tyttöön, joka puhui "isänmaallisuudesta." Tyttö jatkoi kiusaillen:

— Ja mikä täällä viehättäisi? Sanokaapa mikä?...

— Martta ei ole koskaan ollut syinnyinmaan rajain ulkopuolella, eikä tunne...

— Kalaukko on ollut. Hän on kertonut, ettei suinkaan ikävät vaivaa vaikka meriäkin kulkee ja kyntää jos siellä vain on kyllin kauan ettei "nahkapoikana" heti kotirannoille kipase...

— Nahkapoikana kipase... kertasi Arvid enemmän ihmetellen kuin vastataksensa. Onpas tuolla tytöllä oivat tuumat...

— No sanokaa sitten mikä täällä minua kaipaisi ja mitä te juuri enimmän ikävöitte?

Toinen mietti, sanoi sitten:

— Oman äidin kirnupiimä. Ja... ja myllärin Leenan talkkunajauhot. Mikä muu olisi niiden veroista... Tyttö nauroi helakasti:

— Nepäs herkkuja!...

— Nuo kaislikot ja kivet, rannikon pohja jurmuinen, kotilahden laineiden loiskinta... ulpukat ja ummut... vesi väritön ja kuulea. Tämä on toista kuin kaukana siellä vihreä savilieju helmiaarteineen... Ja sitten koti ... ja...

Nuorimies ei sanonut enempää vaan käänsi katseensa järvelle kuihtuneen kaislikon taa. Marttakaan ei halunnut häiritä, leikki vain siinä savuavalla kepaleella, pyöritti sitä ilmassa ja katseli syvälle tuleen. Tyttö ei tosiaan

muistanut kotia, ei äitiä joista Arvid nyt kertoi. Tälle totuudelle veitikoiminen ei ollut eduksi. Äänettömyyden jälkeen nuorimies jatkoi:

— Vaikka en minä ole täällä tavannut juuri sitä mitä olin lapsen muistoissa kanssani kaikkialla kulettanut. Muuttunut on muuksi. Kylmennyt ja vieraantunut. Kumminkin sentään... Hän aikoi jotakin sanoa, mutta ei sanonut mitään, tahi muutti keskustelun muuksi:

— Etkös laittaisi ateriata... Paistamme onkiahventa kuten kerran kauan, kauan sitten. Sinä olet suuri tyttö nyt, vaikka silloin pieni...

Tyttö vastasi iloisena:

— Pieniä nyt kalamme, eivät silloisen veroisia.

Juoksipa poikakin siihen suoloineen ja nyt alkoikin reipas askartelu. Metsästyslaukussa oli Arvidilla aamuselta kirjavarintainen pyy. Hän laittoi linnusta paistin. Kaivoi sitten kaukaa ostetut onget syvältä kukkarosta. Arvid oli ne tuonut mukanansa kaukomailta. Anterolle antoi. Nyt säteilivät tämän silmät. Pyytä paistaessansa nuotiolla kertoili saapunut kuinka nuoret miehet kulkivat joskus maan laidasta laitaan. Mitenkä kapitalistien rautateitä "piittasivat", onkivat kanatarhoista talonpoikain kanoja, joutilaiden joukoissa metsämailla ne nuotioilla korvensivat, tahi saven sisässä paistoivat. Eihän pataa parempata kenelläkään selässä. Olivathan aikoinaan villi-ihmisetkin samoin tehneet. Rehevässä, luonnonrikkaassa maassa, missä kotoiset eläimet alkuisin villeinä ovat olleet, niin samoin luonto ihmistäkin houkuttelee luokseen huolista vapauteen. Moni sieltä on palannut kaikesta kulttuurista esi-isäin asuinmaille. Asiantuntemuksella ja taidolla Arvid siinä nytkin lintuansa paistoi ja "pommareista" monta kaskua kertoi. Maan rannasta rantaan kertoi joustavata juonta, pientä ja suurta, missä oli samoillut. Lapset kuuntelivat hartaina juttua ja kukaan ei heistä huomannut ukkoa joka ilmestyi joukkoon, ennenkuin vapajava vanhus päästi äänen ja kanervaiselle kivelle istui:

— Poika, olet kotiutunut. Matkasi on ollut pitkä,

kuulemma. Merituulia monia ja tuimia olet tuntenut... Olenhan tuota minäkin sillä puolen matkustellut... Arvid nosti ihmeissään silmänsä ja kummissaan kuunteli, kuinka ukko Välimerestä ja Marseillesta, Brasiliasta ja Rio Janeirosta, Chilestä ja Valparaisosta, Port Stanleystä sekä Etelä-Amerikan tulimaasta kertomuksen monimutkaisen alkoi. Yhä suurenivat hänen silmänsä. Ukko kasvoi hänen edessänsä uljaimmasta uljaimmaksi, merikarhuista kokeneista kaikista kovakouraisemmaksi. Milloin keinuilivat Intianmeren aaltoja seiliparkilla, milloin Kap-Hoornin kärjen ympäri kiersivät kanotilla. Milloin Kongon rannikoilla soutuveneissä afrikalaisten kanssa kilpaa soutivat ja näitä orjiksi pyydystivät. Musta mies oli palkkaorjista kapteinille mieleisin... Kertoi Kalkutasta, kertoi Keltaisesta merestä, Sahalinista ja Kamtshatkasta. Ja kun nuorimies siinä kertomusta kuunnellessaan kokoili ajatuksiaan ukosta, muisti hän kuinka kummallinen tämä oli ollut muisti-iän Arvidille, kuinka salainen ja suljettu luonteeltaan ja kuoreltaankin. Aavistamaan hän nyt alkoi tämän suljettua salaisuutta.

Tästä alkain tuli heistä erottamattomat ystävykset.

Sekä tämän salaperäisen paljastuksen, että yhteisten harrastusten vuoksi johtui seikka siihen, että ukon erakkoasunnosta sen jälkeen yht'äkkiä Arvidin kotiin palattua sukeusi mitä viehättävin, vaatimattomin ja herttaisin vallankumousnuorison kokoontumispaikka.

Vanhuksen ulkonainen muoto pehmentyi. Umpimielisyys ja yrmeys sulivat hänessä yhteisymmärrykseen. Ja olihan hänellä, vanhalla miehellä, vanhuuden illan viime hämärillä leimahtanut sammuneeksi luullun tuhkan alta uusi kytö. Ja kipinä siitä toivosta sinkosi, mitä ukko yksin oli kauan povellaan kantanut.

Tämä kerta oli ainoa mitä Arvid Martan kera muistoista keskusteli.

Sen jälkeen seurasivat toimien ja tehtävien kuumeiset ja kiireet ajat. Millekään muulle ei enää saattanut olla sijaa kumoussydämessä.

— — —

Kas tämä sekä paljon muuta olivat vitkaan vierineet Arvidin ajatusmaailmassa sen jälkeen kun hän synnyinkodin ja äidin armaan, sekä siskon kotiin kevätyön hoivaan ja valkoisten valtaan jätti. Se mille hänen elämässä vapaa-aikoina ei ollut sijaa, eikä hetken ajatusta suvainnut, astui nyt esiin vaikeimpana yksinäisenä unhoituksen aikana.

8.

ELÄMÄ ON KUOLONSUUDELMA.

Muistamme kuinka Antero ja Arvid ratsastivat pois Pylväistöltä.

Kauas heidän jälkeensä kuului kotikartanolta koiran haukunta.

Heidän suuntansa oli suoraan etelään... Valtatieltä tuli poiketa, koska vainolainen saattoi karata päälle ja käydä peliin kohta kaikkialla. Ja kuta pidemmälle yö kului, sitä selvemmäksi hänelle kävi, että tie etelään sekä itään on kohta kaikkialla katkaistu. Kumminkin kuluivat penikulmat. Taipale taittui kilometri kilometriltä. Mieli ja murhe oli keventynyt, ellei outo ajatus jostakin epäonnistumisesta olisi eteen astunut. Olihan tämä jo kaikki onnen kauppaa. Kiitää joukkojen jälessä siksi kuin ne saavuttaisi. He tulivat ratsain metsäisen seudun kautta jo siksi pitkälle, että piti tulla näkyviin ihmisasunnoita. Arvid katsoi eteen sekä taakse, sitten pysähdytti päristelevän hevosensa, laskeusi ahteen päällä satulasta ja odotteli notkossa vielä tulevaa poikaa. Tässä hän tunnusteli paikkakuntaa ja kun pääsi siitä selville, olikin juuri otaksuttu kirkko lähimailla. Kirkon taustalla metsässä päättyi oikotie hiekkakuopille, missä lähellä oli haudankaivajan mökki. Pikaisen päätöksen jälkeen pistäysi poika sisälle matalaan majaan. Ja kun varmuuden saivat liikuntaan, jättivät hevoset metsään, koska yksin kotona oleva töllin emäntä ilmotti suuren vaaran väijyvän juuri täällä. Mut-

ta kun palaamisestakaan omia jälkiään myöten ei ollut kysymystä, miettivät he kaikin kolmisin mitä tässä oli tehtävä. Ja terhakka työläisvaimo keksi joutuisasti avun, sekä puheli seuraavaan tapaan:

— Herran huoneesta eivät teitä keksi. Kas sieltä kaikkein vähimmin osaavat vainota teitä. Neuvoi ja kuiskaili kellotornin kivijalasta, joka on umpinainen. Kas siellä kellarissa on varustettu aimo piilopaikka.

Kivijalassa osui irtain paasi neuvon mukaan kohta kouraan. Pimeässä hapuilivat sieltä ja täältä, mutta muuta kohtaa ei osunut eteen. Tornin perustuksiin ryömivät sisään. Erittäin ahdas oli tästä ison miehen tunkeutua, mutta kun se oli tapahtunut ja kivi takaisin tiloilleen kiskottu, kuuluikin jo maantieltä valkoisten äänekäs melu. Etsiskelijät nuuskivat kylässä innokkaasti joka talon ja loukon.

Pilkkopimeässä ja ikkunattomassa sokkelossa hapuilivat piilottelijat kellarin ovea. Ovi löytyi, mutta se oli tuntemattomalla tavalla tiukasti kiinni. Vanhanaikaiset, paksut rautakankiraudat ja saranat olivat koristeellisesti kiemurreltu haaroille puoleen ja toiseen. Ne tuntuivat olevan jykevästi niitatut ja paksun ruosteen vallassa.

Kellotornin pohjakerros ja kaava tuntui olevan alkuperäisen arkitehtuurin suunnittelema neljään yhtä suureen kammioon. Yksi näistä huoneista toimitti vainajien kappelin virkaa siihen aikaan kun ei ollut varsinaista lämmityslaitoksella varustettua leikkaushuonetta. Yksistään ajatuskin olisi tavallisissa oloissa kammottanut heikkoluontoista ja pelkoa ihmistä. Arvid muisti kotipitäjän kirkon ja kellotornin rippikouluvuosien ajoilta. että se oli suhteellisesti aivan saman tyylinen. Muisti vainajien huoneen ja kuoleman huonekalut. Muisti kantopaarit, rautalapiot ja kuluneet kanget. Tarkoin muisti kahdet kantoliinatkin, joista toiset uudet, toiset vanhat. Köyhiä oli laskettu hautaan kuluneilla, reuhkasyrjäisillä ja virttyneillä liinoilla, kun taasen rikkaita ja arvohenkilöitä uudemmilla, joista toinen syrjä oli valkoinen, toinen musta. Muisti vielä "siunatun mullan lapionkin." Vallan hyvin muisti

Arvid mitenkä oli yhdeksän vuotiaana, viluisena talvipäivänä ollut isänsä viime matkalla. Muisti kutka olivat olleet mukana, kutka mitä ja kuinka sanoivat. Muisti tarkistaneensa kaikki nämä kuolemankojeet.

Niiden käsittely oli saanut aikaan kummallisen kammon. Mustat paarit olivat olleet korkeajalkaiset ja kohtuuttoman puisevat. Miten paksut jalkain alapäät? Tuntuipa kuin kuolema itse ne olisi rakentanut Tuonen mustassa tuvassa. Oli tuntunut kuin olisivat olleet kootut suurista kuolleiden luista.

Olihan niillä kotipitäjän ruumiskantopaareilla saatettu monta vainajata lepoon. Selvät kulumisen ja paljon käyttämisen perstaantuneet kohdat sen osottivat. Kaksitoista miestä oli isää osavasti ollut kantamassa. Pylväistön koturi-Oskari oli heitä kovasti etukäteen varottanut kompastelemasta, tahi muutoin huonosti tätä työtä tekemästä. Ja jykevästi sitä sitten jykeviin paareihin olivat väkevät miehet tarttuneet kiinni. Isä oli siellä korkealla, mustassa nikkari-Jussin tekemässä honkalauta-arkussa. Kirstu oli huojahdellut pahasti, koska kaikki astuivat eri jalkaa kohti kirkon suurta läpikäytävää... Kyllä tämä oli väkevä ja kova joukko yhdeksän vuoden vanhan pojan mielestä. Missään muualla ei hän sellaista kulkuetta ollut nähnyt paitsi siinä kuvaraamatussa, jonka isä itse eläissään vasaran alta oli huutanut Ala-Kolhin muorivainaan avisioonista. Tässä tukevassa puukantisessa kirjassa muisti poika nähneensä yhtä jyryn kulkueen kuvassa kuin siinä viittoihin puetut israelilaiset kantoivat voitonliiton arkkia...

Siinä pilkkosten pimeässä kellotornin kivisokkelossa hetken istuessa olivat Arvidin silmäin ohi kiitäneet kaikki nämä lapsuusaikaiset kuvat. Mutta vierellään olevan pojan kosketus hänen käsivarteensa herätti nuoren miehen tällä erää ikävään arkiseen todellisuuteen. Miehuus oli hänet jo saavuttanut ja mikä edesvastuu? Mikä ääretön velvollisuuksien ja pettymysten kiviraunio paasi paadelta kasaantuikaan alituiseen yhä korkeammaksi ja uhkaavammaksi hänen harteillensa.

Hapuiltuaan lattiata pään päältä löytyi luukku, jonka kautta molemmat nousivat vaivalla koleihin, kylmiin ja kolkkoihin huoneisiin. Ja osavasti, kuten Arvid oli aavistanutkin, olivat kapineet saman tapaiset täälläkin paikoillaan aivan kuten ennen muinoin kotikirkossa. Vankoissa honkaseinissä ei ollut ainoatakaan ikkunaa. Kylmän, sammalettoman varan kanssa hakattu jymy rakennus kajahteli korkeana ja tyhjänä pienestäkin kolahduksesta. Pohjakerroksen paksuissa väliseinissä ei ollut ovia eikä pihtipieliä. Aukot olivat siltäseltään sellaisina, millaisiksi ne kirvesmiehet alunpitäen olivat jättäneet. Yhdessä seinässä teki toki harva, pystylautainen yksinkertainen lukuton luukku oven virkaa. Raapaistun tulen valossa he kurkistivat tänne sisälle. Puolikasvuinen poika kauhistui, sillä siellä seisoi puisia pyhäinmiesten puumuumioita. Nämä puuapostolit muistuttivat vielä niitä katoolisajan aikoja, jolloin niitä palveltiin ja jolloin niillä kirkkoja koristeltiin. Myöhemmin oli uskonpuhdistus ne riisunut alas ja korjannut kirkon seiniltä tänne pimeään kellotornin loukkoon. Huolellisempi kokoelman tarkistelu osotti, että sinne joukkoon oli saanut tehdä seuraa myöskin pari ulospalvellutta ja puoliksi lahonnutta vaivaispoikaa. "Vaivaspyssyjen" tökerösti tehdyt kasvot oli ajan hammas halkeillut ja taivastuttanut. Tavallinen kylänikkari oli koettanut panna parhaansa ja etsinyt ulkomuistilta ihmisen muotoa, jotta olisi kirveen ja taltan avulla voinut piirteet taiteilla tukevaan puupölkkyyn. Niinpä olikin anelevan, laihan ja kurjan kerjurin sijasta sattunut tulemaan tavattoman lihavakasvoinen "kirkonäijä."

Muistuipa siinä mieleen kertomus vanhoilta ajoilta, että juuri tämän seurakunnan kirkon olivat rosvot ryövänneet sanomattoman monta kertaa. Ja joka kerta oli vaivaispoikakin tullut tutkittua. Ja kun nyt katseli noita "ryöstetyitä raukkoja", oli niitä aikanansa todellakin teräaseella ulkoinen tuholainen pahoin tärvellyt. Myöhemmin oli niitä raudoituksen avulla kyhätty kokoon.

Seinillä oli siellä ja täällä puisia kolmihaaraisia kynttilän kannattimia. Seinustalla hämärästi tuntuva, lyhyen

lieskan avulla nähty taidemaalaus. Helvetti siinä sisuskotasiltaan oli pantu puitteisiin. Sarvipäitä piruja ja perkeleitä hääräili hiilihankoineen...

Poika pelästyi kaikesta tästä ja tarrasi sylin kaikin aikamiehen vyötäisille kiinni. Sen kynttilän pätkän avulla jonka he löysivät korkealle asetetusta puisen kattokruunun koukusta oli heillä kylliksi mahdollisuutta tutustua tähän pimeyteen, missä kättä myöten sokkoilivat.

— — —

Vainolainen piti kirkon ympärillä ja kylässä ajojahtia.

Suursiivouksen seuraukset alkoivat kylän raitillakin näkyä ja kuulua. Huutoja, itkua ja laukauksia. Kaiken yötä elämöivät hevosilla ajavat miehet maantiellä. Hätähuutojen seassa lauloivat juopuneet jotakin rekilaulua, tahi suoraan raakamaisia sotalauluja. Kiinni saatuja punaisia ajettiin ulos. Riemu ja verenhimoinen vimma valtasi tämän tienoon. Hevosia ja mieskuormia kulki äänistä päättäen kirkon sivu metsään sorakuopille.

— — —

Tässä asemassa ja ulkonaisessa tietämättömyydessä sekä kauhussa olivat nämä kaksi ihmistä olleet värisemässä kylmässä kellotornissa. Vilussa ja kärsimyksessä he saivat olla kaksi päivää ja kolme yötä. Korkean rakennuksen eri kerroksissa kierrellen ja kuikkaillen he kuluttivat aikaa. Lämpöisikseen liikkuivat alinomaa portaita milloin ylös, milloin alas. Korkeimmasta huipusta he saattoivat nähdä koko laajan ympäristön sikäli kuin kellohuoneen suljettujen luukkujen raot siihen antoivat myöten. Oli selvää, että valkoiset joukot herrastelivat ja hallitsivat kylää. Kirkonvartijan vaimon näkivät he vangitun. Valkoinen asemies kuljetti hänet pois, koska ei hän osannut sanoa mihin hevosten omistajat olivat hävinneet. Vaimo oli sisukas. Ei uhkauksista eikä pieksännästäkään suostunut sanomaan töllin takana hiekkakuopilla olevien hevosten omistajia, vaikka jäljet päivänselvästi johtivat haudankaivajan mökkiin. Piiloutuneet saivat niinmuidoin olla

oman onnensa nojassa kenenkään heistä tietämättä, tahi apua arvaamatta.

Kolmannen päivän iltapuolella huomasivat lymyyjät korkealta tornista, miten kaukaa järven jäällä kirkkoa kohden saapui jono hevosia. Hevosroikka lähestyi hitaasti kylää. Lähemmä saavuttua saattoi reissä olla jotakin loimilla peitettyä... Ja kaiken ihmeen ja kumman vuoksi ne pysähtyivät kohdalle ja käänsivät kuormansa suoraa kellotornille. Vanhan ja entisen hautaustavan mukaan ei tässä kylläkään olisi ollut mitään ihmettä. Olihan reessä edimmäisessä musta kirstu.

Ylitse kivisten ja korkealle johtavien askelmain, sisälle kellotapuliin kävi heidän kulkunsa. Seurue oli sanatoin ja suruisa. Vahvasti ruostuneen lukon avasivat ja Tuonelaan tulijat kantoivat sisälle. Sanattomina ja kauan kantoivat. Kuinka pitkä aika se ja kuinka paljon heitä mahtoikaan olla? Rikirintaiseen riviin, pitkälleen siihen lattialle, kylki kylkeen he kunkin säännöstelivät.

Piileksijät hätääntyivät jäämään ylös.

He pujottelivat ylhäällä kolmannen lattian päälle vinottain, poikitse ja pitkinpäin olevien paksujen ryhtäysparrujen sokkeloissa. Siellä suojissa he seurasivat tapahtumia alhaalla, kuuntelivat kolinaa ja kuiskailevaa puhetta. Ja vihdoin kun vainolaiset toimituksensa tehtyään paiskasivat raskaan, vuoritetun ja raudoitetun oven jyrinällä kiinni, tuli tornin alakerta jälleen pilkkopimeäksi. Ruosteinen salparauta sorahti pahalla vikinällä kahdesti kierrettynä lukkoon. Tämä kaikki rauhoitti jälleen ja toi mukanaan helpoituksen huokauksen.

Päivä kului iltaan.

Tänään tuli tuskin mitään muuta muutoksia asioissa. Kiihtyvä nälkä muuttui kumminkin polttavaksi tuskaksi. Ajatellessakin ruokaa valui vettä kitalaesta kurkkuun ja tuntui kuin olisi ollut tarpeen imeä omia sormiansa. Visusti alettiin miettiä keinoja ensiyöllisestä poistumisyrityksestä. Poislähtöön houkutteli sekin, että vihollisen valppaus ihmisjahtiin alkoi nähtävästi laimeta, tahi sitten olivat oletetut otukset kaikki ansassa.

Mutta ennenkuin illan myöhäinen hämärä lakkasi muutamista seinänraoista kumottamasta, oli päätös pakoilijoilla valmis. Hitaasti laskeusivat he alas sinne missä vastatuotujen vainajien tiesivät olevan. Ketä ne olivat, siitä ei heillä ollut vähääkään halua ottaa selvää. Pääasia oli päästä tavalla tahi toisella sieltä kautta lattialuukulle. Kättämyöten he hapuilivat pimeässä paikkaa tarkoitetun luukun luo tullakseen. Kumminkin huomasivat he kaikeksi vastukseekseen sille paikalle kirsturivin ladotuksi koko lattian pinta-alan täyteiseltä. Tässäpä ei ollut muuta keinoa neuvoksi kuin käydä niitä varovasti siirtelemään... Siinä puuhaillessaan pidätetyillä henkäyksillä ja ähinällä arkkujen kanssa hätkähtivät molemmat miehet jotakin ääntä, minkä oivalsivat ulkoa kuuluvaksi. Tämän jälkeen oltiin erittäin hiljaa. Seisottiin toisjalkaa hengittämättä juuri siinä mihin asento sillä hetkellä sattui. Mutta kun mitään ei kuulunut, kuiskasi Arvid:

— Pelkäätkö...? Poika ei vastannut. Toinen uudisti:

— Kuolleita... tarkoitan? Rohkeutta teeskennellen kuiskasi tämä:

— Enkä minä niin pelkääkään...

— Jos pelkäät, kuulee korvasi väärin, sillä minä en kuullut mitään.

Taasenkin yritettiin, mutta yhtä huonolla tuloksella. Syntyihän jyrinää sittenkin. Kirstuja oli kerrassaan liian paljon. Niillä ei ollut tilaa muutoin kuin siirtää koko huoneen levyinen rivi, joka oli aloitettu toiselta puolen seinän viereltä. Siinä tapauksessa piti liikutella joka ainoata kuollutta. Ja kun tästä osa oli tehty, osottausi tila sittenkin pieneksi. Senpätähden päätti voimakas mies käydä käsirysyssä mustaa komia keskeltä kiinni ja nostaa niitä muutamia toisten päälle poikiten. Tässä ensimäisessä painiskelemisessa oli tarakkaa, sillä olihan ruumis suuri ja painava. Mutta nytpäs kuului kuin kuuluikin seinän takaa selvää ääntä. Kuuluipa ihkailmeistä rahinaa... Kirstu sylissä kuunteli mies maltillisesti. Molemmat kivettyivät siihen paikkaan. Sydän läpätti ja uhkasi lujilla ja harvoilla iskuilla. Korvia huumasi kun kuului selvän selvästi,

että siellä ulkona myöskin osattiin olla ovelasti hiljaa... Mitä tehdä. Eihän siinä väkeväkään voinut tuntikaupalla suurta ruumiinrökälettä polvien päällä kometoineen päivineen punnita, täytyi hiljaa laskea... Laskea hiljaa, niin hiljaa kuin putoavan höyhenen sammaleiselle maalle. Ja kun se oli tehty, aprikoi Arvid kolmea ajatusta: Joko juosta ylös korkealle torniin, rynkästä luuku väkivalloin auki, tahi asettua ovelle huimaan taisteluun... Vaikkapa arkun kansi kouraan... Mutta sittenkin, sittenkin tuli siirtää häthätää kirstuja, ehkä se oli luonnollisin ja viisain keino. Mutta ennenkuin se ajatus oli valmis, kuului liikettä ja nyt päättivät he paeta ylös kaikessa tapauksessa.

Ulkoa kuului todella askeleita... Poika takertui toverinsa vyötäisille, juuttui kiinni kuin takkiainen. Arvid irroitti tämän kädet väkivalloin, päättäväisyydellä, nosti kirstut luukun päältä toisten päälle vähääkään välittämättä kolinasta ja sanoi sitten:

— Sinä pakenet kivijalan kautta... Minä tappelen täällä heitä vastaan. Sitä sanoessansa hän tempasi luukun auki. Nousseen kannen päällä oli lähemmän kirstun kulma, josta seikasta tämä sysäytyi kyljelleen. Kansi irtautui arkusta ja vainaja kierahti lattialle... Nyt kuului ulkoa koiran haukuntaa. Maantiellä kulkevain hevosmiesten huudot sekausivat kuuluville kellotornin toisella puolen:

— Tuota seinää se raapii...

— Kummallista!...

— Mitä se oikein siitä tahtoo?

— Ihmeellistä se on...

— Ei koira koskaan tyhjiä urise.

— Mutta minä otaksun, että ovat koiran isännän tapuliin tuoneet.

— Jopa varmaankin.

Koira haukkui ja vikisi, hyppeli tapulin seinää vasten kahta kovemmin kun huomasi hevosmiestenkin siihen sekautuneen. Ajajat pysähtyivät. Joku asteli lähemmä. Huutelivat toisilleen jotakin sisälle selittämätöntä... Poi-

ka joka oli kiivennyt tavalliselle paikalleen, mistä ylhäältä rapulta saattoi nähdä ja kuulla paremmin alkoi hätäillä:

— Siinähän on se Mäkinen ja se herra...

— Kuka on?...

— Se herra joka syksyllä kerran tuli Pylväistölle ja Katarinan kanssa läksivät... Nyt oli toinenkin tullut sinne ylös ja molemmat sihtasivat pian pimentyvään iltaan ulos. Mutta poika jatkoi:

— Siellä menevät!... Eivät saapuneet... Siellä ulkona onkin meidän Vahti. Minä tunnen sen vikinästä vaikka en näe. Se on haistanut jälet ja tullut... Arvidin täytyi todeta sama huomio. Oma koira se oli eikä mikään muu. Poika kipasi alas ja hyväili puheillansa ystäväänsä:

— Vahti sinä... Vahti... Ole hiljaa. Nytpä koira päästi oikean möläkän, alkoi hyppiä ja haukkua, vikisi kuin vimmattu. Sisällä olijoille tuli tästä hätä. He toruivat koiraa sanoilla, mutta tämä ei ymmärtänyt ennen kuin sisältä kuului kovia sanoja ja uhkauksia. Antero läiski vyötänsä seinään, uhkaili:

— Vahti!... Ellet lakkaa, pieksen... Koira ottikin tämän onkeensa, lakkasi hiljaiseksi ja pakeni loitommalle. Äänettömyyden jälkeen hääri Arvid hiljaa. Hänen aikomuksenaan oli asettaa vainaja takaisin leposijoilleen. Mutta poika oli itsepäinen ja vaati että heidän on heti paettava tästä kolkosta kortteerista.

Rauhoittavasti puheli toinen:

— Ainakin on vainaja nostettava teloillensa takaisin. Turhaa pelätä Antero. Mutta ennenkuin tämä oli rohkaisevan lauseensa sanonut loppuun asti, karkasi poika uudelleen kiinni suojelijaansa, hoki:

— Liikkuu... Liikkuu! Se liikkuu...

— Mikä?... Mikä liikkuu?!

— Se siinä liikkuu...

Arvidin kävi poikapoloista sääli. Hän ei oikein tiennyt mitä sanoa. Olihan hän lapsi. Isällisesti sulki hän tämän syliinsä. Nälkäisenä ja viluisena, peloissaan ja päällepäätteeksi tapahtumain vaiheet muuttelivat ja järkyttivät. Kolmessa vuorokaudessa kokematon poloinen näivettyi

ravinnotta ja värisi yhtämittaisesta vilusta sekä kohoavasta kuumeesta. Ja vaikka hän olikin kuinka monasti kehoittanut poikaa poistumaan ja koettanut selitellä, etteivät valkoiset lapsille mitään tee, niin tästäpä ei ollut vähääkään apua. Mitäpä tässä vaikeassa asemassa muuta olisi lopulta voinut tehdä kuin heltyä.

— Koetahan kestää hetkinen. Yön aikana yritämme hankkia jotakin syötävää... Mutta Antero jatkoi kinasteluaan:

— Etkö usko?

— Mitä usko?

— Että se liikkuu.

— Mikä liikkuu?... Eihän tässä pimeässä näe minkään liikkuvan. Silmäsi vain valvonnan takia näkevät väärin. Sinulla on heikkoutta. Sydämesi lyö liian kiivaasti. Toisinaan se tuntuu aivan pysähtelevän. Kaikki aistisi ovat ärtyyntyneet... Päästä hyvä poika irti ja laskeudu luukusta alas.

Mutta poika oli nyt joko menettänyt kaiken entisen rohkeutensa, tahi sitten puhui totisen totta, pitäen tiukasti kiinni havainnoistaan:

— Ei minun silmäni näe väärin. Se liikkui... Nyt ei auttanut muu kuin piti pojan rauhoittamiseksi tehdä jotakin. Piti yrittää muistella ja kertoa. Arvid haasteli tilanteesta missä he tällä erää ovat. Ja että sankarillisilta miehiltä vaaditaan urhokkaisuutta ja rohkeutta, mielten lujuutta sekä järkähtämättömyyttä. Ja että valoisa toivonkiven saattaa löytyä heissä itsensä voittamisessa ja terästämisessä. Arvid jatkoi:

— "Jospa kuollutta käsin koskettaa", oli minun äidilläni tapana sanoa, "rohkaisee se kokonaan pelkäämättömäksi." Ja vaikka hän esitteli yhtä ja toista, ei siitä ollut vähääkään apua. Ja kun pojan lohduttaja siirsi lakanaan käärittyä vainajata sen verran, jotta olisi voinut pojan laskea ales, havaitsikin hän ruumiin todella olevan sulan ja notkean, ei jäätyneen eikä kankean kuten oli olettanut. Huomasipa tässä aikuinen mieskin jotain eriskummallisempaa, mitä pilkkopimeässä ei voinut selittää. Nyt ei

hänkään enää puhunut mitään. Hän vaikeni kokonaan vastaamasta pojan kyselyihin. Molemmat laskeusivat alas ilmaavirtaavasta kylmästä luukusta. Lattian alla kysyi poika:

— Kuuluiko se? Eikös kuulunutkin?...

— Jotakin luulen... Mitäs muutakaan olisi voinut toteen asiaan vastata. Tässä syntyi outo, odotuksen hidas kiusallisuus. Poika tahtoi paikalla pois, kyseli:

— Miksi emme sulje luukkua?

— Joutaa olla auki... Ajattelin mennä sijoittamaan vainajan. Tässä sukeusi miehen mieleen eräs vissi ajatus, josta hänen miten hyvänsä oli otettava selvää. Koira siellä kivijalan ulkopuolella vikisi ja raapi, eikä malttanut olla ilmoittamatta itseänsä. Antero kiskoi pienemmän kiven seinän alta sisään. Palkkioksi hyvästä työstä nuoli Vahti pojalta nenän ja pisti pusun.

Yht'äkkiä ylhäältä permannon päältä selvisi tuskin kuuluvata kahinaa. Hienon hienoa se ääni oli. Se muistutti liinavaatteen liikuntaa. Olipa kuin pitkä ja pidätetty tuska siellä tyrehtyneenä vaikertaisi. Nyt oli poika jo rohkeampi. Tällä erää hän tahtoi näyttää uskaliaisuutta eikä hätäillyt sanomaan mitään. Kietoi kumminkin käsivartensa pitkäkarvaisen Vahdin kaulan ympäri ja kuiskasi:

— Kuuliko setä?...

— Luulin kuulleeni. Ehkä hiiret juoksentelevat...

— Eikä ole... No eikös nytkin?...

— Jotain luulen kuulleeni. Jokainen sekuntti oli siinä kuin ajanjakso. Arvid mietti, mutta ei osannut saada aivoihinsa järjellistä alkutekijää. Aatokset pysähtelivät sinne ja tänne. Vilkkaasti ne pyörivät, mutta vaeltamaan eivät kyenneet, eikä todellisuutta etsimään käydä. "Puu se pysyy liikuttamatta siinä mihin se kaatuu." Ja kun taasen hänen mielipiteensä selvisivät eräästä seikasta saattoi hän pojalta kysyä:

— Jäätkös koiran kera tähän, tahi ehkä pistäyt kirkonvartian mökissä?

— Ja mitä setä tarkoittaa?

— Nousen luukusta sillä aikaa ylös. Asettelen vainajan paikoilleen ettei huomiota herättäisi. Oleskelumme täällä saattaa ilmaista tien jäljillemme. Ottavat kiinni. Poika ei voinut heti vastata. Silloin jatkoi toinen:

— Tahi mitäs arvelet, ellei hän olisikaan kuollut? Olisi valekuollut, tarkoitan. Poikakin innostui otaksumaan. Mutta kaiken takeeksi kysyi:

— Ei suinkaan setä tiedä jos kuolleet kummittelevat?

— Kuolleet kyllä eivät kummittele.

— Minä uskon sedän sanoja.

— Ja mitä sitten tahtoisit sillä?

— En minä sitten oikeita kuolleita... Mutta miten tämän selittää?

Aatosti mies, uskoi pojalle oman johtopäätelmänsä:

— Jospa tuo tuolla ylhäällä ei olisikaan kuollut...

— Että eikö ruumis?...

— Ei olisi, vaan valekuollut ja...

— Todellakin!

— Ja minä otan selvän asiasta. Sinä poju lähdet hiiviskelemään täältä. Hankit apua. Kenties tuolla mökissä saattaisi hyvinkin olla, tahi sitten kylän alapuolella töllissä... Neuvojansa antain hän samalla irroitti varovasti paaden pois, josta poika ja koira pujahtivat ulos pimeyteen. Itse hän miehevänä ja rohkeana otaksumastaan hyppäsi luukusta lattian päälle.

— — —

Tulitikku paloi lyhyesti.

Lattialle pudonneen karren hehkussa saattoi nähdä valkoisen olennon istuvan siten, että kasvot käsiin kätkettynäkin miehelle selventyivät. Sitten lankesi musta varjo horjuillen ja kaikki oli pimeätä.

Mitä kaikkea siinä koleassa Tuonen porstuassa tapahtui?

Mitä oli rohkea mies nähnyt?... Minkä tähden tämä varmuus ja voima herpautui. Ja vahvimmista vahvin ihminen vaipui alas... Mitä merkitsi hiljaisuus?... Mitä mykkyys? Mitä vaimea vaikerointi? Mitä nyyhkintä? Mitä valitus tyyni, kuulumaton kuin emosta eksyneen

peipposen uupuva uikutus? Sysimusta kuoleman kammio valitti. Kaukaa Tuonelan tieltä saattoi kuulua eentyvää onnettomuutta. Luiset käsivarret kantoivat ennenaikaista saalistansa. Hämärään manalan korpeen kulki kuoleman hukka ja raahasi mukanaan rakkainta rakkahista, kauneinta kukkaa elämästä, työläistytärtä talutti. Teilaajan tylsä ase oli immen tuintanut ja syysyön sumuun suistanut. Tämä tässä oli enemmän kuin ihmisen onnetoin ääni. Se valitus vaikeimmista vaikein... Kaiken katkonaisuuden keskeltä tuli tuskin kuuluville:

— Martta... M-a-r-t-t-a...

Hitaasti koukistui jäntevä käsi. Hiljaa hyväili vaikertaja kuolemanmorsianta. Tahtoiko tuokin käydä tähän lepoon rinnallensa? Tahtoiko irti omansa, riistää ja takaisin tuoda Tuonen tanhualta? Unelmiensa salaisimmista salaisimman tapasi kylmänä tässä. Uhri tämä oli liian kallis "isänmaan ystävien" alttarilla. Elämän ja hengen nuorena riisto on kuin karitsan teurastus ja hengen huutavan hukka...

Tuskainen, kuuma hengitys läheni jääkylmää poskea. Värisevä kosketus. Se kosketus totisesti oli ensikertainen. Se oli viaton, puhdas ja pyhä. Elämän ja kuoleman suudelma se oli yht'aikaa. Ensimäinen sekä viimeinen... Tätä määrää varten nämä kaksi olivat ilmaa hengittäneet. Tätä varten kaiho ja kaipaus. Tätä varten ilot ja surut, murheet ja riemut elämässä rikirinnan jaksettiin. Tieto tästä sydämen salaisimmassa sopukassa virvatulenakin valoi kultaa ja loistoa keskellä kurjuutta. Se syttynyt kipinä jaksoi syyspäivän pilviseen sumuunkin tuoda aurinkoa ja kirkkautta. Salattu sana oli siellä syvällä itse, rakkaus. Eikö sitä varten kevät herää? Eivätkö ruusut puhkee? Eivätkö kukkaset tuoksu, eivätkö linnut viserrä ja laineet läiky sekä lammet päilyile? Kas eikö elon mitta ja määrä ole kehdosta hamaan hautaan asti ihmisen ja ihmisen vihan vastakohta. Raatajan sielu, eikä pyhimyksen siivekäs henki, on paikka puhtauden ja hyvyyden. Elämä on itse rakkaus, jossa loistavat aamujen säteet, iltojen rusoiset ruskot, sinivuorten sillat, kaartuvat ava-

ruuden holvit, kuultelevat kultavilpien kehykset, tähtitaivaan himmeys ja kirkkaus. Unohtumattomain päivänpaisteiden heijastus olkoon lemmen uumottu ikuinen usko jonka edessä väkevinkin taipuu, lujimmista lujin lukko ja linna avautuu, uros iäkäs nuortuu ja vanhuksen valkohapsen selkee katse, keventyy jalka.

Ihmisaistimusten yhteinen kohtalo yhdistyy rakkaudessa. Rakkaus on taivas, viha ja helvetti. Metsän puut ja suhina siitä sinulle sanelevat. Eläinten äänet, ihmisten ilmaukset ja sanat silmäyksen senlaatuisen ymmärtävät. Huuhkain ja korppi, kyy ja kalkkalo kutsuvat toisiansa. Niin myös ihmissydämet sulavat... Vanhat ja nuoret, rammat ja vaivaiset kutsuu rakkaus ikuisesti pulppuavan metsäpuron rantaan, kutsuu kunkin osaansa ottamaan. Kenties, kenties monilla inehmoilla on kaunein ajatus ja aika ohi eletty ja elävät enää eväistä, muistojen maailmoista. Toisilla taasen väikkyvät kaikki vastaisuudessa ja huomenessa.

— — —

Tuntuipa miehestä murheen iskemästä siltä kuin rakkaus ei olisikaan kuollut, vaan että se vienosti sanoina ja ajatuksina sointuisi korvissansa näin:

— Vaikka olemme kuolleet, niin siltäkin me elämme. Kuulen ijäisyyden pauhaavan. Merten valtavina kuohuina tulevaisuuden kansat nousevat. He elävät voimassa ja mahtavuudessa. Sikiäneisyyden katkeamattomassa, alituisesti uudistuvassa vaihteessa asuu elämä. Tulevaisuuden aatteille ja toivoille rakentuu huomen. Elää saamme asiamme puolesta, ei vihassa, mutta ylpeydessä. Vanha, lahoova vaipukoon himoihin ja alhaisuuteen. Hekumoissa veren ja raiskan käy heillä esiin turma. Kanssaeläjänsä elinehdon ja osan saalistaja, kiromerkin ja tuomion tuo. Rakkaus itsekkyyttä pakenee, mutta ihmiskunnan pelastaa ja voittaa se ken sen askeleissa käy. Taisteluja ja tappioita tulee voittajien uhota ja uskaltaa. Kuinka mahtava onkaan taisto tää ja voitto!... Oi maailmaa ja aikaa, että läpi tämän kaiken jaksaa!... Oi sitä aikaa jolloin ihmi-

nen ei ole ihmisen orja! Proletaarin on se valta ja nouseva voima!

Sammuivatko sanat? Mielikuvatko kaiken elävänä loihtivat esiin?... Mutta yötuuli kohisi ylhäällä tyhjässä tornissa... Kolea kuolleiden asuinsija tuntui elävästä ihmisestä puistattavalta... Oliko, kysyi hän itseltänsä, hän ollenkaan järjillä? Mitä tämä kaikki merkitsi?... Ilmeissäkö eli, vaiko pahassa unessa? Tavatoin tapahtumako eteen yht'äkkiä aukeni? Onnettomuuden onnettomuusko yht'aikaisesti kaiken vastuksen ja pohjimmaisen kivun ennen kaiken katoomista tahtoi antaa?... Ei vastausta.

Näitä mietti, ja ratkaisua hetken, jopa toisenkin turhaan uumoi. Kohmeen ja kummastuksen kangistama mies mietti murtuneena, kunnes tempausi aatoksista irti ja ulos yhtäpäätä nyt tahtoi rientää tästä kauhistuksen paikasta.

9.

SOI VERITUOMIOKELLOT.

Mutta ulkona rapisi yökylmän kermä tie.

Ääniä kuului maantieltä. Vihainen mies tutkiskeli avutonta ihmistä. Ja kun Arvid kuulosti paremmin, selvisivät hänen korvaansa Anteron hätäiset lapsen lauseet ja sanat... Nyt hän katui hirveästi, että oli uskaltanut laskea pojan yksin. Ihme ettei itse mennyt. Nyt valkoinen villi puristaa tiedot tästä ja tappaa poloisen...

Enemmän kuulostaa turhaa. Kaikki oli lopussa vaikenemisen jälkeen. Reippaat askeleet ohjautuivat tien puolelta suoraa tornin korkeille kiviaskelmille. Avain suoralta kädeltä karskisti työntyi lukkoon. Jopa rohkeus sisällä olijasta säikkyi. Sen sijaan että olisi luukusta lattian alle sukeltanut, suoriutuikin summanpäin puisten muumioiden sekaan seisomaan...

Kun kirahti ruosteinen lukko.

Salpa solahti sivuun. Suuri honkainen ovi kitisi saranakoukuissansa. Savuttavaa lyhtyä kantava tanakka mies

astui häikäilemättä keskilattialle. Nyt se kohotti valon ja katsoi tarkistain tähän Tuonenvirran valkamaan saapuneita vieraita. Mustissa puupalttoissa maalattuna ne valossa välkkyilivät.

— — —

Tunsi tulijan toinen.

Katsoi kuinka tämä raakkimus astui sinne kussa vainaan leposijoiltansa ulos tulleeksi huomasi... Sitä visusti valon kanssa sutena sirkas. Saalis vaikka vainaa, himon kamalan ja karkeen murhamiehessä uuden toi ilmi. Hampaissansa murina kuului:

— Aa-a!... Vai niin kanalja... ettäkö elävän pestillä iankaikkisuuteen ajaa meinaat?!... Teeskentelijä! Teeskentelyn tässä tingassa auttavan yhäkin uskot?... Annappas olla! Kesykana, irstainen ihmislintu... Viimeistelemme sua hiukan!

Nyt hän hapuili asetta vyötäisiltänsä tuo julma mies. Näyttipä todesta siltä kuin käsi olisi liikahtanut valkovaipan alla, kuin kuolleen kasvot olisivat elon ilmeen hetkeksi saaneet. Ennenkuin tämä hyena kerkisi asetta oikein kohollekaan saamaan jo ryntäsi toinen nurkasta kolinalla esteeksi. Aseen saaliikseen salamassa sieppasi... Ovelle astui ja sen salpas ja sanoi sitten:

— Vai niin!... Teeppä tili itsesi kanssa kurja!...

Niinkuin naulittuna, niinkuin pöyhkö metsän pässi, tahi pilloja tehnyt poika sormi suussa seisoi lurjus. Tuijotti sitte tuokion pari jäniksenrenkaillansa... Jopa kauhistui kamala mies! Tulen tikuisen käistään kauaksi viskasi ja ilveksenä ruopasi portaille ja ylös kellotorniin karkasi...

Jo teki mieli nauraa toisen mokomata konua miestä.

Mutta eipä ollut tämä leikin asia. Hetken seuraavan oli taasen riihimustana ruumishuone. Varoin aprikoitsi Arvid torniin nousta... Silloin kuuluivat askeleet taasen taustalta... Varovaisina ne siellä hiiviskelivät seinustalla. Arka ja tuskin kuulumaton koputus muistutti Anteron arkuutta ja toi mieleen seikan: Kenties ei pojalle pahoin käynytkään? Kenties hän onkin tuolla takana kuulemassa

kuinka täällä on käynyt? Kiireimmin hän luukun kautta meni alas ja riensi kivipaadelle irtaimelle. Kuulosti ja katsoi, mutta mitään ei ollut. Irroitti jo kivenkin. Silloinpa ilmestyi nyt nainen, liinapäisenä, kumarassa, kiihkeänä. Tämän tunsi hän Santalan Mantiksi sanoiltansa ja ääneltä heti toinen. Kopraan kovaan jo reijän kautta tarttui. Tämä hengästyneenä voihkas:

— Oi!... Roisto pojan avaimen iskulla tappoi tuolla tiellä... Ja sitten päätäsuoraa tähän ruumishuoneelle saapui!...

Tämä kylliksi riitti! Se riitti turmioksi tuolle joka tornissa nyt on paossa, mutta tallessa varmassa pakoon pääsemästä. Sanalla muutamalla kertoi Mandi hälinästä tuolla kylässä. Sieltä kohta saapuu joukko. Aprikoitsi sitten, jopa kyyneltyikin. Pakoa parhaaksi katsoi kuin kostoon virmaisan vihan:

— Onhan vielä aika... Lähtekäämme nyt! Mutta vastaan kivijalan raosta kuului ääni:

— Ei! Nyt en voi lähteä. Minulla on velvoitus ankarana. Ja vastuu puhuu puolestansa, vaikka yksinkin olen jäänyt. Minun täytyy taistella iskun viimeisen puolesta. Poikavainaan viattoman veri kutsuu kostoon. Olkoon mulla turma itselläni jos on ollakseen. Vaieten vastasi tähän nainen. Äänettömyys puhui enemmän kuin kauneimmat kyyneleet ja sanat. Sitten neuvoi mies Mandille ei niinkään helpon seikan. Hiipi pois ja hitaasti vaimeana kuin syysyö siellä sisällä jotain toimi. Sisään sinne tunki jo toinenkin ja otti vastaan lattialuukusta kaimeen kantamuksen. Puheli... Mutta kumahti kumeasti tornissa kello. Kumahti jo toisen kerran, kolmannenkin. Se säikkymään sai kaiken. Kuiskasi hätäisenä mies vielä:

— Roisto siellä soittaa... Mutta sinä Mandi, jos eloon jäät, hautaa Martta lehtoon sinne, sisko kulta... Tää kalleinta mulla maailmassa. Minä en nyt tule. Mua kutsuu suuri työ!... Tästä Mandin nousi rohkeus:

— Sua kutsuvat kaatuneet! Kostoon sinun ja taistoon viimeisimpään... Kostoon Jaakon puolesta ja niiden muiden kaatuneiden. Siellä ylhäällä on se sama meidän

monien omaistemme pyöveli. Multa sulho, sulta morsio on mennyt...

— Mäkinenkö se?...

— Sama!... Verihurtan sen tuomarin renki. Teilaajan tuki ja käsi. Sama ihmismetsästäjä, konna... Tunnen sen pimeästä. Tunnen vaikka tuhantenkin joukosta ruton. Nyt Arvid vasta muisti miehen. Koon aprikoi ja kasvot olivat julmurilla tosiaankin samat. Vielä polvillansa siinä, pohjalattialla, avoimella luukulla kumarassa, kuiskata aikoi jotain tärkeätä Mandille kun taasen kumisivat kauheasti tornin korkeat kellot. Hätäillen ja tulisesti nainen ylhäältä miestä hapuillen sanoi:

— Nyt ne tulevat! Herra jumala!...

Tosiaankin ääniä kuului tieltä. Sanattomana ja hieman hätäillen sulki mies luukun. Sen sijaan että olisi Mandin kanssa mennyt kellarin kivijalkaan, nousi hän päättävästi ase kädessä ylös. Tahtoi sinne, missä musta murhamies itselleen kuolinkelloja soitti. Ennenkuin hän kumminkaan ehti pimeitä kiertoportaita ensimäiselle ylemmälle permannolle kumahtelivat kellot yhäkin mahtavammin. Mitä kaikkea tämä tarkotti? Sitä saattoiko muuksi kuin avunetsinnäksi arvailla? Ylemmä tullen jo kumo kun hieman herkesi, kuului avunhuuto selvä:

— Joutukaa!... Jumalan tähden joutukaa!... Täällä punikit perkeleet ruumishuoneessa!

Tosiaankin kuuli Arvid meteliä tieltä. Mutta tornin seinät ja kellon kumina sekotti kaiken kuulumasta. Sitten taasen alkoivat kellot pauhata. Koko ilma tornissa vapisi. Äänet tukkivat korvat. Milloin lakkasivat malmisen kielen ankarat iskut messingin kovaan kypärään, silloin kumisi vaimentumaton hätäkellon kaiku. Avunhuudot uudistuivat lakkaamatta ja kuuluivat kyllä ulos, mutta eivät selventyneet sisälle torniin.

Päästäkseen johonkin johtopäätökseen ja saadakseen tässä tilanteessa hetki aprikoida piti pysähtyä rappusille hengähtämään. Keuhkot tapailivat kiireistä ponnisteluista ilmaa. Täytyi huohottaa poskien täyteisesti. Siinä hetken seistessänsä muisti hän tehneensä tyhmästi. Avaimen oli

oveen ulos jättänyt. Ei muuta kuin kiireesti riennettävä alas uudelleen. Mutta kun hän oli muutamia porraskiertoja laskeutunut, kolisi jo alhaalla ovella. Joku kiroili ja kompuroi pimeässä ruumiskirstujen kansilla. Nyt selveni hänelle kumminkin johtopäätös: Tuli kääntyä takaisin, ennen kaikkea kostaa tuolle, joka tuolla ylhäällä yhä soitti ja metelöitsi. Oli se sen kaiken ansainnut. Kostaa tuli ennenkuin ehtivät hänet itsensä uhrikseen saada.

Kellot pauhasivat ja torni ylhäällä huojui tuntuvasti. Hurja murhaaja siellä pelon ja kuoleman kauhussa vimmoissaan soitti. Hän sekä huusi että ulvoi apua ja soitti yht'aikaa.

Arvid tuli vihdoinkin sille lattialle, mistä voidaan avata kellohuoneen ääniluukut. Ja aivan oikein, hän huomasi miten hurja mies heilui ja polki siellä ylhäällä. Jokaisen luukun hän oli sitä ennen avannut ja asettanut seipään mittaiset tuulihaat täsmällisesti paikoilleen. Ovet ammottivat selkosten selällänsä. Tähtitaivas kiilui jokaisella kantilla. Tässä pauhussa "valkoinen verienkeli" soitti elämän katoovaisuutta taivaallisella tohinalla.

— Oi millä metelillä tuleekaan sinun sielusi eroamaan tästä matoisesta laaksosta... Soittajan luokse tullakseen piti pyrkiä tuonne vieläkin ylemmäksi. Kapeat, heiluvat portaat arveluttivat. Olivathan avoimet ovet ja avaruus hänen ympärillänsä. Ehkä tuholainen tekee hyökkäyksen juuri silloin. Mutta ei auta. Tulee uskaltaa sumeilematta. Nyt soittaja huomasi tulijan. Heti tämä pinnisti kaiken voimansa suuren kellon polkimeen. Hän ei enää huutanut, ei kironnut, oli vain ääneti, teki vain työtänsä kuin mielipuoli. Yhtäkkiä heitti hän kellon omiin valtoihinsa ja hävisi näkyvistä. Kello hiljeni hitaasti ja moukuili sinne tänne. Kieli kosketti tuskin kumpaiseenkaan laitaan. Mutta metalli kumminkin kumisi kauan ja itsepintaisesti. Korvia särkevä tärinä sammui. Soittajan paikalle saavuttuansa varoi takaa-ajaja mahdollisia äkkinäisiä päällekarkauksia ja käsirysyjä. Sitä varten vanui jokaiseen mahdolliseen puuhun ja pieleen lujasti kiinni. Avoimista luukuista aukeni yön pimeys ja laajat kirkonkylän ihmis-

asuntojen ikkunain valot sikerminä siellä ja täällä. Tornin rapuilla alhaalla kuului kiireellisiä askeleita ylös. Siellä kolisivat jotkin puuesineet ja putoilivat pimeässä, mistä syntyi vaarallista kinastelua ja meteliä. Ylhäällä, kelloluukkujen yläpuolella, missä Arvid nyt seisoi, sillä tornin huipussa kuului jotakin rapinaa. Sinne saattoi osapuille olla matkaa vielä monia syliä. Sitä paremmin tarkastellen siirtyi hän sivuun ja kuuli miten siellä potkastiin ahdasta luukkua mikä yht'äkkiä aukeni. Hapuillessa sinne ja tänne tulivat käsiin pään korkeudella olevat tikkaiden ensi askeleet, jotka seisoivat pystysuorassa. Nämä paloportaat olivat raketut puolapuiden malliin pyöreistä kapuloista. Päästäkseen tarkoitukseensa tuli hänen nousta niitä pakenijan perässä. Ja kun kolmen sylen arviomitta ahtaassa, pystysuorassa solassa päättyi ylimmäisessä huipussa neliömetrin suuruiselle lautalavalle, sai Arvid päähänsä äkkiä iskun. Millä häntä lyötiin, se ei ollut oikein varmaa. Mutta rohkeasti nousi kuin nousikin hän yhä ylemmäksi. Iskuja seurasi heti toinen ja kolmas, sitten lukemattomia. Mäkinen potki ja ähisi kaikin voimin vastaan. Toinen sai saappaasta kiinni ja oli vähällä temmaista miehen alas. Ote kumminkin heltisi ja tämä kuukertui toiseen lavan nurkkaan. Nousematta ylemmäksi sanoi Arvid:

— Potkit pakana...

— Mitä sinä minusta?

— Antaudu, tahi ammun!...

— Ampuako vain sinä punikki tahdotkin?

— Paljon pahempaa sinulta vaadin...

— Ja mitä sinä minua tänne torniin?...

— Että ajan tuosta tervaluukusta.

— Mutta emmekö voisi keskustella?!...

— Mitäs murhaajan kanssa. Oletkos jo monetta kertaa kiipelissä?

— Monta kertaa olen ollut... Mutta pelasta henkeni, minä pelastan sinut!

— Ahaa!... Että puntariin sielumme sinun ja minun?

— Kuten huomaat mieheni ovat alhaalla.

— Vaikka ovat niin sinä hyppäät luukusta!

— Mutta...

— Hyppää luukusta!...

— Mutta... mutta... voi, voi!...

— Hyppää luukusta!...

— Hyvä! Jos minä hyppään luukusta hyppäät siitä sinä jälessä. Varro hitunen hyvä saatana!... Kuulethan että alhaalta tullaan...

— Siksi se kiire tässä onkin kuin alhaalta tullaan. Hyppää luukusta!...

— Armahda minua onnetonta viimeisellä hetkelläni!..

— Armahditkos sinä poikaa poloista tuolla tiellä?

— E-en armahtanut...

— Viimeinen sana: Hyppää luukusta! Huomaathan että tulee saada tilaa.

Arvid päätti nyt ampua miehen tahi viskata väkivalloin ahtaasta tervaluukusta alas kirkontornin huipusta. Mutta ahdistettu huokasi syvään ja huomasi toisen lopullisen päätöksen tinkimättömäksi. Nyt hän nousi viimeiseen soppeen ylös ja hävisi vastaan sanomatta.

Oliko hän todellakin hypännyt?

Ja vaikka jo lähenevät äänet ja askeleet alhaalta kuuluivatkin yhä selvemmin ja selvemmin, nousi kiipeejä siitä huolimatta varmuudeksi neliömetrin laajuiselle pinnalle, mistä tervaluukulle tuolla huipussa saattoi päästä. Ja kun Arvid pisti päänsä siitä ulos, huomasikin siellä ylempänä vielä ulkopuoleiset portaat. Ne johtivat viimeisen tien suippokartion kärjelle ja siellä olevan ristin luo. Sinne saattoi olla matkaa arviolta kolme syltä. Kiiluvaa tähtitaivasta vasten tuskin huomasi suippilon takaa ojentuvat ihmisen käsivarret, mitkä kietaantuivat ristin juuren ympäri, mutta mitään ei miehestä saattanut nähdä. Tarttuessaan näihin portaisiin huojuivat ne läpimätinä ja raukesivat käsiin. Tie ylemmäksi oli ehdottomasti poikki. Alastuleminen taasen mahdoton. Luukkua kiinni kääntäessänsä sanoi Arvid enemmän itselleen kuin tuonne tarkoitetulle:

Ristissäsi olkoon sulla suoja.

Mitä sitten tapahtui tuolla tornissa ylhäällä on epämääräistä sanoa.

— — —

Koko kirkonkylä ja lähitienoo kuuli kovan hätäkellojen kaiun ja kuminan, samoin koko kotona oleva valkoinen asujamisto, sekä myöskin muut siinä sivussa. Kansaa kerääntyi joka suunnalta ja samosi metsistä ja mäiltä. Mitä merkitsi kaiku ja yöllinen kumina? Juoksujalkaa piti painallettaman. Ja vähittäin siinä sitä väkisykermiä hevoslassilla parveilikin ja uusia laukotti oikein reki matkassa. Ensimäisinä häärivät hihakääreiset suojelijasotilaat. Pian kuhisi öisellä kirkkomäellä kansaa ja tiedusti toisiltansa, että mitä se tämä "joulukirkko" keskellä kevätkautta ja sota-aikaa oikein tarkotti? Mutta käsilämpimäisiltä ei siihen kukaan oikein selvää vastausta saanut eikä antanut. Nyt jo toiset kurkkoilivat ylös torniinkin. Siellä äijöttivät kaikki lävet apposten auki. Täällä ja tuolla jo hätäilivät, huutelivat. Huippu siellä siinteli hämärässä ja häämötti taivasta vasten. Jopa kuului verisen murhaajan valitus ja oihke. Siellä tornissa se vika asiaan täytyi olla. Sen tähden tahtoi sinne tunkea ovesta yksi ja toinen. Mutta tyly vastaanpano oli edessä. Nyt tyydyttiinkin vain katsomaan täältä alhaalta tasajalkatantereelta että mikä se siellä sitten valitti ja vikisi.

Torniin työntyneet turhaan häärivät ja hosuivat. He eivät apua ja keinoa voineet keksiä. Kävivät välillä maassa ja kiipesivät tapuliin. Minkäänlaista mahdollisuutta ei etsimälläkään löydetty. Tikkaita ja köysiäkin tuotiin paikalle. Rohkeimmat uskoivat henkensä alttiiksi ja uhallakin sinne luokse yrittivät. Kaikki turhaan. Käsistänsä roikkuvan miehen voimat alkoivat virua. Käsivarret ja koko ruumis puutuivat kokonaan tuntumattomaksi.

Hälinä ja hääre kirkkomäellä kiukutti jo "isänmaan uroita." He jo häyhensivätkin silloin tällöin olemaan hiljaa. Henkeä pidätellen seurattiin sitten asioiden kulkua kuin ensin joka ainoa tuli ällinpäälle mistä tässä oikein on kysymys. Näkemyksen jännitetty pinnistys silmäin

edessä kutitti huomattavasti kansaa. Eikä sitä niin salattu ääneenkään ajattelemasta:

— Tätäköhän se tarkoitti kellojen yhteen soitto?...

— Minäkin sitä jo tirhensin, että mikä siellä moikaa?

— Ja mitä se meteli ja mehakka?!

— Jotakin ne ruumiskuormatkin meriteeraa?

— Punikkia ne eikä muuta...

— Kyllä sitä kauheita kuuluu. Jo päivällä sinne oli summa tuotu. Joku tiesi että kuolleista oli joku noussut ja julmalle miehelle yhtäpäätä kanakvyörin kirkontorniin antanut... Toiset taasen kertoivat itse peijakkaan pikasseen ja pelmujaan pitäneen. Edelleen kulki keskustelu samaan juottiin:

— Kyllä minä sitä jo sanon...

— Ja minä!... Että liikaa sitä lihanpuolta taitaa yhteen lykkyyn tulla. Itte harkkelisarvi eljen etehensä on ottanut. Nyt ne jo kiikuttavat pääpahantekijöitä kirkontornin huippuun...

— Mikäs muukaan sen sinne olisi vienyt...

— No tietysti ei... Raput ja ihmiskäsi ei sitä sinne kyllä kuskannut...

— Pudottava sen sieltä... taitaa...

— Pudottava.

— Pudottava.

— Mutta kyllä se loukkaantuu...

— Kyllä ei se tuskin kävele.

Joku tiesi kertoa että tornissa olisi ollut muka elävä punikki. Että oikein elävä ihminen sieltä olisi sotamiesten piirittämänä viety kirkonkylän kevariin. Ja itsensä tuomarin sanovat tahtoneen sen säästää.

Yhtämittainen uikutus ylhäällä tornissa yön pimeällä pöyristytti. Rohkeimmatkaan eivät halunneet paljon pilojen laskemiseen. Syvä tilinteon ja sovituksen soimaava aatos itse kullekin kohosi kuin haamu silmäin eteen. Hukkuvan miehen onneton tila säälitti sitä joka sen kuuli. Partamiehen poru muistutti lapsen puuskutusta... Eri ihmisiin se teki erilaisen vaikutuksen. Jotkut tämän

kuultuansa alkoivat väristä. Vapajivat toiset niinkuin vapajaa elävä toinnuton liha leikkauspöydällä. Pintapuolisemmat, henkisesti matalat ihmiset saattoivat tilanteen ottaa nautinnoksi. Hymyilivät koston kirmaisemina, tahi perinnäisvaiston elukkamaisella uhritunteen vaistolla. Aateveikkojensa joukossakin löytyi monia luonteita jotka jännityksen pinteissä kinnistelivät, poloisen takaisin palaamattomuutta mielissänsä toivoivat. Käärmeinä synnin moninaiset tunteet kiemurtelivat sydämessä. Vallan välttämätön tarve tuli tyydyttää tuntematon kiho. Kalman kolea vainu, esi-isiltä ammoin perittynä kutsui raatolintuja haaskalle. Joku heistä huuteli sinne ylös:

— Koeta veikkönen pysytellä!

— Outa hieman, me sinua poloista avitamme!...

— Kuinka kauan sinun kätesi vielä kestävät?!

— Pian ne pappilan tikapuut tulevat!...

— Jospa tunninkin kestät, on henkesi turvassa!...

— Turvassa olet silloin, turvassa! Sama jos äitisi villakopassa...

— Purista vain, purista, vaikka siihen paikkaan hiukenisi, mutta älä missään nimessä päästä. Muutoin ottaa sun poika ohraleipä!...

— Älä suotta käske... Kyllä elävä palavansa tuntee muutenkin...

— Kyllä!... Ja siksi toiseksi kyllä siinä tilassa mies puristaa kakkovarpaansa kiinni paremmin kuin saattaa arvata.

— Hohhoi!... Ei tuo siihen enkeli helmaansa alle.

— Eikä taivaitten ihmeitä tapahdu, jos vaikka itse apostoli olisi...

— Kyllä ei tuo, ei!...

Muutamat olivat keksineet, että on haettava suuria sänkyraitia pappilan pirtistä. Neuvoi lyhyesti ja havainnollisesti miten niillä pelastustyö laatuun kävisi, sekä lisäsi:

— Ennenvanhaan Ison-Konttilan suuressa tulipalossa pääsiäispyhien aikaan kevättuulissa, jossa syttyi ja paloi kaksikerroksinen kartano paikalleen kuin heinäkarho vain.

Siellä pelastettiin talon kolme mamsellia yliskammarin kolmannesta ikkunasta. Rengit pitivät sänkyraitia siinä tukevasti alla kun ne ikkunasta putosivat. Tämä puhe sai heti toimintaa ja touhua aikaan. Juostiin hakemaan heti isoja kankaita kylältä. Mutta jotkut mielenkiinnon laukeamisen pelosta panivat vastaan:

— Ehei poijat!... Ei tämä ole nyt mikään Ison Konttilan yliskammari. Eikä tässä auta pappilan renkien raiditkaan. Eikös tämä ole itse Hämeenkyrön kirkko?

— On!... Kyllä tämä se on.

— Sempä takia ei siinä nyt auta sänkyraiti eikä polstarikaan...

— Ei siinä polstari auta, kun kuolemanportti edessäsi reväistään selkosten lävelleen. Ja sanotaan että "vassa guu mister."

— No ei siinä suinkaan ihmisen apu yksin autakaan?

— No ja mitäs se jumala taasen tuolle nyt esimerkiksi mahtaa?

— Kyllä se taas mahtaa, jos se tahtoo, mutta se ei niin kaikista välitä.

— Ja hyvä sun siinä kai nyt on kantapäät kankaassa tepastella ja kehuskella, kun on kamara kova mitä polkee. Toista se on killua tuolla teikinnokassa.

— Niin se on, että sisälle sun on astuttava, koska portti sun eteesi on avattu ja pasuunalla soiton kuulet. Kuulitkos sinä kellojen pauhun? Ne kutsuivat teitä.

— Sisällepä tietenkin, sisälle!... Eikä suinkaan ulos. Vai uloskos se sinä sitte iankaikkisuudesta asettuvasi luulet?... Ehei markaan poika niinpäin ei piiputkaan!

— Kukas tässä ulos tahtoo asettua? Eteensä elävä aina ajattelee. Joka kuolee, sillä on aika. Joka ei kuole, sillä ei ole aika vielä poislähtöön. Se on sillä lailla että miten sen herra itse kussakin kohdassa näkee.

— Joutuuko se herra joka hitusesta huolehtimaan? Ajatelkaas jälkeensä kuinka paljon on meitä ihmisiä tässä maailmassa ja aina uutta purkaa kuin turkin hihasta. Toisia toisen kautta lappaa pois. Ja sitten kun Rana Mattilan Riku saarnassansa palokunnan kesäjuhlilla ilmasi senkin

ihmeen, että näitä maalimoita on muka miljoonia!... Aatelkaas miljoonia! Ja taivaita ei kuulu olevan yhtä, mutta niitä on tuhansia, josta taasen minä tuumin jumalienkin suteen samaa...

— Usko sinä!... Kylläkai se Riku kirkua osaa. Pajunköyttä kaikki! Minä uskon sanaan joka kirjoitettu on.

— Ulos taas ei asetu kukaan. Mentävä on sisälle, ei siinä haromiset auta.

— Haroo tuo tuolla tornissa ainakin. Iankaikkisuuden ovipielessä on kynsin hampain kiinni. Ei sitä niin suorin sormin kuka kuolemaankaan...

— Ihminen on tyhmä kuin lammas. Sitä jota pitäisi vihata, sitä hän rakastaa. Köyhä mies suutelee aina ruoskaa... Ihminen pöyhkönä pelkää kuolemata. Se on kuoleman edessä kuin jänis, jota koirat ja pyssymiehet ajavat... Niin tuokin tuolla tornissa.

— — —

Kirkkomäellä touhuttiin. Saapui tikapuita, tuotiin köysiä, kannettiin kokonaisia vuodepatjakasoja, joita pantiin röykkiölle sille puolen, minne arveltiin miehen alas hervahtavan. Sänkyraiteja jo pidettiin kulmista kiinni, mutta ne osottausivat kovin pieniksi, jopa hengenvaarallisiksi niille, jotka aikoivat kulmista pidellä. Mutta vastaavaa tulosta ei näistä mistään saatu aikaan. Miehellä viipyi vain uhkaava kuoleman syli alinomaa auki.

Mutta valkoiset olivat keksineet erään vikkelän keinon.

Pappilan kellarissa oli vielä säilössä se mies, kylän vanha ja laiha suutari, joka ammuttavista enää viimeisenä odotti tuomiotansa. He muistivat suutarin olevan erittäin viisaan ja kekseliään miehen. Hänelle ei oltu koskaan esitetty sellaista kysymystä, ettei hän voinut sitä ratkaista. Eikä koskaan oltu suutarille tuotu työtä, tahi pyydetty apua, mistä pälkähästä ei olisi päästänyt.

Riemuiten herrat hakivat suutarin pimeästä kellarista ulos. Tämä oven aukaiseminen ummehtuneesta huoneesta oli sellainen, ettei vanki ymmärtänyt isoon aikaan mitä hänestä tahdottiin ja mitä mahtoi ollakaan se kuoleman

laatu, jolla hänet aijotaan teilata. Vasta sitten kun hänet oli kuletettu kohtisuoraa kirkkomäelle, missä kansaa oli kopero koolla ja kun hänelle sormella oikein osotettiin ylös kellotornin huippuun ja ristiin sekä puhuttiin kiihkeästi ja iloisesti suutarin kuolemantuomion peruutuksesta:

— Jos sinä mestari voit pelastaa tuon valkoisen upseerin tornista elävänä, tulee sinun lunnaasi suureksi. Henkesi saat pitää itse. Valtakunta tulee sinulle jakamaan hengenpelastuspalkinnoita ja mitaleja, jonka jälkeen sinun ei enää tarvitse työtä tehdä!

— Niin, eikä sinua enää sen erän perästä vainota.

— Saat olla, jos tykkäät, ihan koskemattomana kotona.

— Ja suojeluskunta katsoo ettei sinulle sosialistit saa pahaa tehdä.

— Sinusta tehdään suojeluskunnan suutari...

Miesparalle huudeltiin läheltä korvaan näitä herkullisia lahjalupauksia kuin vähäkuuloiselle ainakin, vaikka suutarin korvat olivat yhtä auki kuin kenen hyvänsä tässä. Mutta vaikka hän jo vähän huomasikin, mistä tässä on kysymys, heittäysi mestari tuhmaksi. Mutta kun suojeliat sen huomasivat tahalliseksi, alkoivat he evankeliumin perästä saarnata lakia:

— Ja jollet sinä paholaisen pikikynsi keksi heti jotakin, viemme sinut torniin ja loikkautamme tervaluukusta alas, niin totta kuin me tässä seisomme.

— Jumalaut' se tehdään!...

— Het' lemmessä hanki mies alas... taikka!

Mestari mietti hieman, sanoi sitten:

— Sallikaat minun käydä kotona...

— Mihinkään emme sinua laske...

— Jos asiata on, niin käske. Me toimitamme kaikket määräykset! Toimekkaana jo suutarikin alkoi aavistaa, että miehen kädet voivat hellitä millä hetkellä hyvänsä, joten on parasta yrittää omankin hengen pelastuksen takia. Antoi sukkelaa määräyksiä:

— Siellä kotona, tölli tuossa kylän alla, on porstuan

laudalla koppa. Kopassa löytyy "juksikoukkuja." Ne ovat Muurmannin kalastusajoilta Karjalasta. Tuokaa ne koukut ja hankkikaa nauloja, vasara. Pari pitkää lankkua ja raput, jotka saattaa ulottua kelloluukusta arviolta räystäälle.

Miehiä riensi toimeenpanemaan määräystä, jonka jälkeen hän antoi ohjeita:

— Työntäkää kellojen oviaukoista lankut puoliväliin ulos. Pystyttäkää lankkujen päälle raput. Rappujen yläpäähän naulatkaa räystäälle harvakseen rivi koukkuja, väkäpuolet ylöspäin . . .

Kansa riemuitsi!

Suutaria kiitettiin, ylistettiin, puristettiin käsistä, nostettiin kilvan korkealle ja huudettiin koko hevoslassilla ja kellotapulin tienovilla:

— Suutari! . . . Suutari! Oi sinä suutarien suutari!

— — —

Nytpä ne seurasivat hikiset hetket.

Mies tuolla huipussa ilmotti hellittävänsä. Selitti:

— Mua ei enää herra jumala auta! . . . Toiset myrskyisenä alhaalla yhdestä suusta kuorosivat:

— Älä päästä! . . . Älä herran nimessä päästä! . . .

Yleisen sekametelin aikana ei selittänyt mitä hän enemmän olisi halunnut puhua. Mutta uusia ja uusia hakijoita pantiin puuttuville tavaroille. Toinen toisensa jälkeen alkoi viivana juosta mikä minnekin. Tässä todella näytti siltä, kuin olisivat kaikki toiveet lopussa. Mutta puuhasta tuli jo sentään jotakin. Ihmiset saavat yhteisvoimilla sanomattomia aikaan. Siellä tornissa jo hääri yksi ja toinen. Lankut työntyivät kuin itsestään ulos. Niiden tornin puoleinen pää kuormitettiin miehillä. Suutari käveli jo siellä lankkujen päällä rohkeana ja pystytteli tikapuita. Jopa koukut ja vasara kourassa kiipesi askelmia ylös räystäälle. Pikaisesti kiinnitti juksi-onget selulleen katon lappeeseen juuri siihen kohtaan, missä onneton roikkui ristillä kolmea syltä korkeammalla. Ja kun se oli tehty, tuotiin telineet pois. Kaikki olivat tyytyväisiä ja

menivät nyt alas valmiiksi katselemaan, koska ne paksun miehen kädet heltiävät.

Kun vielä siinä joku suutarille esitteli kaiken mahdollisen varalle, että koska räystäitä on tornissa kolme, tulisi koukut varustaa niille muillekin. Arveltiin asiata puoleen ja toiseen, mutta suutari itse piti suunsa kiinni, koska sitä ei hengenpakolla valkonauhaiset itse tahtoneet. Hän uskoi ja luotti lujasti koukkuihinsa, tenäsi:

— Kyllä ne kestävät! Kestävät ne kahdenkyynäräisen turskankin ponnistelut. Se se on sentään jotakin toista. Eikä aikaakaan, kun se tässä saatiin nähdä. Tornissa siellä kuului pitkä ja vihlaiseva kiljahdus... Sitten jotakin kuulumatointa rapinaa. Ja ennenkuin kaikki oivalsivatkaan, kiikkui kuin kiikkuikin mies koivestaan räystäässä niinkuin kiikkuu siankinkku lahtarin puodissa.

Kansa oli ensin vaiti kuin hauta.

Sitten se alkoi itsekseen ähistä. Kaulat pitkinä, leuka taivasta kohden siellä sirkasi joka mies... Mutta heistä kaikista oli hyvä, että se kiikkui. Ja että siellä mies oli justiinsa tuommoisessa, pää alas antavassa asennossa. Joku jo varoitteli:

— Ai miten osui... Mutta älä, älä vaan sätkyttele!

— So, so, ei saa sätkytellä!... Ja mies lakkasi sätkyttelemästä. Nyt kun he olivat siinä äänettöminä katselleet tovin tarpeekseen, laski joka mies leukansa jo alas ja yksi ja toinen rupesi vaanimaan suutaria, jolta piti kipakasti ottaa selväksi, mikä on seuraava aste miehen pelastustyön kehityksessä... Mutta vaikka kuinka katsoi, ei suutaria ollut missään.

— — —

Valkeni aamu.

Yölliset näytelmät olivat loppuneet. Kansa oli kirkkomäeltä hävinnyt. Tapulin alaseen, kolkkoon Tuonelan valkamaan kannettiin yksi matkamies lisää. Vainajalla ei ollut kirstua. vaan laskettiin sarkatamineisena siihen lattialle. Hihassa oikeassa oli valkoinen nauha ja kalvosimessa sidottuna sairaalaharso. Hänen painonsa oli liian raskas. Juksikoukku kyllä kesti, mutta sarkainen housun-

pultti ratkesi, maan vetovoima voitti. Se veti poikansa povelleen, joka häntä ylenpalttisesti oli rakastanut. Nyt poika saikin levätä uskollisena *isänmaansa* paljaalla povella.

10.

KAHDESTI KUOLEMAANTUOMITTUNA.

Koska historiallisten tapahtumain vaiheista kertoillessa liikkuu mainitulla alueella asiain kulku ripeästi, joka puolella tapahtuu yhtenä ja samana päivänä tapauksia jotka vaikuttavat yleisen tilanteen selville saamiseen, sentähden on meidän palattava takaisin muutamiin asioihin, jotta saisimme käsityksen seurausten syistä.

Muistamme tarkoin Rajavaaran talon isännän urhoollisuuden ja sankarillisen taistelun talonsa hävitystä ja tuhoamista vastaan. Muistamme saapuneet valkoiset joukot kenttätuomioistuimineen ja tuomareineen. Muistamme rohkean ja peräänantamattoman Korpion, joka tietoisesti kävi punaisten päälle. Saman miehen mihin eivät turhanpäiset aatteet liiaksi vaikuttaneet. Hänellä oli yksi ja ainoa päämäärä, yksi ja ainoa sana — *isänmaa.*

Tälle Korpiolle tuotiin tieto Rajavaaran tapahtumista seuraavan päivän iltapuoleen. Aapon äkillinen ja uusi ilmestyminen ensin suututti häntä. Sitten tarkemmin mietittyä ihmetytti sekä kummastutti ankaraa sotapäällikköä.

Ja kun sitten uudet valkoiset osastot saapuivat Rajavaaralle tapasivat he talon tuhkana. Merkit siellä ja täällä olivat näkyvissä tuhoisasta kamppailusta. Vainajia pihamailta pois korjatessa tekivät valkoiset sen huomion, että punaisia ei heidän joukossaan ollut. Että voittajiksi olivat sittenkin suoriutuneet Aapon miehet.

Karjakeittiön ullakolta, sammalkasan alta löytyi ainoa elossa oleva ihminen. Kuulustelussa saatiin tältä tietää Aapon miehineen lähteneen kirkonkylään. Osa joukosta

mainittiin menneen Ilvesvaaralle... Enempää kysymättä läksivät siihen suuntaan vainolaisetkin.

— — —

Konikorven koirahaudoilta eloonjääneet Aapon pelastamat uhrit pakenivat pian suunnalleen kukin. Mutta syvä lumi esti heitä jalan metsissä liikuskelemasta. Heidän tuli yhden ja toisen palata tielle. Kuljeskelivat ja huojuivat puoleen ja toiseen kumminkaan kylään uskaltamatta. Ihmisten ilmoillahan heitä saattoi odottaa vaara. Yhä tärisyttivät korvissa kuoleman hysteeriset huudot hermoja. He vartosivat iltaa ja yötä, jonka suojissa piileksiä tahtoivat. Ja kun kevään ilta alkoi himmetä, hämärä saapui, syttyivät tähdet, tuuli suhahteli korvenlaiteilla kuusistossa silloin epätoivoiset ihmiset horjuivat, hieroivat käsiänsä ja olivat onnettomia. Valkohurttain vainot avautuivat siellä ja täällä.

Ja kaiken onnettomuuden keskellä tuli uusi, ilmeinen uhka.

Rajavaaralta palaavat valkoiset ehtivät eteen. Uudet uhrit. Uudet teuraat. Valtatieltä kuului käskevä ääni:

— Mitäs joukkoa se?!...

Ei vastausta. Uudet tiedustelut:

— Mitäs te sieltä metsästä?...

— Ja kukas teille kaitsijat on antanut?!... Tiuskasi yhä kyselyjä:

— Esiin sieltä joku!... Kuka sen joukon komentaja?

Tässä olisi uskonut sekasorron ja kovan paon olevan kysymyksessä ja seurauksena. Mutta nyt ei tapahtunutkaan niin. Vaikeneminen, syvä ja hiljainen. Astuivat vankien joukosta esiin valkoiset sotilaat käsi ohimolla:

— Nämä ovat vankeja...

— Vankeja?

— Vankeja herra upseeri.

— Ja mistä ja mihin niitä?

— Kun vastausta ei kuulunut, ärjyi komentaja:

— Helvettiäkös toljailet, kun et puhua osaa?!

— Nämä ovat vapautettuja vankeja herra upseeri.

— Vapautettuja?... Vapautettujako sanoit? kertaili kopeasti valkoinen. Katseli kutakin kohdastansa, sanoi sitten:

— Ja kuka vapauttaja?

Vastasi arkailematta kokemassa ollut:

— Punaisten päällikkö. Mutta tutkiskelevan upseerin silmät iskivät tulta. Jopa reestänsä nousi suu suurena ja uskomattomana. Kyynillisellä maltilla kumminkin puhui:

— Ja entäpäs sitten. Alappas ladella enempi...

Seurasi kokonainen ryöppy kysymyksiä. Mutta sotilas oli itsepintainen. Hän puhui asian siten kuin se oli. Selostukseen kumminkin puuttui kaksi niistä keljumaisista juipeista, jotka olivat osottautuneet kaikista "urhoollisimmiksi." He vääristelivät ja valehtelivat. Tämä sai sekasortoa vain enemmän aikaan. Nytpä joukon johtaja määräsi uudelleen vangit ammuttaviksi.

Tässä kumminkin tapahtui yhtä ja toista. Itsepintainen ja rehellisyyttä osottanut sotilas menetti malttinsa ojensi aseen pöyhkeilevää kuulustelijaa kohden ja huusi:

— Heitä *ei saa ampua!*

— He ovat meidät pelastaneet!

Tästä seurasi laukausten vaihto. Ankara hälinä nousi. Usea valkonauhainen vaipui lumelle. Kiroukset ja sadatukset kajahtelivat kilpaa laukausten kanssa. Komentaja ähkyi kiukuissaan:

— Helvettiin koirat kaikki!... Ampukaa heidät joka saatana! Miesten täytyi peräytyä taaksepäin tilaa saadakseen. Jo vimmoissaan ammuskeli päällikkö ja huusi:

— Ampukaa!... Ampukaa heitä koiria!... Mutta ennenkuin laukaukset saapuivat olikin kokemus osottanut uhreille toiminnan tarpeellisuuden. Koirakuopilta palanneet ja ylös nousseet miehet sekä naiset olivatkin jo tulikasteen karkaisemia. Heitä oli vallankumous ja kuolema tuskaisissa pihdeissä pidellyt ja korventanut. Kuulat eivät enää pelottaneet. Toiset heistä hyökkäsivät käsiksi murhaajiin, toiset heittäysivät lumeen.

Kun sillä hetkellä ylempää mäentöyräältä kajahtelivat

laukaukset ja murhamiehen mustan teossa ja työssä tässä saavutti punaisten pelastava joukko.

Kuka ja mistä?... Kysy kuka ja mistä saapui. Ja kuka heidät lähetti? Kuka siunatun pelastajan tuonut? Tässä hämmingissä ajatteli jokainen vain itseänsä. Kuka kynsille kykeni se lumeen kaivautui. Siellä syvällä kuoren ja kerstänneen alla oli ainoa tulen turva. Väkevimmän väkivallassa voima ja valta. Ystävän sekä vihamiehen on tuhon edessä sivuun astuttava. Uhri ja uhraaja etsivät nyt läpeä itselleen samasta kannon kupeesta turvaksi kurjalle hengellensä.

Kahdesti kuolemaan tuomitut eivät ymmärtäneet mitä ja ketä he itse oikein olivat. Tilaa ei maan päällä, ei alla. Lupaa ei olla, ei elää. Mutta kohtalo ojentaa kätensä monasti silloin kun juuri toivon viimeinen häivä on hävinnyt, jos se sitä koskaan ojentaa.

— — —

Teeriharju, perämies, Kananen, Onkalomäki ja Oskari, jotka kuusinkeski vasta olivat lähteneet Ilvesvaaralta juuri niihin aikoihin johon vasta mainittu seikkailu oli kehittynyt. Santalan Manti hiihtäin sinne sanan sai. Hevolla neljällä, juoksijalla paraimmalla Kuusela oli apua Aapolle hakemaan tullut. Virma ja hyvä juoksija teki taivalta. Olihan kiire sinne missä kuultiin Aapolla olevan kuumat päivät. Matkaa mieskuorman kanssa tehtiin siten, että ylämaat juostiin, tasaiset ja laskevat ahteet seisottiin reessä. Kuta lähemmä saavuttiin, sen varovammin kuhunkin suuntaan katsottiin. Jokaista puskaa ja pensasta komensi Kuusela pitämään nyt silmällä Hanat pyssyissä päällä ja aina muutoinkin laukaukseen ja taisteluun valmiina oltiin. Kuusela neuvoskeli:

— Jos vaara teitä uhkaa, lumeen syöksykää suinpäin niinkuin sotamiehet ja saukot. Ei maalitauluksi kukaan ehdontahdoin saa asettua.

Tämän ahavoituneen ja ensikertaisen päällikön komennuksia kuultiin totisina. Jokainen heistä tiesi tässä jotakin erikoista tapausta kohti kuljettavan. Karkua laukkovien hevosten voimalla ja nopeudella tässä kuljettiin

kuolemata kohden. Valkoisen vallan ympäröimä alue tuntui hengenahdistuksena, saati sitten eleissä ja liikkeissä. Mutta vanhain metsänkävijäin vaisto heräsi nyt vireeseen. He nuuskivat ja taivastelivat koirankuonolaisen uumoilemisella, että jotakin sitä saattaa olla läheisyydessä. Toinen toiselleen tästä ilmaistiin ja puheltiin rohkaisevia sanoja. Vaarasta mitään virkkamatta haasteltiin vain kuin tavallisesta asiasta ainakin. Saaliinhimo syttyi. Vaino heräsi. Silmät sikristyivät sihtaukseen kuin kissan silmät.

Eikä aikaakaan kun erään ahteen päällä pysähtelivät kuulemaan. Kirkonkylästä tahi Haapaniemestä kuului jotakin. Ja aivan oikein, sieltä sitä kuului kunnioitettava jytinä ja räiske. Sitten hypättiin rekiin ja taasen ajettiin pitkä alamaa. Vasemmalle jäi siihen vaivaiskoivuja kasvava suo. Suon takaa kumotti synkkä Konikorven kuusikko. Mutta siinäpä aivan edessä kappaleen matkan päässä maantieltä talvitien suussa suon rannassa alkoi paukahdella. Rähäkkä ja ilmeinen tappelun tohina oli siellä alkamassa. Kuka muu kuin vihollinen! Käsikähmässä taisteltiin. Hätäytyneet siellä kauempana hajaantuivat hankeen. Tässä sitä Kustaa ensi kerta vanhoillansa sai koetella sotapäällikkyyttänsä. Ja pian olikin hän kuiskaten sanonut:

— No nyt pojat soopaa isännän silmiin! Ja sitten hivuutamme...

Ja niin se hivuutus sitten alkoikin. Tässä kahakassa valkoiset veljet lykästivät pakosalle. Vast'ikään toisia hätistelivät, nyt itse päistikkaa peltopyinä puikkivat päätänsä mikä minnekin sattui. Useampi heistä sai tuta tarkkasilmäisen ja vakavakätisen metsämiehen tuliluikun "tuttavuutta." Metsään paenneiden perään eivät keskellä kiirettä ja suksittomina jälkimyöten joutaneet.

Hankeen hukuttautuneille punaisille kyllä huutelivat:

— Tulkaa pois! Mutta kukaan ei uskaltanut nostaa korviansa. Kahdesti tänään kuolemaan tuomitut eivät uskoneet, vaan katsoivat parhaaksi maata hiljaa paikoillaan.

Kuusela komensi miehet rekiin, koska kirkonkylän taholla uusi ammunta ilmeisesti kiihtyi. Kumminkin yksi

mukaan tahtoneista haavoittuneista kertoi tapahtumat, mitkä heitä oli korvessa kohdannut. Kertoi Aapon urotöistä. Tämä tieto innoitti entistä enemmän miehiä. Entistä kovemmalla vauhdilla tahtoivat rientää eteenpäin.

11.

ILOINEN OIKEUDEN TUOMARI.

Hyvätuulisena touhusi tuomari.

Riemultaan ei tahtonut sisäinen tasapaino pysyä aloillansa. Viranhaltijan vakavuus tahtoi väkisenkin muuttua viidentoistavuotiaan vintiön veikastelemiseksi. Toisinaan hän vikkelänä otti askeleita puoleen ja toiseen. Vanha jalka tanssahteli, kantapää kohahti kerkeänä ja varvas löi rallintahtia. Piti viheltää vanhoilla ryppyisillä huulilla, vaikka nämä eivät tuskin tähän tarkoitukseen olleet soveltuneet enää vuosikymmeniin. Toisinaan hykerteli käsiänsä ja nauroi aiheettomasti vasten kaikkea tavallisuutta. Sivusta katsoen oli tuomarista tullut hepsu mies. Sanalla sanoen pikku höntti. Toisinaan saattoi hän läiskäyttää käsiänsä yhteen, raapia paljasta kaljuansa ja sitten nauraa katketakseen. Olihan hänellä nyt hauskaa ... Olihan mies saavuttanut nyt sen, mitä uskoi kädestä pois ikipäiviksi temmaistun. Hän oli saavuttanut sekä himotun, että hurjuuteen asti kaipaamansa mielitietyn. Luuloiteltu yksinomainen morsian, sekä tämän "kavaljeri", rakastaja, olivat nyt hänen hallussaan. Ne molemmat otukset olivat nyt lujien lukkojen takana. Niin kiltisti kuin linnut häkissä saivat nyt tehdä seuraa toisillensa muistoissa. Ja sitten alistua enimmän vihaamansa ihmisen alamaisuuteen.

— — —

Majatalo, mihin tuomari oli tuonut kiinnisaamansa saaliin sijaitsi keskellä kirkonkylää. Vieraspytinki komeana ja jykevänä uhosi manttaalin suuruisen talon uhkeeta upeutta.

Tähän rakennukseen sijoitti komentaja vangiksi ottamansa Katarinan. Tuntia muutamaa myöhemmin vielä samana iltana oli odottomatoin onnenpotkaisu kohdannut tuomarin hurttia saman kylän kirkonkellotornissa. Siellä oli väellä ja voimalla vangittu tuiman nujakan ja käsikähmän jälkeen punaisten päällikkö Arvid Pylväistö. Vangitsijat selittivät hänen olleen tapulissa ruumiita ryöstämässä.

Mikä mainio saalis!... Mikä apaja yhtenä ja samana päivänä!... Johan tämä hellytti, sekä samalla pehmitti kivikovaakin sydäntä. Oli sangen ymmärrettävää, ettei Pystytukka vähällä itkenyt. Tavattomasti tykytti riemusta ja ratosta koko rinta. Vuoroon vaihtelivat väreet, vuoroon ilon ja naurun ailahdukset. Alunpitäen, vaikka aikomus olikin teljetä molemmat punikit ja heidän päämiehensä kellariin hetkeksi, vain hetkeksi odottamaan muodollista tutkintoa ja tuomiota, muutti vallan ja viranhaltija mielensä, sekä asetti heidät samaan rakennukseen, vaikkakin eri puolille. Kaksinkertainen vartiointi ulkona piti alinomaa silmällä suuren rakennuksen molempia päitä. Vierashuoneissa keskellä oleili ja asusti itse tuomari.

Herra konttoripäälliköllä oli todella häkissä nyt ne linnut, joita koko sodan ajan oli takaa ajanut. Sitä vartenhan tässä sotaan takertui kaljupää perinpohjin. Lasten leikkiähän se muutoin oli aluksi ollut. Katarinaa kai tässä kaiken aikaa meinattiin, eikä suinkaan ketään, eikä mitään muuta. Mielipuolisuuden rajankin yli tuli hän uskaltaneeksi. Mustasukkaisuuden käärme kuiski povellansa lakkaamatta kavalata kieltä. Eivätkö suorimmalta kädeltä "isänmaalliseen" sotaankin juuri kannustaneet lopullisesti nämä himoittavat päämäärät. Vallasnaisen mielijohteita ja oikkuja palvellakseen tekeytyi hän mitä tuntehikkaammaksi vanha-suomalaiseksi. Tämä vanha kokenut kettu sai näet selville, että tyttö oli iskenyt silmänsä mainittuun punikkien päämieheen. Johan hän viime syksynä Hämeen matkoillaan Suomelassa sen oli näkemään tullut. Johan jo silloin itse kamarineuvos pohjan ja perustan oli tänne

isänmaalliselle aivoitukselle tuonut. Vallan selvästi saattoi tungeskelija saaliinsa panna merkille, sekä että kylmäkiskoisuus oli hamasta siitä päivästä alkanut. Ja joka kerta milloin tuomari perin juurin asiata mietti, nousivat hänen niskakarvansa pystyyn. Isänmaan kallis asia oli näet asetettu sitä seuraavalle tilalle. Ne merkitsivät samaa kuin mitä omat pyyteet ja mielittelyt suhteiden takaa-ajamisessa sanoivat. Ja ne palvelukset, mitä ne meriteerasivat, palvelukset sellaiset, joita konttoripäällikkö joka päivä emännällensä piskinä piipersi.

Työnsihän tyttö nyt monivuotiset arvokkaat palveluksensa mokoman miehen mukana luotaan kauaksi sivuun. Olihan onneton yhtynyt päällepäätteeksi "isänmaan" vihollisiin. Tämä syyttävä soimaus soi lakkaamatta valkoisen "hyväntekijän" kaikelle muulle umpeutuneissa korvissa. Eihän jo kaksi kuukautta kestäneitten luokkasodan rintamatoimenpiteiden yhteydessä tuomari ollut hetkeksikään lakannut miettimästä menetetyn asiansa auttamista. Monet monituiset vakoilijat ja urkkijat oli hän lähettänyt punaisten selän taakse. Ne siellä punoivat ja juonittelivat säikeitänsä valkoisen asian eduksi. Punikkirintaman puhkaisemiseksi työskenneltiin intohimoisella väsymättömyydellä. Tähän yritykseen kietoutuivat kyynilliset ja mustat hurmon himot. Paljon myrkyllisemmin kiehui kiho sen saaliin perässä, mikä mustasukkaisuuden sysimustassa sydämessä kihisi kuin kastettu kekäle. Unettomat yökaudet hän hautoi loppumattomia konnankujeitansa. Vähin erin syöpyi hänen mieleensä musta, kamala tuuma: "Kaikki, kaikki ilman ehtoja surmattava. Jokainen ammuttu punikki tietää roistojoukon vähentymistä!" Tämän hänen vakiintuneen mielipiteensä julkilausuttuaan kehittyi valkoisessa kalman maaperässä moiselle kyvylle suosiollinen vastaanotto. Kenttäsotaoikeuden tuomioistuimillehan juuri haluttiin himokkaasti ihmispersoonissa liikuskelevia saatanoita. Kas tämä arvon ylennys riemastutti ja kirkkaudellaan heijasti tuhkanharmaita paatuneita kasvoja.

Niin monta keinoa ja koukkua kuin Katarinan kiinni

ottamiseksi olikin kiverretty, epäonnistuivat ne ja osottautuivat tehottomiksi. Yritykset siinä suhteessa raukesivat tyhjiin. Kumminkin oltiin eletty rintamamurron aikaa. Valkoiset alkoivat verkkaan saada haltuunsa alueita punaisesta Suomesta. Tämä myötäkäyminen kiihotti. Pystytukka menetti malttinsa. Virantoimituksessa hän alkoi hosua kuin hyena. Tappamalla piti saada kaikki "puhtaaksi." Ei muuta kuin tapa! Tapa vain kuin siltaa, niinkuin torakkaa tuholaista kaada "ryssää" ja punikkia. Tässä tappomeiningissä enempää malttamatta hän heitti kesken kaiken tuomaroimisen. Oikeudenkäynnin tehtävät tulivat toisarvoisiksi. Turhaa ajan hukkaamista kuulustella persoonia yksitellen. Sitä paitsi suurissa joukoin kiinni saatuja punaisia alkoi tulla vallan rutosti. Ja kellä pirulla kesti voimia heitä kaikkia kuulustella. Tuli panna päätöksiä lautaan summamutikassa. Mysömällä joukkotuomioita kun hutki, oli se sentään paljonkin tehoisampaa kuin soittaa suutaan jonkun kielilakkarin suutarin ämmän tahi renkisorrin kanssa. Niinpä nytkin. Hän julisti neljänkymmenen ihmishengen tuomion, joukkonitästämisen ja sitten riensi itse suin päin ottamaan selvää kaipaamastaan henkilöstä edentyvällä rintamalla.

Kuinka Katarina olikaan joutunut tuohon neljänkymmenen joukkoon? Ja kuinka häntä ei oltu tunnettu? Tämä käy selville siitä valaisemattomasta kohdasta, joka aseman kivikellarissa tapahtui. Pylväistöltä nimittäin oli vangit sinne summamutikassa ajettu. Kuten muistamme, oli Katarina tahtonut tavata äitiänsä hinnasta mistä hyvänsä. Ja ennen peräytymään lähtöään hän saapui pienelle rantatupaselle, joka oli kuoleman autio ja tuonen raivaama. Kuusien keskellä tupanen tyhjä. Siellä makasi Sirkka kylmänä pirtissänsä. Tytär tuli turhaan tänne tavottamaan. Hän nousi mäen päällä olevaan Pylväistön taloon hetkellä jolloin sinne valkoiset hyökkäsivät. Kumminkaan ei emäntärouva tässä yllätyksessä ollut menettänyt malttiansa. Hän kykeni viime tingassa muuttamaan ovelasti Katarinan ulkomuotoa. Vanhanaikuinen naisen löysä röijy sai tässä tuokiossa tehdä hänelle seu-

raa. Eikä tästä "talonpoikaisnaisesta" kukaan ollut hullua harmaampi. Oikeuspaikalle kun tultiin ja Katarina asettui kansakoulun eteiseen ei häntä kukaan tuntenut. Tässä joukkotuomiossa julistettiin Katarinalle kuolema muiden mukana.

Kuinka sitten tuomari kumminkin sai tietää uhkaavan onnettomuuden Katarinaan nähden? Muistamme kohtauksen Mylly-Mirjan mökissä. Karanneen "oikeuden" kirjurin ilmaisun asioista. Ja talonpojaksi tekeytyneen ovelan urkkijan, joita Pystytukan lähettiläitä ei mistään puuttunut. Vielä muistamme kuinka "talonpoika" pussit mökkiin jätti kevätpuron puhkeamista uottelemaan ja itse lahtaria pakoon pötki. Viime tingassa sitten oli kaikki selvinnyt. Tuomari tutkimusmatkoillansa kun Rajavaarassa ahdistui kiperään pinteeseen, mutta tunnetulla tavalla pelastui ja vältti Aapolta selkäsaunan.

— — —

Näistä asioista heitti tuomari nyt miettimisen sikseen. Keskellä hänen iloisen tuulensa oli tämä ikävä ajatus viimeisiltä ajoilta kantautunut mieleen. Nyt sen täytyi henkäyksellä pyyhkäistä jälleen pois. Tuli taasen vakauttaa mieleen. Sen tähden hän pysähtyi astunnasta. Majatalon ylpeästi sisustetussa kamarissa yksin ollen istahti hän vaihteen vuoksi keinutuoliin. Katse sattui vinottain asetettuihin lattiamattoihin, jotka nurkasta nurkkaan siististi suoristettuina kaunistivat huonetta. Matot olivat valkoista villaa ja reunoilta päärmätyt punaisella verkasuikaleella. Tällaisiin asioihin kuin silmäin edessä oleviin esineihin ei hän, tuomari, ollut enää ammoin huomiota kiinnittänyt. Mutta nyt, erikoisesti juuri nyt säteilivät hänen sameat silmänsä kaikkialle. Jokainen esine sai kohteliaan huomaavaisuuden osakseen. Sen tähden hän itsekseen tuumi seuraavaan tapaan:

— Hym... Siinäkin matossa on rikirinnan asetettu punaista ja valkoista, niinkuin ei tuota valkoista yksinomaan olisi voinut antaa olla. Pikemmin sininen, soveliaampi ja suositumpi... Mutta mitä lie ja mikä tiesi nuokaan jurikat talon isännät... Kaikki ovat paholaiset

kuin samaa maata. Punaista suosivat takana, vaikka edessä osaavat olla toista mieltä ja maata... Vaikka onhan se toisinaan kaunistakin punaväri tuon valkoisen rinnalla. On helkkunas vieköön. Ne kaksi väriä ikäänkuin etsivät toistansa. Sekaisin kulkevat kuin verisolut... Merkillinen juttu...

Tuomari kiskotteli mieltymyksestä kuin kalaa itsensä täyteen syönyt kissa. Nousi sitten tuolilta ja käveli uunin luokse. Pellin rissalaitteissa roikkui kauniista värilangoista kudottu tupsuröyhelys. Nauhoissa killui vielä somina renkaina sorvattu puupalli pari. Näitä puleeratuita pallikoita kalisteli tuomari juuri sillä hetkellä kun arat askeleet kuuluivat eteisestä. Hillitty koputus ovelle tuntui taiteilijan tahi pianonsoittajan kosketukselta paremmin kuin pitkän ja korstomaisen oviloikkarin ilmaisun enteenä. Sisään astui pitkäsäärinen, kumarteleva ja merkillisesti mairitteleva viirin salko.

— Herra tuomari, saisinko minä luvan esitellä teille ja ilmottaa sitä, mitä korkea oikeus minun teille alamaisesti pyytää sanomaan? Se on tunnin pari tuolla tuvassa teitä valmiina ja hartaana odottanut. Nöyrästi he siellä ovat istuneet. Luoksenne laittoivat suvaitsevaisuuttanne anelemaan ja pyytämään, että astuisitte itse oikeussaliin, missä vangit jo sinne tuotuina ovat tuntikaupalla olleet. Ja senkin tähden että niillä taitaa olla kiire...

— Hyvä!... Vallan heti... vallan heti, miekkoseni. Mutta odotahan. Onko vankeja vielä alustavasti kuulusteltu?

— Kyllä heitä kellarissa on yritetty noin... niinkuin herra ymmärtää...

— Niin että heitä siellä on jo aluksi...

— Aluksi noin pikku hiljaa... Pikku hiljaa, kas näin. Roikkakorpi irvisteli ja osotti oikean käden Marssin asukkaan sormillansa silittävää asentoa kuin kissaa kiitellen ja lisäsi:

— Ja ellen erehdy niin tuloksia... hedelmällisiä tuloksia. Niin että tuomarilla on vain sadon korjaus vaivana.

— Jahah... jahah. Sinä rakkahin, sanokaa lautakunnalleni että aivan heti, aivan heti... Hm, voivat kumminkin tutustua asiapapereihin.

Pitkänsuileva mies teki luonnottoman kumarruksen. Syvä niiaus yht'aikaa teki melkein ivallisen paremmin kuin kunnioittavan vaikutuksen. Tämän toki tuomarikin huomasi, mutta ajatteli:

— Kas kas kun käyvät yhä nöyrää nöyremmiksi kuta edemmäksi menestymisemme edistyy. Ja kun askeleet olivat sitten portaista hävinneet, otti tuomarin persoona merkillisiä askeleita kamarissansa. Hän oli muuttunut enemmän poikavintiöksi kuin että olisi muistuttanut aikamiestä. Sen sijaan että hän olisi kiirehtinyt riukukinttuisen miehen jäljessä oikeussaliin, asetti hän tuolin keskilattialle ja alkoi urheilla sen yli hyppimällä. Mies oli niin täynnä riemullista iloa että sen piti purkautua ulos tällä tavalla.

Vihdoin hän aukaisi matkalaukkunsa ja veti sieltä esiin uudenuutukaisen hännystakin. Tänään piti oikeuspöydän takana välttämättä esiintyä siistinä ja sivistyneenä. Sivistyneenä siinä määrin, ettei henkinen köyhyys paistaisi. Ja kaupunkilaiselle varallisen firman konttoripäällikölle, joka nyt oli arvossa ylennetty valtakunnan korkeimmalle tuomioistuimen tuolille tutkiskelemaan ja tuomitsemaan ihmisten henkiä ja munaskuita. Ja nyt... olihan nyt eritoten se hetki, jolloin tämän istuimen eteen tuotiin henkilöitä, joita harvoin arvossa oltiin ylitetty.

Peilin edessä asetti ikämies kätevästi lumivalkoiset kaulukset kaulaansa. Kalvosimet välkähtelivät kiilloitetussa turkulaisessa tärkissä. Hihan suiden isot kultakantaiset napit komistelivat tavattomasti. Sitten sidottiin kaulanauha erikoisen huolellisesti useampaan eri malliin ja tyyliin. Vihdoin onnistui kuin onnistuikin hän sen saamaan "senaattorin solmulle." Keskelle ruusurusettia painettiin kimalteleva hohtokivineula... Sitten huoliteltuna ja viimeisteltynä poistettiin tomuhiukkaset harjalla hihoista ja rinnuksilta. Hän asetti hatun päähänsä, otti kepin käteensä ja oli valmis esiintymään.

12.

VANKIEN KUULUSTELU.

Tuomari saapui.

Lautakunta seisoi ja kunnioitti. Pimeästä kellarista tuotiin puolikuoliaaksi säikytetyt vangit. Heidän vaatteensa olivat saviset ja ryvettyneet. Eteisessä oli ahdinkoa. Sieltä kuului ärjymisiä. Pesemättömissä kasvoissa tihrustivat pöppelöt silmät tylsinä ja onnettomina.

Mutta salissa, siellä sitä juonasivat "isänmaan" ankarat pojat. Pönäköinä ja potrina uskoivat itsestänsä suuria asioita. Suuri ja ylenpalttinen tehtävä kajastui heidän kasvoistaan ja katseistaan.

Ankaroiksikin tekeytyneinä hämmästyivät he kumminkin esimiehensä ovelle ilmestymistä. Äkkipikainen ja entisestä poikkeava... Ah, mikä arvokkuus!... Mikä ryhti hänen ulkomuodossansa. Väen keskitse kumartelematta, vastaamatta asteli. Tuomarissa ilmenivät tällä haavaa kaikki epämääräisyydet. Tuntui kun ilettävyys asuisi itse hänen askeleissaan. Jopa jekunatkin tunsivat nokkaansa tuoreen ihmislihan löyhkän. Viihtyi inho vanavedessä. Hän oli kumminkin se valkoinen leijona, tyypillinenverituomari, jossa esiintyi "luja järjestys", ankaruus ja kuri.

Pitkän pöydän takaa antoi hän katseensa arvokkaana kiertää huonetta.

Lautakunta seisoi yhä liikkumatta, seisoi hengittämättä, sitten muutti jalkaa ja seisoi taaskin. Se valmistui kuulemaan ylevää oikeuspuhetta. Mutta sen sijaan että tuomari olisi jotakin puhunut, pysyi hän ääneti, viittasi istumaan ja oli vieläkin vaiti.

Oviloikkari liehakoitsi, katseli herransa ilmeitä tarkkaavaisuudella. Hän ymmärsi ennakolta sovitun silmien vilauksen. Sitten hän kutsui sisälle uhrin.

Vanki astui arvokkaana sisälle. Hän asettui ovipieleen, minne hänet tuomarin katse ankarana naulitsi... Tahtomattaan kiintyi tutkijan katse pakolla raahattuun. Jopa siinä lautakuntakin vilkuili, puhkuili ja härkälauma-

na muljautteli ja äänettömänä kyräili ... Eikä ihmekään, olihan yleinen syyttäjä sähkösanomalla kutsuttu Seinäjoelta. Sentähden se kunnioitettava äänettömyys asui huoneessa.

Hoikka oviloikkari vaelsi yksin varpaillaan, taipuili ja notkuili kuin virman virran kaisla. Nenäliinanko puutteessa, vaiko missä tarkotuksessa tämä huilanteri lipoi huuliansa, toisinaan aina sieraintakin. Hyvillä mielin hän siirsi paikkaa kuin kupin nuollut koira ...

Tätä tarkasteli muutama isäntämies. Hänen järkensä äkersi äänettömänä ja totisena. Jopa lopulta katsoi mokomaa kyypparia. Ikinä ei hän ollut ihmisen kielen nähnyt ylettyvän nenäreikään asti. Joka kerta kun lipaisu salamiten uudistui, punehtui rajun manttaalijekunan karvanjuuri. Siellä miehessä jylläsi joku sisäinen voima. Se pullisteli. Tyyneys toki kaikesta huolimatta jatkui. Jokainen kuunteli kiukusta puhisten.

Arvid Pylväistö oli ryhdikäs ja pelkäämätön mies.

Kuulustelu koski alunpitäen kaikesta päättäen tätä miestä. Vastaukset kysymyksiin olivat selvät ja lyhyet. Sanat ja lauseet tulivat kiertelemättä ja kaartelematta siten kuten asiat olivat olleet. Tuomari tiedusteli edelleen:

— Kieltämättä olette kapinoitsijain pääjehu? ...

Heti vastasi tämä:

— Taistelija työläisten armeijasta.

— Keskeisin henkilö, tarkoitan?

Kuulusteltava hymähti:

— Tehän sen tiedätte.

— Tunnustatte? ...

— Ei tarvitse tunnustaa. Totuudessa ei ole mitään tunnustamista.

— No no ... Jaa ... sehän se riittääkin. Yksistään riittää. Hetken vaitiolon jälkeen kysyi tuomari:

— Kuinka siis selitätte oleskelunne kirkon tornissa ja kellarissa?

Tähän katsoi Arvid kohtuulliseksi vastata sen mikä oli tarpeellista. Kumminkin sanoi olleen vakuutettu vai-

najista jonkun olleen elossa... Tuomari tokaisi ivallisesti ja kyynikkyydellä:

— Ei se ollut nyt kysymyksessä. Joskaan kapinoitsijoiden henki ei aina ihan tarkkaan olisikaan heti paikalla kerinnyt hukkaan pihistä, niin olisivathan joutaneet...

— Haudassaan sätkytellä...

Välittämättä Arvidin huomautuksesta jatkoi tuomari:

— Kysymys on siitä kuka avusti teitä tuonne torniin, sillä olivathan avaimet huostassanne. Tuomarin törkeä iva suututti siihen määrään, että saman tekevää oli vaikka ei vastannutkaan. Mutta puheenjohtaja huusi kuin leijona:

— Kenkkuiletkos!?... Taikka tässä pannaan mies puhumaan vaikka ei haluaisikaan!...

Arvid seisoi vaiti ja vaikka ärjäisyt uudistuivat oli hän mykkänä. Silloin huusi kiilimystynyt "oikeuden" jakaja:

— Jassoo saatana!... Kuka toimitti sinut ruumishuoneeseen?!

Hiljaisuus.

Oven luona urkkivat kätyrit kurkkoilivat pöydän taakse tuomaria. He odottivat viittausta. Mutta tämäpä ei antanut mitään merkkejä. Hän sen sijaan otti äänettömänä tuolin selustalla roikkuvan hevosenpääkepin ja asteli Arvidin eteen mitään arvelematta iskeäkseen tätä kasvoihin. Kumminkaan ei isku ehtinyt, sillä keppi muutti omistajaa ja sinkosi kappaleina lattialle.

Kaikki tämä tapahtui kenenkään ehtimättä apuun. Sanattomana häpeästä ja vihasta tuomari raivosi. Vain vaivoin voi vanki malttaa mielensä. Loppu oli lähellä tällä kuivalla miehellä. Nyt hän peräytyi ja huusi:

— Kuinka te tuotte vangin saliin ja oikeuteen ilman kahleita ja käsirautoja!?...

Hätäytyneet vartijat rynkäsivät nyt esiin. Vangin vastaan panematta he sitoivat hänen kätensä.

Johtuiko sitten arvokkuudesta vaiko ylpeydestä, ettei "tuomari" tutkimatta ajanut vankia edestään kuolemaan, vai muuttuivatko hänessä heränneet himot, tahi tarkoitus-

perätkö pidättivät. Tyyneys palautui kumminkin verkkaan. Tuomari rauhottui vähin erin, saipa jonkinmoisen tasapainonkin. Hänen mieleensä muistui näet kohtaus kaksi kuukautta sitten Vilppulassa. Tuon samaisen hyväkkään velihän se sielläkin Korpion kanssa jytinän piti. Melkeinpä hän nyt katui uskallustansa. Niin ollen kykeni tuomari hetken perästä sanomaan jotakin kirjurillensa, jonka korva koko ajan heilahteli hermojännityksestä. Tämä katsahti heti oviloikkariin, joka lipasi sieraintansa ja astui huiskutellen pöydän luokse. Pitkä ja äitelyyteen asti makeakäytöksinen mies kumarteli entiseen tapaansa, poistui ovista kuuluttaen kovalla virallisella messuäänellä:

— Kaikista korkein sotaoikeus suvaitsee viittauksestansa armollisuudessa eteensä tutkinnoille ja tuomiolle kutsua kapinoitsijan ja maanpetturin impyen Katarina Saloheimo-Sandbergin, kotoperältään Turun kuuluisasta kaupungista, missä hänellä kauppakonsulin virasto on olemassa.

Pöydän takana puri tuomarin kirjuri huultaan. Hänen kasvoillansa muuttelivat yht'aikaa monenlaiset värit ja ilmeet. Tuomarinkin jännitys nousi aste asteelta. Hän muisti vasta että tätä hetkeä vartenhan hän olikin valmistautunut. Vallan suuressa määrin hän ihaili itseänsä siitä neronleimauksesta, jonka sirkilöimisenä tuloksena, ehkä matemaattisella selvyydellä ja seuraumuksella hän perusteli tämän jännittävän kohtalon oikun. Hän oli näet ankarasti antanut vartioida kumpaistakin vankia, sekä määrännyt heitä pidettäväksi eristettyinä, toisistansa täysin tietämättömyydessä. Viisas tuomari laski, että Katarinan ja Arvidin kohtaus tapahtuisi lakituvassa yllätyksenä kummallekin. Ja juuri tämän hetken vaikutelmat saapi tuomari nähdä ilkosten alastomina. Niinpä onkin siinä suhteessa lautakunnan kera helppo vetää johtopäätöksensä.

Jopa tämä kohtaus ennakoltakin ajateltuna lupasi sanomatonta nautintoa. "Rakastuneiden" jälleennäkemisestä seuraa mitä katkerin pettymys. Kas eikö tässä ollut

vahingoniloa ja aihetta? Kilpakosijan sielun tuskain kiemurteleminen!... Mikä korvaamaton nautinto!

Mutta kuinkas olikaan?

Avatuista ovista astui sisään Katarina vaatimattomana ja tyynenä. Hänen ryhtinsä oli hieman ylpeä, mutta hänen vaikutuksensa sitävastoin vaativainen. Huolimatta siitä että hänen pukunaan oli vanhan maalaiseukon kertahame paksuine poimuineen, sekä sen päällä valui uumatoin röijy väljänä ja valtoimena. Kirjava, kopanpohjan ruuduille kudottu liina laskeutui niskaan. Ehdottomasti reilu emännän malli ja muoti.

Katarina asteli keskilattialle. Ja vaikka konttoripäällikkö yritti pilkallisesti hymyillä herrasnaisen nykyistä pukua ja emäntämäisyyttä, muuttui hänen katsantonsa happameksi, pikemminkin katkeraksi. Ihminen joka oli ennen kantanut ylellisen hienoja pukuja osasi olla vakavan yksinkertainen, kauniimpi entistään.

Katse vaipui puheenjohtajalta alas. Häpeän tunneko hiipi esiin? Osien vaihtuminen oli joka tapauksessa tehnyt vaikutelman. Neiti Saloheimon palveluksesta riippuvainen konttoripäällikkö työnantajansa tuomarina tässä merkityksessä.

Mutta pian olikin heikkouden häivä poistunut. Ankarana ja vaateliaana nosti hän ensin katseensa Arvidiin, sitten Katarinaan. Tuomari ajatteli: Mikä ihme?... Mieshän on ihan tyyni? Ei edes häpeämättömyydellä enää ole rajaa... Tahi ovatko sittenkin hänen luulonsa olleet kokonaan turhia? Ehkä osaa ruoja teeskennellä ovelasti?... Eipä hän voinut asiasta sanoa sinne eikä tänne. Enemmän muodollinen kuin tosiperäinen kuulustelu alkoi:

— Neiti Saloheimo!... Entinen isänmaan arvoisa ystävä... Vastatkaapa muutamiin pikkukysymyksiin. Sen jälkeen tunnustatte suoraan. Ja jos tämän teette, on se oleva teille mitä suurimmaksi helpotukseksi. Vaikean asianne uhkaavassa ratkaisussa saattaa niinmuodoin tapahtua mitä jaloluontoisimpia myönnytyksiä, tahi sitten päinvastaista. Peittelemättä puhukaa kaikki rikoksenne, joita

petturuutenne on matkaan saattanut. Katkera ja mielenkarvas on tämä kuulusteluni minulle teidän suhteenne. Ja saattaa se harmentaa monta hiusta päästäni. Se viiltää sydäntäni kuin kaksiteräinen miekka. Tämän tehtävän ja viran sijaisena minun kumminkin täytyy, sillä kallis, usein mainittu maamme etu ja kunnia vaatii sitä. Tunnustakaa, että veljiä ja isänmaan ystäviä vastaan olette tulleet joko omin ehdoin, tahi sitten kavalasti petettynä .... tarkoitan, välillisesti viekoitelluksi. Minä tunnen teidän jalon sydämenne parhaiten kuin kukaan muu. Se on herkkä uskomaan yhtä ja toista... Myöntäkää siis mitä sydämellänne on. Anteeksiantamus ylhäältä tulee olemaan suuri ja rajatoin... Sillä katsokaa tätä, Suomen mahtavan maan ja vallan aamunkoitossa elää huomenraikas mieli. Armo meilläkin osataan asettaa oikeuden ja väkivallan edelle... (!)

Istunto odotti vastausta.

Hetken hiljaisuuden perästä vastasi Katarina rauhallisena ja tyynesti:

— Korulauseitanne teidän on minulle turha tuhlata. Olkaa enemmän siinä suhteessa meihin nähden säästeliäitä. Minulla ei ole mitään sanomista, ei anomista murhaajilta. Raakalaisten ja narrien sakki joutaa riehua. Hankkikaa vain himoillenne hourupäistä tyydytystä. Rietastelijat, mässätkää vain veljien veressä. Aikanne tulee... !

Lautakunta ynisi. Isännät ähkäilivät. Ahdasta heidän siinä rikirinnan istuessa oli. Asento epämukava. Itsensä täyteen syöneet mahakkaat eivät sopineet mielin määrin pyörimään liian lyhyellä penkillä. Heille ei vielä kukaan ollut kahdeksan viikon aikana uskaltanut tällä tavalla puhua. Sentähden tässä piti kääntyä katsomaan tuota "kurppaa", joka uskalsi olla hävytön. Tuomari sanoi:

— Emme ole kutsuneet teitä tänne korkeata oikeutta solvaisemaan! Lautakuntaan kääntyneenä hän odotti että nämä ilman alotetta sanoisivat jotakin. Manttaalijekunat jo puhahtelivat. Sieraimiansa pullistelivat ja tuhistelivat pösöt. Sanoivat:

— Emme!... emme solvaisemaan tietenkään!...

— Tutkimista ja tuomitsemista varten me.

Penkinpääkimmäinen kaljamasilmäinen uskovainen isäntä, joka istui toisella takapakarallaan epämukavassa asennossa puuttui puheeseen:

— Neuvoisiko häntä sanalla?... Kuulkaa te uppiniskainen jumalan vuona, sillä emälammas te ette ole. Juuri yksi silmä se taivaissa on, joka meitä vartioipi. Ja se katsoo tälläkin hetkellä meidän päällemme. Mooses kivitauluissansa sopimuksen teki, että hammas otetaan hampaasta. Kumminkin uudessa liitossa sekin laki lievennettiin. Teillekin on armo ja laupeus odottamassa herran edessä kun vain kankian ja uppiniskaisen päänne rukouksiin taivutatte. Huutakaa herraa tykönne ennenkuin kaikki myöhäistä on ja ovi edessänne lujaan säppiin suljetaan. Nuoruus ja liha viettelevät ihmistä. Sillä moninainen kutku nuoressa ihmisessä kuiskii ja viittoo lavialle tielle. Varsinkin nainen, joka on heikko ja lähinnä käärmettä korvessa ristille nostettu on. Tässäkin rakkaan maamme vapautustaistelussa kavalana se jumalan ja perkeleen välisessä kamppauksessa välmehtii... Vaikka tiedänkin toiselta puolen, että nämä sanani ovat turhat, kuten jumalan miesten vertaus siinäkin suhteessa kuuluu: Jos viina pannaan vanhaan leiliin, vuotaa se saumoiltansa ulos. Jos sanaakin viljellään syntisen korvan kuullessa, ummistaa se sille aistimuksensa ja kehoitus kaikesta hyvästä on turha. Sieluja vaivaan vaeltaa yhtenä pihusateena. Ja herran jumalan sormi ojentuu turhaan niinkuin jääpuikko Sikalan Augustin karjokyökin vesikourussa keskellä tammikuun pakkasia.

Lausunnan kirkollinen tyyli toi vakavan juhlallisuuden. Yksi ja toinen isännistä katsoi ja odotti paatuneen naisihmisen antautumista. Tuomarikin ilmotti:

— No hyvä!... Olkaa siis kiltti ja puhukaa suunne puhtaaksi nöyryydessä. Alistukaa asianne onnettomassa vaiheessa. Ja mitä teiltä kysytään? Tunnustatteko siis rikollisuutenne...

Katarina keskeytti pikaisesti jaaritukset:

— En ikinä tunnusta tyhjää...

— Ette?...

— Haljujen kuulusteluihin ei ole hyvä alistua. Merkitsisihän se itsensä siveyden riisumista. Ja miksi te kuulustelette kuolemaantuomituita?... Mitä hyötyä teillä tästä on jälellä?!...

Tähän tuomarikaan ei voinut sanoa mitään vastaukseksi... Ja lautakuntakin puhkaili ja pihisteli. Vihdoin selkeni oikeuden puheenjohtaja:

— Mutta onhan meillä valta teidät sitoa ja päästää. Kaljamasilmäinen lautakunnan jäsen pyyhki luomiansa ja luvatta lisäsi:

— Mikä on sidottu maan päällä, se olkoon sidottu taivaissa. Mutta mikä taas täällä päästetty on, se myöskin siellä irtaimena oleman pitää.

Katarina hymyili ja sanoi:

— Sangen merkillistä siellä valkoisten taivaissa...

Tuomari huomasi, että tässä oltiin alettu kokonaan väärästä päästä, että yritys pelotella kuolemantuomioilla noita oli kokonaan turhaa. Uhka siinä suhteessa ei vähääkään pelottanut. Nainen oli ja pysyi itsepintaisena. Muistipa Kassun kerran sanoneen: "Kuolemantuomiot eivät ketään muita peloita kuin valkoisia." Sentähden piti mietiskellä asiaa. Olihan ennen kaikkea voitettava tuo jäykkäpäinen ja yleväsieluinen nainen. Hänen suosionsa tuli hankkia hinnalla millä hyvänsä. Kuta kitsaammalta se tuntui nyt, sitä kiintoisampi se oli. Tarkoituskaan ei ollut tuomita. Tulihan näennäisesti koetella, peloitella, taivuttaa tuo ihminen äärimäisillä keinoilla otolliseen suuntaan.

Kiusallisen äänettömyyden jälkeen jatkoi "tuomari" uudestaan "oikeuden" kuulustelua:

— Ette siis tunnusta rikollisuuttanne?...

Tyttö kysyi ironisesti vuorostaan:

— Yhtä hyvin voipi tuomarilta samaa tiedustaa. Tunnustakaapa pois rikoksenne. Saamme tässä käsitellä "korkean oikeuden" edessä yht'aikaa. Että te jahtaatte ja ahdistelette minua vielä kuolemantuomionkin jälkeen. Tuokin tekopyhimys tuossa penkin nyppylällä tuomitsee minut käärmeenä korpeen ja ristille roikkumaan. Sitte

taasen kiskoo uudelleen tuomittavakseen. Ettekö te "lihalliset" miehet nähneet ja muistaneet minua koululla jo ennen tuomioistuimenne edessä? Näitte, varmaankin näitte ja ajoitte ehdostanne joukon muun mukana Konikorpeen ja koirakuopille... Ja tuo lepakko tuolla pöydän takana "pelastamaan!"... Minkä vuoksi pelastamaan? Mustasukkaisuuden ja raakain himojensa, mutta ei säälin eikä ihmisyyden vuoksi. Tehän riipuitte kiinni minussa kynsin hampain... Vai säälistä ja laupeudesta!... Kiitos, kyllä me tunnemme teidät mitä miehiä te olette. Valmiita kaikkeen mielijohteiden ja oikkujen edessä. Killistelkää vain katsellainne minua!... En pelkää yhtään. Kyyn silmillä minua mulkoilette. Kyllä teille maistuu nuoren naisen liha ja veri... Jo tuomari hätääntyi:

— Oikeudesta loukkaavia sanoja kiellän lausumasta! Ketä se neiti tarkoittaa?

— Sinua kapakala minä tarkoitan!... En ketään enemmän vihaa. Olet kuin kuivanut luu mustan korpin suussa. Olet kärppä ja nahkiainen! Halaisit palata elämään hekumassa nuoruuden kustannuksella!... Hyi alhaista raakimusta. Mielikää vain te kaikki, nauttikaa ja iloitkaa teuraistanne rakkarit. Kansa teitä ei turhaan lahtareiksi kutsu. Raiskatkaa ruumiita, koska elävänä ette onnistu! Siskoni tapoitte! Äitini tapoitte! Isäni ja isoisäni tapoitte! Pienen veikkoni viimeisen värähdyksen viime yönä vankilani ikkunaan kuulin... Haluatte minutkin ja meidät kaikki... haluatte... Ottakaa!... Miksi kysellä!...

Nainen yltyi vihassaan laskemaan sanoja enemmän kuin niitä voitiin käsittää. Syytökset tulivat toinen toistaan tuomitsevampina. Jo viittasi tuomari oviloikkarille, tukki molemmin käsin korvansa, eikä halunnut enempää kuulla. Pitkä mies ei tarvinnut kahta käskyä. Parilla loikkauksella harppi perälle. Tarttui kiihtynyttä naista kiivaasti käteen ja kutsui järjestykseen. Mutta nainenpa riuhtasi itsensä irti ja huusi:

— Irti minusta!...

Tätä sanoessansa hän vasta huomasi edessään Arvi-

din. Hän lensi kasvoiltaan tulipunaiseksi eikä voinut mitään enää sanoa.

13.

TUOMIO TAUKOAMATON.

Asiasta ei enempää kysytty.

Viittaus vangeille, viittaus mykkä ja salaperäinen. Oviloikkari levitti yksipuoleisen oven apposten auki. Ovi tosin olisi pitänyt edeskäyvästä olla kaksipuoleinen, kuten edellisessä paikassakin, mutta koska "korkea oikeus" oli liikkuvata kalustoa, alinomaisen muuttelemisen muodossa, joksi myötäkäymisten aikana laitos muuttui, oli tähän tyydyttävä. Pitkää lakeijaa ei tämä kumminkaan huvittanut tämä "läpien ahtaus", mikä tässä talossa vallitsi. Varsinkin hänenlaistaan miestä varten eivät nämä aukot olleet tehtyjä, hänelle, joka halusi astella suorana viirinsalkona. Siitä huolimatta oli hänen mukauduttava ja kumarruttava matalien päällispuiden alatse, vaikka "kapsäkki" tahtoi jysähdellä "yläseen kynnyspuuhun", joksi hän ovenpäällisiä tapaili sanoa.

— — —

Kuka ja mistä oli tämä pitkä mies kotoisin?

Suomea hän puhui välttävästi... Mistäkö hän oli? Sitä seikkaa ei oltu kysytty, eikä sitä tiennyt yksikään oikeuden jäsen. Ei tuskin tiennyt tuomarikaan. Se vain tiedettiin, että hän tähän virkaan oli kuin valettu. Itse hän siihen myöskin ilmestyi, ilmestyi kuin sieni sammalkantoon sadekuuron jälkeen. Hänen käytöksensä oli "mallikelpoinen" tiesivät isännät. Ammattinsa tunsi hän perinpohjaisemmin kuin kukaan voi aavistaa. Kaikki ihailivat "sivistyneen" miehen "käytöstä." Yhtenäkään oikeuden istuntopäivänä, tahi muussa mahdollisessa tilaisuudessa ei edeskäypä kuitenkaan jättänyt kehaisematta pietarilaisen Tserementtevin palatsin ovien korkeutta ja leveyttä. Sen palatsin piti hänen puheittensa mukaan sijaita jossakin Fondanka-kanalin varrella.

Hänen kertomuksensa viihtyivät erinomaisesti kaiken maailman laatuisissa kabineteissa ja kullatuissa kehyksissä, taidetöissä ja maalauksissa, joista tosin härkä-suomalainen hakoniska hyvin vähät ymmärsi. Kaikesta huolimatta kuunneltiin häntä tahi ei, veti tämä joka kerta pitkät säärensä "vetosolmuun" ja alotti tähän tapaan:

— Niinpä kyllä, armolliset herrat... Stolypinistä jos jotakin tiedätte, niin en minä hänen aikanansa mahallani itseäni kynnysten yli tämän kaltaisista sikalätin ovista vedellyt. Siellä kaalivellin kotimaassa oli joskus sentään jotakin toista. Välkähtelivät siellä peiliovet, kantakengät, sekä univormujen napit. Kun astelin ovien aukaisijana edellä hänen kirkkautensa kamareissa ja saleissa niin muistuvatpa mieleeni moninaiset ajatukset. Toivonpa sitä kaiken aikaa, että polsut soudetaan Sahalinin saarelle, päivää, jolloin kaikki nahkiaiset kyörätään takaisin tehtaillensa haluaisin minä kasapukkina punikkien kaalimaassa olla. Ja että sama satikuti siellä mikä teillä täällä rajamaassa.

Lautakunta hevosina hörötti mokoman miehen kustannuksella. Nuoremmat matkivat ja vääristelivät tahallaan pahasti murrettuja sanoja. Omahyväisessä irvessä, suut hymyssä särpivät mehevän miehen sutkauksia. Tuomari osasi tällöin aina olla totinen ja arvokas. Pääasiallisesti mietiskeli etumies keinoja kiusallisen asian ratkaisemiseksi. Tunsihan hän kunniansa ja arvonsa kolahtaneeksi äskeisessä kuulustelussa. Puheenjohtajassa aatosti yhä punnitsematon puhe. Itsensä tunsi hän erittäin keveyksi todellisessa arvossa ja kunniassa. Hän oli itse mielestäänkin kuin ylitalveinen hyönteinen. Vaikka vasta äsken hänen mielialansa oli suuremmoista, jopa valoisaa, niin nyt se sen sijaan oli matalaa ja vaivaista. Ja kiusallisinta oli se, että tämän totuuden oli lausunut *hän,* jota hän ikinä ei olisi uskonut tietoisuudessa näin pitkällä olevaksi... Ei!... Mutta *tuomarina,* jopa kohtaloiden herrana, oli olla jotakin suuremmoista... Eihän enää tullut kysymykseenkään tämän naisen kanssa entiset kuivat konttooripäällikön palvelukset! Ehei lähimainkaan!...

Huutia piti opettaa toki tietämään. Tuskinpa hän käsittää mitä tarkottaa kuolema? Mitä marenteeraa ihmisen hengiltä otto?... Kenelle kuuluu kunnia ja arvonanto? Ohoh!... Kenelle? Kenelle polvia notkistellaan? Eikös minua kaikkien tarvitse pelätä? Eikö kunnottomien tarvitse vapista pelosta? Tuomio se on, joka jokaista kohtaa!... Vai eivätkö he todellakaan jumaliste vielä tiedä kenen käsissä tässä ovat kipineet ja kipinäkirveet?!... No jos eivät tiedä, niin tietämään tulevat, niin totta kuin tässä tuluspussia käytellään. Se mitä tähän asti on ollut, tulee olemaan vain lasten leikkiä siihen kaikkeen verraten mitä tuleman pitää. Luikkarit! Sehän on ruuti ja rauta joka maailmaa hallitsee! Niin moni menneisyyden kapina ja kumous on savi- ja sorakasan alla mielissä ja muistissa. Siellä se kansan kiihko ja "pyhä sota" suitsuu savessa ja tuhkassa. Sorakuopan pohjalla lepää Suomenkin punikin peru. Ja lapaluut sadan vuoden perästä kaivaa kentiesi uusi polvi, vieläpä lasikaappiin ihailtavaksi asettaa. Historia todistaa, historia todistaa... Mutta kuta surkeilemattomampi murha ja marina, sitä pikaisempi rauha ja tasapaino! Ja perästä tuli mitä tuli! Horikoot kukin kohdaltaan omaa aikaansa!... Minä elän aikaani.

Vihdoin hän jätti mietiskelynsä sikseen ja puhkesi lautakunnalle ääneen puhumaan:

— Kuten te, korkean oikeuden jäsenet itse omin silmin olette nähneet ja omin korvin myöskin kuulleet miten pahuuden, ylpeyden ja itsekkyyden juuttaan juuret ovat syvälle vihollisemme iskeneet. Teidän täytyy olla todistajina siitä, että jokaista heitä aina neuvoilla ja hyvydellä oikeaan olen koettanut ohjata. Minä olen ollut kuin kultaisen isänmaan isä ja edustaja, joka lapsiansa koettaa holhota. Jos ei hyvästä apua, niin paha on seurannut perästä...

Tähän pisti väliin jumalaapelkäävä isäntäkin:

— Ja me emme tuomitse sillä ankaruudella kuin herra jumala käskee! Me jätämme sentään toisia eloon ja henkiinkin. Ja jotta voivat todistaa jälkimaailmalle laupeudestamme, emme edes ristinkuoleman kaltaista ke-

nellekään ole pakoittaneet... Ja jokaista tuomittua on minun henkeni saattanut isän ylhäisiin esikartanoihin palavasti pyytäen: älkäät tuomitko, ettei teitä tuomittaisi.

Ei ollut tuomari edes kuulevinaan, vaan jatkoi:

— Tämäkin nainen tässä! Hyväkäs unohtaa kokonaan, että on korkean esivallan ja maallisen tuomioistuimen edessä. Rikollinen ihminen, joka on vedetty pahoista töistänsä vastaamaan. Aatelkaas... Puhuttelee meitä kuin tavallisia ihmisiä hyvänsä, ilman pelkoa ja vavistusta... Kuulitte kuinka katalasti solvasi sitä, mikä meille on korkeata ja arvoisinta. Ja vaikka itse sen teille sanonkin, olen minä liian hyväsydäminen ja hellytetty, kasvanut jalojen ihmisten keskuudessa. Minulta voivat kyyneleetkin vuotaa pian, jos oikein osataan liikutuksella puhua. Annoin hänen meuhata osottaakseni naiselle sukunsa suuren syyllisyyden. Ja päälle päätteeksi hänen sukupuolensa kavalan alttiuden hän paljasti oman kielensä kautta... Ovathan nämä punikit langenneet siksi syvälle synnin nietoksiin, etteivät voi erottaa hyvää pahasta. Vaikka sellaisiahan ne rikolliset aina ovat olleet maailman alusta. Menkääpä vankilaan, niin ette löydä sieltä seinien sisältä yhtään pahantekijää, ette ryöväriä, ette murhamiestä, joka sanoisi: Kas tämän minä olen ansainnut. Kas näin minua pitää rangaistaman. Päinvastoin väittävät useammat sulaa syyttömyyttänsä, jopa taivaan enkelin puhtaudelle vertoja vetelevät...

— Oviloikkari tarttui puheeseen:

— Vaikkako murhamiehiäkin?

— Vaikka murhamiehiäkin...

Toisetkin lautakunnan jäsenet vilkastuivat:

— Punikki on aina punikki...

— Kun jumalanpelko häviää, perkele ja paatumus astuu tilalle.

— Pappeja piinaavat ja kirkkoja polttavat...

— Ovat kuulemma kaikki kirkot polttaneet siellä etelässä.

— Moni hengenmies on saanut lähteä maallisesta majastaan mäelle.

— Rikkaiden ryöstöllä elelevät ja oleilevat.

— Työhön tottumattomat rääkätään, ruumiillisella työllä tapetaan.

— Joo... sama se on ihmisen kuin luontokappaleenkin. Hevonenkin, joka ei ole työhön tottunut ajetaan hyvin pian köykkyseläksi, vallankin varsat. Ennenkuin ne kerkiävät tarmistua ovat järjettömillä läpisuoleksi ajetut.

— Niinkuin tuokin Rahkalan-Tanelin tamma.

— Uskovainen isäntä puuttui puheeseen:

— Jehova on hylkäävä sen huoneen missä yöt päiviksi muuttuvat. Ja missä rietas nainen herrallensa haaremin on pystyttänyt. Sillä katsokaas lihavia rintoja, sanoo Syyrakki, etteivät ne saa vaimoltasi povelta pilkistää kuten naarasteeret. Ja pohkeet häneltä kiireesti peitä, jottei vieras repo jälissänsä juoksisi... Veljet, minä katsoin, että tämäkin nainen ei ole mikään kaatumaton kuusenjuurikas...

— Mutta mitäpäs me noista jehovista ja syyrakeista. Me vain pitäkäämme huolta isiemme maasta ja mannusta.

— Samaa sanon minäkin. Omaisuudestamme tässä on huoli pidettävä itse kunkin muutoin sen kavala naapuri hyvinkin peijaa...

— Joka rikas on, se olkoonkin rikas, joka taasen köyhänä syntyy, se olkoonkin ja sinä pysyköön. Jumalan järjestys olkoon maailmassa paikoillaan. Ketä se tahtoo siunata omaisuudella ja rikkaudella, sitä ei pidä kadehtia. Ketä taasen katsoo kiusaavansa köyhänä, se köyhänä pysyköön. Ansioistammehan me herra paratkoon kukin elämme.

— Vähät ihminen omasta tahdostaan saa.

Tuomari otti suun vuoron:

— Niinpä niin. Kohtalon käsky on meidät miekka käteen pannut kaitsemaan. Elämän puut ja paratiisi vallitkaamme ajassa. *Oikealla* tavalla vallitkaa! Tähän asti on käynyt armeliaisuus oikeuden edellä useammin kuin on säädyllistä. Jonkun aina olemme laskeneet livahtamaan käsistämme. On jo aika kovakouraisesti tarttua asiaan...

— Aivan... kuten herra lausuikin: kovakouraisesti!

— Suuni kun puhtaaksi sanon: Puhdasta on tehtävä!
— Hengiltä kaikki tyyni...
Tuomari oikaisi:
— Ystäväni, ei juuri niin, vaan että punikit on tuomittava. Miten?
— No nirriltä sitten...
— Ei nyt niinkään, vaan tuomittava korkeimpaan rangaistukseen.
Lautakunta yltyi:
— Aivan oikein!... Aivan kuin minun suustani sanottu!... kuorosivat kaikki yht'aikaa:
— Korkeimpaan rangaistukseen!...
Tuomari lisäsi:
— Nyt siis tämänkin parin katsomme ansainneen monin verroin mainitun rangaistuksen. Olemme yhtä mieltä asiassa?...
— Yhtä mieltä! Yhtä mieltä!...
— Kuitenkin minä määrään tavan ja ajan itse, niin että jo tänään, niin että jo tänään kello viideltä... Naisen läsnäollessa... Ja sitten viimemainittu myöhemmin.
— Aivan kuten herra korkea tuomari itse vain suvaitsee!
— Tehkäämme senkin syyn tähden, että omantunnon herääminen tuossa naisessa tulisi mahdolliseksi. Sielunsa kuolemattomuus meitä hänelle avuksi yhdennellätoista hetkellä vielä kutsuu. Ja me autamme ohjauksilla ja neuvoilla kääntymään taivaallisen isän tykö, sen sijaan että tuliseen järveen loiskahtaisi.
— Oikein puhuttu veli... oikein puhuttu...
Viittauksesta oviloikkari oli tehnyt asiaan kuuluvat temput, lateli arvoa ja kunniaa osoittavat lauselmansa. Nyt seisoivat tuomittavat uudelleen tämän narrimaisen komedian edessä... Tuomari nyppi hiirenpartaansa, teki tahallisesti kiusallisen äänettömyyden, suki sanansa tarkoin ja sitten lausui:
— Korkea tuomioistuin on paljon ja raskaasti harkinnut ja punninnut, eritoten etsinyt kaiken ohdakelyhteen seasta vain nisuja, varsinkin herra Pylväistön eletystä ja

koolle korjatusta kylvöksestä, jota hän on viime aikoina ympärilleen siehottanut. Lautakunta on ottanut kaikki mahdolliset lievittävät asianhaarat huomioon ja yrittänyt niiden suhteella punnita rikoksien painavat punnukset. Olemme myöskin ottaneet hänen yhteiskunnallisen asemansa, sivistyksensä, ynnä varallisuutensa huomioon, sekä hänen ylevän sukunsa... Lautakunta huomaa sen tosiseikan, että olette kaikella muotoa ollut liian herkkä vaarallisia bolshevistisia aatteita ja puheita kohtaan. Olette rientäneet ehdoin tahdoin avuksi perustuslakien kaatajille ja Suomen itsenäisyyden tuhoojille. Vastoin parempaa tietoanne olette tehnyt esi-isiltä perittyjen hyvien tapojen rikkomuksen... Niin että sitten kun valtiorikosoikeuden 32 osasto päätöksellään lokak. 23:lta päivältä 1918 valtiopetoksesta..., sekä perustuslakien kuninkaallisen kaaren 624 kohdan 99 momentin mukaisesti, kuin myöskin ottaen huomioon, että vaikka olettekin korkeimman rangaistuksen ansainneet ei vähempää kuin neljä kertaa... ja kun oikeus on siinäkin ollut armollinen, koska yhteen ihmiseen yhtä kertaa enempää ei voida sovelluttaa mainitunlaista tuomiota..., niin myös syytöskirjelmän perusteella ja virkavelvollisuutemme kunnioituksen nimessä, kuin myöskin arvossapidettyjen lakien noudattamisesta, joista itse kukin hengellämme edesvastuussa olemme, tuomitsemme teidät kuoleman rangaistukseen yhden kerran, johon herra jumala meitä vahvistakoon...

Tuomari pysähtyi katsomaan sanojensa vaikutusta, sekä lisäsi sitten alentuneen, tavallisen sivili-ihmisen äänellä, ei enää tuomarin asennossa, ei paatoksella:

— Sulasta rakkaudesta kutsuvat meitä vanhat ritarilliset tavat säädyllisiä henkilöitä kunnioittamaan, että voisitte tällä lyhyellä ajalla tehdä kalliin sielunne suhteen, mikä on hipene jumalan omaa henkeä, mutta joka ei ruumiin kanssa kuole... että voisitte ylhäisen isän ja itsenne välit selvittää herramme vapahtajan välityksellä... olemme tuomionne helpottaneet, kuten itsekin huomaatte kolmella neljänneksellä...

Uskovainen isäntä ryntäsi pystyyn mielen ylenpaltti-

sella vimmalla, mutta tuomari teki jyrkästi torjuvan liikkeen ja tukki kerrassa tämän taivaallisia tarkoittavan saarnan. Sen sijaan hän himokkaasti ja tyynesti, vaahdonvalkea pyre suupielissä tiedusti tuomitulta:

— Onko mitään toivomuksia lausuttavana?

— Puolestani ei minulla ole mitään. Miten herroja lahtareita vain haluttaa... Tämän kultuaan puheenjohtajan suu kureentui, leuka liikutuksesta väkätti. Hänen viittauksestansa siirrettiin vanki oven ulkopuolelle, josta Katarina kutsuttiin sisälle. Tälle tuomari sanoi pöyhkeilevällä äänellä:

— Asianne, arvoisa neiti, on tutkittu ja tuomionne on vieläkin raskaampi kuin edellinen. Olettehan ennen lankeemustanne ollut isänmaan ystävä, sen jälkeen petturi ja kavaltaja. Tämä on tapahtunut tietoisesti. Emme ole eduksenne löytäneet lievennystä. Näin ollen ei olekaan syytä muuttaa ennemmin teihin osunutta päätöstämme, jota erehdystä uskoen olimme tässä istunnossa uudelleen käsitelleet...

Katarina nosti silmänsä lattiasta ja suuntasi ne ikkunasta ulos ulontuvalle lumipeitteiselle järven niemelle, jonka rinteisiin paistoi puolenpäivän aurinko.

Hänen korvissansa kohisi tuomio taukoamaton.

14.

KIUSAAJA.

Himoittu ja haluttu päämaali.

Se oli tuomarilla täyttynyt enemmän kuin sataprosenttisesti.

Maksoi olla täynnä sisäistä riemua ja yltyvää iloisuutta.

Kello puoli viiden aikana astui Pystytukka Katarina Saloheimon vartioituun huoneeseen. Sotilas sai poistua sisältä. Nytkin oli Katarina katsellut ikkunasta ulos. Hän eli enemmän kaukaista kuin paikan päällistä henkistä

ajatusmaailman elämää. Tulijasta mitään tietämättä istui hän aivan hiljaa. Ja vaikka tuomari tahtoi herättää huomiota läsnäolostaan, ei se ensi otteella onnistunut. Sitten vasta kuin tämä oli käsin koskettanut, kauhistui avuton nainen.

Mies peräytyi ja seisoi hetken aikaa keskilattialla. Pyöreän pöydän luona hän pysähtyi ja naputteli sorminaulojansa tyhjään sikaarilaatikon suljettuun kanteen... Kiljahtanut nainen seisoi selin. Tyynesti siirteli toinen tyhjiä lasiastioita ja vaaseja. Katarina kerkisi tällä aikaa koota rohkeutensa, käänsi katseensa kiusaajaan ja vaivoin hillitsi suuttumuksen myrskyn lyhyeen lauseeseen:

— Mitäs tahdot, konna?!

Liehitellen alentui teeskentelijä ja liikkein sekä ilmaisuin alotti:

— Arvoisa neiti! Tulin unohtaneeksi sanoa, että te, sekä rakastettunne olette valmiit puolen tunnin kuluessa.

— Säälistäkö sitä puhut?...

— Tarkotin sanoa, ammutaan...

— Hyvä!... Liikuttaako se sinua? Onko siinä jotakin kummaa?...

— Ettekö tahdo muutosta itseenne nähden ennenkuin kahdestoista hetki lyö?

— En!... Ohhoh!... Muutosta?

— Ettekö mieheenkään nähden?

— Sehän riippuu kokonaan teistä!

— Eihän se minusta riipu...

— Kenestä se sitten riippuu?

— Myöskin neidistä itsestä.

— Minä en ymmärrä...

— Kuulkaa... Puhukaa minulle maltilla. Näettehän että olette täysin vallassani, eikä tässä auta muu kuin suostuvaisuutenne, tahi kaikki on lopussa. Tulin luoksenne viimeisellä hetkellä tarjoamaan sovinnon suopeata kättä. Voin lahjoittaa teille elämänne, kuten kai ymmärrätte. Mutta siinä on olemassa muutamia pieniä seikkoja. Ne seikat juuri teidän on näissä olosuhteissa otettava huomioon. Jos te siis muitta mutkitta muutatte mielipi-

teenne minuun nähden... Olenhan ollut kaiken elin ikäni rehellinen, uskollinen ja rehellinen ainoastaan teitä kohtaan. Avuliaisuuttani olen aina uhrannut auliisti, sen teidän täytyy myöntää. Jo hamasta lapsuudestanne saakka olen holhonnut ja pitänyt huolta onnestanne. Olenhan kasvatusvanhemmistanne asti osottanut kohtaanne parasta. Miten lienee, tuon merionnettomuuden laita, joka on kuin eilinen päivä edessäni, vaikka siitä onkin kulunut yhdeksän vuotta... Jos sallitte kuulla tuon jälkisäädöksen kohtalosta, minkä lain voiman voittaminen minulta nimellenne, Sandberg-vainajan suvun silmäin edessä vaati jo enemmän kuin mitä päivän valo sietää sanoa. Kuten aavistatte oli minulla käsissäni muutamia hetkiä sekä kassakaapin avaimet, sekä koko kirjanpito. Ne ovat tehokkaita aseita ne, joka niitä osaa ja ymmärtää oikealla tavalla käyttää edukseen. Paljon sitä numeromies saa aikaan, jos ei hänen kynsiään polta. Ja minä en polttanut. Ja ennenkuin perunkirjoitus pantiin talossa toimeen olin menetellyt parhaani mukaan eduksenne...

Lyhyen vaitiolon jälkeen vastasi Katarina:

— Ja tämän kaiken vääryyden kehtaatte avoimesti edessäni tunnustaa!... Houkko, vai mikä tuo mies lienee?... Olethan kahdesti minut tuominnut kuolemaan! Ja kumminkin tulet kettuna luokseni. Ja kaiken kukkuraksi ilmotat minun hallinneen vääryydellä hankittuja omaisuuksia... Mitä kaikkea konna tällä tarkoitat? Onko kurja omatuntosi pakottanut tunnustuksille? Vai tahdotko ja himoitsetko haltuusi niitä? Kavaluudella hankkimiasi pääomiako minulta kaipaat? Kyllä!... Kyllä ne kernaasti minulta joutavat! Olenhan hautaan menevä. Ja vaikka eläisinkin, en ikinä kaipaa kontujasi. Lahtarille joutavat saaliit, niitä vaillahan te olettekin. Nauttikaa vain terveydeksenne onnestanne. Irstailkaa omienne keskuudessa. Mässätkää vain, onhan teillä nyt siihen aika ja tilaisuus.

— Malttakaa kumminkin, rakas neiti!... Sallikaa minulta kuulla pari sanaa... Vain pari sanaa. Älkää tukkiko korvianne minulta! Minä alistun kuten mies,

jonka nainen on tahdollansa murtanut... Tätä sanoessaan kiusaaja polvistui lattialle kalpeana kasvoiltansa. Perin kurjana ja ojennetuin käsin hän rukoili:

— Älkää sysätkö minua luotanne syvemmälle kuin jo olen!... Ettekö tiedä, että sydäntäni polttaa alinomainen tuli ja tuska. Katumus ja synti lankee päälleni kuin harmaa tuhka!... Rintani halkee! Se pakahtuu surusta. Helvetin tulikivikäry minua kärventää. Minua paistellaan ja käännellään, hiivutetaan sen kauhean paikan päällä, josta näen savut nousevan ylös jalkaini alta. Minä tunnen olevani yksi niistä, jota mainitaan kaiken hyvän vastakohtana... Kaikkien katseet kiiluvat päälläni kuin kyyn kamalat silmät. Kirous karkaa kintereilläni sitä karkeampana, kuta kauemmaksi hoihkaavat voiton huudot. Katseetkin meitä kalvavat. Paljous pahaa lepää harteillani. Koston käsi laskeutuu hiljaa pääni päälle. Toisinaan tuntuu kuin se jo koskisi. Lepoa en elämässä enkä kuolemassa löydä kun olette mennyt pois. Ajatelkaa... Tyhjä on minulla silloin sydän, tyhjä maailma. Pimeys ympärilläni sakenee ja synkkenee. Teissä minulla on asunut toivo, valon häivä ja anteeksiantamus. Ainoa valoisa kohta on se minulle ollut. Liian pitkälle käytin keinoja, joilla kolkkoa korpitietäni raivasin avoimeksi. Koskaan valitsematta parempaa kävin suorinta tietä murheelliseen tarkoitukseeni. Mutta kynttilä, joka kaukaisuudessa minulle kumottaa, pakenee pois ja häipyy hämyyn...Että olen vielä elossa, on sitä pystynyt lietsomaan tieto siitä, että olette kumminkin te olemassa. Toivo on pitänyt minua vireessä... Ah... sallikaa tilaisuutta, sallikaa tilaisuutta...

Katarina kuunteli sanatulvaa aikansa. Mutta kun lattialla läähättävän miehen lähentyminen tuli vaaralliseksi, torjui hän tämän tarjoukset:

— Vaiti kurja! Minustako murhaaja hyvyytesi riippuu?... Minäkö sinua verinen mies tihutöihin olen kutsunut?!...

— Ei puhuta nyt siitä, lähdimmekö matkaan yhdessä vaiko erikseen. Mikä on tähän asti tehty, sitä ei voi kor-

jata. Mutta kuinka tästä alkaen edelleen on aivan eri asia. Tahtoisinpa palata takaisin rakkaaseen Turkuuni ja olisin onnellisin entisessä asemassani. Ihanteeni olisi, että kerta vielä voisin palvella teitä... ja...

— Palvella isänmaatasi!... Olethan kantanut valkoisen leijonan vaakunalippua voitonjuhlien uhrialttarille. Nimesi olet ikuistanut ijäti poislähtemättömäksi iankaikkisuuteen, niinhän sinä saarnasit. Mitäs sen rinnalle voisit asettaakaan?...

— Antakaa minun sanella loppuun mitä minulla on mielessäni. Tehnyt mitä olenkin, on se ollut sulasta rakkaudesta teihin. Ja isänmaani sitten... Mitäpä minulla maailmassa muuta olisikaan. Ja tästä alkain, olkaa armollinen minua kurjaa kohtaan. Minä lakkaan antamasta vaikka kuolemantuomioitakin. Minä päästän punaiset vangit lievästi. Minä olen oppinut vastikään heitä ymmärtämäänkin (!) Minä päästän heti sekä teidät että Pylväistönkin vapauteen, jos vain lupaatte minulle hiukkasenkin myötätuntoa. Katso miten moninaiset ovatkaan keinoni päätelmieni toteuttamisessa. Kuoleman uhka on edessä teillä, synkkyys minulla ja musta määrä ja tie...

Hän nousi lattialta verkkaan. Sitte jatkoi muutamien minuuttien päästä:

— Kaikki olette kuullut. Sanoin sen mitä aijonkin. Kohtaloiden punnus olkoon teillä kädessä. Niissä käsissä olkoon omanne, minun, sekä hänen, kuin myöskin monien muiden, jotka ratkaisua odottavat, mutta kumminkin vielä hengittävät... Yksin teistä, arvoisa neiti, teistä se nyt riippuu... Otatteko vastuullenne sielujen kadotuksen vaiko autuuden. Nämä ehdot ovat vastaisen verityön... Tahdotteko syöstä työläisjoukot kylmästi ja raakamaisesti luotanne? Ajatelkaas leskiä ja orpoja, jotka viattomasti armoa pyytävät. Armahtakaa heitä, älkää syöskö sitä joukkoa perikatoon. Olenhan varma siitä, että jos ette olisi minua pettänyt näin paljon, ei tokikaan oltaisi näin pitkällä, jumala paratkoon... Oi herra missä liejussa nyt loiskimme!...

Putosi nainen herpaantuneena tuolille.

Nämä sanat olivat kamalammat kuin mitä hän jaksoi kestää. Saattoihan tuon roiston puheessa olla perääkin. Vihan puuska, tulinen kiukku raivosivat ja etsivät väylää ulospurkaukseen. Nuo verisen miehen kasvot polttivat. Ääretön inhon ja vastenmielisyyden tunne pursuili voimattomana pannakseen vastalausetta. Mutta miten oivaltaisi, miten löytäisi ne sanat, joilla kyllin voisi iskeä tuota ilettävää roistoa?... Oma entisyys oli painajaisena kohtalon kädessä ollut kuin leikkikalu. Se sitoi hänet salaperäisellä tavalla tuohon mieheen. Tämänkertainen hyve ja maailmankatsomus oli verrattava kuolemankangistukseen. Mutta uhka kumminkin asui hänen sydämessänsä. Sanoa suoraan totuus tuolle roistolle... Rusentaa kokonaan tuon luisu kallo... Repiä hänen savenharmaat kissansilmänsä. Mutta kenties voitto murhamiehestä ei kallistuisi nytkään hänelle. Yritys kenties koituisi tappioksi ja sen jälkeen hänen vimmansa ei löytäisi rajaa. Mies joka on antanut tappaa siskon, veikon, isän, äidin, kaikki omaiset... Entäs toisessa tapauksessa?... Niin, toisessa tapauksessa?... Sitä ei saata ajatella.

— — —

Katarina ponnisti.

Mutta hän ei voinut taakan painoa kestää. Avuttomana vaipui hän pöydälle, jossa itki katkerasti. Valtava kiukku ja liikutus kaiken loukkauksesta mikä hänelle oli pyhää tulvaili ulos kuumina karpaloina. Hän joutui kokonaan tilaan, missä oli käsittämätön kaikelle. Hillitön mielenpurkaus ja äärimmäisten tunteiden riehunta sai hänessä hereille mielipuoliset vaistot. Nyt hänellä ei ollut harkintakykyä. Hän oli tahdon voimaa vailla. Hän tiesi yhden ainoan tosiasian, nimittäin että kuoleman kolkutus jo kuuluu ja että tuonelan asiamiehen askeleet lähestyvät... Mutta siihenkin oli hän jo aiemmin kahdesti valmistautunut. Oikeastaan kaipasi hänen olemuksensa nyt kiihkeästi haudan lepoa ja rauhaa... Vähin erin virkosi hänessä ajatus, että eletty elämä oli kuin kaukaisen lapsuuskevään kangastus, ammoin unohtuneen, menneisyyteen häipyneen kevään, mistä enää koskien kohinat jaksoivat

vienon purjetuulen taustalla heikosti kuulua. Elämän lakien alamaisuuteen olikaan turha enää kuvitella kuuluvansa. Sielunsa silmillä saattoi hän nähdä aurinkoisia, vihreitä niittyjä. Lakeuksilla siellä nyökyttelivät orvokit hänelle päätänsä. Unikukkien kentät kutsuivat ja reunustivat jalkakäytäviä.

Mitä olisi ollut omaisuus, elämä ja rikkaus kaiken tämän kauniin rinnalla?... Vain vierasta ja alhaista. Ihmispyrkimys hyvään ja kauniiseen, sehän oli hänessä kuin perinnäinen taipumus... Miten lienee hänelle yhtäläisenä selkeytenä astunut esiin työväen ja köyhälistön alastomuus ja osattomuus apua anovana. Sillä oli oma tarinansa.

Ja nytkin kun kiusaaja uudelleen lähestyi ja iskeytyi hänen kimppuunsa, viekotteli ja lupasi rauhaa... Uhkasi sotaa. Olipa konna julkeasti viskannut nämä vastakkaiset kohdat Katarinalle ratkaistaviksi. Hänen ensi ajatuksensa oli työläisten asia. Niihinhän hänen toverinsa kuuluivat. Ehkä säästyisivät murhilta?... Ehkä uhrien luku todellakin vähentyisi. Jospa uhraisi niitten edestä itsensä? Mutta sitten muistui taasen mieleen kiusaaja, verinen mies, elinikäisen vastenmielisyyden esikuva ilmestyi hyisenä ja riettaana... Tämä kaikki puistatti...

— — —

Katarina tunsi kuumeista läähätystä lähellänsä.

Huohotus lämmitti niskaa ja heilutti hiuksia. Tämä tunne puistatti, jopa pöyristi. Jotakin muuta olisi ennemminkin voinut sietää... Nyt se kokonaan kauhisti.

Kalpeana ryntäsi kiusattu nainen ylös ja huusi:

— Ulos!... Ulos roisto!... Ja puinen kynäkouru tempautui pöydältä ja lensi vasten tuomarin kasvoja. Sen jälkeen tuolit, vesikaraffi, kukka-astiat, kirjat. Niitä Katarina raivoissaan paiskoi kiusaajansa päälle. Tämä yritteli nousta iskujen alta ja panna vastaan, mutta saikin silloin jo toisen, kahta tehoisamman kolauksen. Kiusantekijä katsoikin lopulta parhaaksi loikata porstuaan... Mutta salpaa avatessaan hiilihangon rautainen haarukka iski häntä selkään. Hätään juosseiden vartijain pikaisella

avustuksella palautui rauha. Mutta apuhenkilötkään eivät uskaltaneet sisään, katsoivat vain eteisestä hurjistunutta naista, joka vaatteet auki ja hiukset hajalla seisoi yli kynnyksen tullakseen erittäin uhkaavana.

Kun käsiraudat olivat Katarinan ranteissa paikoillaan, alkoi nyt kahden kesken hänen luokseen jäänyt tuomari tuiskailla ja viskellä vihojansa. Kumminkin palasi hän porstuaan ja syytti julmasti oviloikkaria siitä, ettei tämä ehdoin tahdoin ollut lukinnut käsirautoja, koska ne olivat vapaasti neidin huoneen akkunalla. Ja kun tästä uhkailusta näytti nousevan huikea prosessi, niin että se tuomarin tuoreessa, kihisevässä vihassa uhkasi tuoda tuokiossa uuden ja harvinaisen pitkäsäärisen uhrikaritsan, sujutti tyttö lukitut kahleet yli pienten nyrkkiensä ja viskasi ne räyhääjälle jalkoihin ja sanoi:

— Kihlasi, konna, ovat sopimattomat!... Voithan silmätä lottia muita!... Villiintyneen naisen kädet sidottiin uudelleen, tällä kertaa kapealla hihnalla... Ja kun se oli pienen kamppauksen jälkeen tehty, ajoi ylivaltias apurinsa potkimalla huoneesta, sekä huusi heille tuomion täytäntöönpanosta heti kun saapi tämän "tutkintonsa" loppuun suoritetuksi.

Tällä kertaa oviloikkari kumarsi vallan paljonkin syvempään kuin tähän astisilla kerroilla. Nyt hän vasten tavallisuutta tyytyi olemaan mairittelematta. Oven takana tosin kuului jotakin sen tapaista mykinää.

Itsevaltias istui rauhallisena uunin luo, paineli poskiansa nenäliinalla, koetteli kuhmuja ja kiristeli hampaitansa. Ne kimoilivat riivatusti. Orvaskesi oli vasemmasta lonkasta rytinässä kohlaistu vereslihalle. Housujen kosketus siihen kirveli. Harteissa mojuili pahasti nakkimakkaraksi paisunut mustelma. Teki mieli hiipaista. Kirous tuli tosin tuskainen, mutta sisu ei kumminkaan sallinut sanoiksi suuremmiksi sitä selittää... Hänen himonsa olivat raatoa ja pirun pirua, ne kun yhä vain kiihtyivät tulisimmistakin vastustelemisista.

Tuomari oli tällä erää mielentilassa, joka ei lannistunut vastuksista. Sitä kiihotti nouseva himo huolimatta

siitä, että oli kuin halolla piesty kiimainen koira. Hän pikemmin olisi toivonut Katarinan uudelleen ryhtyvän kaikin voimin häntä kynsimään ja repimään. Tuolilla siinä sadatellessaan johtuivat hänen muistiinsa muinoin kuolleen köyhän isänsä sanat: "Tapellen lapsia tehdään, tukkanuottasilla taputtelut toistetaan." Tuomaristakin alkoi tuntua siltä, että tämä oli asiaan kuuluvaa, yksi muoto rakastelevien kesken, johon intohimojen aallokossa silloin tällöin hätäydytään. Kun ollaan kahden asetuttu elämän ulapalle aviolliseen purjealukseen, saattaa siellä olla tuulia jos tyveniäkin säitä, vihaisia vihureita, jopa raivoisia myrskyn hetkiäkin. Ja varsinkin, jos alukseen ui joku kolmas asiaan kuulumaton — kuten tässä tapauksessa tuo toinen, ei siis ole ihme jos mehakka syntyykin.

Erinäisistä vammoista huolimatta heltyi hän pikemminkin kuin kiukustui. Hetken kuluttua hän alotti koomillisesti:

— Taputtelette mua hiilihangolla... Olettepa helkkunassa ensimäisen lähentymiseni ottanut vastaan liian kuumasti... Kumminkin ottakaamme uusi kuuri ja kurssi. Likistelkäänme luontevammin. Tämä ehkä on mielestänne ylön tunkeilemista, mutta minä, rakkaani, voin puolestani esittää näkökantoja, jotka kyllin selvästi osottavat mielenkarvautenne... Tässä maailmassa nimittäin täytyy *tottua!* Varsinkaan kaikki ihmiset, jaloluontoiset erittäinkään, eivät ole mitään vahakappaleita. Ihmiset eivät ole samoja, vaan ne muuttelevat paikkaa sinne tänne. Ja sellainen sitä laisensa olio, monta kertaa valistunut, laajakatseinen... Taikka sitten tulee siitä paikallaan ollen maanmyyrä, joka potkii palkitsijaansa, tihruilee reijästään ainoastaan kotitanhuiden näköaloja... Kumminkin päätän puheeni lyhyeen ja olen hieman hävytön: Ellei neiti suostu suosiolla mielipiteisiini, tulen minä käyttämään omia keinojani...

Ei vastausta.

Hiljaisuuden jälkeen alotti tuomari uudelleen:

— Ettekö ollenkaan tiedä, mikä mies minä tällä erää olen? En ole se "kuiva konttoripäällikkö", joksi minua

yleensä luuloteltiin. Minulla on nyt valta ja voima tehdä kanssanne mitä ikinä haluttaa. Ja mikäli asiaa tahdotte ymmärtää, sanon sen suoraan, ettei haluja minulta tule puuttumaan... Ensinnäkin annan minä ampua rakastettunne, sitten seuraavat ilman muuta kaikki ne henkilöt, joista vähimmässäkin määrin olette olleet riippuvaisia. Tietäkää, että poistan tieltäni ihmiset, jotka eivät minua miellytä, ovatpa ne olennot sitten väriltään ja arvoltaan siinä suhteessa sinisiä tahi punaisia. Sen jälkeen teen minä itselleni *kristillisen* aviovaimon, joka on kunnioitettu jumalan ja ihmisten edessä. En kysy siihen ollenkaan suostumustanne. En voi olla sanomatta julki, että kiintoisuuteni hetki hetkeltä teihin nousee. Kuta suurempi on vastustuskykynne, sitä ankarammin minun tulee hyökätä päällenne, sillä se on juuri suurin hetkeni ja haluni. Kas sellaista kiinteää ja kimmoisaa rakkautta aina olenkin kaivannut. Kuta hikisempi kohta ja koettelemus, sitä houkuttelevampi hekuman himo ja osuus. Mitä enemmän taistelette minua vastaan, sitä hurmaavampi tulette olemaan. Kuta vähemmän osotatte mieltymystä minuun, sitä hehkeämpää tunnetta se tuo. Minä en mistään auringon alla saa siinä suhteessa vertaistanne. Ja jotta pysyisitte kunnialla tallessa karkailematta, tulen pitämään siitä helkkunas itse huolen. Keinoja löytyy varunkin varsan taltuttamiseen. Minun on tässä suhteessa vainottava vain punikkeja. Ettekö ole erinomaisen onnellinen, että niiden käsistä vasta pelastuitte... Minä olen holhoojanne ja siihen virkaan määrätty jo lasna ollessanne. Ja nyt, kun punikit tulivat lyötyä ja valkoinen valta seisoo lujana, ovat minulla aina valtit takanani. Ohjissa pysytte, ohjissa... Sitten vielä — puhui tuomari verkkaan — tullaan sodan jälkeen, arvaan ma, jakamaan arvonosoituksia parhaimmille ja sankarillisimmille valkoisen armeijan urhoille. Parhaimmat valtion virkapaikat jaetaan juuri heille. Korkeimmat palkat takseerataan. Tuloja virtailee ehtymättömästi. Ja sitten päälle päätteeksi mikä arvo ja kunnioitus lankeekaan heidän osallensa! En epäile, ettei minulle sitä tule, koska ansioni suuret sitä edellyttävät. Rou-

vana mahtavasti saatte olla rinnallani kun vain suostutte olemaan kauniisti kanssani . . . Sentähden minä kysyn nyt vielä muuten vain: Hyväksyttekö vaiko hylkäätte tarjoukseni? . . .

Ei vastausta.

Kuulematta mitään katseli Katarina ulos ikkunasta.

Kuka tiesi mitä hän mietti. Voimattomuus vaiko pelko, ehkä viha saattoivat pitää suun sanattomana. Vaitiolon käsitti kiusaaja merkitsevän myönnytystä, että tyttö on tullut joten kuten järkiinsä, että hän perin perältäkin punnitsee ja on alottanut miettimisen hänelle itselleen onnelliseen suuntaan. Jopa herkesi Pystytukkakin puhelemasta. Siitä paikasta alkoi hän tehdä johtopäätöksiänsä. Naisen luonto on huikentelevainen. Se läikkyy kuin vesi liukkaassa emaliastiassa . . . läikkyy, jos sitä liikutellaan. Henkensäkin oikein heltyi. Jopa katui sitä, että oli tuohon hentoon vartaloon voinut vihaa kantaa, vaikka valjuakin. Solakkana se siinä seisoi. Kuinka houkuttelevana hän käsivartensa kietoisikaan tuohon, joka tuossa ikkunan edessä seisoo. Talonpoikaisnaisen laajan röijyn alta hahmottui hento ja huokuileva rinta. Ja kuta enemmän hän tuota olemusta katsoi, sen kiintoisemmasti siihen hänen silmänsä juuttuivat. Savenharmaat kissansilmät kiiluivat odottamatonta tulta. Hänen viivamainen, jopa jonkun verran kureentunut suunsa pikistyi piukemmaksi. Polvet vavahtelivat himokkuuden huumosta. Ryöppynä kihosi vastustamaton halu nousta ja käydä käsiksi tuohon jumaloituun . . . Ylväs ja mahtipontinen asento asui tuon olennon läheisyydessä. Tämä oli pitänyt häntä aina kunnioitettavan matkan päässä tuosta naisesta. Mutta nyt se matka lyheni . . . Nyt oli iskettävä kiinni, kävi kuinka kävi. Kuin iilimato tuli imeytyä ikipäivikseen irtipääsemättömäksi, koska nyt vielä oli aika ja hetki. Piti iskeä vasamana vain . . . Harata vaikka kynsin ja hampain kuin haukka . . . Ah! . . . minkä makuinen onkaan veren ja himon sekoitus ja hurmoinen huikea humala! . . .

Luiset laihat käsivarret kietoutuivat rautapihteinä äkkiä avuttoman naisen ympärille . . .

15.

LYÖ KAHDESTOISTA HETKI.

Kestikievarin pihalla kävelivät oikeudenkirjuri ja oviloikkari.

He olivat perin pohjin hämmästyneitä sekä tuomarin äkäilemisestä, mutta paljonkin enemmän juuri kuulleensa huhun johdosta, joka toi kiusallisen tiedon punaisten sissien läheisyydestä... Mokoman hälytyksen kumminkin katsoivat näissä olosuhteissa mahdottomaksi. Olihan se typerää ja äärimmäistä mielikuvituksen hätiköimistä. Mutta tieto oli tuotu kumminkin ja se kertoi sissien lähestyvän kirkonkylää. Sukeusi siinä pihassa itsepintainen keskustelu:

— Se on mahdotointa... Juorut ovat juoruja. Pitkäkorvat niitä uskokoot.

— Sitäpaitsi, rajavaaralaisista kuului eilen lopullinen selvä tulleen... Oli se monimutkainen juttu, mutta ei siinä auta vastaanpano.

Puhellessa siinä sinne ja tänne huuteli pihan takana sotilas samaan joukkoon:

— Väitetään punikkien saaneen lisäjoukkoja! Sanovat ilmestyneen...

— Mistäpäs niitä?...

— Paha tuli ja tiesi mutta ilmestynyt oli...

— Höpsis!... Kokonaan turhaa turinaa...

Oltiin hetken aikaa hiljaa. Mutta sotilaan väitös kumminkin kaiveli mielessä huolimatta päällikön rauhoittamisesta. Päällikōthän olivat aina sitä Vilppulassakin vakuuttaneet, ettei muka hätää mitään. Ja kumminkin vakuutuksista huolimatta saatiin tuta piankin punikkien päällekarkauksia. Sentähden kysyi toinen:

— Muutenko sinä arvelet?... Vai mistä sinä tiedät?

— Laivan sanotaan Amerikoista tulleen Kristianiaan.

— Norjaanko?... Laivanko?... Amerikoistako?... No ja sitä minä en usko. Mutta toinen suojeluskuntalainen, joka Pihtiputaalta aikanaan meni Amerikaan ja kymmenen vuotta sitten palasi, kiirehti kysymään:

— Siinä on varmaan Amerikan suomalaisten punakaarti?...

— Se kai se sitten on!... Pihtiputaalaisen ääni sai vauhtia:

— Mutta sitten pojat ei olekaan leikin asiat!... Ne ne kuuluu olevan pahoja tappelemaan!... Ja niillä on kalut... Jos te tietäisitte, aijai pojat niitä winsistereitä... Ja minä arvaan että siinä on eri miehet, jos on kalutkin... Toiset jo hämmästelivät:

— Niinköhän se sittenkin olisi?

— Mehän tässä lopulta sittenkin?...

— Joo, lopulta sitä ahdistuu vaikka kiven väliin...

— Ohhoh!... tuota en olisi uskonut.

Mutta oviloikkari joka käveli rauhattomana tiellä, eikä voinut saada ajatuksistansa äskeistä tuomarin antamaa häpäisemistä, millä tämä pahoin oli pitkää miestä loukannut, kuunteli toisella korvallaan, kunnes puuttui hänkin keskusteluun:

— Yksikään sielu ei siinä tarkoituksessa Amerikasta pääse tulemaan jos mielikin tekisi. Maailmansodan takia mannermaasaarrot sulkevat tien kapinoitsijoilta ja estävät siirtymästä toisesta maasta toiseen. Joten se on vailla alkua ja loppua. Mutta mikäli Hämeessä oleviin punikkijoukkoihin tällä erää tulee, on niitä sukseilemassa siellä ja täällä sivupuolilla metsissä. Pyrkivät pakoon Tamperetta kohti jos löytävät tilaisuutta... Ja täältä nekin aikoja ovat karkoitetut...

— Lienevätkö ne niin vallan aikoja, koska vasta eilen Rajavaaralla teuhasivat.

— Paljonkin mahdollista... Joku siellä liikuskelee. Perkaajat eivät ehdi kaikkia. Ja mies siellä ja täällä ei merkitse mitään. Vasemmalla Lempäälässä ja Ikaalisissa oikealla ovat sivustat painaneet pussinperän tukkoon, niin että apajassa ovat kuin kereskalat. Antaapa heidän puskeskella puolelle ja toiselle. Eivät tästä kumminkaan kuuhun joudu.

Keskustelu taukosi.

Pihan alapuolelta maantien takaa pirstoutui rakennuk-

sen peräikkuna. Ruutu siitä säleinä singahti hangelle. Siten syntyneestä aukosta saattoi sisältä kuulua tukahduttavia avunhuutoja... Sattuipa siihen kapeluun tulla talon isäntä itsekin. Tämä, ties millä matkoilla oli ollut, ei talossa sattuneista tapahtumista tiennyt mitään. Ukko oli matala, tiukkakatseinen, paksu jäärä... Siis oviloikkarin täysi vastakohta. Tiukeasti tihrusti isäntä sinne ikkunaan, sitten kysyvästi miehiin, varsinkin pitkää miestä epäili ja ounasti. Sanoi sitten:

— Mitäs perhanaa siellä?... Ikkunoitahan siellä? Vai mitä?...

Kukaan ei viitsinyt vastata. Tämä suututti yhä enemmän hidasta isäntää:

— Mitäs pliipslaakaria te, vai hunsvottiako siellä?... ikkunoita ruotii. Isännän äyskäiseminen tuli toki vakavaksi ja talon isännän sana se painoi valkoisten armeijassa. Sentähden toisten takana seisonut oviloikkari hötkähti esiin:

— Tuota... kunnioitettava korkean oikeuden... tuota hyvä isäntä... Korkean oikeuden tuomari ja herra, ja... kuuluisan kauppakonsulin konttoripäällikkö Turun kaupungista tutkii siellä parhaillaan erästä analyyssiä... Yh hm... tuota sanoakseni, jonkinlaista tutkintoa vangin kanssa, joihin kokeiluihin liittyy sitä paitsi jonkinlaisia pienempiä fysiologisia koeharjoituksia... Nähkääs, herra isäntä, hänellä voipi olla muutamia vissejä voprooseja ja oikeuksia väkisin kihlaamaansa holhottiin...

Ison aikaa katseli isäntä hoikkaa loikkaria, joka puhuessaan horjui kuin virvi, niinkuin kuitukorsi tuulen henkäyksissä. Ja mitä oli tämä mokoma puhe? Mitä se meriteerasi? Oliko se ivaa, vaiko täyttä totta? Päällisiksi viirinsalko kumarteli luonnottomasti ja äiteliäästi... Jopa maalaisukon mielestä tämä totisesti oli osoitettu hänelle pilkaksi. Sentähden hän sanoi:

— Mitäs saatanaa huojut!?... Enhän min'ou mikä apostoli, enkä neitsyt Maaria. Pyhäin kuviako tässä palvelet!? Mieshän min' oun!

Oviloikkari ei ollut tottunut näin kuivaan kohteliai-

suuteen. Sen tähden hän säikähti ja huippi muutamalla loikkauksella sivuun. Siellä kymmenen sylen etäisyydellä pihasta seisten teki entistäkin syvemmän kumarruksen. Näitä pohjattomia kohteliaisuuksia ei isäntä kumminkaan enää joutanut näkemään. Hän kiiruhti pitkävartisissa metsäsaappaissansa yli pihan vierashuoneustolle, mistä kuuluivat jatkuvat avunhuudot katkeamatta. Sanat ja ääni eivät kumminkaan rikkinäisen ruudun kautta jaksaneet selviytyä. Toiset pihassa olijat näkivät isännän juoksevan ylös korkeita kuistin rappusia ilman että vartiossa olevat uskalsivat estettä asettaa. Oviloikkari risti napansa ja teki sen kohdalle yhäkin hartaampia ristinmerkkejä. Jonkinlainen vahingonilon puna ja riemu peiliytyi hänen poskillensa. Pienen toimituksen tehtyään harppi hän pitkillä kamelikurjen säärillänsä seinuvierustaa hissukseen, sormi ja kieli piipalla aina särjetyn ikkunan alle asti. Täällä hän otti lakin päästään ja kuunteli, kuunteli ja käiverteli. Nyrkkiänsä hykerrelen hän alkoi nyökkiä ja viittoa muitakin kuulemaan. Viittauksen ymmärsivät kirjuri sekä muutama sotilas. Nyt heitä jo siellä useampia yhdessä kurkkoili kaulat pitkinä ja kuuntelivat. Varovaisina liikkuivat varpaillansa. Siellä tapahtui jotakin... Toisinaan kuului melun keskeltä:

— Mitäs helkkunassa sinä mies sitä naista täällä lähmäät!?... Kukas sinun noin on käskenyt keskellä päivää evervaltaan?...

Jytinän jälkeen kuului taas:

— Kyllä minä sinulle halju näytän mistä naparetki alkaa!... Vai sinä halvattu villakoira!... Minun talossani nopojasi näyttelet!... Sen täytehinen... Nenästäsi sinut näen kutunlypsäjäksi! Enemmän sulle satikutia...

Sen jälkeen kuului nyrkin iskuja ja mäjähdyksiä selkään. Taasen kysyi isäntä:

— Kukas sinun käski talostani ikkunoita lampsimaan?!... Pysyivät ne ehyinä punikkienkin aikana... Niin että antaapas olla vastakin rauhassa!... Ulos mökistäni kalju kaalinkerä!...

Ovi lennähti auki. Ikkunalle kurkkijat ottivat siinä

samassa vihaisen kilpajuoksun. Mutta oviloikkari sääri monin verroin edelle muista ja kerkesi tielle varalta valmiiksi. Toisetkin tulivat siihen ja kuiskailivat:

— Se taisi olla parahiksi...

— Jäärä se oli...

— Pässi totisesti.

— Mutta voimmehan joutua me muutkin matalan miehen muksittavaksi sanoi kirjuri:

— Sillä taholla tuskin vaaraa.

— — —

Lakittomin päin juoksi juristi rakennuksesta ulos. Korkea-arvoisen oikeuden isänmaalliselle edustajalle tämä edesottaminen oli perin alentavaa. Vapaussodan sankari ja ihailtava avu oli alkanut kiitelemään pitkin pinteleitä. Tässä tuomarin souvissa oli sukeutunut tällainen kuuma kohtaus, joka kipristi varpaita. Erittäin kipakkana juoksi kaljupäinen lakiton mies, juoksi yhtä mittaa keskelle pihaa ja ähkyili:

— Ettekö te nähneet?... Ettekö te huomanneet mitään?... Kuinka te ette!?... Mitenkä te oikein lurjustelette?...

— Oviloikkari otti asennon ja kumarteli syvään:

— Jahah!... Teidän arvonne on saanut varmaankin tutkimuksensa suoritetuksi lopulleen...

— Vaiti!... Minä kysyn teiltä: Ettekö te nähnyt? Ettekö te ollenkaan nähnyt sitä kirottua jäärää?

— Mitään jäärää emme totisesti nähneet!...

Tuomari kummasteli ja ihmetteli:

— Yks' mustapartanen merisika!... Mutta teidän täytyi huomata!?

— Niin että mistä se olikaan taas kysymys?

Miehet vaikenivat kuin hauta. Tuomari puhisteli ja pihisteli, rassaili muutamia reikiänsä hengen kulkukuntoon, jatkoi sitten selvemmällä ja käskevämmällä äänellä:

— Vai ette tiedä!... Sepä ihme ja kumma? Vai ette ollenkaan? Kauniita vartijoita!... Tosiaankin kauniita isänmaan sotilaita! Teidän tulee tietää kuka teille antaa palveluksen, kuka leivän, kuka palkan maksaa ja kuka

ylläpitää. Ketä teidän tulee kuulla, totella ja ketä vartioida. Ja ellette tee sitä huomiota ja velvoitusta tunne, niin teidät pannaan tuntemaan. Pannaan seisomaan seinää vasten punikin rinnalle. Pannaan sorahautahospiksi joka sorkka niin eiköhän ala jumal'auta lipumaan palvelus ja työ tämän maan puolesta. Nyt minä ammutan teistä vielä tänään muutamia opiksi ja nuhteeksi toisille, sekä ojennukseksi yleiselle järjettömyydelle... Muutoinhan rienaus ja ruokkoomattomuus saattaa syöpyä ja iskeä kyntensä hyvinkin syvälle. Saattaa käydä siten, että jonakuna päivänä löydämme itsemme mahdottomuuden keskeltä... niin... Mutta nyt teidän tulee heti ottaa kiinni kaikki vangit, ja se jäärä... se sika... Se merisika... Sille rojolle heti paikalla näytetään helvetin kuumaluukku, se häkäläpi! Muutoinhan ette ansaitse ruokasuolaanne siinä toljaillessanne...

Upseeri ja oviloikkari hätkähtivät.

Sotilaat kirosivat ja pelkäsivät. Kääntyivät koroillansa jyrkästi ja saapastelivat rakennukseen aseet ojossa. Hetkeä myöhemmin ilmestyivät pihamaalle kellarilta tuodut vangit. Toisia potkittiin takapieluksille sikolätin oven matalan reijän kautta, josta myöskin ajettiin kuutta kapinallista pikkutalonpoikaa. Aiheettomasti iskettiin nyrkeillä tahi pyssynperillä tölmäistiin kasempaan. Kartanolla siellä ja täällä kertausivat kiroukset karkeina.

Korkeita portaita astelivat alas vastenmielisinä Katarina ja Arvid. Talon isäntä itse oli ankara ja punainen. Pelkäämättömästi hän tiuski ja äkelteli vastaan. Joku iski matalaa miestä takaapäin, niin että tämä joutui ottamaan poikamaisia loikkauksia, ja niin hänkin alistui ja oli vaiti.

— — —

Yli pihan, alatse tallin ja vaateaittain porttisolan lähti saattue.

Mukana mykkinä ja masentuneina olivat onnettomat kuin elävät ruumiit. Tuomari oli nyt erinomaisen intohimoinen ja nautinnonhaluinen. Kiiliintyminen pullistui lekottelevista sieraimista ulos eri vohotuksella. Edestakai-

sin hän siinä nokka pystyssä tohisi ja vohisi. Nuuski oikeaan ja vasempaan etsien missä olisi "mukavin kohta."

Maantieltä metsään ei johtanut tietä.

Kumminkin navetan taitse riihen luo ja olkiladolle johti piikain jalkatie. Sinne oli hurtta pikimmiten paikan määrännyt. Jotta ladolle olisi päästy olisi kumminkin pitänyt palata sitten pihalle takaisin, josta kautta tallattu tie johti suoraan riihille. Mutta hätään hurmoontunut janosi siinä paikassa päästä päämaaliin. Pystytukka kysyi kohteliaasti isännältä neuvoa:

— Voisitteko te paremmin meille osoittaa missä niinkuin?... Odottakaapas...

Isäntä rauhallisena ja huolehtivana otti asian tyynesti ja harkitsi sekä omaansa, että toisten teloituskohtaa:

— Kyllä vallan... riihen takana savikuoppa.

Tuomari ilostui:

— Oivallista!...

Isäntä jatkoi:

— Siinä on tosin lunta, mutta sen voisi lapioida...

Oviloikkari ehätti:

— Ja saisikohan luvan kysyä, missä niitä lapioita olisi?

Isäntä vastasi yhtä totisesti:

— Siellähän niitä kärryvajassa.

Siitä paikasta juoksivat sotilaat etsimään.

Kuolemaantuomitut sytyttivät savukkeita.

Arvidkin vastoin tavallisuutta. Isäntä ojensi tuomarillekin:

— Polttakaa, döden väntar oss alla... (meitä kuolema odottaa). Tuomari katsoi vastahakoisesti matalaa miestä silmiin, joka siinä vankien keskellä seisoi vahvasti vartioituna, käsittämättä mitä tämä "pirullinen mies" kaamealla hymyllänsä tarkotti?

Isäntä pantiin kumminkin sotkemaan hangessa lyhyttä umpea auki. Tätä tehdessänsä toipui ukko melkoisesti vanhoilleen, vajosipa rauhallisuuteenkin. Puheli kalman kalpaisijoille merkillistä ivaa... Sen sijaan oli tuomari taasen muuttunut äkkiä tuimaksi, verenhimoiseksi käski-

jäksi. Hänen kasvonsa muuttuivat tuhkan harmaiksi ja saatana asettui hänen hahmoonsa. Nyt kiirehti hän huudoillansa lapioita kantavaa miestä saapumaan... Mutta se vaan hidasteli.

Ja mitä ihmettä?

Mies pysähtyi katsomaan raitin suuhun, keskellä tulimmaista hoputusta ja kiirettä kuhnaili.

— — —

Talon karjakeittiörakennus ja olkilatorivit sulkivat riihitieltä näköalan sinne. Joukko ei nähnyt mitä se mies tiellä toljaili. Eikä tuomarin komentovallan edelle uskaltanut mennä edes itse jääkäri tällä erää, niin vihaksipistävää, niin pöyristyttävää oli tämän toiminta nyt.

— Mitäs äimäilet?... Lapiot tänne!

Mutta sen sijaan että kantaja käskyä olisi kuullut, viskasi tämä taakkansa tielle ja läksi painaltamaan takaisin taloon. Kaikki katsoivat kun mies juoksi minkä käpälät kantoivat. Tuomari luuli miehen käsittäneen väärin ja lähteneen täyttämään uutta määräystä. Sen tähden hän alkoi sadatella:

— Tässä kallista aikaa kuluttaa!... Kyllä saakeli!

Jääkärille hän sitten tiuskasi:

— Tehkää tehtävänne tuossa läävän seinustalla... Siinähän ovat punikki punikin läheisyydessä...

Murhavimma tarttui sotilaihin. He tahtoivat teon suorittaa pian.

Hälinän keskellä huitoi isäntä itsepintaisesti pihalle päin, huusi:

— Tänne!... Tänne!... Pojat! Hei siellä!... Täällä miestä tarvitaan!...

Haapaniemen pihalle syösksyi suksimiehiä.

Niitä tuli vauhdikkaasti toinen toisensa jälessä. Suin päin työntyi niitä pihalle joka puolelta...

Ihmeellistä!... Ketä ne olivat!?... Punaisia nauhoja!... Ja — mitä tämä?... Tulisina lieskoina leikki katseissa kangastus.

Kai tämä oli kuoleman karkelon murhenäytelmää...

Kai tämä oli unta!... Kai tässä oli sammuneen mielikuvituksen loppukohta. Vieläkö viimeisillään elon kaunis kuitu lientyi säikeille? Ajan mittarin tiuku laskeutui soittokohtaan. Ja kahdennentoista hetken viimeinen rattaanlovi lähestyi ja mittasi ratkaisun. Kai se oli sammuvan säteen lopun alkamista. Viimeisen illan viimeinen häivä. Pois katoavan autereen pyyhkäisty siivenpöly... Oi että se pian sammuisi... Oi että tämä eilinen päivä jo olisi ollut!... Että elinrihman säije pois pikemmin kiertyisi ja sitten kaikki loppuu... loppuu...

Mutta se ei ollutkaan loppu. Joukko yht'äkkiä hyrskyn patona huusi:

— Punakaartilaisia tulee!...

Mikä olikaan tämä nimi?... Mikä tenho?... Mikä jumalainen sointu? Tämä huumasi. Salamana se iski... Niinkuin aurinko, jonka kirkkaus ja säteet äkkiä paljastuvat raskaan ja mustan pilvitaivaan jylhästä reiästä. Sanomattomasti huikaisi silmiä... Turvattoman uhrin sydän ja henki vapisi. Jokainen säije värisi. Veri pakkautui päähän ja kurkkua kuristi. Mutta äkkiä se laukesi ja kuin kevään vienoisin humina kantaisi kaiken hyvän ja sulkisi ilkeyden ja pahan helmoihinsa... Kas oikealla hetkellä he tulivat...

Punakaartilaiset tulivat!

Silloin kun kaipaus kipein sydänjuuria poltti... Silloin kun pettymys, katkeruus, vääryys ja viha kyisen kostajan kamalassa kalvassa väikkyi... Yö ja päivä, murhe ja riemu, itku ja nauru, siunaus ja kirous, kosto ja rakkaus, elämä ja kuolema kävivät käsikädessä tässä. Ihmisyys ja eläimellisyys piehtaroivat sikinsokin. Viisaus ei vieronut hulluuden rajoja. Kun katkerin kalkki ja myrkky kuolettavin uhreille jo oli oijettu, tapahtui ihme Haapaniemen talon pihalla. Talossa ja kylässä missä valkoinen pyöveli voittajana painiskeli. Verikuolema ja valkoinen ruusu vasta täällä versoi ja kukkaansa oli puhkeamassa. Oikeuden ja ihmisyyden uhrit enää silmänräpäystä vailla, ja tuho olisi tullut.

Mutta tilanne muuttui äkisti. Tapaus kiertyi päinvas-

taiseksi. Hauta joka punaisille oli aijottu vaihtui valkoisille himohurtille kuolon kidaksi.

Osa punakaartilaisia ryntäsi juoksevan miehen jälessä korkeita portaita ylös. Mutta Aapo kuuli huutoja navetan takaa, huomasi väkijoukon, juoksi miesten kera sinne... Mutta ennenkuin tämä tapahtui hävisivät jääkäri ja tuomari lepikkotielle riihimäen taakse. Toiset tuholaiset pyrkivät myös sinne mukaan sekä maantielle. Pitkäsäärinen oviloikkari yksin seisoi navetan ovella ja teki vihaisesti kumarruksia. Tältä kysyi Aapo:

— Ja mitä meininkiä teillä täällä?... Haapaniemi astui vastaamaan:

— Tappomeininkiä, velikulta!...

Jälellä siinä seisovat valkoiset antoivat aseensa pyytämättä Aapolle. Eihän siinä vastaanpano auttanut asiaa. Nyt vangitkin saivat vuorostaan kättä pitempää. Ei enää ollut kysymystä Aapollakaan äänekästä esittää. Hänen katseessaan asui kosteus silmänkatteena. Se puhui sanain sijasta kaiken. Syleilivät urohot entiset toisiansa. Kietoivat kätensä kaikki sylitysten. Sulkivat keskeensä kaiken pelastuksen tuojan... Astuipa Katarinakin kainona urohon upean luokse arkailematta, päänsä tämän avoimelle povelle painoi, kuumia kyyneliä vuodatti viljan. Sanoi sitten:

— Urhoista urhoisin sinä Aapo... Ja kaikista sankareista suurin...

— — —

Ulompana tiellä touhusi jo Haapaniemi itse. Nyt hänellä oli jo kivääri kädessä!... Ja mikä soturi ylväs hän olikaan... Jopa väelle huusi:

— Päästäkäähän toki miestä! Pesu tässä alkaa nyt toisenlainen!

Nämä sanat kuultuansa joukon johtajakin havahtui:

— Niin pojat! Ottakaa kiinni hurtat. Ja ken rikkonut kumousta vastaan, sitä rangaiskaa! Se on ollut lakina läpi vuosisatain...

— Mutta malttakaahan... Mihin joutuikaan se tuholaisten päällikkö?

— Hevolla metsään karkas.

Lopen väsyneitä ponnisteluista, taisteluista ja pitkistä hiihdoistansa olivat jo punakaartilaiset. Vuorokausi vuorokauteen liittyi pyöreänä, ilman mitään lepoa. Pitkältäkään he eivät muutaman miehen vuoksi olisi jäljessä jaksaneet juosta. Ja sukset siellä kartanolla... Pari heistä kumminkin juosta lipaisi toisia rohkaisten riihimäen töyränteelle. Siihen suuntaan se Haapaniemi itse jo eillimmäisenä meni ja möyhkäs. Talon äijä tiesi, että ei sitä tietä hamoihin päästy. Hänen leppymätön vihansa jaksatti, jopa kannustikin. Katkeruus keskeytti, kantoi jalkaa, vinttasi kantapäätä. Jonotusten jälkiä myöten miehet painuivat metsään.

Arvid myötä myöskin. Juoksi aikansa minkä jaksoi, mutta jäi sitten hengästyneenä jälkijoukkoon. Muutamat miettivät, että kannattaako? Niinpä näkivätkin sitten limikkometsäiseltä mäeltä suonlaiteella siellä talvitien antavan monimutkaisena. Uurna ulontui ja luikerteli kauaksi sinne, missä sammallato sumentui. Mutta puolimatkassa jo siellä alavan maan hynttäsikin matala mies... Sinnehän se vasta-ajanut jalas ja jälki tietä näytti... Tie heinäladolta sammalladolle huonontui huonostakin. Ja vasta laukkonut, lapoihin asti uponnut elukka epätoivoisena pakon edessä pyrki pelastukseen. Syvässä hangessa oli edentynyt ja nietoksissa pistänyt nelistämällä. Mutta siihenpä sitten se meno päättyikin. Kauaa ei tarvinnut miesten mennä kun vastaisessa kuusikossa hepo huohottain höyrysi ja hikosi kaikelta karvaltansa... Siitä takaa-ajetut olivat paenneet jalan... Mutta kauaa ei sen jälkeen enää kulunut kun kuului jo kaksi laukausta. Kentiesi, ajattelivat muut miehet, on Haapaniemi jo joutunut vuorovastaiselle.

Sen tähden kiirehtivät ehommin askeleitansa. Laukaukset eivät enää uudistuneet, eikä miehiäkään näkynyt missään. Jotakin selittämätöntä siellä tapahtui.

Mutta eipä aikaakaan kun jo sammalladon takaa Haapaniemi itse talutti näkyviin uppiniskaista miestä. Tämä

ähisi hirveästi ja ähkyili. Mutta niskasta piteli häntä vakavissaan matala mies ja puheli samalla:

— Helkkunassa etana!... Mitä meinasit saada aikaan?!... Jopas susta nyt vastus alkoi... Että meinaattekin vältäväkisten ihmistappoon!... Verkasenpoika...

Toiset olivat kuulleet nämä sanat. Mutta enempää siitä eroittamatta näkivät vain kuusikon lomasta miten isäntä siellä otti päästään pois mustan, karkkosen nahkalakin ja alkoi tahkota virtailevaa hikeä ohimoiltansa ja otsaltansa. Sen perästä Haapaniemi katseli otusta edessänsä ja vähän ajan kuluttua lausui kuuluvasti:

— Sinä luikuri! Mitä pässin äksiisiä sinä ihmisten kanssa pidät? Tiedätkös, ketale, mitä minä sinulle nyt annan?

Tuomari vapisi ja pyysi armoa, mutta siitäkös isäntä yltyi:

— Älä ollenkaan viserrä! Ruotia sinua tulee köntti. Kykisty nyt, kun minä sinulle sanon... Asetu vähän pyöreemmästi. Kas noin sen istumapuolen kanssa. Täytehisen ruutireikä, jos minä annan siähen oikeella karhun kalipeerilla...

Puhuessaan tuimaan ja harvaan tapaan kuori Haapaniemen äijä sarkatakkinsa helmat ylös ja avasi ähisten "suolihihnansa" ja ilman enempiä etuvalmistuksia alkoi luimiskella sen solkipäällä "kaikkein korkeimman sotaoikeuden ja tuomioistuimen tuomaria." Vastamuutetun ja tärkätyn paidanliepeet tuoksahtelivat.

Housut kintuissa pyyteli tämä:

— Ah isäntä kulta...

— Tekkeeks' makkeeta?...

— Älä velikulta...

— Rutales! Vieläks' kutisee?... En min' ou kulta...

— Luopukaa... Minä lupaan olla vaikka *mikä!*... Minä vannon!...

— Vanno vasikalle!...

— Ai... jai... jai!...

— Minä lupaan... lupaan... lupaan!...

— Voi vuohensorkka! Jos minä sinut suolaan!

— Lupaan... lupaan!... Uu... uuuu!

— Hyh... hyh! Pahahenki...

Iskuja sateli kahta kiivaammin. Mustapartaisen miehen sisu nousi. Hän sai vauhtia:

— Jos minä!... Jos minä julmistun ja aukaisen sinulle ihmeen oven?

Suksilla hiihtänyt kaksitoistavuotias ukon oma poika saapui isän perässä sammalladolle suorin matkoin ja katseli parahiksi toimitusta. Pojalle tulivat surkeat silmiin. Jopa alkoi huutamaan pieksettävän puolesta:

— Isä! Älä iske enempää!... Kyllä se riittää!...

Ukko nosti silmänsä, heitti pieksämisen, katseli poikaa, sitten kierteli silmin ympäri ja värisevään tuomariin kääntyen sanoi tälle:

— Pane nyt sitten housut jalkaasi...

Jäyhä isäntä mulkoili jo leppeämmin itsekin. Alkoi asetella omaakin suoliremmin päätä solkeen. Ja kun oli sen vihdoin summan päältä sinne solkottanut, kurahutti voimin kaikin suutuksissaan neljä silmun väliä liika piukkaan siitä, missä se ennen oli tavallisesti pöksyjä kannatellut. Liian pitkälle tulleen pään pujotti hän lonkan kohdalta vyön alle niinkuin viikatteen niteen. Huomasipa siellä jo pari muutakin miestä saapuneeksi ladon luokse ja sanoi sitten näille:

— Annoin maistiaisiksi...

— Vai jo sai...

— Taisi tulla piisalle asti. Täytyyhän sitä sentään huutiakin tietää ja löytyä vielä maailmassa. Tulee tietää, ettei sitä vain niin iltikseen eppastele ja ikkunoita säre. Tässä aattelin oikein piestä, mutta katsoin että kova ase saattaa tärvellä nikuset. Siksi annoin tällä pehmeällä.

— Kyllä me näimme.

Isäntä jatkoi:

— Minä vähän varon, että se koira olisi tainnut ilman niitä Rajavaaran poikia alkaa oikein tappomeininkiin...

Miehet lehahtivat nauramaan ja Arvid sanoi:

— On se sitkeäsisuinen mies, se minullakin on tiedossa... Ähkäili matala mies:

— Tussaroimaan alkoivat täällä pöhikössä kun ma ladolle tulin... Kyllähän siinä moni arka mies olisi voinut itseään antaa hyvinkin hirvitellä... Toinen tuolla takana loikoo. Mitä pahaa lienee tehnyt itsellensä?...

16.

HAAPANIEMESSÄ.

Keskellä taisteluiden tuoksinaa humisivat verijuhlat. Sen jälkeen kun Länkipohjasta valkoiset etenivät etelään, oli esikunnissa riemu. Joku hämärä ja kalpea huhu kertoi pienistä punikkijoukoista siellä ja täällä, mitkä metsillä aseista riisumatta samoilivat. "Tekevät tuhojaan ja häiritsevät rauhaa." Sitä suuremmalla syyllä oli provokatsioni tehoisinta. Jopa samana päivänä kymmenen kertaa hälyytettiin sama uutinen. Ja jokainen uusi kerta se oli toistaan suurempi. Senpä tähden laitettiin pikaisesti valkoisia joukkoja uhatulle alueelle. Perinpohjainen ajojahti ja nuuskinta toistui entistäkin tarkemmasti. Eihän enää löytynyt sitä loukkoa, missä ei valkoinen kyttä ryöminyt. Metsätöllien erakkoasukkaita kiusattiin kaikista kovimmin. Heidän kimppuunsa käytiin julkeasti. Heitä piinattiin helvetillisillä keinoilla. Tietoja kiristettiin näiltä onnettomilta julkisanomattomilla tavoilla. Loukoissa piileskelevät punikki-lesket kiusattiin kovimmin. Tiukasti tahdottiin tietoja. Paenneet miehet olisi heidän pitänyt tuoda vaikka kiven alta. Vanhuksia ja vajaakasvuisia veikkoja ajettiin kuin metsän otuksia, sillä olivathan he toki "miehiä." Mökkiläisten äitejä piestiin, jopa kolhittiin kuoliaiksi. Vastaus mikä ei tyydyttänyt, tuli kalliiksi kokemukseksi.

— — —

Rohkealla ja päättäväisellä uskaliaisuudella oli Aapo miehineen esiintynyt siellä ja täällä. Niinpä hän saapui Haapaniemeenkin. Tämä tapaus oli tuotu tiedoksi hänelle ja joutuikin hän poikineen apuun yhdennellätoista het-

kellä. Vieläkin myöhempään hän tuli. Tuli juuri silloin kun murhaajan terä jo uhkasi pudota. Pääsi perille ennenkuin suuri onnettomuus ehti tapahtua.

Ja kun kaikki oli onnellisesti käyty ohi, asetti Aapo vartioitansa eri puolille kartanon vainioille tarkempaa silmälläpitoa varten. Lähenihän vihollinen varmasti. Hyökkäsi millä hetkellä hyvänsä. Karkuun päässeet lahtarit olivat kiihkeimpiä tietojen viennissä. Valkoinen "avunhankinta" syttyi ja loittoni... Sen tähden tässä kiirettä kintereillä. Sen tähden nääntyneiden miesten piti saada apetta ja einettä, ehkä tunti tahi pari lepoa lisäksi. Sittenhän sitä taasen jaksettaisiin!...

— — —

Isäntä itse oli Haapaniemessä mitä loistavimmalla tuulella.

Savustettuja lihakinkkuja kantoi elintarvelautakunnan aitasta. Pirtin pitkään pöytään ilmestyi yhtä ja toista suuhun panemista. Rutikuivia reikäleipiä otettiin vaikkanakaupalla orsilta alas. Leipää kasattiin röykkiölle talon laajalle pöydälle. Jopa katselivat nälkäiset miehet himokkaasti toimitusta ja rentoa alotetta. Kino valahti suuhun että oikein piti sitä tossahutella, tahi kurkkuun lotkaista. Isäntä itse hanakkana työssä ja avussa veistinkirves kourassa pienensi pölkyn päällä kinkkuja ja palvattuja lampaan lapoja. Ja kun rasvankappale singahti lattialle litkasi sen mielihyvillään siitä talon Halli-koira. Ja kun taminetta sitten oli kukkurallaan pöydällä kehotteli isäntä:

— Syökää te pojat!... Purkaat karkkosta ja sikavainaata kuivana, sillä aikaa kun tässä liemiruoka kerkii... Alustelkaat pohjaa pikku hiljaa, jotta syönti sukevammin kävisi laatuun. Ja ravittuna sitä sitten taasen jaksaa paremmin ponnistaakin...

Eikä sitä kehotusta kahteen kertaan ilmaistu, eikä sitä kaivattukaan. Hanasi miesjoukko himosta ja halusta kiinni. Käsiksi sitä käytiin... Kuiva reikäleipä rutisi ja rouskui kynsissä ja hampaissa. Joskus iskettiin kovin tinakiekko kajauksella halkoluisevaan polveen, tahi sitten pitkän lavitsan pielukseen. Mittavat lihaviipaleet katosivat

sivakasti partaisiin poskiin kuin pyyhkäisemällä. Uupumuksesta kalvenneiden punikkien hoikenneet juoksukoiran mahat alkoivat hienokseen saada apetta... Mutta sitä mukaa virkistyivät väsyneet kasvot. Katseetkin kirkastuivat kuta täyteläisemmäksi mako kullakin paisui.

Kahakan aikana karkuun juosseet Haapaniemen naisväetkin alkoivat ilmestyä tanhuille yksi yhtäältä, toinen toisaalta. Ja eikä aikaakaan kun keittiössä kalisivat kupariset sumppipannut. Kattilat lyötiin täyteen nahkaperunaa ja kun ne olivat "höyräytetyt" kannettiin kypsät sitä mukaa syötäväksi.

Lisäksi tälle kaikelle oli isäntä löytänyt pihan perimmäisestä aittapurtilosta pytyn, missä syksyllä suolattu kahden leiviskän "voimuru" vahtasi markkinoita. Nyt ne markkinat olivat tulleet. Pytty kyllä oli uhrattu suolalaariin upposten upelluksiin sirkaajan silmältä. Tämän könkäleen pyttyineen päivineen kantoi nyt isäntä pirtin pöytään. Kiersi korvasta palikan irti ja aukaisi astian kannen kehotellen:

— No, punikit!... Upottakaapas tuppipuukkonne voihin ja hautaperunaan, jotta näkimenne kirkastuisivat.

Ja enemmittä kehotuksitta punikit upottivat ja hurrasivat.

Isäntä huusi keittiöön:

— Ja te akkaväki siellä kyökissä, laittakaahan kuppi kuumaa miehille, niin että sitä saapi jokainen... Ja kantakaa se korppukori salin sohvan alta!... Minä tässä itsekin syödä hotaisen muiden mukana.

Miehille hän sanoi:

— Eipä tiedä vaikka tässä olisi pitkäkin reissu edessä?...

— Meinaako isäntä mukaan?

— No ei suinkaan tässä yksin oksalle jäädä passaa! Niinkö?!...

— Ei se ole kokemus muuksi kuin opiksi. Eikä heillä "veljillä" näy aate eikä isänmaa merkitsevän. Raakuus ja intohimo ylinnä...

— Ei ole hyvä yksin antaa selkänahkaansa parkkiin.

Vielä siinä hänen puhuessaan toivat sotilaat tuomaria

sisälle, joka oli märkänä ja kaikin puolin huonossa kunnossa. Tämän nähtyään Haapaniemi nielasi suupalansa kokolailla karkeena, jotta se raappi kurkkua alas mennessään ja sanoi:

— No, nutipuljus!... Mitäs meinaat tästä kestityksestä?... Tulehan syömään tänne rinnalleni miesten joukkoon.

Tuomari katseli alas. Mutta itsepäinen isäntä jatkoi:

— Ei helkkunas tässä herroille eri pöytää ole aikaa ja aterioita... Kaikki vaikenivat. Kukaan ei ottanut ivatakseen, vaan kuuntelivat arvokkaan haltian puhetta. Tuomarin turvonneet silmät veristivät. Niissä paloi yht'aikaa pelon ja kauhistuksen tukahduttava tuli. Enempää sanomatta nousi isäntä pöydästä, käveli keskilattialle, talutti tuomarin rinnalleen pöytään, sanoi rauhoittavasti:

— Syöhän mies jos maittaa... Eihän tässä hätä mikä...

Kun keittiön ovelta Katarina katseli omituista isäntää, ei hän voinut olla ihmettelemättä. Mutta kammoksuen katsoi hän "korkean oikeuden" veristä puheenjohtajaa ja kun tämä huomasi Katarinan, häpesi hän olemassaolevaisuuden oikullista osien vaihtumista. Syödessänsä lasketteli matala isäntä leikkiä ja kehoitteli kyllikseen syöneitä miehiä alottamaan uutta ateriaa.

Kaljupäinen kamala mies istui pöydässä palttinan valkoisena.

Hän ei ymmärtänyt miksi ei häntä murhata, tahi raadella ja revitä kappaleiksi, vaan että kaiken sen sijaan kohdellaan hyvin ja pidetään mukana. Hänen mieleensä johtui kumminkin joka hetki ajatus: Peijaat pitävät syönnin jälkeen. Sitten ne hänet ainakin ottavat... Ja jokainen sana, jokainen käden liike minkä huoneessaolijat tekivät, leikkasi häntä kuin veitsellä. Hänen henkinen olemuksensa korpeentui näkymättömällä kerettien roviolla, jonne hänellä matkan varma määrä kumminkin lähestyy. Rukoukset ja kiemurtelut eivät kuulu asiaan. Sanakin siihen suuntaan saattaa leikin alottaa. Kumminkin sen sijaan että jotakin olisivat alkaneet, asettui yksi ja toinen

vaiteliaana eri puolille laajan tuvan, sekä upposi asennoita valitsematta umpiuneen.

17.

UUDESSA OTTELUSSA.

Aurinko jo oli alentunut.

Vuorten varjot viskautuivat laaksoihin.

Korkeat laet kuvastuivat valaistuksissa yli vainioiden ja lumilakeuksien. Havumetsien hämäryys tummeni. Illan utuiset autereet houkuttelivat ja kiehtoivat kapaloonsa metsät, järvet ja kylät. Iltakujeella kantausi ammunnan raiku suunnattomana ja summaisena pauheena. Määrättömänä se humisi ja hohkas joka suuntaan.

— — —

Taistelut kirkon ympärillä kiihtyivät.

Arvid oli kiivennyt kaakonpuoleiseen hautausmaan kappeliin vainajien tarhassa. Kivisen seinän suojassa vainioille ja aavoille selänteille. Sanomatoin kaipauksensa porotti hänellä saamaan selvää salaperäisestä kysymyksestä, tapahtumasta kellotornissa. Olihan siellä seikkoja, joita nyt vasta oivalsi uudestaan ajatella. Se mitä oli selittämättä jäänyt, tahtoi todistaa todeksi itsellensä. Ettei se ja tämä ollut ollut unta, vaan tapahtunutta totta. Ajatus oli kerran pyörinyt kauniin ja saavuttamattoman perässä. Se oli kalleimman ja salaisimman sopukassa syntynyt... Että siellä todellakin oli ollut hän... Pienoinen työläistyttö, vaatimaton, puhtoisista puhtoisin. Kuolleiden kammiossako?... Marttako todella siellä ollut?... Oliko hän ollut todella kuollut, mutta elävä kumminkin?... Nythän kaikki osottausi aivan toiseksi. Ajatus toimi epämääräisesti. Rasitus tylsytti tyyten tunteen terävyyden. Harkita mitään terveesti oli kokonaan mahdotonta. Kuumeen tavoin kiihottunut hermosto tekaisi käsittämättömiä ja mahdottomia mielikuvia.

Mutta kellotornin vainajien kappelissa ei häntä ollut-

kaan, vaikka olivat muut. Oliko hänet viety?... Onnistuiko Mandi? Oliko sittenkin elossa, haavoittunutko? Kohmettunut ihminen kenties. Ei!... Se on mahdotonta. Ajatelmiin ei tullut vastausta.

— — —

Riveissä kuului huutoja.

Arvid tunsi Aapon äänen jo kaukaa. Hän varoitteli matalaan:

— Pojat!... Ampukaa säästeliäästi... Kuulia tulee niukasti. Eikä ole ollenkaan varmaa saapuuko kuorma perille.

Punakaartilaiset laukoivat harvaan. He nähtävästi tahtoivat tappaa aikaa. Tähtäilivät kumminkin tarkoin jokaisen laukauksen. Tämä panosten kulutus herätti uneksuvan miehen haaveista ja unelmoista. Ja kun hän tapasi Aapon sanoi tämä:

— Valmistelevat lähentymään...

Tätä Arvid ei oikein ymmärtänyt, vaan kysyi:

— Hyökkäyskö olisi edessä?...

— Kyllä se siksi nyt kehittyy... Mutta antaapas lähestyä. Vähemmän on meillä lumen kanssa rypemistä. Ja kuta lähemmäksi tulevat, sitä lämpöisempi. Tämän sanottuansa kääntyi urhea päällikkö väkensä puoleen ja puheli heille jotakin. Arvid ajatteli:

— Kuinka mainio mies... Ei pelkää taistelussa... Ei edes tässä viimeisessä, ei enempää kuin ensimäisessäkään...

— — —

Aapo oli lähettänyt jo kolmannen hiihtäjän Ilvesvaaralle jääneitä etsimään. Mutta ketään heistä ei ollut palannut. Kokonaan näiden kohtalosta riippui itsepintaisen puolustuksen jatkaminen. Jo monasti kumpusi ajatus julkilausumattomana:

— Eikö sittenkin rintaman mukana etelään, kuin antautua kuoleman kanssa kilpajuoksuun. Olivathan seikkailut liiaksi uskallettuja. Tämän ilmilausui Arvid ja jatkoi:

— Vaikka turhaan sitä tässä enää mietiskelen. Oma valinta on oma vastuu. Aapo vastasi:

— Parasta seistä jokaisen paikoillaan...

— Ja mitä tarkotat?...

— Että koska asiat huonolle kannalle menivät, niin joukoille ei muuta neuvoksi kuin hajota laumoissa metsiin aseiden kanssa. Siellä olisi oltu kuin pedot. Ja jos näitä petoja olisi pyydystetty, olisivat ne purreet. Siellä sitä olisi vieläkin voinut iskeä silmää jokaisen kiven kolosta ja jokaisen pehkon peitosta...

— Ja tapelleet jumaliste!...

— Tapelleet henkeen ja vereen.

Toinen mietti hetken, sanoi:

— Milläs siellä kumminkaan kauan olisimme eläneet?

— Sillä millä nytkin... Koirakuopillehan kuolevat ja vankiloihin ja leireille. Ja aseet kätketty metsiin. Sieltä sitä "särvintä" hiukapalaan olisi lohjennut. Pelkäänpä Tampereen rintamaa... Tässä jo tuoksina käy ja kuuluu, että Hämeen valloitus ratkastaan pohjoisella... ja kenties koko Suomen... Se kotini ja isäni kohtalo minua kannustaa... Ainoa suru oli siinä, etteivät pojat aikanansa isälle apua antaneet. Vaitiolon jälkeen huokaili toinen:

— Niinpä niin, häviötä kohden tässä kuljemme.

Olen pannut kortille kaikkeni... Mitäpä minulla muuta toivoa olisikaan. Isä ja äiti sekä viisi veikkoa lahtarien uhreina. Koti ja kontu porona. Koettaa kai tässä pitää sen kuin peukalo heilaa... Tovin takaa huomautti tähän toteen puheeseen Arvid:

— On sinulla yksi toki jälellä...

— Ja kuka sitten?...

— Mandi...

Taistelijan silmät avautuivat. Hienoinen hymy väreili suupielissä, mutta mitään vastaamatta käänsi Aapo puheen merkilliseen Haapaniemen ukkoon. Hädän hetken kun tämä kodissaan aavisti. Sanan oli sattumalta tuonut. Arvid kuunteli Aapon puhetta ja sen jälkeen aikoi tälle uskoa salaisuutensa Martasta. Mutta silloin syntyi äkkinäinen häly ja hämminki. Vihollinen alotti uuden ja kiihkeän "päällepanon." Punaiset vastasivat samalla mitalla. Tämän kuultuansa sanoi Aapo:

— Jo nyt pojat siellä alkoivat äityä. Polttavat loppuun viimeisetkin panokset . . .

Tämän jälkeen saivat he selville, että vihollinen oli joko lisääntynyt, tahi hiipinyt metsän nenään ja pommitti nyt punaisten selkään. Päälliköt huomasivat tämän kumminkin ajoissa. He lähettivät muutamia miehistään keskustaan, jossa vallottivat peltojen alapäässä kaiheessa olevan vihollisen kuorman, mikä töyränteen suojassa pyrki valkoisten vasemmalle siivelle. Hevonen kaatui ja kuorma joutui punaisille. Muonakuormassa oli kuulia kaksi laatikollista. Puolet niistä eivät kumminkaan olleet käyttökuntoisia heidän aseittensa kaliberille.

Saaliista innostuneina työnnettiin valkoinen villakoira haukkumasta tältä tanhuulta. Ja sen jälkeen kun kuormaa katastettiin tarkemmin löytyi sieltä "kärpästen" kaltainen tuliluikku. Miehistä parhaimmalle ja potrimmalle annettiin ase. Tinalaatikot lyötiin selkään ja kaatumisen varalta komennettiin reserviin viisi miestä kerralla, jottei ase jäähtymään joutaisi.

— — —

Tähän hötäkkään palasi Arvidkin kappelin luota.

Hän oli nähnyt uuden vihollisen saapuneen. Pienempiä joukkoja lähestyi laivalaiturin takaa. Tämä ennusti saartoa myöskin metsän puolelta. Punikkien pelastustien katkaiseminen oli nyt varma . . .

— — —

Arvid oli hajamielinen.

Taistelu tuli vallan toisarvoiseksi. Hänellä olivat ajatukset kaukana taisteluista. Hänen haaveileva luonteensa heräsi kuutamoisena yönä entistä harhailevammaksi. Yhtämittaa kehkeytyi kysymys:

— Miten on sen laita joka on tuolla tornissa?

Tälle polttavalle kysymykselle saamatta rauhaa eivät kuulien surinat säikyttäneet, eivät virittäneet voimakkaampaa tunnetta kuin mikä hänellä itsellään oli sisällään. Mutta se kysymys oli ratkaisemattomana. Ja selvittämättömänä se hyökkäsi ja yllytti: Mene torniin ja katso . . . Ja hän päätti mennä.

Matalana ryömien tapulia kohden onnistui hänen päästä seinustalle. Perustan kivipaadet seinän alla olivat työnnetyt sivuun. Kaikesta päättäen oli siitä kuljettu. Siekailematta pujahti hän rottana reikään. Kolkossa alustassa vihelsi vinkuva veto. Huppupimeässä ja käden kopeloinnissa sukeutui eteen luukku auki ammattovana. Ilmavirta huokuili sen kautta vuoroin ylös, vuoroin alas... Polttavan tunteen karkoittama mies ponnisteli ylös pimeään, kylmään kuolleiden huoneeseen... Kun hän sinne oli päässyt, asui siellä rauha ja viileä vaitiolo...

Mutta ulkona tuolla reuhasi rehkivä elämä... Elämä tuima ja kuoleman taisto... Kylmät hikihelmet kihosivat hänen kulmiltaan, kunnes jäähtyivät ajatusten ankeuteen. Hänen siinä hapuillessa selveni pian se seikka, että vainajista sittenkin oli osa poissa... Mutta missä?... Nyt syntyi tästä kamala ajatus:

— Haudanneetkohan?... Haudanneetkohan elävän ruumiin?!... Mutta sehän voipi olla typerä ajatus... Se kenties on houretta kiihtyneissä aivoissa. Tahi kuinka sitten lienee järjen juoksun ja viisauden rattaiden laita? Hän muisteli moneen kertaan Mandille jotakin sanoneensa, mutta mitä se oli ollut, sitä hän ei enää selittänyt. Hänen korvansa alkoivat humista ja soida. Mies tarttui viiltävään otsaansa molemmin käsin. Kohmeen kylmyys jäyti ohimoita sekä ajatusta. Aikoessaan laskeutua alas sattui hänen käteensä lattialta kirjanen. Ajattelematta mitään otti hän tulen, luki tikun lyhyessä valossa:

"Viimeinen tervehdys Arvidille.

Porin saaristossa 28. 9. '17. Martta."

Tämä ei ollut unta... Mutta kuollut, kuollutko?... Kuka siihen vastasi?

Hän nousi kellotorniin hitaasti päättäen ottaa selvää vihollisesta. Mutta siellä pimeässä jo yski mies. Aapon valpas tähystelijä oli etsinyt tänne tiensä, sihtaili luukuista ulommaksi ja antoi alas merkkejä. Tuppisuinen vartija ei sanonut sanaa sinne eikä tänne. Hän valvoi kuin majakan vahti myrskyisenä, vaarallisena yönä. Kylän takana näkyi rantaniityllä kaksitoista "kasakkaa."

Ratsut lähestyivät harvana peräittäisenä poikueena. Kirkon ympärillä siellä ja täällä piileksivät sissijoukon viisikymmentä urosta. Tulet leiskahtelivat milloin sieltä, milloin täältä. Vihdoin kertoi mies olevansa oriveteläinen. Oli ollut rautatieaseman valtauksessa mukana. Illan tullen oli pappilan hietakuopilta karannut viidentoista toverinsa kera kun piiritykseen joutuivat. Hän kertoi myöskin vainajista ja haavoittuneista, joita valkoiset eivät vaivautuneet eroittelemaan.

Alas riensi tähystäjä ilmaisemaan uuden vaaran.

Aapo vastasi rauhoittavasti:

— Antaapa heidän nyt kokoontua, sittenpähän on suurempi saalis.

— — —

Arvid ei ollut ollenkaan taistelukykyinen.

Hän ei voinut ottaa osaa kahakkaan... Pyssy roikkui selässä enemmän muodon kuin ammunnan vuoksi. Niinpä hiisaili hän omille teilleen kiviaidan kulman yli. Vainajien tarhan paksun suojuksen takana seisoskeli ja lymysi. Kierteli ja kaarteli rautaristien lomitse siellä ja täällä... Kimakat kuulat raksahtelivat risteihin ja moni metalli soitti suruisesti lyhyen kuolinvirren. Toisinaan roikui yhteislaukaus kirkon seinustoihin ja pakeni jälleen kiidättävänä yön ulapoiden yli kumottavalle vaaran laelle...

Jotakin mies täältä etsi. Vai uhallako kuoleman keskellä kulki?

Siinäpä se olikin. Tuoresmultainen joukkohauta. Vielä lumesta puhdas ja vasta lapioituna tämän päivän työltä. Yökapera oli kyllä kangistanut sannan. Vielä vasemmalla siinä oli umpeen luotu kumpu. Kummun keskelle oli laskettu kuivunut ruusu... Oliko se rakkaimman viimeisin hyvästijättö?... Kuten tämä kukkakin oli murtunut, niin oli se mieskin tässä vierellä. Tuonelan tarhurina hän unelmoi ja urkki. Mutta manalan aidan ulkopuolella mana itse mittaili mustaa kuolinpalttinaa monelle vainon ja vihan vainiolla kiivastelevalle...

Kirkon taustalla, idän puolella puolenkymmenen askeleen päässä piirtyi rautainen risti. Tämän ristin hän tunsi

rakkaimmaksi muita. Se oli ainoa muisto jota poika saattoi muistaa isästänsä.

Yhdeksän vuotiaana oli Arvid seisonut tässä äyräällä. Hän muisti mustan miesjoukon juhlavaatteissansa. Paksu ja pönäkkä oli pastori, kahiseva kappa oli hänen harteillansa. Kultaristinen kirja kädessä... Mies niin pyhä, niin pyhä kuin taivaasta vain voi tulla. Pappi oli paljon ja outoa puhunut... Se talvinen tammisunnuntai, se sunnuntai puisti mieltä. Kuinka koleana ja kylmänä se oli mieleen painunut. Vihurin vilu oli silloin pientä poikaa puistattanut, mutta enemmän puistatti pöyre kuin ikävä. Tarkoin muisti Arvid miten känsätöin käsi "siunatun mullan" lapion otti... Ja vaikka suntio ja kirkonmies kuinka olivat kummun kukkuran höystäneet, pienensi pappi itse multaa mieleisekseen. Kumahti kerran, kumahi toisen ja kolmannenkin alasviskattu multa. Putoilivat juhlallisesti multamajan iskut, putoilivat sanat korkeuden. Ja miekkoinen mies oli näin vihitty pois manan omaksi... Sanat: "Maasta sinä olet tullut...", tuntuivat pojasta pahalta. Kuin teeskenneltyä siinä soinnahti. Miksi multaa isän rinnoille ei viskattu vapaasti, vailla prameutta... Tämä eron hetki isästä ei pojan mielestä lähtenyt ilmoisna ikänä. Kuin viileä viitta oli se jäänyt vainajan ja hänen ainokaisen lapsensa hentoon mieleen ja murtuneeseen murheeseensa.

Silloisen hetken eli nuori mies nyt yhtä elävänä edessänsä. Eli niinkuin poikasena kauan sitten. Samat aatoksetkin palautuivat raikkaina. Lapsuusajan muistot ne nytkin vielä elivät ehona. Liekö siihen syynä sekin, että nuori mies itse asteli nyt hyvin läheltä manan mustaa rantaa, kohti unhoitusten usvaa, kunne urohot kulkevat... Siksi isän muisto saakoon hetken ainoastaan viimeisimmän.

Mies otti muutaman askeleen luokse tumman rautaristin. Hän katsoi kultakirjotusta kuutamossa hetken, kunnes hiljaa kumartui hänen päänsä. Otsa koski valurautaa. Sanat virin vienon kera tuskin kuuluivat:

— Lepäävät luusi tässä, isä... Vain muisto sinusta

enää elää minulla muassani. Maailmassa missä mittailenkin, säilyy utuinen suhde sinuun sielussani... Vierellesi oli minulla varhain haluni, kuten sinua kauloin lepohetkilläsi kodinpäivätössä... Kunpa työni suuren saisin suoritetuksi...

Tuokion olivat vaiti taistelijatkin... Mutta uusi elämä ja viha virisi yötähden kera syttymään. Vinhuilivat kuulat ja kaukaa lensi lyijy malmirautaan. Soitti hetken sammuneen. Jopa sinne ylös sinkkikattoonkin napsahtelivat luikun luodit. Ja sälöiksi lensi ikkunakin. Jääpuikot putoilivat räystäsrännilöihin...

Heräsi aatoksista mies.

Näki naisen varjon katoavan kalmistosta. Aidan yli ehti kuusten tummaan... Mitä tämä merkitsi?... Ja mitä sota, mitä elämässä ihmisjahti?...

— — —

Miehet makasivat lumihaudoissa.

Arvidkin muiden mukana latasi ja ampui.

Taajaan tuikahtelivat pimeydessä vihollisen lieskat. Ja kuta tiuhemmaksi illan hämäryys tuli, sitä kirkkaammaksi ja taajemmaksi leimahtelivat sodan liekit. Tulia syttyi uusia siellä missä niitä ei ennen oltu odotettu. Tämä johti Arvidin ajattelemaan: Ehkä Aapo on laskuissansa erehtynyt... Miksi hän on pimeän saapumista alkanut odottaa?... Ehkä sentään tarkoituksella, peräytymisien suojaksi... Mutta nyt se oli katkaistu. Ja kun aluetta tarkasti, huomasi todella sekä kylän että Haapaniemen puolelta vihollisen pahimmin murisevan ja ärjähtelevän.

Eihän tässä mikään auttanut. Olivathan Aapon miehet auttamattomasti saarretut ja tuhoon tuomitut. Eipä enää tahtonut olla suuntaa mistä vaara ei uhkaisi. Onneksi kumminkin oli miehistölle jaettu panokset lopullisesti. Sentähden nämäkin pysyivät tyyninä ja kaivautuivat verkkaan yhä syvemmälle. Lumen alla kuopassa oli sentään kuin kotonaan. Ja sitä paitsi, heillä oli täydellinen luottamus Aapon johdon oivallisuuteen. Osa kumminkin heistä tarttui viimeiseen keinoon ja vetäytyi avoi-

melta peltotöyryltä hautausmaan kiviaidan suojaan. Metsän puolella, missä sijaitsivat syvät santakuopat, oleskeli Aapo enimmät ajat harvasainaisena. Hänen sotapolullansa olivat ainoastaan hänen omat kokemuksensa opetusta antaneet. Onni kuulankarttamisessa asui uroksella. Mitään sotaa ei tämä oikeastaan ollut, paremminkin se ihmismetsästystä muistutti. Ja taasen mitä otuksien ajoon ja etsintään tulee, niin eipä siihen miestä maineen kuuluvilta toista tietty. Arvokkuus suvun miesten asettui ammoin jo piirteille. Rajavaaralaisten viimeinen juurakko tässä eli ja taisteli... Kuinka hänen sitten käy. Voiko uurtaa uransa sinne minkä edessä muut olivat kaatuneet? Voiko taantumuksen kolkkoon ja mustaan korpeen puhkaista linjan, josta jälissänsä tulevat taivaltaisivat? Tahi kaatuuko sankarina ja aatteensa uhrina, kuten isä ja veikot?... Siihen vastainen hetki antaa selvän.

Vakaa mies kutsui Arvidin luokseen ja sanoi:

— Nyt on meillä vain yksi keino... Ja mikä se keino oli, sitä ei uroskaan kiirehtänyt ilmaisemaan. Eipä toinenkaan uskaltanut tiedustella. Olihan hän sanomattomasti säikkynyt, kärsinyt ja koeteltu. Se heikensi miestä tällä hetkellä. Toista oli Aapon rautainen kyky ja tarmo Arvidin pehmoisen suvaitsevaisuuden rinnalla. Ja mikä se keino sitten oli, jäi toiseltakin selittämättä, sillä uudet ryöppynä tulevat kysymykset veivät sanat suusta.

— — —

Santakuopan jokaisella äärellä tuoksahteli isänmaan ruskea multa. Kuopan jyrkät seinät paljastuivat lumettomina. Vasta vedetty suunnaton määrä hiekkaa oli kuopertanut korkealta jäätyneen maanpinnan alta ontoksi, niin että pystyssä olevat puut juurineen töröttivät kuin tyhjyydessä. Äyrään päältä pistäikse pitkäksi räystääksi närepensaan juurinen heula. Tämän katoksen alla, tasoitetulla hietikolla oli kahdeksan haavoittunutta pitkin pituuttaan. Yhdeksäs toki istui ja katseli jalkaansa. Mutta kymmenes yritti itse vielä astuskella kantaen molempia käsiänsä kaulassansa kääreessä.

Kaikki haavoittuneet vaikenivat.

Loikovan vastatuodun luona hääri Katarina kääreineen kiireisesti. Tämä potilas vaikersi pidätetysti. Hänen kuulumattomat sanansa kokivat selittää kovaa koskemista. Sidetarpeet olivat loppuneet, mutta reipas nainen repi päältään valkoisen puvun. Ja kun se oli käytetty loppuun, riisui löysän röijyn samaan tarkoitukseen ja pukeusi tilalle miehen sarkatakkiin... Sen jälkeen Katarina kiihtyneenä tuli Aapon luokse, jolle likeltä kuiski:

— Onko mitään toivomisen varaa?...

Mitään ei puhuteltu vastannut... Vaiteliaisuuden tähden hän sitä suuremmalla syyllä pyysi asetta:

— Tarvitseehan tässä kumminkin pitää puoliansa...

Hetken vaiti olon jälkeen hän jatkoi:

— Haapaniemen isäntä on haavoittunut. Hän vast'ikään kertoi sen pahanhengen irtipääsystä. Sanoi että oviloikkari oli hampain kalvanut herransa kalvosimista hihnat poikki... Aapo kääntyi äkkiä Arvidin puoleen:

— Sanoinhan minä, ettei sudesta ole säästettäväksi! Ja sinä mies muutoinkin olet menettänyt koko kurssin, tahi sitten sotauralle et ole ollutkaan. Lampaita sinun olisi pitänyt paimentaa!... Siinä sitä nyt sitten taasen ollaan. Jos käsiinsä joudumme, nylkee hän meidät elävältä... Vaikka oli siinä minunkin syytäni. Haluni oli näet kuulustella miten Rajavaaran ukkoa piinasi. Miten häntä kestitsivät kotonani.

Arvid ei kyennyt vastaamaan.

Melske yltyi ympärillä. Mutta jotakin hänellä olisi ollut puolustelemista. Eihän kannattanut sanoja tuhlata. Aapohan veriselle miehelle määräsi kuolemantuomion, vaan Arvid sen silloin ehkäisi. Tämä suututti ensinmainittua. Nytpä toinenkin katui että ollenkaan oli sekaantunut niihin asioihin...

— Väli meistä muista, hän sanoi... mutta Haapaniemi. Mies makaa nyt siellä santakuopalla pakoon pääsemättä.

Katarina oli isännän kuullut kertovan seikkailusta sammalladolla ja sen jälkeen haavoittunut halusi asetta vieläkin itselleen... Mitään virkkaamatta veti Arvid takatas-

kuistansa kaksi täysipanoista asetta, jotka ojensi molemmat Katarinalle sekä sanoi:

— Kas tässä... Toinen antakaa ukolle... Nämä molemmat ovat tuomarilta kotoisin, riisuttu taskuista verisen miehen...

Sitäpä Katarina kummasteli:

— Ihkasten omani on tämä toinen. Kirjoituslaatikostani kurja päällikkö... ma arvaan, on sen ottanut... No hyvä!... Tuttu tämä mulle... Tulkoonpas nytkin konna!... Keskusteli sitten Martasta jotakin. Vaan nimen mainintakin iski murheen mieheen. Alakuloiseksi asettui Arvid... Eipä tässä sanoneet sanaa muutkaan... eivät sanoneet sinne eikä tänne... Tähystäjä tuli juosten:

— Vihollinen on paljon edennyt. Mitä teemme vainiolla. Siellä horjutaan!...

Saapui toinenkin tarkastelija kirkon luota kappelista ja toi tiedon:

— Meitä lähestyy neljä kuormaa... Ovatkohan apuun pyrkimässä, vaiko tulta toisten kanssa tuomaan tulevat?

Aapo kuuli valkoisten julkeasta keskustelusta ketjuissa. He olivat avoimesti huudelleet yhteisestä edentymisestä. Ja siitä että käyvät rynnäkköön valomerkin saatuansa. Tätä seikkaa hän ajatteli, mietti. Neuvotteli lyhyesti ja sanoi sitten:

— Käsky viekää ketjuun vainiolle: apua antakaa tänne tulijoille jos huomaatte heidät tovereiksi, mutta tulta, jos tuholaisina tulevat. Sovitusta määrätehtävästä annettiin lopullinen ohje. Kymmenen miestä asettui kirkon kiviaidalle selkäpuolta vartioimaan...

Tämän puheen olivat kuulleet myöskin haavottuneet. Ne hätäilivät ja hämmästelivät. Katarinalta jo vaativat aseita. Ja siinä ei muuta neuvoksi ollut kuin antaa. Reestä tuolta se itse kullekin lennätettiin. Ken kontalleen kykeni ja tähtäimelle ylettyi se miehuudella hengen puolustukseen aikoi käydä.

— — —

Iltapimeällä Pylväistön karjapiika toi Aapolle jonkun

tiedon. Kun ei sopinut sitä kysyä muilta, eikä vääräksikään arvella tainnut, niin silleen jätti. Ja Arvidin keskusteluun virkko äskeiseen:

— Ja mitä sinä tahdoitkaan sanoa?

— Että kokonaan tunnen itseni kyvyttömäksi...

— Hitto tässä tiesi onko sitä kykyä kuinka paljon kenelläkään. Äsken sinua syytin tuomarin tuon irtipäästämisestä. Nyt kumminkin tunnen itseni yhtä syylliseksi. Pääasia on siinä, että kaikki pysyisivät loppuun asti rohkeina ja miehuullisina. Tästä näkyy kehittyvän viimeisin kahakoistani... Katarina kuuli keskustelun ja mumisi siteitä kääriessään:

— Verraton mies... Eilen pelastit itsesi, tänään meidät, mutta nyt menetätte sekä meidät että itsenne. Aapo vastasi:

— Ei hätää mitään. Vapaina tässä ollaan ja kuollaan. Taistelussa meillä elämä, taistelussa voitto... Kuinka monta päivää elämme, niin monta taistelemme... Tähän ei Katarina enää vastannut, ajatteli vain:

— Merkillinen on tuo mies... Merkillinen...

Aapo käänsi keskustelun Pylväistön Stiinaan:

— Kuka teistä tuntee tuon naisen?... Kentiesi minä itse parhaiten. Jo Vilppulassa hänet tunsin. Kolme kuuta sitten sattui tiemme tuonne. Tiedän senkin, että hän sekä Kassu mielipiteensä muutti. Siitä on meille todisteet. Vapauttivathan minut ja Ollin pyykkituvasta vankeudesta juuri hiukkaa ennen. Jämsän Iso-Lukkarin ja Saaren Jallun uhrikseen saivat. Ja sitten Mäkisen (Rummin Jussin) jälkeemme lähettivät... Tapausta todistavat vielä ne paperit, jotka Stiina ja Mandi Ristijärven esikuntaan toivat... Kumminkin se on epäilyttävää, etteivät nyt lahtarit tuota naista ole vanginneet.

Vaitiolon jälkeen tajusi Arvid mistä Aapo haasteli. Hän tunsi Stiinan, kuuli Mandista mainittavan... Miten lie? Nyt hänellekin muistui mieleen äsken nähty naisen varjo hautausmaalla. Tavattomasti muistutti se Mandia. Sama ryhti ja ilme kuin silloin, milloin viime hetkellä tiedot tuotiin punaiseen esikuntaan... Olipa vähällä huu-

dahtaa aatoksen ilmi, mutta malttoi miehevän Aapon eessä lausua lapsellisuuksia. Pikemmin käänsi puheen ja ajatuksen Stiinaan:

— Ehkäpä heillä on oma tarkotuksensa?...

Katarinakin lisäsi:

— Etteivät ole valkoiset kiinni ottaneet näitä naisia on ymmärrettävä siten, että heitä ei ole onnistuttu saada.

Oskari saapui.

Hän ryömi kuin varjo mustassa kuusikossa. Matalana hiihti ja ketterästi toi sanan Aapolle saapuneista. Hän se kertoi heti Stiinasta, Kuuselasta, Robertista ja Teeriharjusta, karanneesta "oikeuden" kirjurista. Vielä ilmoitti pikaisesta vihollisen toiminnasta, kirkkoaidasta ja hyökkäyksestä... Aapo ei joutanut kyselemään, järjesti saapuneet avuksi, peräännytti vainiolta pojat kiviaitaukselle.

Lähteissänsä Oskari näki Arvidin painuvan hiekkakuopalle, minne istahti mietteissään niinkuin ei mitään hätää olisi ollutkaan. Tämä kummastutti poikaa. Sen tähden hän juoksi hänen luoksensa... Aikoi sanoa jotakin sedälle, mutta peräytyi takaisin kun huomasi miehen synkät epätoivon ilmeet. Poika ymmärsi, kuten muutkin, ettei tästä miehestä ole taistelijaksi.

Tasapainonsa menettänyt Arvid katseli reippaan Oskarin jälkeen, kuinka tämä keränä pyörähti kuusikkoonsa pakoon vihaista vinkunaa. Vihollisen kuulat kirahtelivat korvien ohitse. Toisinaan kaukaa ammuttu nikkeli naukui kiukuissaan sivu, kunnes sattui kohtaamaan puun tahi kirkon kiviaidan.

Murheen murtama mies istui muiden kera tässä kuoleman kainojen vasamien keskellä... Tyynenä muodolta sekä toimeltansa. Hänen katseensa viipyi poistuneessa pojassa... Muisteli... muisteli... Ikäänkuin kerran ennen olisi hänellä jo ollut samanmoinen kohtaus ja epätoivo yhtäläinen... Ja kun Arvid jaksoi muistaa, tulikin mieleen pohjoisen rintaman peräytyminen. Silloinhan tuo pikkusankari perässä hiihti. Ei pakoon toki, mutta apua

ja neuvoa etsimään. Ja kun sen oli saanut, poistui yhtä innokkaana omille teilleen kuten nytkin.

— — —

Vihollinen pyrki liika rohkeana ja taajoissa riveissä vainiolle.

Hiekkakuopat olivat vaarassa. Mutta pian sieltä leimahti puolikymmentä panosta yht'aikaa. Maassa makaavien päät kohosivat ottamaan osaa viime taisteluun. Kuoleman kyinen kylvö oli nyt alkanut...

18.

RAJAVAARALAISTEN VIIMEINEN TAISTO.

Yö pimeni.

Myrskytuuli tempoili koivikossa.

Havumetsä vaikeroi ja huokui raskaasti.

Pitkään ja yhtämittaisesti nuohosi nokimusta tuuli. Paksummatkin puut huojuilivat harvaan ja kankeasti. Pienemmät ja vartevammat nuokkuivat nöyrinä. Mutta oksat ja varvut pieksivät ja vihelsivät. Niitä riipi villi viima... Kuutamon kansi peittyi mustiin lentäviin kuontuviin... Hajallinen avaruuden höyrymassa kulki lounaalta yhtämittaisena ruuhkana koilliseen. Niinkuin keväisen kosken jääpeitteinen kansi kuohui ja kasaantui summiksi siellä ja täällä.

Tapulin korkea huippu ja kirkontornin kimalteinen risti yksin seisoivat kankeasti ja itsepäisesti paikoillaan. Vinkuileva rautaviiri kieppuili kuolleiden kappelin katolla... Hetki hetkeltä nousi tuulen voima. Näytti siltä kuin luontokin valmistuisi tässä ihmisten yhteiseen myllerrykseen. Metallisia herran huoneen kattokouruja kolisteli myrsky ja viskeli sinne tänne. Kellotornin luukut tempautuivat täydellä voimalla vuoroon auki, vuoroon kiinni. Tornin huipussa paiskasi ilman paine tervaluukun apposten auki, repi sen saranoiltansa ja lennätti paukkeella sakastin seinää vastaan.

Yöllisessä myrskyssä tämä jykevä rakennus sukelsi esiin suunnattomana haahmona osottaakseen rauhan tyyssijan arvokkuutta. Jumalien huone ikäänkuin elävöityi uhmaan ja mahtavuuteensa.

Oliko tämä maanpäällinen majansa sitten tuonut rauhan ihmisten keskuuteen, vai turhaanko se temppeli tähän oli tehty?... Ainakaan tällä erää sen mahtavuus ei herättänyt vähääkään huomiota. Rakkauden rakentaminen sillä aatteella oli ammoin ollut osviittana, mutta vihaan se tällä tantereella päätyi. Vai turhaanko koko itämainen huusholli tässä?... Turhaanko natsarealaisen puusepän pojan opit olivat menneet?... Vain vuostuhantinen vaivako kaiken sen polvistumisen eestä, eestä ristin ja pyhimysten, niin että kivipaadetkin kuluivat puhki... Ah kaikkea tätä turhuutta, johon unhoon uponneet miljoonaiset kansanjoukot ja paljoudet syöksyivät. Olivatko onnettomat kohonneet ylös surkeudestansa?... Missä huokausten vastaanotto? Missä avunhuutojen kuulija? Missä etsitty suuruus?... Missä rukousten summa, jotka hartaudella helminauhojen tarkkuudella laskettiin ja muistoon merkittiin?... Mihin vaipuneet profeetat, erakkopyhimykset, luostarit ja synnagogat?... Missä veisut, messut, alttarit ja pyhät savut?... Mitä varten virsikirjat, testamentit, raamatut, tuntilasit, siprat ja saarnatuolit, sillä perkelehän yhä yltyneempänä häärää ja hallitsee!

Tässä se jykevänä seisoo herran huone hämäläisellä tantereella!...

Mutta missä on rakkaus?... Missä rauhan evankeljumi?...

Siveyssaarnaajat, uskonnon tukipylväät sen omaksi yksilöedukseen ovat uhonneet. Uskonnosta sotapatterit, linnakkeet ja suojamuurit itselleen luoneet. Pakkokeinoin nyt kansaa kahlehtivat ja hallitsevat. Vain yksilöiden onnen rakensivat, ei kaikkien. Synnissä itse rypeneet, mutta "siveyttä" muille tyrkyttäneet. Kaitselmuksen kansaahan ristin mukana kulkeneiden piti oleman, ei pakanoita ja orpojen osilla eläjiä... Rauhan ja rakkauden siemenen sijasta kytikin sinne verinen veljesviha... viha katkera ja

kiukku lauhtumatoin. Vääryys ja riisto, intohimot ja itsekkyys esimerkkinä ylimystön, pappien ja saarnamiesten. "Jumalan siunaus" seurasi pyyteitä, köyhyyttä kirous ja kammo... Enkelin asunnoiksi rakentuivat rikkaiden suojat... Mutta perkeleen selittivät peuhaavan matalien majain kurkihirren alla.

Paha ja hyvä vaihtoivat väriä. Oveluus ulkomuotoa ja kettu karvaa.

Turha vaiva ja kuvittelu näitten kahden ruhtinaan sovituksesta.

Turha on ollut saarna... Turha sakramentti... Turha sallimukseen usko...

— — —

Mutta katsokaamme taistelua.

Valkoinen vainolainen, yksilöpyyteen edustaja kiirehti päämäärään.

Vallottajat tahtoivat viimeisen rajavaaralaisen siepata vangiksi. Otus tuli pistää elävänä tällä erää säkkiin... Oivallettiin ilonpidon ylinnä olevan silloin Hämeen punikin peijaisissa. Olihan välttämätöntä Suomen "vapaussodan sankareille" herättää henkiin raa'at pakanuuden aikaiset vaistot. Villi hurmo ja himo piti esi-isien tapaan heimohengessä herätellä.

Kalmankäry tanssit polttorovioineen häämöittivät vieläkin Kalevan korvessa historian takaisilta taustoilta kansallistapoineen, kivikirveineen, kurikoineen, pronssimiekkoineen ja heimopäälliköineen; keskiajan inkvisitsioni, kerettiläisyys, noituus, tietäjät ja niiden piinaus; mestauslavat kirkkojen vierustoilla, kaakinpuut ja raippatukit valtateiden risteyksissä... Olihan loihdittava esiin uudelleen piikkinuijat ja tappokurikat huilakoissa varsissa räätiköimään ja listimään ihmispäitä. Lahtari näet kuvitteli olevansa se "Kalevan sankari" kansansa vapautuksen suuressa sodassa. Sentähden oli käytävä kaltoin kohdeltun veljen kimppuun. Punikin piti lyödä sorakuoppaan, tahi muutoin rouheeksi pieksuhihnaa myöten. Kuinkas heistä muutoin voisi syntyä "sankarihistoriassa" maininta ja mitenkä se voisi jäädä ikimuistoon jälkimaailmalle? Valkoi-

sen ruusun ritarit piti templattaman verikevään kunniaksi ikimuistoisiin aikoihin asti, niin että senkin jälkeen kun ei enää kirjallisuutta eikä kulttuuria tunneta, vieläkin kulkisi heistä kohu kaukaisuudesta ja verimaininta.

Varsinkin kuohutti Konikorven, Rajavaaran ja Haapaniemen viime päiväin tapahtumat valkoisen vihan vimmoihinsa. Kosto kamaloitsi. Tuli sutena hyökätä ja saada sortoon viimeinenkin härkämaan uppiniskaisin jukura.

— — —

Aapo oli rauhallinen.

Hän tiesi täysin arvioida edessä olevat kuumat ja viimeiset hetket. Hän oli valmiina itse puolestaan kaikkeen, kävi kuinka kävi... Tässä oli odotus vain ilmotetun tulimerkin antamisesta... Ja kun se oli vihdoin soilahtanut ja säkeneet siitä sinkosivat myrskyn mukana kauas vainiolle, oli Aapo heti kieltänyt miehiänsä ampumasta. Valkoiset juoksivat ahtaissa ketjuissa niin että kohmettunut kantohanki lohkeili kappaleille. Syvässä lumessa ne etenivät kumminkin hitaasti. Vihollinen huusi ja hurrasi. Toiset ehdottivat antautumista...

Aapon kolmekymmentäkaksi miestä pysyi hiljaa.

Tämä kummastutti. Se teki hetket sietämättömän salaperäisiksi... Ja kun Arvid nyt kohotti päätään santakuopalta, näkyi kylästä varmoin askelin ja pelottomasti juoksevan parvia kaatuneitten lahtareitten tilalle. Valkoisia oli jo ympärillä. Puolustajat hätäilivät... Silloin kuului Aapon käskevä komennus:

— Ampukaa toverit!...

Mitä sitten tapahtui ei Arvid myrskyn ulvonnalta saanut selvää. Yhtenäinen ryske oli alkanut. Tuntuipa kuin puun juuretkin kiskottaisiin maasta. Lumi pölisi ja kirkon korkeat ulkoseinät kajahtelivat. Kyvytön mies painoi päänsä alas, aseensa vaipui... Mutta miten olikaan, joku riuhtasi sen häneltä ja alkoi laukoa... Kohinan keskellä kajahtelivat kiroukset ja karjunta... Joku intohimoinen ja murhanvimmainen manasi karkeasti siinä minne punikin kuula hänet oli keskellä aikeitansa kaatanut... Laukaukset ja sekamelska kiihtyivät myrskyssä.

Tuuli tempoi mukaansa päästä lentäneitä lakkeja, oksia, risuja sekä kirkon vesikouruja. Se lennätti ne korkeuteen ikäänkuin niitä olisi riemusta ja intohimojen mylläkästä irti päässyt paholainen rienastellut.

Viimeksi syntynyt meteli ei suivainnut komentosanojen kuulemista. Jokainen toimi oman vaistonsa viittauksista... Ja kun Arvid uskalsi avata silmänsä näki hän miten mustat varjot viskautuivat vasten leimahtaneita tulenkielekkeitä... miten osa päällekarkaajista jo horjuili. Toiset kaatuivat niskoillensa. Vastakkaiset puolet likenivät juosten. Yhteenotossa ei enää ammuttu, vaan lyötiin suunnattomasti kalskahtavilla kalvoilla. Ulompien avuksi saapui uusia. Pimeässä he suinpäin iskivät edestään omat miehensä... Arvid ei enää uskaltanut katsoa. Niinkuin laineet näyttivät Aapon miehet pirstoutuvan kivikkorannan raviin... Mutta vihurit kävivät valkoisina ja kiisivät arovarsan lailla niin että äänet kaikkonivat kuten otuksen ajossa äyränteen alle.

— — —

Eilis päivän aikana ja sen edellisenä oli oltu monissa kahakoissa.

Haapaniemeen hyökkäyksensä pelastivat silloin monet toverinsa kuolemasta. Taistelusta taisteluun paloi hänellä vain yhäti mieli. Kun tästä oli päässyt teki mieli jo toiseen. Väsymätön mies himoitsi saada iskeä omaistensa ja kärsineiden onnettomien puolesta. Keinoja valitsematta karkasi hän päälle. Hänen suunnaton rohkeutensa pelasti hänet täällä ja tuolla. Toisinaan sentään harkitsi tarkoin ja vasta sen jälkeen toimi oivallisesti. Tiensä tahtoi hän raivata mustaan tulevaisuuteen niin pitkälle kuin suinkin mahdollista. Pelon ja epätoivon keskeen upposi ajatus, uursi itsepintaisesti uomansa tuli mitä tuli... Mutta kuta edemmäksi hän tuohon kadotuksen korpeen painui, sitä jylhemmiksi kävivät tien ohet ja sitä vaarallisemmat kohtalot asettuivat väijyksiin... Askel askeleelta, virsta virstalta ja taipale taipaleelta tuli matka tukalammaksi... Mutta kuten tien ja suunnan raivaaja astui hän uljaasti ja pelottomasti eteenpäin. Hän tahtoi murtaa sitä mitä

tähän asti ei oltu uskallettu... Aseen isku asetta vastaan oli tehoisin tapa ja määrä. Viha vihaa, kosto kostoa vastaan oli proletaarin ainoa ehto ja voiton toivo. Vain iskentää, tulista ja tuimaa ymmärsivät orjuuttajat.

Niinpä kun hetkellä, jolloin valkoinen veikko jo kaiken katsoi voitonvarmuudeksi, sekä että verileikki oli päättynyt tähän se luulo kääntyi vielä kerran erheeksi. *Uroolle punaiselle tuli vielä kerran tilaisuus jakaa ryysyarmeijan rippeiltä valkoisille iskuja... Nyt ei käyty huutokauppaa torilla lumpuista!... Ei!... Nyt tuli maan kalleimmasta kullasta, jokaiselle multiin menevällä punaisella, ostaa niin monta valkohurtan henkeä kuin mahdollista. Vapauden viime soihtu ja tulen tuikkaava liekki vaati veroa... vaati verta, vaati ruutia, miehuutta, tuhkaa ja armotonta päällekäyntiä...*

Tuulen alta nousi apu... Nousi hetkellinen helpotuksan tuoja. Sieltä ponnisti pieni sankarijoukko... Muron mustan murjomat miehet kävivät vaaniskellen kahakoimaan. Pelkäämättä ne kävivät päin taistoa ilveksinä yrmästellen. Kuulatuisku ei niitä säikyttänyt, eikä myrskyn myrisevä ryöppy. Jäähileessä kuten pedon kasvot ja katse kalseana ne kävivät lahtareiden kimppuun... Kuusela se siellä selän takaa aikoi vielä vastustaa vihollista...

Hämmästyikö tämä?...

Säikkyikö vainolainen?... Väistyikö rantatörmän takaa, vai saiko uutta tekemistä?

Arvid näki ihmeekseen Aapon vielä elävän, sekä kuuli hänen huutelevan kokoon poikiansa... viimeistä kourallistaan kokosi. Ja uskollinen Oskarikin meni ja tuli pelottomasti. Nyt hän toi taasen tietoa valkean ratsujoukon saapumisesta:

— Tuokio vain ja he ovat tässä! Jääkäreitä myös teräksen harmaissa univormuissansa!

Pojan tuoma tieto nosti uhmaa, enemmän ylpistystä kuin pelkoa miekkosiin. "Talon kunnia. Kuta komiampi vieras sitä komiampi kosti."

Eihän tässä puupennosilla toinenkaan peliin käynyt. Asian ja aatteen puolesta oli tässä yritys. Hinnasta kor-

keimmasta suoritettiin tekoa pyhintä... Eihän tämä toki ollut torikauppakoju, ei petlareiden lafka, ei kesunenäisen juuttaan narikka! Ei!... Kommunaardein on aate ja työ, vaikka vaisto luonnonlasten. Sitä työtä suoritti nyt huimin ottein korven känsäkourainen kansa... Jukuri mieleltä sekä toimeltansa, ei häilyvä huiskuheinä eikä kuvainkumartaja.

Teeriharju raivasi tänne tiensä. Hevoset laukotti suojaan kellotornin seinustalle.

Iskuja oli siinä jaettu juuri kummallekin. Valkoista miestä jos punaistakin makasi maassa. Kyllikseen olivat kylpeneet. Mutta vielä toki kahakoitiin siellä ja täällä. Vaan ken hevoset huomasi pyrki sinne. Konttaamalla saapui sinne Aapon joukon jäännöksistä vain ani harva. Kaatuneet olivat tuossa jo rauhaan päässeet. Vielä nousi sentään siellä ja täällä nietoksista pää, nousi apua anova käsi. Mutta kenpä niitä jouti huomaamaan?... Katarina huomasi ja sääli, mutta ei voinut auttaa... Kaikki täytyi jättää. Ja kun taasen kuulat viillettivät vinhasti ja vinkuen ja kun myrsky jälleen ulvahteli ja kun kenttä peittyi uuteen ryöppyyn, niin vaikka katsoit minne tahansa, niin kaikkialla makasi lumipöykkyjen pieluksilla miestä... Veri vuosi... Kuului pyyntöjä, kuului vaimeneva valituskin... mutta ei voihketta.

Apua, auttajata turhaan vuotat. Katarina yksin hääri. Hän juoksi sinne, juoksi tänne auttamaan rekiin. Mutta miestä ei missään...

Arvid yksin istui toimettomana hiekkakuopallansa. Tämä mies oli nyt kyvytön kaikkeen. Tylsänä ja tehottomana hän katsoi temmellystä. Hän katsoi sitä tyynenä kuin konsaan olisi ollut rauhan töissä. Taistelun pyörteissä oli hän katsein seurannut miestä, vain yhtä ainoata tuolla joukon keskellä. Ja kun hänet hämäryys ja tuisku, huudot ja sekamelska peittivät, niin jopa hyppäsi pystyyn ja juoksi joutuin sinne missä tuholaisen joukko horjui, hoippui ja iski.

Ja mitä hän siellä näki kun sinne tien itselleen oli raivannut ja monien muiden kera oli apua tuonut tuimaan

tarpeeseen?... Hän työnsi teuhaajat sivuun, iski ja löi ja koppasi kuolleiden keskeltä Aapon kainaloonsa. Yhtä suoraa hän kantoi Aapon siitä rekeen tuonne tornin luokse.

Mutta missä muut?...

Pellolta tuolta töyrään alta kuului uusi kahakka. Tulet kutsuivat ja käskivät. Kirkkotarhan kiviaidan yli tuli sieltä joku juosten ja suistuen suinpäin verissään lumeen huusi:

— Toverit!... Tietäkää!... Työ tehty!... Kaikki annettu!...

Muuta ei myrskyn seasta, ei sanoiksi, ei selitykseksi.

— — —

Töyrään alta kuului uusi rynnäkkö, huutoa ja yltyvä meteli.

Aapon miesten viimeinen pieni parvi valmistui siellä valkoisille vastaan panemaan. Kuusela oli ottanut johdon. Komentajan ääni jäi tulen tuimassa pyörteessä selittämättömäksi miehistölle. Myrsky meurasi ja mylvi. Lumikuontuvat lensivät ilmassa vaakasuoraan suuntaan... Mutta Kuuselan kehoitukset ja huudot kuuluivat likeisimpiin lumihautoihin. He jatkoivat taistelua innostuksen valtaamina.

Tässä sukeusi joka tapauksessa kiihkeä kamppaus ja kalman leikki.

— — —

Viimeiseen hevoseen saattoi kuulla vielä melun.

Yhtäkkiä loppuivat laukaukset. Lumihaudoista nousivat töyrään alta rajavaaralaiset vähälukuisina ja tietoisina taistelunsa lopputuloksista ja tilistä... Jäisellä Hämeen tantereella, myrskyisenä pimeänä yönä ottivat he muutamissa miehissä vastaan ylivoimaisen vihollisen viimeisessä taistelussaan. Valkoisesta veljestä viimeinen ote... Ote valkoisesta kavaltajasta, jolle vastaanotto oli oikealla tavalla tässä maakunnassa asetettu. Tämä kamasaksan kansanpetturi ja kapitalistisen riistäjän renki lahtasi ja *hukutti veriin Suomen kansan onnen... kukisti työteliään rahvaan kumouksen, uudenajan sarastuksen peitti pilveen.*

Raakimuksina riekkuivat villien vaistojensa voimalla nämä pedot.

Mutta vieläkin kerta kuului Kuuselan rohkea huuto:

— *Taisteluun!... Taisteluun pojat... Voitto meidän on!...*

Ja vielä kerta Hämeen hanget punertuivat... Miehet, jotka proletaarien puolesta olivat taisteluun lähteneet täyttivät työnsä niinkuin täyttää vakaa, tunnollinen työmies päivän ahertelut korven raivauksessa ja kannikossa kun aurinko on iltaan ehtinyt.

Öinen myrsky ulvoi... Se itki urhojen ihanaa kuoloa punaisen lipun puolesta taisteltaessa pohjolan hyisillä hangilla.

19.

HAUDANKAIVAJAN KORSU.

Haudankaivajan hökkeli sijaitsi lähellä kirkkotarhan kiviaitaa.

Tämä matala mökki näkyi tuskin ollenkaan, sillä se oli tehty muinaisen hiekanottopaikan pohjalle. Kuopasta oli aikoinaan otettu tuhansia kuormia santaa sekä hautuumaan kunnostamiseen että nälkävuosina rakennetun kylämaantien pohjaukseen. Nykyisin ei sitä kuoppaa oltu enää uskallettu käyttää, sillä ankara kruunun sakkotaulu seisoi siinä äärellä ja uhkasi jokaisesta kuormasta kahdenkymmenen markan sakolla ja lakitupaan kutsumisella. Eikä se ollut ihmekään, sillä aukko uhitteli syöpyä kalmistoon ja vyöryttää alas osan tuonelan tanhutta. Mutta vuosikymmenissä versosi vihreys ja taivasti kamaran, sekä pesi paljastuneet maakivet vesiharmaiksi. Monetkin syltäiset kuusenkontturat kerkisivät kasvaa reunostoille. Ja suunnaton riippakoivu oli siihen sijoittunut saviperäisen syvänteen keskelle sileän ja suunnattoman kiven kupeelle, mikä muodosti sekä saunan yhden seinän että sen porstuan perän.

Monet vuosikymmenet olivat vierineet saunan rakennusajoilta.

Monet lämpöiset löylyt oli otettu kaivaustyössä hautautuneiden harteiden huuhtomiseksi ja virvotukseksi. Ja monet honkaiset arkun pohjalaudat olivat palaneet tämän matalaksi maatuneen saunan uunissa. Sillä kohoilihan haudankaivajan käteen kalmistosta lankkua jos lautaakin. Moni manalaan muuttanut isäntämies oli uhallakin teettänyt jo eläessään tervastyvihonkaisen kirstun sillä aatoksella, että se kestää "tuomiopuhteeseen saakka." Mutta mitäs ollakaan, ostohaudan puutteen takia täytyi viisikymmentä vuotta ammatissaan eläneen kaivurin "kyntää jo kolmatta kiertoo." Ja niinpä tuomiopuhteelle asti aijotut tervakset paloivatkin "kuoppakontion" saunankiukaassa.

Kuulomuiston mukaan piti silläkin oleman lakinsa ja reklementtinsä, mutta kukapas niitä sata vuotta sitten kuolleiden ihmisten arkkuja enää jaksoi vartioida. Lait ja legendat laati ukko itse omaa valtakuntaansa varten. Sanoi "manalan väen" makaavan jämptisti kolmessa kerroksessa. Ja että tervashonkaiset kirstut saattoivat köhöttää päällytysten toisinaan hyvinkin ehyinä.

Kyllähän emäpitäjällä puhuttiin paljonkin, puhuttiin hautaliinista ja kontiosta, joka polttaa "siunattua puuta" ja kylpee kamalissa kalman höyryissä, jonka luulisi kristitylle ihmiselle olevan elävän ruumiin pöyreeksi . . . Mutta eipähän vain ole. Ei kuulu mokoma yhtään pöyristelevän. Ukon mielestä puut siellä maassa kuuluvat olevan vain lapion tiellä . . . Ja siksi toiseksi väitti, ettei ollut arkunlautojen ottamista koskaan itse vanha rovastikaan kieltänyt, joka arvolta ja sanalta oli ainakin itsensä arkkipiispan arvoinen. Kolmantena ja kaikista tärkeimpänä seikkana saattoi mainita ukko sen, että koska metsän käyttölupaa ei ollut seurakunnalla, eikä siinä suhteessa hautaliinille "vaaluja veisattu", ja koska palkatkin menivät näppiä nuolten, niin . . . Eikä muutoinkaan ollut eduksi köyhälle miehelle mennä keskellä kirkonkylää lähimetsiin siinä mielessä, että sieltä saa puuta kouraan . . . Hui, hai! Eihän se sitten *yksityistä omaisuutta* olisi ollutkaan.

Muistihan maankaivaja viisi vuosikymmentä perätysten eläneensä niukuin naukuin. Palkat ja takseeraukset näet olivat sellaisena, kuna ne "Ruottin valta" asettanut oli. Niin että kukapas sitä sitten kykeni perustuslakeja laatimaan ja iloisesti elämään ihmisten sysimustasta murehesta... Muutoinkin oli toisinaan vaisto pistänyt vastakarvaan, oikein kuin olisi joku sanonut että: elä sinä vain toisten murheitten muruista, siitähän se sinun elämäsi erkanee.

Eristynyt oli ukko ihmisten ilmoilta.

Lyhyt ja kuiva sananvaihto tapahtui unilukkarin avulla, joka suntion kanssa sopi kuolleiden ihmisten hautaamisesta. Mutta todellisen työn teki varsinainen vanha haudankaivaja. Häntä oltiin opittu pitämään kuolleiden kampraatina, Tuonen virran varsinaisena soutumiehenä. Ja eikä ihme että jonkinmoinen kammo asui hänen luonansa liikuskellessaan, kuin olisi lemahtanut hänen olemuksestansa kalman haju. Hän eli ja oli kuin todellinen ruumiin toukka, jota ihmiset kylmästi tervehtivät.

— — —

Hautaliinin ainoa turva ja työn apu oli hänen lujarakenteisessa tyttäressään.

Tämä "tytär" oli jo oikeastaan vanha ihminen. Ja kuten aiemmin luimme, oli tämä se vangittu nainen haudankaivajan korsusta, joka vietiin pois. Eihän hän ollut voinut selittää valkoisten moninaisia vaikeita kyselyjä.

Sen jälkeen oli kulunut kaksi päivää ja kolme yötä.

Tänä yönä oli korsuun astunut sisälle hätäilevä poikanen ja suuressa vaarassa apua anovana. Auliisti saikin tämä ukon avukseen. Ja niinpä vielä sinä samaisena tuntina jona Arvid kellotornin alakerrassa yllätettiin ja josta tämä selvisi ennen kerrotulla tavalla, kantoi Mandi tainttuneen Martan kellotornin takaa kivijalan kautta ukon saunaan. Sen jälkeen olivat kellot pian alkaneet hirveästi soida niin että ukko ilmeisesti uskoi ihan pääsiäislauantain olevan käsillä. Mutta myöhemmin kehkeytyi tuuli ja ankara myrsky, tulinen taistelu ja temmellys kirkon ympärillä.

Mutta sen edellisenä iltana oli korsuun hiipinyt Pylväistön Stiina, ukon ainoa sukulainen ja veljen tytär. Tämä ehkä pakoili tänne päätään piiloon luullen rauhan löytävänsä. Molemmilla naisilla alkoi olla puuhaa sekä puhelemista, kunnes Martan onneton kohtalo tukki kokonaan suun. Ulkona raivosi rajuilma ja sota, mikä käänsi kaiken ylösalaisin. Arkana istuivat mustan murjun asujamet. Kukaan ei uskaltanut pois paikaltaan liikahtaa, ei henkäistä kuuluvasti... Jokainen hetki uskottiin verivihollisen astuvan kojuun.

Ukko itsekin, pahaenteinen ja peloton, köpötteli pimeällä permannolla kiukkuaan pidellen. Jopa urkki ovesta uloskin ja vakuutti:

— Herjat kun herkeevät metelistä... Lyönti antaa enemmän alas vainiolle. Mitä vanhus sanoi siltä se kuulostikin. Kaikki alkoi vaimeta ja huveta tuulen humuun.

Munakivistä ladotun kiukaan kulmalle ilmestyi "tuiru." Sen kirisevä liekki puhkaisi pimeyden ja saattoi valaista lavaa, jolla sairas lojui liikkumatta. Vanhus valmistui puhelemaan, massahutteli sitä varten suutansa ja sanoi:

— Nähnyt olen ennenkin tämänlaisen tapauksen. Kuolonvuonna, jolloin rutto ja nälkä kaasi kansaa huiman, kun tuskin kerkisi tilaa saamaan kirkkotarhaan puolille niistä vainajille. Näet tapulin jalka oli täysi, täysi seinustat ja kirkon vierustakin... Meitä kaivoi kolme kontiota, jäykkää ja jämerätä miestä mattoleivän voimalla. Kruunun eväällä uurastimme rivihautaa avointa ja yhtämittaista aidan ääreltä aidan äärelle asti. Tosin oli tarha pienempi kuin nyt, vaan silloin oli seurakuntakin suurempi... Niinpä niin, kerrankin sitten aukeni lepotila laaja ja mittava vastavalmiina kevään kermäiseen maahan. Aloimme vainajia vanhimmasta päästä latoa sinne alas. Kannoimme toisia tapulista paarien avulla arkuttomina. Oli niistä moni keppikankea kuin korento. Ja vaikka vallan puolesta meitä oli käsin kielletty kuollutta kajoamasta, niin ei sitä työ olisi ikinä joutunut sellaisella värtieringillä kuin se lääkäri meitä oli neuvonut. Käsiksi

niihin täytyi tarttua. Kannun viinaa naukkasimme kolmeen pekkaan päivän kuluessa. Vallesmanni oli sanonut, että paremmin työkin käy laatuun ja siksi toiseksi tarttumisen vaara saattaa seistä kauempana. Toisia niissä oli sulia ja taipuisia. Eivät hevin yökauteen kylmänkään aikana konttuneet tantereella. Ja kun Unki Antti vainaan leskeä hautasimme, joka rankiltaan oli isosten kirjoissa ja kuuluisan keksijän ja kellomaakarin rouva, lennätettiin hänelle arkku vasta kahta päivää myöhemmin perään sinne tapuliin. Ja kun minä alottelin sitä siitä lattialta nostaa kammioonsa kuten kapalovauvaa ainakin, kiepsahti akka istumaan!... Enkä minä muuta joutanut sanomaan kuin että:

— Kah!... Sitäkö sinä siinä makasit?...

Sitten akka sipoi jalkansa kuin lepolavitsan laidalle ainakin ja sanoi:

— Olen nukkunut kauan... Lehmätkin taitavat olla lypsämättä?... Hautaliini, se kolmas niistä kruunun palkkalaisista seisoi vierelläni ja pöllähti heti pähkähulluksi, otti sääret selkäänsä ja pötki metsään. Metsässä tämä hyväkäs kiskoi itsensä pisimpään kuusen latvaan, jossa kurkki ja urkki meitä takaa-ajavia. Kynsin hampain hän istui siellä ylhäällä oravien kartanolla. Ja kun emme mitään muuta apua hänen hyväkseen keksineet niin pysyttelimme loitompana puun juurelta, jottei lusase pudotessaan jotakuta kuoliaaksi. Niin keksi Rotilan vanha Mikko suurimman vaaran siinä, että sielunsa siunaamattomana huilahtaa suoraa päätä sinne syvyyden kaivoon. Mentiin hakemaan pappia, mutta kun ei hänkään ollut kotona, siunasi Mikko maan kuusen ympäriltä hätäsiunaukseen. Mutta mitä vielä, siellä se tikka istui huilakan kuusen kyljessä. Alastuloa vartoillessa tiesivät miehellä olevan perintötorpan Kuoreveden Kaltilassa. Hänen vaimonsa, joka oli lapsetoin, oli kuollut vuosi sitten. Kuusessa jakaantuikin kurkkijan perintö siis miehen puolisille Puna-mäkeläisille, joilla taasen oli ainoa pulska tytär Birgitta... Eikä tälle vanhallepiialle isännäksi ollut kukaan niin kelpoisa poika kuin Rotialan Mikko, tomera les-

kimies, eikä liiemmällä köyhyydellä pilattu. Tähän ehdotukseen Roti Mikko suostui heti. Korkean kuusen latvaan hän katseli ja puheli:

— Ja kunnialla minä Kaltilaisen ruumiin hautaan. Herra jumala ottaa täältä ajasta monin tavoin meitä tykönsä. Ketä kutsuu ruton ja taudin, ketä sodan ja surman, ketä tapaturman ja haaverin kautta, niinkuin näimme pari päivää sitten senkin miekkoisen, jonka piru oli köyrännyt kellotapulin rattiin, ja joka suinkaan ei pelastunut pälkähästä. Mutta ihan samalla tavalla ei käynyt tämän kuusikymmentä vuotta sitten eläneen, eljen etehensä ottaneen. Vaan kun häntä varrottiin putoavaksi, tulikin siihen muutamia varmoja ja rohkeita miehiä jotka aikoivat ilman muuta nousta kuuseen. Silloinpas Roti-Mikko teki siitä tiukan tenän:

— Antakaa sen kuolla mikä on kuolemaan pantu, että herran tahto täytetyksi tulisi. Nämä Mikon maalliset pyyteet kumminkin tulivat esiin liian varomattomasti, kun hän sanoi että:

— Piru tahtoo kiusalla pidellä putoamista...

Silloin sydäntyi joku sanomaan:

— Se ei voi olla mahdollista että piru siinä juonessa olisi... Pikemmin jumalan sormi. Ja pian sitten muutkin myönsivät päivän selvän asian. Rohkein miehistä meni ylös, köytti köyden Kaltiaisen koipeen ja siitä toisen pään ankkuroitsi silmämitalla keskikuuseen tukevan oksan tyveen. Ja ennenkuin aurinko oli iltakatveen laskenut, käveli Kaltilainen maassa kahdella terveellä jalalla ja päällä.

Vanha hautakontio oli vekkuli.

Jörön ja karkean kuoren alla piili puhtoinen kulta... Kertomuksillansa keresti pelästyneet naiset hetkeksi pois pingoittuneesta mielentilasta. Vanhus kuunteli hetken sairaan hengitystä. Se oli tasainen, vaan sydämen lyönti oli riutunut ja hento. Ukko istui uudelleen pankollensa. Stiina jo ehätti:

— No entäs sitten Unkilan emännän?

— Hänen kävi niin, että vaimo vietiin takaisin maanpäälliseen kotiinsa, missä taasen emäntäpiika petasi sän-

kyjä ja pelästyi manalasta palaavasta niin, että kaikkosi koko talosta kuulle kuulemattomille... Koturikin kauhistui niin että sieppoi kirveen käteensä, vaan rauha siitä sentään vähin erin palasi taloon. Eukko sai vielä kaksitoista vuotta lypsää lehmiänsä, jonka jälkeen vasta suorin akalle tilan tuonne kirkkotarhaan. Tällä erää on hän siellä pysynyt... Olisiko sitten tallemmassa tuo kaksitoista vuotta maan alla manalassa, vaiko täällä päällä aurinkoisessa Unkilassa?

— Auttoivatkohan siihen tietomiehen taijat?

— Eipä tuota arvaja... Siellä he nyt lepäävät tuuhean pihlajan alla. Lepää ennusteluinensa ukko Unkilakin.

Molemmat naiset halusivat kuulla enemmän tästä maineen miehestä:

— Pihlajatko haudallansa?

— Pihlajat... "Jos eivät kasva, kadotuksen oon ma lapsi. Jos taasen rehevänä elävät, autuuden pankoilla istun", olivat vainajalla jäähyväistoivomukset hautapihlajistansa, joita määritteli kummullensa kuolintaudissansa. Ja niin ovatkin kasvaneet ja kahapäisiksi versoneet, ettei kohta siellä kolkalla muille tilaa olekaan...

Puhe keskeytyi kumminkin Unkilan Antista, sillä ulkoa kuului ääniä. Molemmat naiset liikahtivat. Ampuminenkin alkoi vielä ankarana. Ei voinut ymmärtää tätä sodan taukoomiseksi. Myrskykin reutoi reuhkaisella ovella.

Lauteen alle sysäytyivät muut paitsi ukki. Uros yksin kuunteli, otti askelman, tunnusteli taistelua tanhualla. Mikä lie? Tottumusko hällä kylmänä kaikkeen tavallisuuteen. Samalta näytti elikö taikka kuoli... Tuliko tuo vihollinen tahi pysyi poissa. Alkoipa juttuansa äskeiseen tapaan. Enemmän mumisi itselleen kuin muille:

— Monta olen nähnyt täällä tapausta. Monta tosin en sotaa, vaikka surma onkin silmäini edessä leikitellyt. Suurista kuolinvuosista on minulla monta kertomusta ja muistoa. Monta näkemystä vainaistakin. Tuonelan tupasia olen summin valmistellut. Monen muinoin multihin mennehen maatajalle olen esikartanon avannut. Niinkuin tuo-

kin Pylväistön Pentti. Kuulun suvun hautakumpu ja kolkka. Tiedänpä erään salaisuudenkin, jota tuskin tiennevät muut. Ei se ole ilmi koskaan tullut... Kuuluisan Pentin kammiota tahdoin kerta tarkistaa. Kanta-isän kirstun tiesin, merkin kussa lepää miesi. Kaivaessani siinä sivussa en malttanut olla katsomatta kuulua miestä. Soristelin näet silloin hänen pojanpojallensa hautaa hänen rinnallensa... Ja mitä minä näin?... Näin nuijalaudasta tervashonkaisesta kookkaan kirstun. Kannen avattuani näin vankan luurangon kyljellänsä lepäävän siellä edessäni. Oikea käsi oli käännetty päänalaiseksi, vain kuin tuokiolepoa siinä loikoisikin. Ja hamppuköyden raukea höyty oli hänen kaulassansa, sotasaappaat jalassa, päässä Kalevan vaskinen kypärä, vieressänsä kummallakin kyljellä kirves ja kurikka...

— — —

Tuskinpa ukon puhetta muut kuulivat.

Vierasta kentiesi koko juoni... Ukkokin heitti haastelemisen. Työntyi äänettä ulos. Uksen aukosta tuli sisälle yötuuli ja tuisku... Hätäilivät vanhan miehen menoa, mutta pian kiintyivät katsomaan sairasta. Stiinan teki mieli mainita ystävälleen siitä mikä oli sydäntänsä lähinnä. Keskeneräiseksi se kertomus oli Kassusta jäänyt silloin kun Ristijärven erämaissa yhdessä hiihtelivät. Sanat kuultuansa epäröi Mandi:

— Kassuko?... Komeudestaan kuultu koko kulmakunnalla, jopa pitäjissä muuallakin. Kaikkihan tuosta kerskui. Tytötkin tietoisesti mustasukkaisina murjottivat. Kenen muun hepo olisi hirnahdellut, kuopinut ja kaapinut kirkkomäillä? Jos vallatoin oli mies, oli elukka isännän kaltainen. Seinärenkaassa peuhtoi ja pukkina pystyyn hyppi. Sitäkös kertyi koko kansa katsomaan kuin mitäkin hyväkästä... Niin että kuinka se voi olla mahdollista?... Vävyksensä sitä miestä meinasivat ylpiämmät emännät kuin mitä on näillä mailla. Olisko hän hupsu, jos sinuun pihkaantuisi... Kenties pilan ja leikin vuoksi vain?...

Tähän ei Stiina vastannut mitään, olipa kuin surulli-

nen tämän sanonnan johdosta. Ennättipä tulla liikutetuksikin. Täytyi toisen nyt arkista kieltä haastaa:

— Älähän tuosta murennu... Parempi jos nauraisit. "Lähteäppä leikkiin herrain kelkkaan ja kilkkusille, niin saattaa sitä tulla hyvinkin porokello perinnöksi." Niin se käypi sinunkin, ellei jo ole käynyt?...

Stiina kysyi nyrpeänä:

— Kuinka se paremmin sinun sitten?

Miehevä mökin emäntä vastasi:

— Vielä kerron... Tässä kun asuin pappilan pieluksilla, ja siellä piikana pulleana ja pyöreenä pyörähtelin, niin nyppäili joskus rovasti, jos rovastin poikakin. Kyntensä poltti tosin ukko, mutta poika oli ovelampi. Koukut ja paulat olivat hänellä moninaiset... Seurasi näet aika, että hekkausi poika pikkarainen, rovasti kolmas... Ukon poika nyt pitäjässämme paraillaan pääpyhimyksenä. Saarnaa sunnuntaisin pahoille ihmisille parannusta.

— No sen verran hän oli sentään mies, että penskan otti pappilan ruokiin. Käskyläisenä ja hevoskyörttinä hoiti jo rengin virkaa. Ukko itse on kuulemma sanonut: Kun aika hautaliinista jättää, saapi nuorimies mökin, rautalapion ja teräskangen. Pitäjän leipiin lupailee miehen loppuijäkseen laittaa... Mutta kynnelläänkään ei mokoma nypännyt kun poikaa yksin ruokin, kasvatin ja hoivailin. Tästä kiellän sinua kumminkin mitään puhumasta, muutoin saattaa mennä se, mistä tässä elossa kiinni riipun. Sitten hän jatkoi edelleen:

— Niinpä niin. Asiasi on ehkä hieman samaan nuottiin. Kassu kuuluu päälle päätteeksi päälahtareihin ja perustaa kai hyvin vähän punikin tyttärestä.

Stiina uskalsi vastaan:

— Älä sano niin. Enää ei ole...

— Höpsis!... Eikö ole lahtari?... Hän, joka rajavaaralaiset häpeällä teurasti. Ei edes rehdissä taistelussa, vaan salakavalasti kyttänä kurkki. Tehtyä ei tekemättömäksi tehdä.

Stiinakin jo huokaili siihen:

— Oi minua, että olenkin uskonut!... Kassu kum-

minkin on sanonut miehevästi... Ja minä uskon!... Minä rakastan häntä, niin tulisesti rakastan!... Sama se, huolikoon minusta tahi ei!... Olkoon ollut minkälainen tahansa, mutta nyt ei enempi ole. Olkoonpa toisen omanakin tahi yksin... Hyljätyn sydämessä vaan voi ajatus olla ainoa.

— Voi hyvä serkkuseni!... Olethan ihan kuin lapsi! Neuvoisin toki olemaan onnellinen pienessä. Niinhän minäkin olen. Onneni aika oli ja meni, eikä palaja koskaan. Lyhyt se oli, mutta tuima ja tulinen. Sitten se sammui. Ja minä en mieti mitään. Se oli sitä aikaa. Ja minä olen vahingosta viisastunut. Miehen minä nyt tiedän. Minä tunnen sen ketuksi. Kettuja on nuoria ja vanhoja. Syytä kumminkaan ei saa puoleksi panematta... Kokemuksen kultajyväset varisevat ani harvojen helmaan muulloin kuin liian myöhään.

— — —

Korsu piirtyi hämärästi pimeäseinäisenä.

Pahnoilla makaavan hengitys oli tasaista ja koneellista. Se ei taajentunut, ei harvennut. Tytöt kysyivät:

— Pelkääkö täti kuolleita?

Tämä vastasi:

— Pelkäänkö minä... kuoppakontion apuri, ruumiita?... Onpas sekin kysymys. Syyspimeillä illoilla kun olen tullut kartanosta kotiin ja kun on pitäjällä pistäytynyt murehen musta vieras, mutta meille potkaissut "ansion-onni", kuten ukko itse ruukaa sanoa. Toisinaan on pari, toisinaan kolmekin vainajata odottamassa leposijan laatimista... Niin, ja kun on ollut kiire ulkotöillä ja lauantaiyönä pyhää vastaan, olemme haudan pistäneet auki. Tila on aina ollut valmiina tuonelan tulokkaille...

Siinä puhellessa kuului jotakin ulkoa. Mitä se oli? Sitä ei toisillensa sanoiksi selittänyt. Kukin heistä hiipi koloonsa. Enempää ei ääniä kuulunut ja taistelukin oli laannut. Jopa urkkivat uudestaan. Ja ukon jälet olivat hävinneet myrskyn peittoon. Yötaivas seentyi. Tähdet kimaltelivat. Aamuyön pakkanen nipisteli. Siellä ja täällä vielä pilven pehmoinen pöykky purjehti hämärillä ranta-

milla. Selkeneviä ääniä ja luikkauksia antoi peltotöyränteen alta. Ne olivat voihkaavia valituksia ja selviä ihmisääniä. Jäisellä tantereella anoi joku puoliksi tapettu ihminen apua. Ylhäältä taivaan tähdiltäkin tuo onneton anoi. Maankamaralla tässä oli ihminen tullut teuraaksi, jolla ei ollut auttajata.

Kuka yölliset äänet kuuli, puisti ytimiin asti...

Korsun ovi sulkeutui visusti... Pian kumminkin sen jälkeen heissä jokaisessa paloi innostava rohkeus. Kolme karaistua naista kietoi viitat yllensä ja painui ukon tavoin ulos.

20.

SÄDESUIKALE SURKEUDEN MUSTAAN YÖHÖN.

Musta sauna.

Stiina yksin istui penkillä. Poikanen kuumeessa lauteella houri:

— Arvid-setä!... Katsokaa tuota puista kuvaa! Huh!... Se liikkuu. Se on jumalankuva. Ja tuo vaivaispoika tuossa lattialla katselee, se räpyttelee silmiänsä. Ihan totta se... Sen puiset silmäluomet, nenä ja puuhuulet... Elää ne!... Uu!... Setä!... Katsokaa tuonne taululle... Sarvia niillä on, kippuroitakin sarvia, vasikan ja aikalehmän sarvia... Ai, minä pelkään...

Stiina koki rauhoittaa:

— Poika, poika... Mutta sairas taisteli loppunsa kanssa ja jatkoi:

— Äiti!... Älä vain kuole... Kyllä ne punaiset tulevat. Kyllä vielä voitetaankin! Arvid on sanonut... Konsta ja Aapo ovat sankareita!... Voitteko tietää että he ovat sankareita. Suuri taistelu voitetaan... Älä vain äiti kuole! Minä en tahdo jäädä yksin tänne tupaan...

Stiina heltyi itkemään. Hän itki hiljaa vyöliina silmillensä kätkettynä:

— Oi onnettomuutta... Oi! Rakas... rakas lapsi...

Hän aukoi pojan polttavan poven, pyyhki punottavia poskia. Sairas aukasi silmänsä ja kysyi:

— Onko äiti jo tullut?

— Stiina vastasi:

— Ei ole... Silmät sulkeutuivat ja puhelu alkoi porsaasta, Tummikesta, Lipakielestä, Pykystä ja kissasta, sitten tinaelefantista...

— — —

Korsuun tuotiin yhä lisää haavottuneita.

Hietakuopille astelivat takaisin ukko ja tytär. Mandi meni aina sinne missä valitus ja vaikerrus vielä kuului. Mutta peltotöyräällä kohtasi kamala näky. Enemmän avun anto ja toivo laukesi kokonaan. Mihin joutuu pelastuksen kanssa. Sehän on kokonaan turha toivo ja ponnistelu. Mihin kantaa kohmettuneita ja vielä väriseviä. Olihan musta nurkka jo aivan täysi. Mitä mahtoi ja voi tyhjä kirkonkylä, josta ihmiset ennakolta olivat takamaille kaikonneet? Ei siellä apua, ei suojaa täältä...

Mökissä makaavat taistelivat tajuttomuutta vastaan. Useissa heissä nousi kuume. Sitten äänet ja alinomainen häiriö. Hoitajat tekivät parhaansa.

Milloin vilvoittelivat porstuassa, kuului edelleenkin mäkitöyryn alta ääniä. Sanoi jo silloin ukko:

— Sinä Saara löydät muutamia hyviä ihmisiä?...

— Hyvää ihmistä minä en tiedä elossa... Stiinakin jo arveli:

— Siellä Arvid ja Aapokin kentiesi?

— Oi... ettei ne ratsumiehet vain olisi...

— Kyllä ne punaiset nyt hakattiin maahan.

— Mennyttä se oli Aaponkin elämä.

— Ei kumminkaan hinnatta... Rihkamaan ei vaihtain.

— Niinhän ne uskalsivat, mutta kuinkas me tässä seisomme?

— Onko henkemme kalliimpi...

— Eipä totisesti! Lähdemme toimeen.

Stiina oli taasen avuttomien kanssa yksin. Sairaat rauhoittuivat. Yhtäkkiä Martta osotti elonmerkkejä. Hoi-

taja lähestyi hitaasti. Silmät liikkuivat. Nähtävästi hän halusi saada jotakin sanotuksi. Stiina tarjosi vettä. Mutta tässä toimessa pyörtyi sairas jälleen.

Puolen tuntia kului. Nytpä hän avasi silmänsä ja katseli kirkkaasti. Taukoamatta hän tuijotti Stiinaa ja sanoi:

— Arvid?... Yksinkö minä täällä tapulissa?... Mikä yö?... Eikö tämä ole tuonela?...

— Elämää tämä on.

— Haudassako?...

Vastauksia ei sairas enempää kuullut. Unessa haastoi katkonaisesti Kuusitupasesta, kodista ja Kalliosaaren ukosta. Martta huomasi olevansa rannalla Pylväistön talon alla laiturilla. Kaunis kesäinen päivä säteili ja leikitteli lipattavilla laineilla. Rantamintut tuoksuivat. Kukkaset keinuttelivat kainoisina päitänsä. Satakieli lauloi ja sorsaemo kutsui poikuetta. Haalea, kesälämmin vesi loiskutteli rannan santaisia jurmuja. Jalat olivat olevinansa laiturilta vedessä, missä huiskutteli kuulankirkkaita kalvoja. Kullankimalteinen väreily juontui vasten aurinkoa. Vastaisen vuoren varjot lankesivat kaukorannoille. Vihanta lehveskoivikko huojuili. Mainingit päilyilivät vihreissä reunustoissa. Kalaparvet pistelivät renkaita. Tyvenen väreilyt laajenivat ja häipyivät vuorotellen. Välkkykylkiset särjet kiitelivät kutukarheina. Salakoiden hopeavatsat vilahtelivat peilipinnan päälle. Ahtolan asujamet haukkoivat kilvan hyönteisiä...

Martasta tämä oli tavattoman kaunista. Sanomattoman ihana aamu uinaili hänellä sielussa ja sydämessä.

Tässä istuessaan hän huiskautteli jalkojansa. Hän oli tuntevinaan laiturin alta uiskentelevien ranta-ahventen kuonojen kosketuksen. Tuntuipa nukkujasta unessa siltä kuin kalojen evät ja harjat kutkuttaisivat kantapäissä. Ja jos katsoi sinne ylös, näki laineilla loistelevan kimalteisen veden peilin, näki etäällä ruuhen, kaukaisen ja pienokaisen.

Alusta meloi mies varoin rantaa ja lähestyi laituria. Kaislikoiden ja karien takaa se saapui Kalliosaarelta päin. Hänen melansa välähteli kuin puhtoisin kulta.

Pehmoisesti painui se kummallekin puolelle päästämättä pienintäkään ääntä. Lehtorantaisen kalvon kumo värähteli... Soutaja lähestyi ja lähestyi. Valkoiset paidanhihat käärittyinä huikaisivat katsetta. Vedot muuttivat voimakkaina melaa kädestä käteen...

Martta tunsi soutajan. Sillä oli päässä suoralierinen lierohattu. Jopa tuosta hatun hihnastakin päättäin se ei kenkään muu ollut kuin oma Arvid. Soutaja astui solakasti laiturille. Sanaa ei tarvinnut vastaan katseen tulkinnaksi. Katsoi silmä silmäterää tenhoisata. Astui uros venhoonsa, kutsuva katse kantoi sinne Martan. Muuta miettimättä astuivat jalat itsestänsä. Tuhdolle istui vastapäätä soutajaa, ihaili voimaa, ihaili miestä.

Sinne ulapalle, saaren kainalota kohden, kilvikon keskitse liukui ruuhi.

Rannan ruohikosta kitki neito ulpukoita, umpukoita ja kaijakoita, porsaan kärsiksi puhjenneita, vielä vitojen vieremiltä kurotti keltaista ahvenkukkaa.

Soutajan airon selkään istui valkoinen ja musta tuonen perho. Mies ojensi melaa ja taritsi perhoja toverillensa. Käteensä ei uskaltanut Martta ottaa kumpaistakaan. Silloin vasta puristi miehen käsi naisen käsivartta, puristi pitkään. Se koski sydämeen asti kipeätä...

Koko ympäristö tummui, tummui ja muuttui mustaksi kuin yö. Tyhjyys peitti kaiken. Korviin kuului lakkaamatta meteli ja vaikerointi. Mutta Arvid piteli päästämättä kädestä. Hän aukaisi arkaillen silmänsä. Edessä oli synkkyys kuin kuolon kartanolla. Kaiken pohja tuntui pettävältä. Putoaminen seurasi syvä ja suunnaton ajatusta.

— — —

Muut kuolleet, paitsi Martta saivat sijansa saunan ulkoseinustalla.

Haapaniemi ja neljä muuta miestä makasivat lattialla. Tilaa sittenkään löytämättä tuli sovitella siten kuten sai.

Ukko epäili tytön kuolleeksi, mutta nosti toki lauteille. Haavoittunutta sai olla yhdeksän rikirinnan lattialla. Ei askeleen tilaa tässä ollut käyttämättä. Valvomisen herpai-

semina istuivat Saara ja Stiina lauteen kulmalla. Peräpatsaalla kuivasi ukko otsaltansa hikeä. Vaitiolon katkaisi vanha mies:

— Onko se Haapaniemikin ollut tappelussa mukana?

Isäntä loikoi lattialla, oikoi koukussa olevan polvensa ja hätäili vastaamaan:

— Tuli tuota ryhdyttyä...

Ison ajan perästä hän lisäsi:

— Kun tuota pakottivat.

Vaari kierti vikurina:

— Ne valkoiset ottavat väkisellä?...

— Väkisellä... niin oli ryhdyttävä.

— Mutta kumpaiset ne sitten nyt hävisivät, kumpaiset voittivat?

Isäntä vastasi:

— Me sitä hävisimme...

Tovin kuluttua vasta heristi vanhus korviansa, nousi piitalta pystyyn ja kysyi:

— Valkoisetko?...

— Ei!... Punaiset.

Haudankaivaja luuli Haapaniemen hourailevan, eikä sen tähden heti kysynyt uudelleen. Hän mietti turhia kyselyitänsä, kunnes jatkoi toinen:

— Punaiset joutuivat kovan eteen. Totisesti se oli vasta taistelu...

— Punaiset tulivat tappiolle...

— Niinkö. Vissiinkin niitä oli vähemmän?

— Meitä oli aluksi päälle neljäkymmentä miestä kun kotoa lounaanaikana lähdettiin.

Tällöin vanhus keskeytti:

— Teitä... niin teitä, mutta punaisia oli varmaankin vähemmän?

— Niin, kuten sanoin, neljäkymmentä meitä oli...

— Olikos Haapaniemikin sitten?...

— Olin...

Keskustelu loppui hetkeksi, sillä vanhan miehen ajatus juoksi hitaasti. Hän tarvitsi aikaa asian ratkaisulle, kunnes lykkäsi puhahtain ihmetyksen:

— Haapaniemikinkö?...

— Niin olin.

— Punaisten puolella? Mitäs minä kuulenkaan?

— Kummaakos siinä?

— Mutta isäntähän on aina ennen?...

— Niin on ennen. Ei nyt puhuta siitä. Leikkinähän tuota lahtarihommaa pidimme aluksi. Emme siitä täyttä totta uskoneet. Emme sitä uskoneet sellaiseksi joksi sanottiin. Uskoimme työläisten ilkeydessään nimittelevän. Ja toden teolla isänmaan puolesta uskoimme... Uskoimme vihollisia... oikeita vihollisia tänne tulevan.

Haapaniemi kertoi koko tapahtumat viime päiviltä kolmen kuulijan kummastukseksi...

— — —

Korsu oli kuuma.

Hiki valui kulmilta. Vaikeimmat haavat alkoivat lämpimässä uudelleen vuotaa. Paksutkin kääreet punertuivat.

— — —

Aamu sarasti.

Myrskyn viimeiset ryöpyt läksivät liikkeelle limikoista. Puuskauksin lennähteli se avoimen peltotöyrään yli alas laaksoihin.

Saapuivat ensimäiset säteet. Kietoivat öisen taistelukentän kullankirpeään väriin. Idänpuoleiset kirkon ikkunat hohtelivat tulipunaisina. Lyhyen hetken ne kykenivät loistelemaan välkkypeileinä.

Saunan lauteella istuva ukko solahutti sivuun savuräppänän. Partaiset kasvot katsoivat sirrittäin ulos.

Kivien ja turpeiden peittämään korsuun tunkeutui sauhuaukon kautta huikaiseva valo. Lattialla olevat sairaat valvoivat tahi hapuroivat horkkaunta. Nokimustan pimeyden läpi tunkeutuneessa suikaleessa leijailivat tomuhiukkaset ja pahentuneen ilman pöly. Mutta kaikkien katseet kääntyivät lauteelle. Kokenut haudankaivuri itsekin levitti lamaantuneet silmänsä, koska kuolleeksi luultu Martta liikahti. Hän hieroi hetken silmiänsä, nousi kuin kylliksi levännyt ja näki kultaisen sädesuikaleen tunkeutuneen nokimustaan korsuun...

Mutta oliko tämä viimeinenkin surkeus pois pyyhittävä?

Miksi valkoinen verienkeli asettui ukselle. Aseet esillä ja karkea leijonan ääni... Järkytys... Tukahdus tikahdukseen viimeisimpään...

21.

PAKO.

Kaatuivatko kirkolla kaikki Aapon miehet?

Siihen ei tarkalleen saattanut sanoa vastausta. Pimeys, myrsky ja pyry peitti kaiken... Tämä kysymys kiusasi tuomaria tavattomasti. Olihan irti päässyt paholainen nyt paljonkin toisenlainen. Hänessä oli tapahtunut jonkinlainen muutos. Mikä se muutos oli, sitä hän ei itsekään kiihkonsa vuoksi täysin voinut tajuta... Kuitenkaan ei tapahtumain järkyttävä vaikutus kannustanut taistelun tuoksinaan takaisin. Ratsujoukoille jaetut määräykset olivat sitävastoin ankarat:

— Ei saa ampua!... Ei missään muodossa tappaa vankeja. Kiinni ottakaa ja etsikää ylös kaikki, elävät, kuolleet ja haavoittuneet... Pakoon älkää missään nimessä päästäkö.

Kylläpä hämmästyttiin ratsujoukoissa näkyjä, mitä ulvovan myrsky-yön helmasta astui esille. Veljesvihan oli ruuti ja rauta ratkaissut. Ruumiskasoja saattoi olla eniten siellä, missä taistelu oli tuimimpana riehunut. Ja kun tuomari odotteli tietoja, tuotiin ne jonkinmoisella riemulla ja remulla suuresta voitosta. Tällä erää ei hän kumminkaan iloinnut kuten ennen. Pikemminkin huusi kasvoiltansa kauhistuneena:

— Kaikkiko te!?... Kaikkiko te tapoitte!?...

Rehdisti ja ylpeydellä vastasivat saapuneet:

— Kaikki!... Totisesti kaikki!...

— Armotta annoimme iskuja!

— Nikotuksestakin lakkasivat! Vastasaapunut lisäsi samaan puheeseen hengästyneenä:

— Ne eivät olleet ihmisiä. Pikemmin villiintyneitä piruja!... Katsokaahan sinne ulos vainiolle ja kirkolle, minkä summan meiltä miehiä mukanaan veivät. Ja olipa vallan vähältä, etteivät orasiksi joutuneet. Ja jos ei vain hevosmiehiä saapunut niin ketarat kentässä oltaisiin!...

Ilmoituksen uskoivat vaikuttaneen suosiollisesti kuten ennen hurtan verenhimoisiin vaistoihin. Mutta turhaan sitä hyväksymisen sanaa tältä erää vuottelivat. Jopa kuului kiukkuinen nuhde:

— Oletteko te naisetkin ja kaikki?... Ettekö te herjat tietäneet?

— Kaikki... kaikki ovat vainaita!

— Viihtyvätkin nyt sangen hiljaisina...

— Kyllä panivat vastaan... polvillaankin maan matosena vielä taistelivat!...

— Ja hampaitaan kuollessa näyttivät!...

— Kyllä pitää ihmisessä sitten istua sisu syvällä ja perkele, kun se kerran voitingikseen saapi, mitä nuo punikitkin!... Mutta se vastaanpano on turhaa, se saattaa tulla kalliiksi, kuten nytkin, sangen kalliiksi...

Tuskaisena kuunteli tuomari. Hän vaikeroitsi hiljaa, jopa väänteli käsiänsäkin. Kasvoille ilmestyi vääristynyt ja ruma muoto. Katkonaisesti tarttui hän pöyhkien röystäilyyn ja huusi inhoa ilmaisevalla eleellä:

— Hassuja te olette!... Pirun pöllöjä ihmisiä! Raakoja lahtareita ja verikoiria!... Murhamiehiä!... Ymmärrättekö?... Jokainen katsoi hurjistunutta, mustanpunaista tuomaria, jolla pärskyi valkoinen vaahto suupielistä. Sisunpurkaukset tulivat ulos yhtenä ryöppynä niin että hänen sanoistansa ei lopulta saanut selvää. Jääkäri koki rauhoittaa ja mumisi jotakin maltista. Mutta tämä yltyi yhä enemmän:

— Raatelijat!... Ettekö te ymmärrä, että teidän tulee hengellänne vastata siitä naisesta jonka tapoitte!?

Tähän yllättävään esiintymiseen ei kukaan saattanut vastata. Hetki ja toinen kului kalpean tulistuneen miehen meuhatessa... Jokainen katsoi ihmeissään julmistunutta. Ja ellei hänen kädessään todella olisi perhosena levännyt

heidän jokaisen henki, olispa tehnyt mieli lykätä nyrkki tuon kurkkuun.

Paikalle oli kumminkin saapunut uusia henkilöitä, jotka asiasta puolittain saivat selvän ja kysyivät:

— Onko tässä puhe niistä karkuun päässeistä kolmesta hevosesta?

— Karkuun päässeistä?...

— Karkuun niin... painalti ampumisesta huolimatta sakeassa sumussa ja myrskyssä...

Enempää aihetta ei tarvittu. Ratsut saivat määräyksen siitä paikasta...

Tiet olivat kumminkin tukkeutuneet. Sentähden jakautui joukko kaikkiin suuntiin mihin vain eteen asettuneet tienhaarat osottivat.

— — —

Vasta sen jälkeen kun pakolaiset olivat kirkolta lähteneet, tajusivat he takaa-ajajien suuren vaaran. Lumisade ja pyry kumminkin avustivat eksyttämistä. Maantieltä ajettiin metsätielle. Summakaupalla tuli laukottaa hevosia henkensä edestä. Pääasia oli vain siinä, että pakoon piti päästä, pakoon, pois ihmisten ilmoilta ja valtatieltä. Jos onni oli mukana, sai se ohjata oikkujensa mukaisesti.

Monta mutkaa ja koukkua saivat hevoset pois juostessansa tehdä. Ylä- ja alamäet olivat yhtä hurjaa ajoa. Ja pian alkoivat piestyt hevoset hyörytä. Likomärkinä ne huohottivat jäniksen laukkaa eteenpäin. Eteen sattunut metsäjärvi oli kapea ja pitkä. Ja kuta aavemmalle lahden pohjukasta tultiin, sitä suuremmaksi selkä leveni. Saaret ja vesijättöniityt sukelsivat vastaan ja jäivät piankin sivuun.

Katarina yksin katseli ympärillensä ja kykeni olemaan tajuntakykyinen. Hänestä tuntui siltä kuin hän olisi joskus ennen tämän seudun nähnyt. Mutta milloin ja missä? Ja kuta enemmän hän katseli, sitä vakuutetummalta ajatukset tuntuivat... Yöllinen maisema hämäryyksineen oli kuin synkkä taulu, minkä ääriviivat muistuivat ja selventyivät... Milloin ja miten tämä kaikki oli tapahtunut? Ja vaikka muistelikin, ei voinut sitä selittää.

Aikaa ei tässä ollut eikä halua utelemiseen. Jokainen minuutti oli tähdellinen. Piti kannattaa Robertin herpaantunutta päätä. Aapo oli jälkimäisessä reessä osottanut jonkinmoisia elon merkkejä. Tointumus joka tapauksessa palautui. Jospa olisi siihen saatu tilaisuutta. Reessä ei ollut ollenkaan pohjia, jos sellaiseksi ei lueta kolmea poikkipäin olevata pajua.

Aavalle ja aukealle järven jäälle sopi tuuli ja tuisku paljon pahemmin kuin metsäiseen seutuun. Tiestä ei ollut mitään tietoa. Lumi oli nuoleutunut tuulen mukaan tarkkaan. Teräksen harmaa iljanne lipui askeleen alla. Liukkaalla pinnalla liipesi reki sivuuttain ja haittasi laitatuulessa juoksevan hevosen kulkua... Tylsäkenkäinen kavio livasteli lakkaamatta. Hevoset saattoivat kompastella, putosivat polvilleen ja satuttivat hampaansa. Tämä uusiutunut isku taltutti ne pian ja saattoi hiljaisiksi. Sen sijaan että olisivat juosseet, alkoivat kävellä. Arvid nousi reestä ja juoksi rinnalla. Turhaan yritti hän aisasta tukea reen liipeämistä. Tuulen paine piti puolensa.

Hetken perästä tuli Katarina sangen levottomaksi. Jotakin olisi tässä äänettömyydessä pitänyt lausua. Tilanne oli arveluttava. Lyhyt sananvaihto ei tuonut mitään lohduttavaa. Kohtalokas ja tuntematon tie oli edessä... Mutta Arvidilla kentiesi oli jotakin suunnitelmaa koska hän hoputti ja huitoi hevosia, jopa käänsi edimmäistä ohjista. Eikä kauan kulunutkaan, kun edessä häämöitti korkea kivinen kunnas. Piirteet tulivat yhä selvemmiksi. Siellä kalliolla näkyi jämeriä petäjiä, jotka taistelivat urhoollisesti tuimaa tuulta vastaan.

Jopa näkyi särmikäs saaren rannikkokin. Kivikkoiset kolut häämöttivät pimeinä. Vaivaispetäjien tasalatvaiset kruunut uhosivat ja siivilöivät itselleen ilman mukana kulkevan lumen.

Katarinasta tuntui kuin olisi hän kauan, kauan sitten nähnyt tämän kaltaisen rannikon. Oliko paikka sama? Lapsuuden synkeä muistoko kangasteli ja urkki yhtäläisyyttä varhaisilta ajoilta. Ne olivat kuin Norjan tunturien kalliovuonoja. Melkoisesti samaisia Kuolan köyhiä ja

alastomia kallioita. Rannikko raisu pohjolassa, unhoitusten usvaisessa yössä. Skandinavia ja lapsuus, leikit ja lienteys vilahti tässä onnettomuuden osallisessa hetkessä silmäin ohi.

Lapsena hän asteli Aurajoen rannoille. Purjelaivoja keinutteli pieni virran väry... Miten kirkas, miten kaunis saattoikaan olla lapsen taivas ja aamu!... Kuva elävöityi. Tuomiokirkon tornista lensivät naakat joka kerta kun kumahteli mahtava kumea kello. Soinnut kaikkosivat kauaksi ja kutsuivat kansaa sielujensa virvoituksille. Historiallinen tuntu ja keskiajan hämäryys asui sen huoneen holveissa.

Hänen kasvatusvanhempansa astuivat ulos kirkosta. Rukoilemassa kävivät ylhäisen siunausta matkan monivaiheisen ja vaarallisen varalle. Sen jälkeen olivat astelleet hiekkatietä rantaan, missä kuunari keinui kuin joutsen. Ja kun laiva ui pois Suomen rannikolta, olivat sillä saattajina pienet mäntymetsäiset saaret. Ruotsin rannikko... Valkopukuiset kaupungit kylpivät siintävien selkien sinessä. Ja entäs merenkulkijain maa, se kohosi korkeana ja jyrkkärantaisena. Myrskyiset aallot ärjähtelivät sen ravia vastaan... Mikä alastomuus ja tyhjyys masensi mieltä pohjan äärimmäisellä äärellä. Kalliot kyyköttivät ajan hampaan kyömyksi kuluttamina. Toisinaan ylenevinä, toisinaan alenevina. Sitä mukaa nousivat muodot merestä mitä likemmäksi laiva lähestyi.

Majaset maissa matalia ja hätävaroista kokoon kyhättyjä. Kalastajan koju oli kumminkin kodikas. Illan idylli asuu siellä ympäri vuoden. Kuinka kohteliasta, reipasta, huomaavaista ja suurisilmäistä suomea puhuvaa väkeä siellä. Yhytäppä heihin niin on vieraanvaraisuus ja alttius jokaisessa asunnossa... Turskanmaksapaisti ja laatikko muhevana tuoksui. Höyrysi rasvainen kalakeitto... Kiihoitti nälkää sanomattomasti... Muistiko aikaa, jolloin viimeksi oli saanut kyllikseen syödä?

— — —

Havahtui nuori nainen mietteistänsä.

Arvid huomautti hänelle jotakin ja mainitsi kohdan

saapuneeksi. Tässäkö, aavalla selän sileällä jäällä heidän oli noustava...

Pelästyneeltä Katarinalta hän kysyi:

— Olette varmaankin rasittunut?...

— Enkä ole... vaan mitäs sitten?

— Me nousemme tässä...

— Että mitä tarkoitatte?

— Koetamme onneamme.

Katarina katseli ympärillensä. Hän ei voinut ollenkaan aavistaa mistä oli kysymys. Tässähän ei ole missään asuntoa, ei kotia, eikä lymyä... Kuhun tässä käydä? Vastassa tuossa hämärsi heti jylhä kalliorannikko, minkä sivua oli melkoinen aika ajettu. Hevonen seisoi sileällä jäällä, eikä missään päämäärässä. Ihmeekseen hän katsoi, miten Arvid otti reestä Roobertin syliinsä ja käveli taakkoineen kaatunutta puunrunkoa pitkin. He hävisivät sitten tiuhan näreikön taa.

Katarinalle oli annettu tehtäväksi valjaitten riisuminen. Tämän avun teki hän niin perinpohjaisesti, että irroitti jokaisen hihnan ja soljen. Jokaisen valjaan osan asetti hän jäälle järjestykseen. Länget putosivat viimeisenä hevosen kaulasta. Paikalle saapui jo metsään mennyt mieskin. Tämä riisui aisat ja irroitti reestä kaiteet, kantoi Aapon sekä reen erikseen ovelasti jälkeäkään jättämättä.

Katariina auttoi ja puuhasi. Hän oli huomannut juonen mistä tässä oli kysymys. Nytpä seisoi siinä enää hepo jälellä. Aluksi Arvid aikoi ajaa elukan matkoihinsa ja taittoi jo sitä varten ruoskankin. Mutta aikomustaan paremmin ajatellen pälkähti hänen päähänsä jokin ennen tuntematon tuuma. Mies kapusi eläimen selkään ja sanoi:

— Ruuna ajetaan talteen toista tietä. Katarina näki neuvokkaan miehen ajavan ratsain rannikon kärjen ympäri. Ne katosivat lahden pohjukkaan. Palatessaan puun rungolle, mistä jälkiä jättämättä voisi maalle kadota, erotti korva laukkaavien hevosten kapsetta. Jäänaulojen rusahtelu ja huohotus selveni kovasta ajosta... Pakolaisille tuli hätä. Nyt piti pyrkiä saaren sisään summakaupalla. Sinne ylös, tiheään viitaan pysäytti Arvid hevosen.

Hengästyneiden etsiskelijäin ääniä saattoi kuulua jälessä. Nyt ne kiersivät saarta ja rantapiitä missä jää ja lumi yhtyivät. Pimeän petäjikön varjossa hän seisoi ja katsoi kohtalon kehitystä. Hengitti, kuunteli ja hengitti, puristi hevosta turvasta, jottei tämä hirnuisi.

Kumminkin saapuivat takaa-ajajat kuin saapuivatkin lahden pohjukkaan. Pysähtyivät kohdalle ja alkoivat keskustella jotakin. Hiljaa osasi olla hepo, hiljaa mieskin. Mutta vielä varovammin ja hiljemmin liikuskeli rannalla, ken siellä sitten olikaan. Hetken kuluttua saapui toinen vastaiselta puolen ja sanoi kaijuttomasti:

— Mitään ei ole läheisyydessä. Mutta kuuletko ääniä vastaiselta puolen tulosuunnastamme?

Keskustelijat terottivat korvansa ja olivat sangen hiljaa... Sen sijaan että Arvidin piti olla ihan liikkumatta, riuhtasikin tämän hevonen päänsä miehen kainalosta, kiskoi kaikin voimin itseään irti, kaapi ja taitteli risuja. Nyt ei voinut hillitä pörhistelevää hevosta. Se nosti korvansa korkealle, hirnasi niin että vuori tärähti.

Kaikki tuli ilmi.

Arvid kalpeni ja kirosi. Katui kokonaan, ettei heti lopettanut hevosta.

Mutta kuinkas olikaan?

Jäällä hirnahtivat hevoset vastaan. Sen sijaan, että miehet olisivat alkaneet nousta maihin, hypähtivät ne ratsaille ja joku sanoi:

— Ei nyt muuta...

— Meidän on mentävä... Ääni oli tuttu. Arvid huusi:

— Oskariko se?...

Kukaan ei vastannut. Jotakin oli hullusti. Mitä tämä merkitsi? Kuinka tämän voi aavistaa? Jäänaulojen ruskutus kuului kavioiden alta. Hetki äänettömyyttä. Jo joku rannalta virkkoi matalaan:

— Kuka siellä metsässä?

— Kysyjän ääni oli outo. Arvid ei uskaltanut äskeistä ilmaisuansa uudistaa. Kyselijä kuului jatkavan:

— Minä olen Oskari... Kuka siellä?

— Arvid...
Kaikki selvenivät silmänräpäyksessä.

— — —

Pieni parvi pakolaisia istui Kalliosaaren hiidenonkalossa.

Rekipohjista laitettu lava oli jäätiköisen maan päällä. Se muodosti ainoan kuivan kohdan. Valtavan ja suuren luola-aukon valaisi vastaviritetty räiskyvä nuotio. Tämä merkillinen kuilu muodostui kokonaan kallioiden maanalaisista repeämistä. Pitkä ja pimeä kuja jatkui seinättömänä perälle kuinka pitkältä tahansa. Sisääntulo oli tähän Hiidenonkaloon talvisin paksun lumen vuoksi vaikeata. Jää oli kokonaan oviaukon peittänyt. Tiuhan kuusimetsän kupeelta saattoi monisokkeloinen sisäänkäytävä löytyä vain asiantuntijan tarkalla etsiskelyllä. Lopuksi päästiin luolaan ryömien laakean kallion alatse. Siitä ryömi yksi kerralla sisälle.

Viritetyn tuohuksen valossa etsi Arvid reikää perästä, koska tiku pisteli ja kirveli kovin silmiä. Poikasena muisti hän sellaisen siinä nähneensä. Seipäällä kun puhkoi jäät pääsi savu pakenemaan.

Reen jalaksesta veistetyt tervaiset lastut saivat olla sytykkeinä.

Nuotion takana oikealla sijaitsi se laakea paasinen pöytä, jota muinoin luolaihmiset ja myöhemmin nuotturit olivat käyttäneet. Pöytäpaaden vierustoilla saattoi nytkin löytää vihertyneitä luita. Olivatko nämä luolan asujanten tilapäistä perua, vaiko petoeläinten uhriksi joutuneen otuksen luumuruja?

Tähän kalliopöydälle eivät tippuneet sulaneen ja hikiintyneen katon kosteus. Hät'hätää Roobertin sammalista kokoonkyhätty sairasvuode sijotettiin paadelle. Katarina hoiteli sairasta hellyydellä. Taitonsa parhaimman hän asetti liikkeelle. Eihän veikkonsa tiennyt tästä maailmasta mitään. Tajuihinsa aika-ajottainen palaaminen toi vain ankaria tuskia.

— — —

Muutamien päivien kuluttua olivat luolaihmiset joten

kuten kotiutuneet. Elämä oli laitettu olosuhteiden mukaiseksi. Kärsimisillä ja vastoinkäymisillä tässä tavattomassa tilanteessa voitettiin kohdannut kosto. Äänettöminä oltiin ensi hetkinä. Tunnettiin suurta tuskaa ja huolta toi pelko. Uskottiin että valkoiset tulevat jotenkuten ennen pitkää saamaan selville. Vastoinkäyminen oli ollut saarenselänteellä hetkellä, jolloin viimeiset paenneet saapuivat. Seurauksia ei siitä kumminkaan alkanut kuulua. Kaiken varalta valvoi vuorollaan yksi valppaana aina, jottei äkkiarvaamatta paikkaa yllätettäisi.

Aapon pelastuminen oli vallan sattuma ja omituinen. Kuinka hän kirkonkylän taistelusta tänne suoriutui oli hänelle itsellensä kokonaan arvoitus. Kuinka hänelle oli käynyt ja millä isketty tainnoksiin, siitä ei hänellä itsellänsäkään ollut tietoa, eikä hänellä ollut halua keskusteluun. Kaikesta hän sai lopulta kiittää Arvidia. Kahden päivän kuluttua oli mies taasen terve ja reipas.

Nälkä ja vilu asuivat pahimpina vieraina.

Tosin tuli lihaa kolmesta hevosesta paljon ja oli se visusti kätketty kaukaisimpaan luolan nurkkaan... Aapo, joka oli työn ja toiminnan mies, ei asettunut hetkeksikään lepoon. Luotaan hän torjui kaikki ahdistavat ajatukset. Sentähden häipyivät huolet alinomaiseen työhön. Hän laitteli ja värkkäili yhtenään asemata mahdollisimman mukavaksi toisille sekä itsellensä. Katarina avusti tässä touhukkaana välitöikseen Aapoa. Mutta hänen talouspuuhailunsa tämänlaatuisessa asemassa osoittausi voittamattomaksi ja takaperoiseksi. Tämä huvitti toisia, mutta se harmitti tyttöä itseänsä. Aapohan oli kuin luotu luolaihmiseksi. Tuntui siltä kuin kiviseinät ja pimento, roihuava rovio ja kirisevä lihakinkku sopisivat yhteen tuon miehen kanssa.

Pitkien ponnistelujen jälkeen oli keksitty polttopuita.

Ikävintä asiassa tosin oli se, että päivisin, jolloin oli kirkas ilma, ei nuotiota voinut kauan näkyvän mahdollisen savun huomion takia virittää, paitsi mikäli se koski tuhkaa ja hiillosta, joihin virikehiilet kätkeytyivät. Kumminkin keräsi kekseliäs Aapo pian mukulakiviä ja kyhäsi

lämmityskiukaan, josta hehkui lämpöä melkoinen määrä. Yleensä täytyi oleskella pimeässä, lukuunottamatta sitä hämäryyttä, mikä päivisin jostakin pilkoitti, tahi illoin, jolloin räiskyvä honkanuotio valaisi luolan. Kylmyyden tähden täytyi vielä tukkia ainoa kulkuaukko varta vasten laaditulla havuoksa ovella. Senkin oli Aapo kutonut tiiviiksi. Koska heistä ainoastaan kolmella oli vaatteita riittämään asti, sen sijaan että toiset kärsivät kylmyydestä, olivat yöt, samoinkuin päivätkin yhtämittaista vilussa värjöttämistä.

Sairas tarvitsi peitettä. Tämän tähden oli Aapolla päänvaivana ja värkkäilemisenä alituiseen kuinka saada yksi osa tästä suunnattomasta onkalosta lämpimäksi.

Eräänä yönä hän keksi vihdoin sellaisen juonen. Luolan eräästä kapeasta halkeamasta suunnitteli hän eristettäväksi erilaisia kojuja jonkinlaisella väliseinällä. Väliseinät taasen saattaa oivallisesti pujotella havunoksista. Oskarikin innostui. Katarina myöskin tarrasi kiinni sellaiseen miellyttävään puuhaan. Ja ennen iltaa oli ensimäinen komero sairaalle valmis, jota saattoi kuumennettujen kivien avulla pitää tarpeellisen lämpimänä. Kojussa oli sekä lämmintä että mukavuutta.

Tämän keksinnön jälkeen seurasi toisia huoneita. Ja loppujen lopuksi tuli Aapolle saunan tarve. Yhtämittaa muuttamatta päällä olevat alusvaatteet ja pesemätön iho puhuivat pesemisen puolesta. Saunan paikkaa eri puolilta etsiessä sattui sellainenkin löytymään. Yhdellä seinällä eroitettuna ja kiuas mukuloista kokoon kyhättynä lämpisi luolasauna erittäin lupaavasti... Haittaa teki rakennus- ja polttopuiden puuhailussa kova kirveen puute. Mutta toimeen sitä piti tulla japanilaisella "tuppipuukolla", jonka avulla oksien taitteleminen kävi laatuun.

— — —

Jopa oli kulunut aikaa parisen viikkoa.

Hanget alenivat kevätkautena. Ulos ei kukaan uskaltanut tiuhasta kuusikosta, eikä luolan suulta, sillä jäljethän kohta olisivat erakkojen aseman olemassaolon kielineet. Jonkinlainen rauhoitus palasi mieliin. Mutta yhä

sentään korpesivat sodan kamalat muistot esille ja tapahtumien kuvat kalvoivat lakkaamatta mieliä. Oltiin vakuutettuja siitä, että ilmitultua "armo ei käy oikeuden edellä" vastakaan. Olemassaolo ja elämä pohjautui kokonaan omalle vastuulle ja kynnenkykeneväisyydelle. Kumminkaan ei oltu tähystäjän tehtävistä hetkeksikään luovuttu. Vuoronsa sai kukin ulkona seistä. Määrätty vartiopaikka oli ahdas ja yksipuolinen... Ulappa saattoi näkyä vain yhdeltä kantilta. Kun sen sijaan oltiin aivan tietämättöminä saaren läntisen puolen suhteen.

Saattoihan sieltä lähestyä hitaasti ja ihan aavistamatta. Vartiossa seisovan piti alinomaa pinnistää sekä näkö- että kuuloaistiansa. Jokainen tuulenpuuska, jokainen yöllinen risahdus metsässä, jokainen kaukaiselta mannermaalta tuulen muassa tullut ääni viritti mielikuvituksen luomaan sekä mahdollisia että mahdottomia vastaisuuden vaaroja...

Tällä ajalla huomasi vallan selvästi kuka jaksoi pysyä vireessä, kuka osasi taipua olosuhteisiin, ympäristöön. Kylmä, säälimätöin arkiolojen autius avautui hamaan kivikauteen asti. Karkea metsäihmisten osa oli palautunut elinkipeneeseen sekä hengensäilyttämiseen... Kuka voi vielä jotakin käsittää?... Kenessä kyti virvatulena menneen ja sammutetun kumouksen palo. Syttyneen vapauden hiilusta enää tuskin hehkui tuhkan alta. Verin kasteltu ahjo kamosti kuolemaa, sillä sammunut lämpö loittoni murhatuiden mykkyyteen.

Tahi ken oli menettänyt kaiken toivon vastaisuuteen nähden, sekä luottamuksen, sortui synkkämielisyyteen ja pelon pimeyteen. Epätoivo ketä yötä ja päivää piinasi, se yksin istui, tahi äännähdellen väänteli käsiään.

Kumminkin terveet ja lujat sekä hengeltä että ruumiiltansa palautuivat pian tasapainoon, jopa ehättivät toisiakin lohduttelemaan.

22.

NUOTION LUONA.

Nuotion liepeillä istuivat tapansa mukaan kaikki. Aapo yksin touhusi milloin mitäkin. Tulenkaan luona ei ollut toimetta. Palavia käristi, tahi sievästi savusteli syötävää lihakimpaletta. Toiset herpaantuneina, tiedotta tuijottivat tuleen. Iloisena oli yksin eniten Oskari. Pojan pieni ajatusmaailma ei sukeltanut synkkiin syvyyksiin. Pinnalla se vain pulikoi ja silmien edessä olevista asioista olisi hän ahkerasti haastellut, mutta häntä ei kukaan kuunnellut. Aapollekin puheli poika tuntikaupalla, mutta kun ei saanut yhtään vastausta, pakeni ulos ja halusi seistä vartiossa mieluummin kuin istua alituiseen kiviluolassa.

Poika oli pannut merkille Aapon ilmoituksen, että kentiesi ketut hyvinkin haistavat kirun jota kärvennämme, ja niinpä alkavat parveilla ympäristössä yön aikoina. Poika oli aina utelias olemaan lihanpaistoiltoina ulkona. Ja eikä Aapon ennustus ollutkaan tässä suhteessa pettänyt. Loippahäntiä liputteli ja istuksi keväisellä järven jäällä kuutamossa. Nenät pystyssä ne nuohosivat ja urkkivat kohti kivisaaren kuusikkoa kumminkaan liki uskaltamatta.

Taasen kerran kun puolipäivän aurinko kirkkaana sulatteli hankia ja kivien kyljet siellä ja täällä paljastuivat, juoksi poika touhukkaana ilmoittamaan:

— Tiedättekö hyvät ihmiset, että pulmuset lensivät parvena yli jään. Kottarainen istui hongan halkeamalla, vihelteli vienoisen sävelmän. Ja jos oikein uskon, niin västinki oli rantakivilöillä...

Aapo jurahti:

— Ja varis, rastas ja korppi...

Toisten täytyi nauraa. Mutta poika ei perättänyt, uhosi vain:

— Pulmusten parven ainakin näin tästä kautta viikko sitten läpi lentäneen... Mutta västäräkki!... Ajatelkaa,

ihan västäräkki. Ja kottarainen... Luuletteko te hullut etten minä tunne kottaraista ja korppia. Tuolla päässä saarta se vihelteli vieläkin iltahämyssä. Kalaukon mökillä käsin... Ja variksia, niitä nyt ei enää kannatakaan mainita, niitä on jo vaikka kuinka paljon. Kaiken talvea vaakkuvat.

Pylväistön tallirenki, se vanha Opa sanoi että Pohjanmaan variksien talvisiirtola on Sysmässä... Mutta arvatkaapas mitä minulla tuossa on?...

Poika osoitti havunutturaa kainalosta. Joku sanoi:

— Kuusenhavuja...

— Juu... ne ovat kuusenhavuja. Mutta mitäs siellä sisällä on?

— Pihkaa...

— Taitaa olla käpyjä?

— Variksen muna...

— Saako omaksi jos arvaa?

— Omaksi saa...

— Marjoja sitten!

— Oikein!... Robert saapi marjat. Hänelle ne olivat tarkoitettukin. Iloinen poika puheli paljon. Avasi kuusen oksakopran ja ojensi Katarinalle. Todellakin, kahmalontäyden kaasi.

— Oi miten kauniita! huudahti silloin Katarina. Punaisia puolukoita. Hän tarjosi marjan joka miehelle. Aapo vain ei ottanut. Toiset maiskuttelivat... Poika sanoi silloin:

— Nuolette kuin pukit pihkaa...

Katarina sanoi:

— Kuinka mainio maku!

— Talven alla ovat olleet ja pakkanen on ne makeaksi purrut.

— Kuinka sinä näitä sait? Ethän jälkiä juossut?...

— Enkä juossut!... Lumelle ei tarvinnut astua ollenkaan. Harpin mättäältä toiselle. Hyvin kauaksi pääsin. Ihan ylängölle asti jo... Lumi sulaa kun lämpimältä leivältä. Parhaillaan sataa hienoa tuhjua. Pilvet ovat vedenkarvaiset. Lounaassa tuuli leppeänä. Lämpö heh-

kuilee. Huomenillaksi hupenevat ihan varmaan hanget. Ukon mökille avautuu piankin paljas. Saamme suolaa, kenties rakeen kaksi mieheen... Voi ihme, että ihminen kerta vielä saisi suolaa! Sitähän söisi päänsä kokoisen palan... Tässä ihan velloo ja sylettää kun ei ole suolaa.

— Ohhoh!... Vai pääsi kokoisen!

Huomaamatta toisetkin syleksivät vetisen sylen. Arvid sanoi:

— Pääsi kokoista et nyt ainakaan poika...

— Kyllä minä vaan paljon söisin...

— Enkä minä nyt mokomasta välitä ollenkaan, sanoi Oskari.

— Kunpa sataisi tunninkin aikaa tulikuumaa kiehutettua vettä...

— Jossa olisi vielä makusuola!...

— Ohhoh!... Vai kiehuvaa vettä? Mutta silloinhan kypsyisivät korpit ja kottaraiset. Taitaisi omakin nahkasi...

— No, vaikkei nyt ihan tulikuumaakaan. Vaikkapahan nyt olisi tuollaista haaleata saunanpesuvettä...

— Kun nyt tulisi roimasti kylmää kaivovettäkin ensin.

— — —

Vaikka Arvid oli koko ajan ollut yhäkin synkkämielinen, ei hänkään hymyilemättä kuunnellut ja katsonut. Rupatukset olivat ajaneet hänet aina ennen uksen ulkopuolelle. Pimeydessä ja yksinäisyydessä hän vietti iltansa. Iloinen vaikutelma yhytti toisetkin. Nyt he aterioitsivat Aapon tarjouksia paljonkin halukkaampina kuin pitkään aikaan. Katarina oli kerta kuullut Arvidilta tarinan Hiidenonkalosta, mutta epäselvänä. Sittemmin oli hän miestä monet kerrat maanitellut kertomatuulelle. Mutta äläs vielä että olisi rattoisaksi ratkennut. Toisetkin olivat yllyttäneet, vikitelleet. Umpisuuna ja suppana se asia sai olla. Eikö sitten miellyttänyt, vai muutoinko kertomasta kieltäytyi...

Mitä sitten mietti Arvid ja sureskeli?... Kentiesi

Katarina naisen vaistollansa yksin jotakin arvasi. Harvasanaiseksi taannoin tulleen miehen silmät kimaltelivat tänä iltana jostain käsittämättömästä syystä. Toiset yltyivät illan kuluessa pyytämään kertomusta. Heikkoina hetkinä sitä hyökätään linnoituksiakin vastaan... Mitään vastaamatta pitkään aikaan merkitsi kentiesi myönnytystä. Jopa toiset valmistautuivat kuulemaan.

Tervaksen palava kihinä kuului nuotiosta. Veden säännöllinen tipahtelu soitteli kummasti luolalammikon metallin mieltyiseen pintaan. Laskevassa ja perältään pimeässä sekä pohjattomassa kalliokielekkeen katossa lirisi lienteä lähteen ääni. Alotti vakaana hiljainen mies:

— Tasan kaksikymmentäviisi vuotta sitten olimme vanhuksien kera yötä tässä onkalossa... Tästä ei mitään näillä tienoin kenkään tiennyt, eikä tiedä. Ja mistä isä sen tiesi, se olkoon hänen salaisuutensa. Joko sattumalta tahi ehdoin tahdoin ilmaisi sen minulle. Tietooni salaisuuden perinnöksi lie halunnut antaa. Ehkä etsivät suojaa täällä syysyön sateella nuotturit. Kylmästä kohmeita ja konttuneitahan oli joka mieskin. Paljaskätisinä olivat kaiken päivää palelleet rahenuotalla kun muikkua meinattiin. Myötä olin minäkin, poika muutoin. En suinkaan apuna, pikemminkin vastuksina. Venheen kokassa takin sisässä värisin ja värjöttelin. Syyskutu muikut parveilivat lihavina ja sakeina saaren selällä. Juuri niinä päivinä oli tärkeintä apajoida. Se oli kalain aika.

Puhkuilevan tuulen suojassa, saaren varjossa luovivat kalapaatit syysaamun pimeästä illan hämärille asti. Kotirannikoille oli monet virstat ja määrät. Lastin kera oli sinne myöhään mahdoton päästä. Yötämöisin tänne kenties oli tarkotus tullakin...

Läpi elämän kangastuu tuo muisto raittiina. Kuinka mieheveänä haahmoittuu isän vartalo ja varjo esille. Se piirtyy minulle tästä tapauksesta selvimpänä kuin mistään muualta.

Loimuavan nuotion luona tässä hän kertoi kummallisen tarinan entisaikaisista, ammoin sattuneista tapauksista. Tämän onkalon muinaisista asujamista hän sen tiesi. Hä-

nen iso-isänsä oli sen isälle kertonut ja niin oli kertomus kultaisesta kartanosta säilynyt kansan suussa miespolvesta miespolveen.

Siellä oli kuninkaana elänyt suku. Sillä oli asemiehiä, huoveja sekä ritareita kuuratuine kuparikilpineen ja puettuina rautapaitaan sekä kantaen tapparoita. Kansa katseli pelolla ja pöyristyksin tätä joukkoa, jonka verovoudit pieksivät sitä, tahi sitten omin luvin ottivat väkeä orjuuteen ja kiinnisaadut möivät Venään miehille kilisevästä rahasta.

Tässä samassa kartanossa oli aatelinen immyt, jaloverinen neito ja kauneudestaan kuulu. Hänellä kävi kosijoita summin kaukaisiakin. Vastauksen saivat kuitenkin ylkämiehet isältä yhtäläisen: "Hän muille jo luvattu."

Kenelle sitten? Tuota ei kukaan tiennyt. Korskea ja kylmä herra sen yksin piti salaisuutenaan... Yksin sen oli määrännyt juomingeissa, kostissa kaukaisissa herrain ja hovin jo silloin kun neito oli lapsi. Hänet oli määrätty sukuun suureen ja sen mukainen oli neidolla elintapa ja kasvatus.

Mutta kuinkas sitten kävi kun aika joutui?

Ylkä tuli ylpeä. Tuiki korskea ja komea herra kiinnittämään tehdyt kaupat. Toipa kultia sekä hopeita kuorman kihloiksi tullessansa... Kovin oli ollut ylpeä mahdilta sekä ryhdiltänsä ja suurisanainen ja korskea... Kas tämäpä se miellytti aatelista isää mainiosti. Kaupat vanhat varmennettiin jo ensimäisenä iltana. Kättä lyötiin päälle. Olutpöydän ympärillä kalisivat kihlaus ja eläköön maljat.

Kutsuttiinpa siihen immyt itsekin juhlapukimissa. Kaunotar soma astui suojistansa punehduksin sekä hämmästyneenä. Olihan tämä ainut talossa oleva aarre, jumaloitu ja rakastettu. Piileksihän hän kumminkin arkielämässä, veitikkana pusaili kaikkien piikain kanssa. Siksi väki häntä suosi, lempi ja lellitteli.

Katsoi kosiomiestä ylpeätä neito syrjin. Tämä näytti hänestä liiaksi julkealta ja vielä kunto kurja. Juovuspäissä esiintyi, oli tunkeilija typerä ja tyhmä. Immestä mies

oli mitätön sulho. Siksi loi tyttö tuiman katsannon... Sanan lausui kielteisen ja koruttoman:

— Huutia!... Meillä on toki enemmän orjalla kuin sinulla... Mieheksikö sinä minulle?... Et koskaan sinä korskea kokartti!...

Tyttö poistui nopeasti. Ovi lensi paukahtain ja iskemällä kiinni. Sitten yhtämittaa juoksi yöhön pimeään...

Tästäpä hurja linnan herra julmistui. Pieksi palvelijat kenen sai kiinni. Määräykset antoi heti hääpäivästä... Kuntoon käski panna kaiken... Kutsutti tytön luokseen. Mutta turhaan etsi häntä koko väki... Kukaan ei hänestä tiennyt, kukaan ei nähnyt. Uusistakaan etsinnöistä ei apua. Silloinpa kauhtui kopea herra. Hän syytti yhteisestä juonesta väkeänsä, uhkasi sekä uhitteli. Omin käsin kamarineidon ruoski. Ken suunsa avasi, sitä sivalsi... Se oli kuitenkin kaikki yhtä turhaa riekkumista. Kenkään ei neitoa nähnyt eikä kuullut tuon illan jälkeen.

Kihlausillasta kului jo kolme vuorokautta. Talossa oli kaikki ylösalaisin. Ukkosena jyrisi isäntä. Kirosi ja karjui yksin kartanolla. Lakitta juoksi kahassapäin kuin hullu.

Lähellä herrastaloa asui eräs ämmä. Noita hän oli ja tietäjä maineeltansa. Eläjä köyhä, mökki kurja. Eli niistä palukoista, joita ihmisten armo toi. Murua vastaan ennusteli lauseitansa, joissa oli keula kummassakin päässä. Pelkkää hyvää kullekin uskoi ja ennusteli. Hänet haetti luokseen vihainen herra. Kahden kesken sitten tiukkoi:

— Ellet noita kurja, koukkuleuka, tytärtäni ilmi lausu, ellet neuvo piilopirttiänsä, kuikkailijan kojua osota, niin poltan sinut poroksi perkeleen, luusi rusennan, tuhkasi tuuliin hajotan... Tahi nokkii sinut korppilauma, tahi jos sinut susilla syötän!...

Vapisi vyyhtinä vanha nainen. Aatosti kiertää ilkimyksen kujeella, mutta mikään ei tässä avuksi tullut. Mies heristi vastausta, uhosi uhkausta ja kutsutti kolmanneksi "verivoutinsa."

Silloin menetti muija maltin. Kohotti nyrkin suonikkaan ja kuivan. Sitä pujoi ja sanoi:

— Sinä katala mies!... Lapsesi murhaa halajat! Eläthän kuin villi ja peto... Ihmisiä ajat ja pieksät. Paatumus ja piru istuu sinussa... Varo huonoa elämätäsi... Kalpan sulle käypi, ellet pyörrä pahalta tieltä...

— Suu kiinni sinä kuiva kääpä!... Korppi ja karju saakoon sinusta ateriansa!... Sanotko... sanotko suosiolla!?... Sinä se syyllinen, ellet sano!

Selitti silloin vapiseva vaimo:

— Pahan pauloissa on immyt... Tapion riistan paimenella. Vuoren vaskisen onkalossa istuu... Istuu, vaan ei itke, eikä ikävöi. Vartijana on mies verraton voimiltansa...

Ennustelun kuultuansa herra heti siitä paikasta karkasi metsiin. Asemiehet hänen mukanansa samosivat saloille. Olipa sulhokin rautapaidoissa seurueensa kanssa. Kuuden ritarin kera ajoon antausi, sekä etsinnän johtoon innolla astui...

Kuinka kävi noidan? Hänet kytkettiin kahleilla kiviseinään... Juoru oli kerran herran korvaan tuotu sellainen, että noidan poika, joka miehistä oli sorjin varreltaan ja voimiltansa sukukunnan sekä tienoon suurin, oli mokoma uskaltanut ojan yli kantaa aatelisimmyttä käsivarsillansa. Vielä sitten kun tämän venonen oli ollut veden hädässä ja varma hengen hukka oli ollut edessä talon vierailla, pelasti sama poika pälkähästä. Tästä oli tyttö poikaa kiittänyt, ihaillen ylistellyt.

Juoru kiusallinen kertoi liehityksen, että renki vallasnaista riiasteli. Tästäpä pantiin köysiin kaunis mies. Tallissa oli häntä raipoilla isännän käskystä isketty. Mies komein kävi kiusaksi piiskureille. Otusta ei ollut helppo voittaa. Ja vihdoin kun hihnat jo olivat ranteissa, silpoi ne siitä poikki paikalle juossut pojan ystävä. Nytpä tulivat iskijöille kalliit ja kuumat hetket. Vapautunut uros teki vimmoissansa tuhotyötä. Turmaan syöksi voudin sekä piiskurin pöyhkeän. Etsipä herraa itseäkin ja kaikki huoneet juoksi iltikseen. Asehuoneen oven sai säppiin... Mutta ei auttanut muu kapinaan nousseelle kuin metsiin

synkkiin samota pakosalle. Palaamattomuuteen tuli painua hengen edestä. Se oli elämisen ehto.

Öillä sitten sanotaan varjon liikuskelleen muutamia kertoja kartanolla. Sanottiin immen yksin harhailleen. Minne? Kuka sen tiesi. Myöskin metsiä oli rakastanut. Syysillan pimennot yksin takkatulella istui, tahi kulki tienovilla petoja ja pahantekijöitä pelkäämättä. Kummikseen oli kamarineito yön keskiyönä, emäntänsä vuoteelta löytänyt. Ei kuullut ovista kulkeneeksi. Kentiesi oli ikkunasta pujahtanut pimeyteen monet kerrat.

Kihlausiltanakin pakeni tyttö synkkiin metsiin. Juoksi kauas, kauas ypöyksinänsä. Juoksi salojärven rantamille takaliston poikki peninkulmain päähän. Juoksi sinne missä miekkonen ja mielitietty asui yksin erakkona. Immyt urostaan etsi, sankaria, jonka käsivarret olivat voimakkaimmat. Etsi miestä korkeakasvuista ja soreata Tapiolasta.

Ja miten liikkui karkonnut erämaassa? Mitä piti itsellänsä elinkeinona, mitä osanansa? Sen yksin unhoitus ja ikävä tiesi, sekä myös sydän sorean immen.

Mies oli astellut jousinensa, haaveinensa ja aarteinensa petäjikön pylväistössä... Vuotti päivät, vuotti yöt ja alinomaa vaaraa väisti. Vuotti riemuisin rinnoin sitä, mitä itsellensä ei tainnut tunnustaa, eikä uskaltanut...

Aatelmia ja kuvia hän uskoi kaunoisia Tapiolan sinipiiasta, unelmoi ja uneksi... Vetten vaiheilla asettuikse silmän kantamille, järven läikkyvän lainehien lähettyville. Vuotteli impeä vihreissä viidakoissa ja korkeilla kallioilla kurkki, hipohiljaa polkuloilla hiiviskellen. Hän katseli elokuun öinä kuutamoissa kuparinkirkasta veripunaista kehää yksin erämaassa. Katseli taivasten rantamia. Mielin määrin antoi aatoksien kultapilvien reunostoilla kiidellä... Kuunteli ja katsoi, kaipasi ja kaihosi, kuunteli rinnan rakkauden suvi-illan soittoja. Kuunteli ja katsoi kuuta kalpeata. Kotia muisti. Silloin kyynelten kasihelmet riippuivat ripsilöillä...

Mutta milloinkaan ei tullut immyt! Ei ilmestynyt vuoteltu ihme. Ei rukousten, ei tuulten kuiskausten kutsuma-

na tullut. Kuusten kuulema kuihaus kaino ja salaisin ei toteutunut. Ei lorinassa pienoisen puron, ei tiaisen, ei tulituikun, ei satakielen kutsumanakaan tullut... Turhaan peippo, turhaan peukalolintu koetti lohduttaa ja ikävätä, kuuminta kaihoa lievittää...

Sitten soinnahti ilmojen kautta vapauden vilpoinen viesti. Tämän kuuli sekä ymmärsi mies. Se oli toista kuin orjuus alhainen kopean linnanherran alla. Vapaa oli mies! Vapaa metsä! Vapaa maa ja taivaan sini. Toisinaan pulppusi elämä suonissa vaahtoisana, nuorekkaana, voimaa uhkuvana. Toisinaan nousi mustana koston puheva pilvi. Salamat sinkoilivat silloin. Jäntereitä pakotti... Leveät harteet himoitsivat pakahtuakseen voimankoitoksille. Ja silloinpa hän kasakkana karkasi vyörinkivien kimppuun. Pauhinalla väänsi ne kuin karhu alas vuorilta. Karjasi kaksijalkainen metsän peto, karjasi toisen, jopa kolmannenkin kerran. Nyt himoitsi käydä taisteluun kangen kanssa kasakoita ja kypäreitä vastaan, huusi ja huitoi kuin vimmainen hullu. Väänteli poikki pienempiä puita, tahi paukahutti päätä suurempia kivenjullikoita vasten kallioita niin että savu kärysi ja korpi raikui.

Näin mekasteli yksinäinen mies. Henkipatto ajoi sisunsa kylmiin kappaleihin... Toisinaan oli toki hänen elonsa iloista, toisinaan suruista kudottu. Toisinaan tuskaisaa, mutta enimmät ajat kaihoisaa, kaipauksista kokoonpantu.

Mitä sitten tapahtui?

Erämaassa istui kerran kesäaamuna varahin ongella orjan poika metsälammen rantamalla. Kaatuneen rungon kontturalla istuikse kalastaja. Tähyili siinä Ahtolaan mies. Aurinko oli vasta pyörtänyt pohjolan piirin ja sätein kultaisin loisti vastaan laineikosta. Tämä oli kaunis ja verraton aamu. Sinisorsat soutivat salmiloissa, soutivat ja kaakattelivat. Leikki rannan kivellä västi. Kukahteli käkönen kuusen huimassa latvuksessa. Sunnuntaille tuntui tämä päivä. Luonto oli juhla-asussansa. Viri hengähteli hienona, jaksamatta kumminkaan pitkään puhallella. Yk-

sinäinen korva erotti salon sataiset äänet. Niistä olivat toiset ihanat, toiset suruiset.

Mutta mitäs ollakaan... Kuuluiko laulua?... Oliko se ihmisen ääni?... Mikä vienoinen hieno ja viaton lie? Mutta ihminen se oli!... ihminen... Kunnes törähti sitten vaskinen jahtitorvi vaaran alta, sitten selvempänä laelta.

Sinne loi katseensa onkimieskin. Vetten vastaisella, tuolla vuorella se kuului. Jopas koiratkin kiidättivät siellä paljailla kallioilla kepeinä... Mutta mihin lienee häipynyt immen laulu?... Eipä kuulunut sen koommin? Ei vain ääntänyt enempää.

Onkija uskoi itsellensä pahaa viestiä tuotaman. Siksi metsän peittoon hankki. Mutta siinä samassa ilmestyikin impi lahden rannalle tuonne. Nainen oli liinattomana, riekaleissa. Kättä piti katsannon varjona. Suruisena tähyili sinne, tähyili tänne. Ulapan yli mittaili silmin matkaa. Salmen taakse saarelle pyrki kenties hänkin... Mutta kuinka? Alustahan ei ollut. Ja kuka on mies?... Kenties... kenties hän?...

Eipä muuta kuin voimin kaikin yltyi huutamaan avuton ihmislapsi:

— Ken oletkin miekkoinen siellä minua pakoon pääsemään auta! Saarellesi hae sinne jos voit! Oi auta! Näet vaara elinikäinen mulla on uhkanani. Ellet auta, Ahtolaan itseni työnnän!

Eihän ollut alusta uroholla, ei keinoa mitään mihin olisi käsiksi tarttunut. Hädissään huusi:

— Kuinka sinua auttaisin!?... Tunnen sinut Kaarinaksi kartanosta!

— Sama olen kuin arvaat!... Ja sinä, Heikki kulta, riennä luokseni... Ehdi ennenkuin tulevat!... Oi!... muutoin täytyy minun kuolla...

Tämä huusi vastaan:

— Tulen!... Kyllä minä tulen, hetken vain jos vuottaa jaksat!...

Ja kaatuneen kelohongan riuhtaisi latvoineen, oksineen myrskyn murroksesta voimanmies. Oksia katkoi ta-

villa, ruhjoi enimmät ja pisimmät, sitten sen järveen raastoi... Mutta hitaasti edistyi tämänlainen alus. Seipäällä kuohupäisti soutaen ei tulinenkaan mies kovinkaan nopeasti matkaa tehnyt. Ja ennenkuin viittäkymmentä syltä ulapalle edistyi, uudistuivat jo torventoitotukset. Lähempää kuului kaiku, likemmäksi astui etsijäin lauma. Ja vaikka Heikki kuinka ponnisti, tuskin välimatka lyheni... Silloin ratkesi jo Kaarina epätoivoon. Hätään hääntyi, itkuun irtausi pakosta. Jahtikoirat ulvoivat ympärillä rannan paljakalla.

Eipä silloin muu avuksi tullut itseä ehompaa eikä rohkeampaa. Suin päin veteen syöksyi. Vastaan uimaan läksi uskalikko... Ja vaikka voimat uupuivat, lyheni matka kumpaisenkin kohti toisiaan pyrkiessä. Vaan syvimmän kohdan kun saavuttivat, niin jo upahti vetehiseksi immyt. Heikki ehti siihen turvan tuoda ja kiinni tarttui ja kuin saalista selässänsä raasti aika-ajoin umpivedessä ponnistellen.

Kumminkin ui uros ulapalle... Vaan silloin saapui rannan paljakalle ritari, saapui toinen, kolmas — kohta kaikkikin. Ja kun selvän tästä saivat, ei heillä ollut mitään epäilystä. Kaukana siellä pyrki kaksi pakoon. Salmeen kannusti rautaratsut sulho ja kosiomies korskea komensi kutakin kohdastansa:

— Ellet mene, pääsi menetät!...

Eikä siinä auttanut palkkasoturilla siekaileminen... Veteen vain toinen, kolmas polskautti...

Mutta jo oli Heikkikin taakkoinensa loitolla salmen selällä kelohongan tyvellä. Aluksi työnsi uimalla alusta. Sitten pyörsivät sen päälle ja hajareisin hongan tyvellä istuen meloivat molemmat käsin sekä kangin. Hiiskuiko veden alla upellut oksainen runko ollenkaan? Etenikö vai seisoiko paikallansa lasti... Väsynyt pelastaja koetti lopen kaiken... Täytyi, sillä uhkasihan nyt kosto, kuolema kymmenkertainen siihen nähden kuin ennen... Tuolla takana veden päällä hänen turmansa tappara paljas jo välkkyi. Ei auta!... Yritys tässä on pelastukseen ainut tie. Voitto sitten tahi tuho ja turma... Maksoi nyt mie-

hen yrittää. Maksoi menettää hengen, maksoi taistellakin. Kannustihan kantamus kultainen... Viekoitteli vapaus, viittoili oma elämä ja onni... Surman säilä välkkyili tuolla takana, valmiina väipähteli "metsävoron" varalle, "roiston", "naisen ryöstäjän" tuhoksi keikkui, joka kultaisesta kodista raasti korpiin saalistansa.

Raskas oli hevosella taakka. Ylen raskas uida kesälämpöisessä vedessä... Eläin painui ratsumiehen alla jo kerran pinnan alle. Ponnahti sieltä taasen takaisin hädin tuskin pelastuakseen. Upahti jo toisen ja kolmannenkin kerran.

Kelorungolla sousi Heikki poloista pakoon. Katsoi vuoroin eteen ja taakseen, vuoroin mittasi välimatkaa. Kerkesi välillä ajatella mitä tästä ratkaisuksi tulee. Kangentaittiolla meloi mies, käsin auttoi nainen. Vaahtona virtasi vesi kumpaisellakin puolella... Eihän eimäinen ratsu etäällä ollut, päristeli vettä turvallansa... Välimatka lyheni. Ratkaisun hetki lähestyi. Selvästi oli tässä auttamaton vaara edessä... Tyttö aavisti turman, näki lopun olevan edessä... Uipa jo ratsu rinnalle, kypärään puettu pyrki aseen ulottuville. Kannusti läkähtyvää hepoa kuin maalla astuvaa. Mutta silloin tämä painui pohjaan ja vei miehen mennessään iäksi päiväksi ahtolaan...

Mutta eipä tässä kaikki. Takaa tuli toinen uimaan ajettu paremmalla onnella. Tämä kävi uhkaksi pakoon pyrkivälle. Hänen hevosensa oli kepeämpi, ketterämpi ensimäistä. Jo pyrki taisteluun, kiersi eteen ja yritti hongan tyvellä seisovaa sapelein sohia.

Mutta Heikkipä ehti ennen häntä... Tavin koholle nosti, iskun antoi tuiman. Hepo hätkähti ja läksi maata kohden ratsastajaansa kantamaan.

Heikki sousi kaikin voimin ja kerkisi saaren rantaan kuin kerkisikin. Vedestä kahloi Kaarinansa kanssa maalle...

Kaiken tämän näki kosija vastaisella rantamalla... Ajanut oli jo muutkin miehet veteen, vaan kun sen näki turhaksi niin takaisin kutsui. Keinon toisen keksi.

Hieman aikaa otettiin hengästykseen, vaan ei vielä-

kään oltu turvassa. Sanalla kahdella selvisivät Kaarina ja Heikki keskenään kysymyksistä ja sitten metsänpeittoon märissä vaatteissansa.

Tyttö ei kumminkaan jaksanut kauan juosta, mättähälle vaipui korven kuusistossa. Sanaa lausumatta kantoi Heikki häntä vahvoilla ja voimakkailla käsivarsillansa, kantoi kuten kerta ennenkin. Nyt köykäisenä kuten karhu toi kontuunsa tänne saaren luolaan... Paadelle tuohon sanotaan hänen asettaneen neidon. Sammalvuotehelle oli vaivuttanut ja silmiin häntä kauan katsellut. Suori kastuneet kiharat, oikoi somat suortuvaiset, kosketuksin hellin hoiti. Pikemmin uskoi häntä Tapion sinipiikaseksi, tahi vetten alta Vellamon neidoksi notkeaksi, joka itse hänelle syliin pyrki suuren vaaran ajamana...

Polvistui poika tuossa, läheltä katsoi kaunotarta, hellää, hentoista, jopa jumalaista. Katsoi, kun ei tohtinut ilmaista ajatuksiaan ja niitä ilmi haastella. Silloin avasi silmänsä jo Kaarinakin, urohon näki, näki tämän ottavan askeleen ja loittonevan. Mutta kutsuva katse tahtoi takaisin... Mikä uljas mies... Mikä peloton ja vapaa metsän ritari hän on... Ei orja kurja ole tämä mies... Karhuksi kooltaan ja voimiltansa luulisi, mutta hirveksi liikunnalta... paremmin kuin uskoisi ihmiseksi. Nyt hän teki lähtöä ja sanoi kurikkaansa heilutellen:

— Minä taistoon lähden!... Sinä pysyttele tässä onkalossa... Jos palaan, luoksesi pyydän tulla... Jos minut kuolleena löydät, niin rannan santaan kätke tuonne hietikolle missä loiskaa laineen ääni. Sen säveltä tahdon levossa kuulla... Jos minua taasen ei kuulu niin unohduksen kirjaan nimeni piirrä. Yön keskeen, unelmiisi muiston maille kätke. Jätä minusta maininta... Päivä tämä on kohtalokas. Ratkaisuun ja kamppaukseen se vaatii...

Immyt katsoi ja kuuli. Kevyenä kohosi istualle. Kädet ojentuivat ikimuistoiseksi hyvästiksi. Aukeni syli, aukeni sydän. Suudelman painoi karkealle parralle ja korvaan kuiski:

— Heikki!... Sinä ritareista suurin, oikeudenmukai-

sin, muista... Miksi et voittoosi luota? Miksi tuhoosi tuijotat?... Mene taisteluun, mene! Mutta palaa *voittajana!*... Sankarina sinut jälleen tahdon nähdä, ylväänä sieltä takaisin astuvan!... Kuule, Heikki!... Tuhat suuteloa annan sulle, tuhat kertaa sinut syliini suljen, tuhannesti käteni kaulaasi kiedon!... Syliin tulen sinulle, olen sinun. Ota silloin minut. Ota kaikki... rakkauteni ja lempeni ensimäisen... Katse ja kaiho, silmä ja sydän palakoon meiltä yhteen kuten palaa kynttilän lieska!... Mene taisteluun!... Palaa voittajana... Mutta luokseni sinut haluan saada vaikka kaatuneena kalman kartanolta. Tuhosi on muutoin myöskin minun tuhoni!...

Pään kutrikiharaisen painoi tyttö uroon leveätä, rautaista rintaa vasten. Sen huumaavan tuoksun tunsi uros, sulki sulottaren rautaiseen syliinsä ja päästi hänet sitten kuten päästetään lintu rautahäkistä...

Rohkeana astui metsän villi mies sitten luolastansa täynnä itseluottamusta. Tällä kertaa kävi työhön, jonka veroista tuskin kerrotaan.

— — —

Kuinka kahakassa kävi?...

Kuinka se taisteltiin?... Siinä ei näkijänä ollut vieras silmä... Sanaa ei kenkään saattanut kartanoon... Ei tuulen mukanakaan retkueesta milloinkaan tietoa tuotu... Turhaan vuotti väki asemiehiänsä, sulhasmiestä, isäntäänsä, immyttä palaavaksi päivät ja yöt. Uumoivat viikotkin vielä ja vikkelinä juoksentelivat varpaillansa. Kuukaudetkin turhaan kuulosteltiin. Jopa kävivät etsimäänkin. Mutta kaikki turhaa. Luun sirua, ei puolinaista sanaa kussaan. Ken mitä kertoi, se keksittyä, korvan kulkupuhetta. Ei yksikään ollut nähnyt kunne joutui kosiosakki rautapaitoinensa, kavionkapseinensa, kussa korskuvan kopukan kantamus, kussa pöyhkeä röyherinta? Erämaa mykkeni. Salaperäisyys peitti sekä kätketyn avun että avuttomuuden, koston, että kaiken lopun... Peitossa uinui yhä eloon jäänyt otus, tahi makasi maassa alempana matalintakin mätästä... Toisinaan todistaja tapahtuman

näkee. Tästä ei jäänyt tietämään muut kuin yksi, Heikki. Ja se jolle hän tapauksesta niukalti kertoi, vaikeni.

Oliko se ollut noidan kosto julma?

Herran huovit olivat ämmän ottaneet ja tervaskantoon köyttivät. Pilkkehiä röykkiön pinoivat ympärille kärheviä, tuiki hajuavia ja sitten palamaan pistivät. Kuulunut oli kirkuva huuto:

— Hiisi ja piru huppuun ottakoon herrat ja huovit! Periköön paha kartanot ja rikkahat kerran! Nimi ja maine kirouksena kulkekoon ja synkkä yö sen suvun saakoon! Kiro kahleiden kytkijöille! Tuho piiskureille tulkoon. Hurtat omantunnon tuskiin hirttyköön! Taistelu orjan osapalan puolesta nouskoon ennen kuulumatoin. Lakkaamatta aamusta iltaan soikoon viattomien valitus korvissansa. Taistelu elämästä, taistelu kuolemasta taukoamaton!...

Kas, tämä taisto jatkuu... jatkuu...

— — —

Kertoja oli lopettanut kuulijain mielestä liian aikaisin. Tovin äänettömyyden jälkeen tiukkasivat:

— Palasiko uros?...

— Yksinkö jäi impi elämään?

— Kaikkiko kaatuivat?

Arvid viimeisteli:

— Sankari palasi, vaan ei omin voimin... Kolmen päivän kuluttua löysi Kaarina hänet henkihieverissä hietikolta. Miekan lävistämänä makasi mies kuolleiden keskellä, rautapaidan kyljen alla... Nyt kävi impi vuorostaan urhoa hoitamaan ja onnistuikin. Vuoden kuluttua oli mies entisissä voimissaan, mutta paljonkin entistä hiljaisempana ja vakaampana. Hänen silmistänsä loisti nyt leppeys ja kaino. Kuten siskoansa Kaarinaa kohteli. Sen jälkeen kävi työhön kuin karhu. Otuksia aina etsi. Jousi parvittain pyitä. Koppelot keltakenoset kokosi. Näädät kultarintaiset kotiin kantoi. Haki riistaa lakkaamatta. Samosi soilla. Kiiteli suksinensa karhun ajossa Kalevan kankahilla. Keihäinensä ketusti hirvet ja peurat. Nyt innoin kymmenkertaisin kulki kuin ennen. Ylön tulkitsema-

ton onni asui hänen askelissa ja ympärillänsä... Herkempi oli nyt korva, herkempi metsä, herkemmät olivat äänetkin. Kirkkahampi silmä salon kaukosineä. Linnut suviset laulelivat sulommin. Taivas korkeampi, kuulakampi. Pilvissä rusot kultaisemmat, ilmanpieluksilla päärmeet ihanammat. Vedet viitakoiden rantamilla vihertyivät vienoisemmin... Silmä etsi salista tästä viimeistelyä... Kuvana kaikista kauneimpana kukoisti Kaarina. Ehompana immyt nyt kuin koskaan ennen. Katse kertoi sen mitä ei sanoilla tulkita saata... Siitä huolimatta pysyi mies ujona... Aatostansa ääneen ilmaisematta, uskaltamatta. Katse arka raisun metsävohlan. Kas tämä käski enimmän immyttä etsimään urohon turvaa ja voimakkuutta... Jopa uskoi miehelle sanat. Lupauksen lausutun tahtoi täyttää. Sanat ennen aatellut puhkesivat itsestänsä. Yksin ja kahden saaren selänteellä havuhytissänsä puhkesi itkuun auttamattomaan immyt. Ilmaisun siitä sai sanoiksi:

— Etkö... etkö Heikki huolikaan?... Etkö tahdokaan rakastaa? Nyt sähköhti miehevä sydän. Heräsi unelmana ollut ajatus. Aatoksen alta vastasi:

— Tottakai minä rakastan...

Tyttö sanoi:

— Sitten jään ikipäiviksi tänne!...

— Likeni mies, omansa otti...

— — —

Vaiteliaisuutta...

Kukaan ei kysellyt mitään... Tuulen kaatama kuiva kuusinen karahka räiskyi oksineen nuotiossa. Sen molemmat päät kytivät kaukana, keskusta poikki palaneena. Aapo kohensi kekäleitä kasalle ja kokoili viimeisiä nuppuloita lähemmä liettä. Kipunat kirposivat ja räiskyivät uudelleen. Singahtelipa sinne ja tänne poukka mustalle maapermannolle. Tällä aikaa oli Oskari jo nukkunut istualleen. Poika kypertyi kiveä vastaan. Katarinakin silmiltänsä laukuili ja pää nuokahti hiljaa sairaan veikon olkapäälle... Hiljaisuuden vallitessa kysyi Arvid kuiskien Aapolta:

— Mitä ajattelet tästä loppujen lopuksi?...

— Tästä kohtalostammeko?... Siitä en ajattele yleensä mitään. Sen kun silmäin edessä kulloinkin näkee, rakentuu meille määrä ja pää...

— Mutta pakoa minä tarkoitan.

— Siihen en löydä vastausta... Valkoiset kumminkin joutuvat voittajiksi.

— Eipä siinä suinkaan epäilemistä.

— Turha taitaa olla vaiva varrota paluuta punaisilta?

— Turha...

Hetken perästä sanoi aatosalta:

— Oli se taistelu, jota ei oltu ennen nähty...

— Jaa se kirkon taisteluko?

— Se.

— Oli se.

— Kummallisesti se sinä säilyit.

— Enhän ilman sinua velikulta tässä olisi ja istuisi.

— Vähät siitä, mutta naarmuakaan et saanut nahkaasi.

— Mikä minut tuupersi, en vieläkään voi käsittää...

— Kuinkahan se oikein tapahtui?...

Aapo ei vastannut mitään, vaan käveli ovelle ja puikahti ulos. Vauhkona vainusi vaaraa joka taholle... Korkeat kelot kohisivat kunnaalla. Jäykkänä ja taipumattomana seisoi hongisto.

Onkalon asukkaat nukkuivat.

23.

AAMUN KOITTEELLA.

Kevään tuulet kuluttivat lumen.

Aikaisin paljastuivat saaren selänteet. Eteläinen rinne uhosi mustalta maalta... Arvid käveli sulaneella liepeellä mielellään. Iso mies hyppeli Oskarin kera kilpaa. Joskus taasen liidättelivät kiviä... Milloin pitivät iloja sai poikamaisuus vallan, kisailtiin ja kellittiin... Mutta milloin

mieli murheelle muuttui, silloin kovan kohtalon ajatus viilensi hetken ilon pulpahdukset.

Ukkovainaan majalle paloi usein mieli. Mutta tuolla notkelmassa asetti syvä lumi jyrkän esteen... Miettipä vaikka mitä keinoa tahansa, ei sitä jäljen jättämättä saattanut lähestyä edes lähimaillekaan.

Joka päivä tehtiin huomioita. Sulan siirtymistä pidettiin silmällä. Kumminkin eteen tulleet yökylmät siirsivät toiveitten toteutumista yhä tuonnemmaksi... Jos tänään oli ollut suojainen sää, saattoi pohjoinen puhuri sen jälkeen puhaltaa pari viikkoa. Uusi routa pureutui ja sinnitteli talven taittumatonta selkää, näytteli hampaitansa ja urisi kuin koira.

Tämä urina kuului yhtenään nälkäkuoleman rajoilla ja vilussa värjöilevien pakolaisten kasvojen edessä.

— — —

Viisi viikkoa oli kulunut tulopäivästä.

Keväinen sää alkoi joka tapauksessa voittaa. Järven selänteellä hohteli kohonnut teräksenharmaa pohjajää. Pilvisinä päivinä se paistoi mustana ja harkkoisena... Rantaporeet irtaantuivat. Kovasta ja väkivaltaisesta talven kahleiden kureesta vapautui vedenpinnan peite yhtäkkiä. Nyt se jäälakeus yleni kohoveden keralla melkoisen paljon yläpuolelle rantapiin rajaa. Nyt ei jalkamies enää uskaltanut jäälle. Kukaan ei ainakaan ilman riukuja keinotellut kelin kannalle. Tuntuipa tämä aika saarelaisista turvallisemmaltakin. Ulkoisia nuuskijoita tarvitsi tuskin pelätä. Valkoinen kyttä oli heidän saarella olemisestaan kukatiesi kokonaan vailla vihjaustakaan.

Kaukaa sydänsaloilta lentelivät teeriparvet aamuvarahina.

Sarastuksen sinisinä hetkinä viipottivat vieraisille Kalliosaaren kuuluville... Kuhertelevat lintulaumat kuhahtelivat lahden mustalle jäätikölle. Panivat siellä toimeen joka-aamuisia talvileikkejänsä. Jopa saapui metsojakin männistön mökäpuiden korkeimpiin, mukavimpiin oksiin. Laululintujen aikainen ryhmä varpusten ja rastaiden kanssa laajensi joka päivä suurenevaa kuoroansa. Pian

oli Tapiolan karja valtoimena valloittanut koko pienen maan. Täällä sijaitsi nyt luomakunnan salaperäinen, rauhoitettu paikka... Moni makea paisti saattoi siinä olla kädenottavalla. Mutta pyssyn ja petlin puutteessa ne pysyivät kielen koskemattomissa.

Eipä Aapo sitä leikkiä kumminkaan kauan toimettomana katsellut... Mietiskeli hetket isältä opittuja keinoja, metsänkävijän monia metkuja tuumiskeli. Kaikkein suurin vaikeus oli tässä tuumassa permilankojen puute. Jäällä tepastelivat siinä mustat motkot nokan edessä, punasilmät, kenokaulat, kaaripyrstöt kuhertelivat. Paidanvalkoista liepukkata näyttelivät. Tämä otuksien kiemailu sekä kiinnosti että harmitti. Poloinen Aapo tuli sairaaksi pelkästä tyytymättömyydestä. Ei voinut rakentaa rihmoja saaliin saamiseksi tuiki tukalaan tarpeeseen. Turhaa kokeilua kiertää vaatteesta purjettua punennaista. Turhaa lutsakkeen laitto. Eräs ajatus selveni kyllä miehelle kun muistuivat mieleen jouhet... Hevosten taljajouhista hän näet nyt punoi petlet. Pelit laittoi polkuloille ja ennen pitkää hämmästytti taitava Aapo toisia saaliillansa. Ensi aamun valjettua toi jo kolme otusta.

Sitä seuraavana yönä hän sitten punoi jokaisen jouhen paulapuihin.

Lisäksi vielä sipoi Katarina koppelon pyydystä varten hiussortuvan. Pitkän, pikimustan palmikkonsa avasi näet tyttö ja antoi Aapon ihmeeksi siitä uroholle osan sanoen:

— Tästä saadaan lipevin ja liukkain silmu noille otuksille.

— — —

Eräänä aamuna oli Aapo taasen pauloillansa järven jäällä.

Ennen sarastuksen suuta, päivänkoiton kehkeytymistä oli metsästäjä riukuja pitkin maalta käsin mennyt jäälle. Olihan ranta upotuksille altis.

Silloin lähestyi mannermaan rannalta tuolta rohina. Mustaa jään pintaa pitkin tuli sieltä joku. Aapon huo-

maamatta lähestyi ihminen. Edellänsä lykkäsi vaivatta venettä. Sen synnyttämää rahinaa saattoi tuskin kuulla, sillä liukuihan rauta-anturainen lipeästi kölin alla.

Aapo ei hoksannut tulijata. Polvillansa vain hääri ahkerasti ja laitteli pyydyksiänsä pimeän turvissa. Sillä pitihän joutua ennen parvien ennätystä, soitinpaikoillensa saapumista. Eikä Arvidin etsivä silmäkään saattanut tuota toista keksiä kun hän tuolla ylhäällä oli jäälle pälyillyt. Ehkäpä pimeys petti. Ehkä mustan pinnan peitto piti lymyssä salaista saapujaa. Mutta joka tapauksessa yllätti outo Aapon auttamattomasti. Pahanpäiväisesti säikäytti tulija toisen, sekä samalla itsensä. Muutaman sylen päässä katsoi kumpainenkin toinen toistaan. Kappaleen aikaa seistiin äänettä, tikahtamatta, kunnes Arvid kuuli Aapon karjahtavan:

— Kurppalako se siellä!?...

— Kurppalahan minä...

— Velikulta, tuletpas hieman varomattomasti, mutta oikealla aikaa kumminkin. Näet parhaat permoni ovat juuri menossa sulan suuhun. Veneesi on tässä tarpeen...

Tulija lykkäsi venettä lähemmäksi ja silloin jatkoi Aapo:

— Vasta eilen ne olin siihen asetellut, mutta tänään en pääse edes lähellekään... Mutta kukas sinut tänne tulemaan neuvoi?

Mitään ihmettelemättä tämä vastasi:

— Tulen lintulahtojen kanssa, kuten tuossa venheessä näet. Aluksen keskivaiheilla oli todellakin suuri kasa näreen keppejä ja halottuja kuusen pitkäoksaisia latvuksia. Kaksi osksaa oli kuhunkin jätetty karsimatta. Latvahuippuun oli sidottu suuri kimppu urpuisia koivun vitroja. Samoinhan oli Aaponkin petliseipäissä...

Tämän kohtauksen odottamaton yllätys ei ollut vaikuttamatta. Kaikesta huolimatta ei Aapo ilmaissut maalla olevia, ei maininnut heistä mitään, vaikka luottikin täydellisesti tervanpolttajaan.

Vanha mies kertoi kauheista ihmisjahdeista. Kumminkaan ei itse ollut tohtinut mennä selvää ottamaan.

Eipä hän tiennyt edes siitäkään, kuka oli voittajana sodasta selviytynyt...

Juuri tämä seikka epäilytti.

Hetken perästä asettivat he yhdessä ukon lintulahdot järven jäälle sinne ja tänne sointipaikoille... Sitten oli ukko liukunut hämäriin mistä oli tullutkin. Mutta Aapo kapusi varoen riukuja pitkin rantakivilöille.

24.

VERIKEVÄÄN LAULU TUHATJÄRVIEN MAASTA.

Ainoastaan rotkoissa asuivat enää lumiläiskät ja halla. Pohjoisilla pimennoilla tohotti kuitenkin itsepintaisuus talvena. Routa istui siellä sitkeästi pesissänsä. Talven vallan uskollisimmat jälkijoukkojen vartijat olivat yöpakkaset. Epätoivoisesti ne vielä kopertelivat lätäköitä ja lampia... Ajateltiin: kunhan saapuu keskikesä, niin kyllähän talven valta kokonaan murtuu. Herttainen elämä ilmenee silloin ympärilläsi...

Korpien kätköissä syvällä, rahkasammaleen alla poreili pysyvä pakkanen, ehkä ikuinen jää yllätti alimmaisena kauneimmaksi uskotun elämän.

Tämä Suomen liian aikainen kevät vainusi takatalvea... Vaikka leppeät tuulet leyhyttelivät ja idän aamuaurinko rusoili sätelevänä läntisille vuorille saakka, niin piili jossakin outo epäilys. Jopa heijastui rotkoihinkin kuuleana punahohtoisa valo ja lumien äskeinen sulaminen paisutteli purot. Riemuiten ryöppysivät vedet ja ahtaissa uomissaan lorisivat laaksoihin... Rannistot huuhtoutuivat poreiluihin. Pintapiit irtautuivat raudankovista kahleistansa. Mustanharmaa teräskansi hautoutui auringossa reikäiseksi, seulaiseksi sohjoksi... Länsi ja lounas ajoivat jätteet kasoihin, jotka tuhatpirstoina ja sirusina soittelivat jäähyväistänsä talven tuhosta... Kallioran-

noilla, tahi hietikoisilla paljakoilla hilisivät väsyneiden maininkien kantamat kuorot.

— — —

"Tuhatjärvien maassa" oli taasen kevät.

Ennen aina oli se ollut odotettu ja kaihottu aika. Ammoin oli se tuonut tullessaan tälle kansalle vapauden tunteen ja tuulahduksen. Nokisten korsujen kattojen ja kurkihirsien alla asuneet ihmiset astuivat silloin aina valoon ja aurinkoon... Riemuiten sykähti silloin jokaisen sydän ja tervehti päivän kultaista pyörää. Keskitaivaan korkeudessa asui ikuinen sini. Ja tuo suunnaton kuulaus määritteli sekä avaruutta että ihmismieltä. Lumo ja lempi heräsi maan matosessakin, puhumattakaan luomakunnan herrasta...

Mutta kuka riemuitsi tänä keväänä?

Kuka kaipasi suloisuutta, kauneutta ja kuka siitä unelmoi?... Ken tätä luonnon viehkeyttä vastaanotti?... Jakoihan luonto sitä täysin käsin ja sylin ympärilleen. Mutta orvoimmalta esti kaiken rikkaiden viha, sammumatoin viha, joka kukoisti kalman ruusukimppuina köyhimyksen kuolinpaareilla... Työkansan povilla matelivat kylminä valkoiset kyyt. Kihisevinä turmankielinä pistivät ja polttivat pois tuhansilta rakkaimmista rakkaimmat.

Silloin sammui toivo... Sammui elämä.

Vuosisatoja vuotellun vapauden kevään kaivatulle tilalle tuli kirous ja musta veljeismurha... Julmuus, raakuus, petomaisuus ja parku asuivat vapaan miehen pihtipielessä. Valkoinen veli toi valkoisen terrorin...

Mutta rikkaiden kodeissa reuhasi riemu!

Hekuma ja nautinnonhuumo hallitsivat siellä intohimoja... Rajaton rakkauden ja pyhyyden raiskaus olivat saaneet vallan.

Tunnista tuntiin odottivat ja istuivat mataloiden majojen itkeneet orvot ikkunalla vuottamassa isää palaavaksi... Siellä valvottiin yöt, vahdittiin päivät pääksytysten. Kotiveräjän tielle tuonne uskottiin tulevan...

Perheen turvaa ei tullut. Rakkahin viipyi muualla... Missä lie, toimilla tyystin tärkeillä... Eikä uskaltanut

äiti, vaikka aavistamaan alkoihin, riistää pienoisiltaan odotuksen himmenevää hiventä...

Viatoin pikkusydän sykki, uskoi ja uotti... Eivät aavistaneet orvot että tämän kevään heräävässä lintulehdossa laskettiin heille kallein veri vasta nousevalle nurmen nukalle...

— — —

Kuolema kurkisteli.

Talvellisten taisteluiden ajoilta paljastuivat hankien alta ammuttujen isien ruumiit. Kuusikoista, teiden vieremiltä, ojista, avannoiden ympäriltä, talvellisten vedenottopaikkain läheisyydestä kurkisteli kuolema... Kalman haju asui kalevaisella maaperällä. Korppien nokkimat ihmiskasvot irvistelivät kaikkialta vastaan. Kallojen kireät hampaat pureutuivat avoimilla poskilla. Murheen mainetta julistivat kuoleman ja koston tuomiokellot. Puhjenneen pihkalehvistön kohinassa kuihi näkymätön kuiskaaja:

— Katsokaa murhia... Katsokaa kauheuden töitä, joiden tekijät vielä elävät!...

Kevään tullenkaan eivät murhat olleet Suomessa lakanneet.

Taisteluaikaisen huumeen himoon liittyivät jälkiseuraukset. Salamurhaajan musta käsi teki työtään... Vieraan voimalla ja avulla teutaroi porvaristo... Tarpeekseen piti juopua... Viikkoja ja kuukausia lepäsi koston käsi työläisten tuomion uhkana. Ihmisistä vikisivät uskomattomat vaistot... Valkopaholainen kakisteli kiimaisena. Harakkana roikotteli nokassaan korpiin kamalia kantamuksiaan.*)

---

*) Tässä ohella on syytä viittailla muutamiin seikkoihin. Lahtarit itsekin säikähtivät tihutöidensä kauheutta ja koettivat, ja vieläkin yhä koettavat hämätä ja kaunistella jälkimaailmalta ja vierailta kansoilta pahoja tekojansa. Kohauttelivathan toki ulkomaalaisetkin lahtarit olkaansa moiselle ennenkuulumattomalle piiluamiselle. Häveten ja inholla ne kirjoittelivat "valkoisesta terrorista Suomessa 1918."

Ruotsinkielellä ja sittemmin ulkomaillakin ovat leviämisen toivossa lahtarit kyhänneet teoksen, jossa yritetään tuoda mahdollisimman räikeä kuva siitä: "Mitä punaiset ovat päiviltä pois ottaneet. Ei taisteluissa, mutta rintaman takana", sanotaan kirjassa "on väkivaltaisesti kuoleman seuras tuotettu isänmaan puolustajille: 193 maanviljelijää, 141 koululaista, 129 insinööriä, konttoristia, liikemiestä tahi pankkiiria, 66 työläistä, 43 nimismiestä,

Näin ei saisi kirjoittaa!

Pitäisi toki osata vaijeta. Pitäisi osata salata "kansallisen maineen ja kunnian vuoksi"... Pitäisi äänettömyydellä hyväksyä valkoinen vääryys jumalalliseksi laiksi ja esivallan ilmaukseksi pitäisi verityöt pimittää... Tahdottomaksi naudaksi pitäisi työläisen alistua... köyhien paariaisluokaksi, orjiksi, ei ihmisiksi...

Pitäisi lakata etsimästä totuutta, muutoin hukkuu!...

— — —

Ja köyhälistö hakattiin maahan ja masennettiin.

Aseen avulla se oli ehkäisty etsimästä totuutta... Verissään voitetut pakenivat korpiin ja erämaihin. Piilopirteille, maakuoppiin, vuorenluoliin ja rotkoihin lymysivät.

Verikevään laulu valmistui.

Saunalahden takaa, Pajavuoren alta se pusertui ilmoille

---

konstaapelia ja virkamiestä, 25 opettajaa ja pappia, 17 lääkäriä, apteekkaria ja naista y. m. sekä kymmenen merimiestä. Siis yhteensä 624.

Valkoisesta terrorista taasen kirjoitti tiistaina 25 p. helmikuuta 1919 pietarilainen "Vapaus", jossa käyttää apunaan tilastoihin vetoavia numeroita, m. m. ottamalla Suomen 500:sta pitäjästä vain seuraavat viisikymmentä: "Ei taisteluissa, eikä sen yhteydessä, mutta vasta viikkoja ja kuukausia jälkeen 'punakapinan' kukistumista, ottivat valkoiset väkivaltaisesti hengiltä seuraavissa paikoissa työläisiä: Riihimäki 600, Varkaus 450, Lahti 2,000, Forssa 400, Hanko 100, Jämsä 400, Vihti 300, Viipuri 4,000, Tampere 600, Hyvinkää 300, Lohja 200, Karhulan tehdas 76, Seinäjoki 70, Kokkola 100, Nurmijärvi 80, Kolho 600, Helsinki 400, Lammi 300, Turku 200, Lappee 600, Jokioinen 40, Pälkäne 17, Jokela 10, Karja 10, Asikkala 27, Tervoo 14, Käkisalmi 15, Kajaani 11, Kytäjärvi 10, Hirvensalmi 10, Lavia 10, Virolahti 10, Perkjärvi 39, Reitholli 20, Ätsäri 38, Jyväskylä 10, Korpilahti 30, Kemi 50, Eurajoki 14, Lieksa 48, Kiikain 10, Karisalmi 13, Voikkaa 114, Kymi 24, Huopalahti 45, Kokemäki 60. Yhteensä 10,000."

Lahtauksien sanotaan tapahtuneen "saksalaisilta saadulla luvalla." Tilastosta puuttuu 450 kuntaa, mutta jonmoisenkin käsityksen saa siitä, että valkoisen hallituksen virallisen tiedonannon mukaan otettiin punavankeja 80,000 vankileireihin, joissa *nälällä* tapettiin 15,000.

Yksistään Tammisaaressa 4/6—23/10 välisellä ajalla surmattiin 2,750 vankia. Yksityisiä, laskemattomia ilmiantoja sanoo mainittu lehti olevan valkosesta terrorista siihen asti ilmoitetun 163:lta eri paikkakunnalta.

Sangen kuvaavaa on m. m. Varkauden tehtaallakin toimeenpantu joukkotelotus. Se puhuu puolestaan sentähden, että aseissaan ei koko paikkakunnalla ollut kuin sata miestä, mutta siitä huolimatta tapettiin 450. Aseettomien murhaamista toimitettiin kokonaisen viikon aika.

Ylläolevien numeroiden perusteella, joitten todenperäisyyttä ei suinkaan saata epäillä, koska valkoiset niin ilmottavat, vei punainen terrori 624, kun taasen valkoinen terrori 30,000. Siis punaisten piti maksaa viisikymmenkertaisesti tästä verivekselistä. Eräs itävaltalainen upseeri kirjoittaa sattuvasti: "Jos Suomen porvariston täytyy maksaa viisikymmenkertaisesti, vaikkei korkojenkaan kanssa, niin heidän rotunsa ei mitenkään siihen riitä . . ."

VERIKEVÄÄN LAULU.

Pää pystyyn nainen ja mies
vaikka särjetty kotisi lies.
Ja hongiston kummuille käy,
siellä urhosi näyttäy.

Sinä äidin laulavan kuulet
kun hän soutaa kätkyttään,
tai tulen räiskeessä muuten
urhon jatkavan haastettaan.

Ja muistista silloin kirpoo
tuhannet sankariteot,
ja totuus henkihin virkoo
ja konnien tihutyöt.

Verikevään ankea aika,
vaino, sorto ja turvattomuus,
ja jälkehen jääneillä aina
palaa mielessä aika uus.

Eivät urhomme jää unhoon,
heidän työtään ei peitä yö.
Eivät hurtat jää siihen uskoon,
vaan kesken meillä on työ.

Tuhatrantain tienoolla teuhas
usulahtari, syöttiläs maan.
Isä töllin ja työn oli teuras,
uhrilunnaaksi äitikin saa.

Ja verisenä temmelsi tihu,
raasti armotta asujaa.
Täyttyi määrä, nousi sisu,
vihdoin köyhäkin ponnistaa.

Pian kankailla kalske ja huuto
ja taistelun tiimmellys soi.
Ja "Kalevan portailla luuto",
niinhän porvarit ilkamoi.

Ja Väinölän ahoilla parku,
savu tuprusi, tappara kaas.
Kotiriena iski ja karhu
sotasaralla — katsokaas.

Ja teotoonin koulusta parvi
lihamiestä ja Vöyriä myös;
Härmän iikat, kupeella sarvi
alkoi möyriä murhissa myös.

Hei apuun raatajaheimo,
vuosituhanten palaa työ.
Se ainoa tehokas keino,
millä murtaa sortajan yö.

Osa parhain kansasta kaatuu
ja juoksevat hurmeiset vuot.
Yhä uusia joukkoja saapuu,
vaan enemmän sortaja tuo.

Tätä maailman kansat katsoo,
rusoloistetta hankien maan.
Ja povet ne kuumeesti kohoo
vaan riennä ei auttamaan.

Niillä kullakin kädet täynnä;
oma sortaja sydäntä syö.
Ja vaikkakin halua näyttää,
niin kuitenkaan ei hetki lyö.

On taistelu omasta kohden
ja petturit jäytävät myös.
Ja itäinen aamun hohde
viel' sammuvi lännessä yöks.

Siksi ennen aamun koittoa
punaurhojen sammui lies,
vaan taistelu ilman voittoa
kumoukselle tuttu on tie.

Se painuu takaisin korpeen
ja tehtaitten raadantaan,
ja takoo ja nostavi jälleen
joukot uudelleen taistelemaan.

Siks' äidin laulavan kuulet
hänen soutaissa kätkyttään,
ja tulten räiskeessä tuulet
tuovat viestejä urhoiltaan.

Ja sankarit nuosevat uudet
ja valitsevat taistelun tien.
On tehtävät heillä suuret,
kunnes horna sortajan vie.

Verikevään muistot raskaat
heille uutta intoa luo.
Sorakuopista huutavat vainaat:
uusi päivä voiton tuo.

Siks' taistele, uhmaa ja iske
kunnes kirpoovat kahleesi nuo.
Älä vaivojas vaikerra, itke,
sulle taistelu voiton tuo.

Ja vaikka päiväs on harmaa
ja yö sitä synkempi lie,
niin se on ainakin varmaa
että taistelu voittoon vie.

Sen melskeen jo kuulet kaukaa;
sua kutsuu ja viittaa se luo.
Siksi älkäämme olko arkaa;
se viihtyä rintaamme suo.

25.

YKSINÄISYYDEN ILMESTYS.

Arvid ja yksinäisyys olivat ystäviä.

Useat yöt hän istui saaren kukkulalla. Hänen vartioiva katseensa harhaili harmaassa, yöllisessä ympäristössä. Hänen luonansa asusti kaihoisa ajatus enimmän aikaa. Kaukainen unelma elämää kangasteli hänelle. Toisinaan nousivat kuvat kauniina ja lupaavina, toisinaan synkkinä, sysimustana saavuttamattomuutena... Hänen elämän tiensä ojentui hänen jäljissänsä, monivaiheisena, varjoisana hongiston polkuna, minkä poikitse aniharvoin päivän kultainen pyörä pääsi paistamaan... Sitten saapui toki valoisampaa, avarampaa, mikä kumminkin peittyi pian uusiin, entistä synkempiin usviin.

Näin oli aina yksinäisyys ainoa lohduttaja.

Yksinäisyydessä hän kuunteli keväisen myrskyn kuohuvaa huminaa... Tyveninä iltoina kajahtelivat toki kaukaiset äänet. Salojen syvissä sumennoissa soinnahteli sulous... Sinisellä taivaalla lauloivat leivo ja kiuru... Sorsat saapuivat salmien suihin... Halki hämärän aamuavaruuden viillättivät villihanhien laumat... Pyhyys, puhtaus ja majesteetti, joutui joutsenparin mukana sinilaineiden selälle... Matkalla pohjolaan kuuluttivat kurjet ja kuovit lounaan leppeätä tuulta.

Ensi kertaa loiskahtelivat laineet taasen vapaina Kalliosaaren kaikilla äärillä... Ensi kertaa saattoi kulkea sinne minne itse halusi sulaneella selänteellä... Nyt eivät enää jäljet näkyneet lumella...

Arvid oli päättänyt pistäytyä ukon majalla... Mökkihän köhjötti tuolla saaren kainalossa, eteläpäässä, suojaisan kallion alla.

Yöt yleensä puuhattiin elinkipeneen etsinnässä. Mutta päivät oli visusti lepakkoina lymyttävä... Vartiovuorot olivat nyt kokonaan jääneet Arvidin yksinoikeudeksi kun toiset muualla puuhasivat...

Eräänä yökautena hän sitten astui sisälle matalaan majaan.

Huone oli pimeä. Kolea ja kylmä väristys puistatti menneitten muistojen mukana miestä. Selvänä piirtyivät esille talven tapahtumat, tuima yhteenotto... Muistui ukko mieleen... Muistui ukon kuolema ja Kassu... Hämärä maja kammoksutti muistoineen, sekä autiutti apeuden ja vaisun mielen.

Käsittämätön kammo asui mökin matalan laipion alla. Siinähän se oli koskemattomana ukon vuode. Huiskin haiskin tavarat tuolla... Tyynyssä saattoi näkyä syvennys. Vainajan pääntilan kuoppa ja kuolinvuode... Naulassa tuolla roikkui joitakin renttuja. Selvimpänä siinä näkyivät polvilta koukkuiset kalahousut. Reisimyksillä kiilteli kiinnikuivaneita suomuksia... Perkkauspuukko pysyi pistettynä siltäseltään seinänraossa, minne sen ukko itse oli asettanut... Pöydällä oli lähinnä lamppu ja tulitikkulaatikko... Kaikkialle oli laskeutunut tomu. Vahvana vaippana se peitti pintoja... Lattialle olivat unohtuneet vasara ja hohtimet. Vierellä joukko vääristyneitä rautanauloja. Ne olivat jätteitä aselaatikon avauksesta. Saman laatikon, jonka tyhjään uomaan ukko leposijansa löysi. Rajavaara oli armon tullen hänet täältä hakenut, kominkannen kiinni naulannut, ja vainajan puupalttoineen rekeen kantanut, sitten manan majoille taivalluttanut...

Uunin edessä tuolla ja täällä oli rasvaisia tappuroita ... ja...

Hänen katseensa kierteli hämärässä tupasessa. Yölliseen valoon tottunut silmä huomasi kohta kaikki kohdat.

Korvaan kuului kaksi kopahdusta, tuskin kuuluvaa, käsittämätöntä. Ulkoa, rantahaavikostako liikettä?... Se hämäsi syvän rauhan ja hiljaisuuden. Pihan sorainen polku rohahti... Kumahteli jämerä kunnas. Tasainen, arkaileva astunta läheni.

Kumminkaan ei enempää liikettä kuulunut. Kaikki vaikeni...

Arvid uskoi Oskarin ehkä siellä olleeksi. Kentiesi oli joku edennyt onkalosta ulos astumaan...

Mutta ei. Heillähän oli jokaisella tekemistä. Eikä sieltä sisältä tänne voinut tulla.

Mies vaipui taasen mietteisiinsä. Marttaansa muistelemaan uupui. Olihan tämä hänellä ajatuksissa alinomaa ollut asumassa. Kohtalokas murheen muisto ei häntä hetkeksikään jäänyt. Ei yksikään ennen eletty unelma joutunut unohduksiin. Milloin kiusasi ylenpalttisena, milloin ajatusten selkeyttä painosti... Nytkin palasi selittämätön hämäryys tässä yksinäisyydessä. Ei tosin synkkänä ja valottomana, vaan tällä kertaa hellänä ja rakastettavana tunnelmana...

Olivathan nämä hetket aniharvoja, vain virvoittavia onnettomassa elämässä. Viihtyihän hetkeksi epätoivoinen ajatus. Ikävyys kiisi pois unohdusten valoisille maailmoille.

Mutta askelten ääni uudistui.

Nyt ne kuuluivat portaissa...

— Katarina, ajatteli Arvid. Miehen askeleita ne eivät olleet... Ehkä ovat tulleet etsimään. Noin vain ei tahtonut näyttäytyä. Äkisti hypähti Arvid ylös ja pujahti riippuvien vaatteiden taakse.

Kuka astui sisään? Ei tämä ollut Katarina. Mieskö se oli vai nainen!? Nainen se oli, miehen tummassa takissa. Kynnyksellä seisoi. Askeleen otti, vaan ei astunut. Vaivutti jalan höyhenen hitaasti alas. Seisoi liikkumatta, hengittämättä outo... Kiinteästi vuodetta viisoi. Sitten uunin edustaa, lattiata, pelokkaasti katsoi pimeätä karsinata. Kuin henki, niin hän liikkui, kuin olisi ilmassa astunut. Jakkaralle itsensä johti, sitten kuului kuiskaus vieno kuin hengähdys:

— Äidin muisto... Äidin muisto... Suruni suurin ... Minulle ei missään lohtua löydy... Ei uskottua olentoa, ei ystävätä maailmassa... Veikot, siskot, kaikki... kaikki menneet ikipäiviksi pois... En kuulu oi... En kuulu millään sitehillä tähän maahan... Pois kaipaa mieli mulla päästä.

Pitkän hiljaisuuden jälkeen kuuli Arvid taasen:

— Tupaa tätä ikävöin aina nähdä... Ja kun saavuin

on autius kammoisa vastassani... Ukko, kultainen ukko. Pois on siellä vanhus. Muistosi suo mulle lohdun lempeän, sulohetken...

Hän huomasi pöydällä lampun, näki tikut... Useata tulitikun raapaisua seurasivat sinkoilevat kipeneet. Pian paloi tuli tuikkusessa... Tämän valossa hän katseli kirjahyllyä. Se oli pieni ja mustaksi tomuttunut kokoelma. Puukansiin ja nahkaan oli nidottu iso raamattu ylinnä. Tarkotuksellako hän nosti raskaan kirjan pöydälle? Sitä selaili sitten hetken. Lehtien välistä sieltä löysi kellastuneen, kokoonkäärityn paperin. Kuinka se olikaan taitoksistaan kulunut. Luvun merkkinäkö lie ollut kirjassa. Ajattelematta mitään piti paperia käsissään ja sai sen noin vain ilman muuta avoimeksi. Kellastunut, kulunut oli liuska, kellastunut kirjoituskin. Se laskeusi äänettä avoimelle kirjalle ja yksinäisyyden etsijän korvaan kuuluivat lukijan sanat:

— "Sillä meidän taistelumme ei ole taistelua lihaa ja verta vastaan, vaan hallituksia ja valtoja vastaan, tässä pimeydessä hallitsevia maailman valtiaita vastaan... pahuuden henkiolentoja vastaan..."

Katse kulki raamatun lehdeltä kellastuneelle paperille:

— "Kalliosaaren onkalossa, suuren paaden luona, vasemmalla seinässä, näet syvennyksen. Kielekkeen alle maahan on kätketty se kirottu, se katkeruus, mikä onnettomuutta sai aikaan... Jospa joskus palaat niin olkoon tämä tietonasi. Leppävirran asiapaperi — — —. (Tuhrautunut paikka.) Olen sitä säilyttänyt Pentin kometossa. Hävitä, jos niin tahdot. Sinähän sen sanoit kerran, kauan sitten olevan saastaista. Joka päivä sinua täällä Hiidenonkalossa odotan. Katseeni vartioipi siniselle järven selälle. Oi että pakoni on pitkä ja loppumatoin. Kirjoitan tätä perjantai-iltana, huhtikuun 3 päivä, verkon laskuajan jälkeen 1821.

"Sinua ijäti muisteleva Signe."

Tyhjyyden etsijä ei tämän luettuansa osannut sanoa mitään. Antoi paperin taittua takaisin laskoksille. Asetti

sen takaisin Biblian väliin. Käänsi sitten kirjan kiinni, nojasi kyynärpäähänsä ja jäi tuijottamaan himmeän lampun onnettomaan lieskaan... Pitkän ajan päästä vasta saneli taasen itsekseen:

— Mitä on siellä ollut?... Mitä tietäisi sammunut ihmisikä ja elämä? Ijäisen vaipan alla outo asustaa... Kuulumattomien huokausten aika se on ja ilmaus, kaipaus ja kyyneltulva tuntematon... Kaipausta, tuskaa vain ovat kulkijat saaneet kestää... Sitä ennen, samaa nytkin... Tulevaisuus tuoko toista? Pälkähänkö vaiko paremman on aika?... Ken on kerran nähnyt päivän, on myöskin näkevä yön... Ken elämään on astunut, se kuolemaan on käynyt. Onnen osapaloja on viskottu harvoille... Etuileminen, susien saalistamista on ollut tämä enemmän kuin ihmisten elämää.

Nainen nousi kumarasta asennostaan, astui oviseinälle uunin luo... Astiahyllyltä otti kuivaneen limpun. Katseli sitä hetken lampun valossa ja sanoi:

— Pylväistön leipätörppä... Tunnen sen... Vai tässä ne nyt ovat. Kaksi niitä oli... Vain toisen on vanhus kentiesi syömään kerinnyt...

Otti lampun outo, sen kanssa koppeliin astui. Raosta väikkyi reuhkan valo.

Arvid ajatteli kivettyneenä seistessään: Olenkohan ilmi unessa?... Kuinka voisin tästä päästä totuuteen?... Oi, että tämä uni kestäisi kauan... Unta tämän täytyy olla, ei täyttä totta.

Poloinen koetteli purra huuliansa... Mitä ihmettä, kipeätä niihin teki.

Mihinkään mystiikkaan ei hänellä milloinkaan ollut ollut taipumuksia. Ei ollut yliluonnollisia koskaan uskonut.

Mutta varmuus Martan kuolemasta oli hänellä päivän selvä. Se oli niin selvä kuin että hän itse seisoi tässä...

Mutta mitä puhui tämä ilmestys?... Ja vaikka hän koetti kuinka luonnollisiin käsityksiin sovittaa kaikkea sekä mahdollisuutta, että mahdottomuutta, niin toiseen

tulokseen ei hän siitä voinut tulla kuin että: Martta on kuollut!... Martta on kuollut!...

Öljytakin takaa katseli Arvid valoviirua lattialla. Astuako esiin? Ilmaistako kaiken?!... Mutta voipihan tämä kaunis uni silloin häipyä pois ja siinä sitten seisot ypö yksinäsi, pakolaisena, kalastajamajan henkipattona asukkaana.

Olento palasi takaisin tupaan, pysähtyi katselemaan tahraa lattialla, survotuita hiiliä, jotka uunista tuhkan mukana olivat pölynneet ja tuvan mustanneet...

Oli Arvidilla vaikeus pidättäytyä. Hän seisoi ja tärisi joka jäseneltänsä. Kylmä hiki virtaili kautta koko ruumiin. Ja hän päätti syöksyä esiin, sulkea olento syliinsä, tahi sitten...

Hänen olemuksensa ei kumminkaan ollut tahdonvoimalle alttiina. Täytyi katsoa noihin ihaniin, uskomattomiin, liidunvalkoisiin kasvoihin... Niissä oli ihmeellinen loittouden voima. Kuin kahlinnut olisi ilmestys ja erillään pysymään käskenyt... Kumminkin olivat piirteet laihtuneet. Ne olivat ilmeiset Martan piirteet, mutta näyttivät läpikuultavalta, marmoriin muovailtuilta.

Oi sitä onnea jota Arvid itsessään tunsi!... Sydän sykähteli valtavana, vuoroin ahdistavana. Hänen suonissansa virtaili toisinaan polttava tuli, toisinaan jäytävä jää... Riemuako tämä? Huimaavaa onnen ylhäisyyttä! Onnen huippujen ääretöntä liitelemistä. Ah, mikä pelko, mikä jyrkkyys ja jännitys jyrkänteen ulommaisella louhanteella... Päistikkaako tästä syöksyä alhoon ja onnettomuuteen, vaiko ijäiseen elinaikaiseen onneen?!...

Ulkoa kuului askeleita...

Pihan santainen kunnas kumisi... Mutta sisälle porstuaan ei astunut kukaan... Askeleet ohjautuivat, etenivät sivu mökin. Ylös liiterikuuselle kävivät. Kepaleiden ympäröimä puu kohjotti taukeana, tuskin kuulumattomana kohisi. Sellaisena se seisoi kuin se ukonkin eläessä siinä suvaitsi olla.

Kuului laulava hiljainen ääni:

Punaiset, punaiset...
joutukaa pois.
Aamu jo koittaa,
valkea kuolon
torvella soittaa.

Mies astui ulos kaihestansa... Tätä tuskin toinen huomasi vaikka katsoi... Tajusiko?... Tuskin, koska arkailematta otti askeleen ulos. Kuin varjo ukselle hiipi ja hävisi. Äänettä ulontui ovea sulkematta.

Arvid tahtoi seurata perässä, mutta kaikki oli liian myöhäistä. Ulkoa hän etsi sieltä ja täältä, mutta turhaan. Jokaisen kolkan katsoi. Juoksi rantaviitakoihin, kuunteli ja katsoi... Mutta missään ei mitään... Jostakin ehkä airon loiske kantausi lahdelta... Hän kuunteli ja kuunteli kumminkaan mitään muuta selittämättä kuin yölinnun laimeata uikutusta, joka arkana ja raisuna herätteli hänet unesta...

Arvid jäi kalliolle rantaman kivelle katsomaan kunnes havahtui. Eikä hän sen jälkeen ollut varma siitä oliko tämä unta, vaiko ajatusten äärimäinen yksinäisyyden ilmestys... Tosi se tuskin oli... pikemmin voimakkaan mielikuvain luomus.

Lakitta päin hän juoksi harjanteille mistä tahtoi mitä pikimmin pakoon päästä. Tavata toisia oli välttämättömyys järjelliselle ajatusten uudelleen alkamiselle. Epävarmana itsestään, ajatusten tasapainosta ja ylösalaisuudesta oli tässä kysymys. Aikomus oli hänellä aluksi luolaan astuessaan kertoa juuri sattuneet tapaukset. Mutta hän luopui heti aloilleen mitään virkkaamatta.

26.

SUNNUNTAIMETSÄSTÄJÄT.

Ennenkuin aamun ensimäinen sarastus nousi sunnuntaina, saapui vene saaren rannikolle.

Tämä oli paha enne pakolaisille, sillä Kurppalan venheeksi ei Aapo sitä omistanut... Eipä siinä auttanut muu

kuin jättää pyydykset kokemattomiksi ja peittyä nälkäisinä niin syvälle luolan kalliohalkeamiin kuin suinkin oli mahdollista.

Tuntia, puolta toista myöhemmin saapuivat varsinaiset "metsästäjät", kuten sopikin olettaa. Tähän asti oltiin osattu toki peittää jäljet onkaloon. Niitä ei hevin oivaltanut... Kuinka se sitten kävi päinsä oli hyvin epävarmaa... Olivathan jo kahdesti ihmiset yllättäneet heidät.

Ääni ja hälinä oli yhtäkkiä ylimmillään.

Juosten ja huutain asemiehet kilvottelivat. Naisia hyppeli veneistä maalle. "Punikkeja" metsästeltiin... Kivien kolot ja pensaikot etsittiin. Kymmenet naisten silmäparit katsoivat urhojen hyökkäilyä saaren joka suuntaan... Pitsihelmaiset mampsellit silkkisukkineen ja lyhyine kolttuineen kepsahtelivat kiveltä kivelle... Taivaansiniset auringon varjostimet oli niillä koholla. Kuultavine päärmeineen ja välkähtelivät.

Kaupunkilaisperhoset olivat lentäneet luontoon. Hienoston pikkaraiset kengät "kopeikkakorkoineen" kohosivat kevyesti. Kiemailijat keikistelivät kavaljeereille... Solakka herrasvartalo norjaili ja nöyrtyi katsomaan punikkeja pienimmästäkin kurpankolosesta... Kikatus ja teeskennelty nauru kiikkui ylinnä ja juopuneen remakoita hohotuksia. Suomalainen "suojelija" rekkasteli uudessa univormussaan. Kivääri, heittopommi ja puinen Mauseri-Mikko "puuloolassa" killuivat kupeilla. Iskupistin kädessä moni "sankari" teki käännöksiä Lottaparven keskellä tuolla kalliolla... Ja mikä tenhoisuus isänmaallisella sunnuntaiaamulla olikaan täällä saaren selänteellä, siintävän sinipinnan sylissä. Näiden nuorukaisten poskipäillä väreili isänmaallisuuden runebergilainen innostuksen puna.

Huolimatta innokkaista ponnistuksista osoittausivat etsinnät täällä tuloksettomiksi... Kumminkin piti saada jotakin mieltäylentävää. Sellaista ritarillista tuli panna aikaan. Mutta mistä saada siihen aihe?...

Huvittelijat nousivat ylemmälle ylängölle, mistä kaunein näköala avartui saaren kaikkiin suuntiin.

Laulettiin:

"Tuhanten rantain partahilla
heräjä armas synnyinmaa,
— — —"

Sitten kuului voimakas isänmaallinen puhe. Esittäjä oikein kädenviittauksilla osotti joka puolelle sinistä ulappaa, saaria ja salmia, niemiä ja lahdelmia. Korkealla innostuksella huusi:

— Katsokaa tuota maidontyventä vettä... Ryypättävä siinä edessänne laajenee ja lepää kuin lampaan rasva kynttiläkirnussa... Ja tiedättekö velikullat, mistä minä ensi vaikutukseni isänmaallisuuteen olen saanut?... Minä olen sen saanut savukeloolan kannesta!... Penikkana paitaressuna avasin meidän maantieveräjän kauppias Kymiläiselle, joka siitä hyvästä viskasi tämän tyhjän ikimuistoisen askin aivan omakseni. Sisällä siinä oli vain yksi paperossi. Sen kannessa oli ihan tällainen kuva kuin te tässä näette edessänne!... Siinäkin seisoi Suomi-neito kultaisine kiharoineen samallaisessa asennossa kuin te, minun hellät hempukkani siinä... Myöskin samallainen maisema, järviä, saaria ja lahdelmia. Ja sitten se värssy! "Oi maamme Suomi synnyinmaa..." Silloin minä poltin ensimäisen paperossin ijässäni ja luin sen säkeen. Ja mikä huumaus!?... Mikä huumaus veljet onkaan siitä pitäen sielussani ollut... Sentähden minä esitän tämän laulun laulamista juuri tässä paikassa...

Matkailijain kuoro laulaa loikotti ensimäisen värsyn, sekä lisäksi:

"Täs' auroin, miekoin, miettehin
isämme sotivat
— — —"

Säveleet sointuivat ja kantausivat kauaksi hiusviivana sulautuvan rannan sineen... Mutta lähempänä, aivan erään saaren takaa sousi salmelle venhe, joka kantoi kahta henkilöä. Tästäkös syntyi huikea meteli siinä paikassa:

— Punikkeja!... Ihan varmasti punikkeja!...

— Hei pojat!... Antakaapa saippuaa isännän silmiin!

— Peskääpä pojat kun on aika!

— Hantaaki!... Hantaaki!...

Eikä toista käskyä tarvittu. Kiväärit kohosivat. Kuulat piirsivät ja sirisivät peilinkirkasta päilyä. Venettä ammuttiin kaikin voimin ja kiihkeästi. Selvästi kuulat poukkoilivat paatin joka puolta. Pirraus kävi pitkin lahdessa aluksen ympärillä... Mutta pois painui paatti kaikessa rauhassa saaren suojaan, kuten sota-alukset aina tapaavat painua. Punikkien uskottiin karanneen läpi käsien. Eikä muuta kuin takaa-ajo kiivas ja kiihkoisa... Retkue solui saarelta pois entäpikaa ja niinpä enempi etsintä jäi sikseen juuri siitä, mistä sitä piileksijät pahimmin olivat pelänneet.

— — —

Kuinkas kävikään.

Viikkoa myöhemmin kävi samallainen jahti. Pitäjän isomahainen pappi jylisevällä kirkonkuulutuksella ja saarnalla kyntää jytisti seurakuntalaistensa sieluja. Pyhä innostus oli mennyt sisälle tähän mieheen ja valkoinen seurakunta tuli saada liikkeelle. Loppulauseissansa tämä sanoi sunnuntaisaarnassaan:

— Ja herra suojeluspäällikkö vastuullensa ottakoon rakkaan kaatrani kaitsemisen. Hengen, sielun ja ruumiin rauha olkoon tykynämme. Herra jumala on pannut valkoisen miehen vartijaksi uskotuillensa. Punaisen perkeleen elki tässä meillä on ollut sangen moninainen... Kumminkin taivaallinen sotasopa säihkyvin miekoin ratkoo munaskut ja selkäytimet. Pahan on poistuttava ja kuoleman karkoituttava... Lumivalkoinen taivaan karitsan karva olkoon merkkinä jumalallisella sekä isänmaallisella sotajoukolla... Vaviskoon kurja hökkeli pahan asuntona. Saatana on asettunut matalaan majaan ja ottanut köyhyyden kasvonaamarin... Sillä vikate käypi ovelta ovelle kuten ennen Israelissa!”

Ja saarnan kuultuansa köyhät vapisivat.

— — —

Seuraavalla viikolla oikean emälahdin ja jahdin jälkeen raportteerasi suojeluskunnan päämies "korkeimmille paikoille":

— Suurilla ponnistuksilla alue on lopultakin puhdas! Hengen ja omaisuuden rauha palautettu!...

27.

ERAKKOJEN VAIHEISTA.

Kauan olivat onkalon asujamet onnistuneet pysytellä piilossa.

Jos heidän jälillään oltiinkin, ei niistä kukaan varmuudella saanut selvää. Olihan Kurppalan tervanpolttajalla omia matkoja eräreissuilla halki ja poikki. Oli lintulahtoja ja katiskoita kaikilla rannoilla. Eipä sentähden voinut epäillä hänen Kalliosaarenkaan yöllisiä asenneitaan... Rohkea mies, kuletti pakolaisille henkipitimiksi yhtä ja toista mitä sinisen köyhä avustaja rutiköyhänä sota-aikana saattoi ajatella. Senpätähden sisältyikin apu yksinomaan suolarakeiden saantiin.

Vaikka tervanpolttajan piti lauantai-iltana pakolaisia tavata etäisellä saarella selkäveden toisessa päässä, oli yritys kuitenkin rauennut tyhjiin... Suojelijakätyrit näet liikkuivat ukon kintereillä ja vangitsivat hänet. Siten hävisi ukko teille tietämättömille...

Sen jälkeen seurasi saarella epämieluisa aika... Tuli kahtena peräkkäisenä päivänä etsinnöitä... Epäilys siitä, oliko Kurppalan täytynyt tunnustaa ja oliko häntä piinattu ja piesty siksi kunnes kaikki oli ilmi annettava, tahi oliko ukko kentiesi kestänyt koetuksen. Oliko hän vaiennut kuin hauta?

Tästä ukon vangitsemisesta sattumalta saadun tiedon vuoksi oltiin jokseenkin onnettomia... Ja että jotakin huhua heistä täytyi olla tiedossa, sen saattoi asettaa merkille monista seikoista. Tähystämistä ei voitu luolasta

poistumisen uhalla ollenkaan ylläpitää... Mutta etsinnöiden tämänkertainenkin tulos raukesi kumminkin tyhjiin.

— — —

Vesien auettua olivat elinkeinot paljonkin parantuneet.

Koetettiin kalaukkovainaan katiskoita. Niistä saatiin haukia. Pelkällä lihalla eläminen kauhistutti ja inhotti. Saattoi tulla arveluttavia vatsatauteja, joiden rääkkäyksessä uhrit saivat kieritellä ja huutaa tuntikauden jokaisen syönnin jälkeen. Mutta lihavarastokin käytettiin loppuun. Ainoana elinkipenenä se oli ollutkin... Eihän rospuuton aikana oltu kertaakaan uskallettu mennä maihin. Epäluulojen herääminen ja tuntemattomat syyt pakoittivat olemaan paikoillaan. Nuuskinnan matkaansaattaminen pysyi tuiki tietämättömyydessä. Ellei siinä olisi alotetta ollut, niin eihän tyhjältä näyttävästä saaresta pitänyt mitään vainuilemista oleman. Saattoi hyvinkin olla mahdollista että "suojelijain" sunnuntaimetsästely oli enemmän huvin ja urheilun kuin periaatteellisen tarkotuksen kannalta järjestetty. Täydellisesti ei tätä piileksijöille henkeä salpaavan ahtaissa oloissa ollut mahdollisuus punnita. Alinomainen jännityksen hehkuva hiilusta kuumensi ja korpesi. Kärsivät saivat tuntea sanomattomia tuskia... Aika-ajoittain vetäytyi jokainen heistä entistä ahtaampaan kalliohalkeamaan odotellen vapistuksella ilmitulemisen yllätystä.

Etsinnän edellisiltana kantoivat miehet ukon majalta löytyneen suolakalasaavin. Astia oli iso ja aivan täynnä suolattuja särkiä... Kurppala oli ennemmin kaikin mokomin kieltänyt majalle menemästä... Mitä mies sillä tarkotti ei tullut kenenkään ajatuksissa ratkaistuksi.

— — —

Kaiken sen jälkeen mitä mökissä tapahtui käveli Arvid kuin unissa... Paljon ei hän kiinnittänyt ympärillensä huomiota. Tapahtui mitä tahansa tahi oli tapahtumatta, se oli hänelle yhdentekevää. Synkkämielinen ja juro mielenlaatu voitti. Katarina tapasi Arvidin usein tällaisessa mielentilassa. Vartiovuoroillansa vietteli hän

ajat yksin istuskellen kunnaiden kivillä. Tuijotteli uneksuen tovit pitkätkin pääksytysten. Selkäveden yli oli katse aina samaan kaukaiseen kohtaan suunnattuna. Riutuvilla illanruskoilla kareili hänen katseensa kauemmin... Kentiesi etsi Katarina mielellään hänen seuraansa. Tuntuihan aijemmin varsin viihtyisältä oleskelu sivistyneen henkilön läheisyydessä... Mikä lie syynä, mutta mies mykkeni. Hän oli pikemminkin nyt synkkä ja sulkeutunut ihminen, pelkäsi ja kartteli kaikkia. Koskaan ei hän enää kertoilemaankaan antautunut, eikä ajatuksen vikkelyyttä viskannut. Muiden huviksi ei halkisanoja lausahtanut... Sentähden vaihtoivatkin muut hänestä katseita mietelmäänsä toki julki tuomatta.

Veli ja sisko haastoivat kaiken keskenään avomielisesti.

Katarina toi huomionsa Robertille julki seuraavaan tapaan:

— Hänestä voi näissä olosuhteissa kohta tulla arveluttava vastus. Perämies loikoili vuoteellansa kalpeana. Hän kuunteli, sitten pudisteli huolestuneena päätänsä ja tiedusti:

— Olisiko hänellä ollut suhteita kenties... Entisyys palaa yksinäisyydessä kirkkaampana kuin sitä on huomattu eläessä.

Katarina vastasi:

— En voi suinkaan sanoa. Toki Martasta jotakin tiedän. Hänestä piti mies paljon... Robert laskeusi takaisin vuoteelle mistä oli noussut ryntäille. Hän kuunteli tarkkaavaisena kaikkea sitä mitä Katarina nyt siskon suhteista arveli sekä tiesi. Oskarilta kuului jotakin kalakatiskalta. Pojalta oli näet mies vasta eilen leikin vuoksi kysynyt: "Uskoiko tämä, että kuolleet kummittelevat?" Hänenlaiseltaan mieheltä tällainen kuullostaa poikkeukselliselta. Ja sitäpaitsi uskon, ettei hän yhtenäkään yönä ole unta vuoteellansa ottanut. Ei hän myöskään ole levollisena pitkään aikaan enää istunut... Vaitiolon jälkeen sanoi Robert:

— Ei ole ollut, ei... Olen itse hänen huomannut

vuoteellaan paiskelehtivan ja valvovan kuin uneksuisi. Hän puhelee kuiskaillen ikäänkuin jonkun kanssa keskustelisi. Kerrankin kuulin hänen sanovan: "Ehkä jo tänä yönä saapuu!... Ehkä saapuu... Ehkä on jo saapunut." Niin hän sanoi. Tämän sanottuansa riensi hän luolasta ulos. Oskari sanoi hänen asustavan aina saaren eteläisellä suunnalla.

— Ja mitä tästä ajattelisimme?...

— Ehkä on poloinen nähnyt harhanäyn...

— Tahi mielikuvituksensa kiihkeydessä yhäkin käyskentelee järkyttävissä tapahtumissa...

— Mitään hyvää ei siitä suinkaan voida odottaa...

Siinä keskustelun kulkiessa saapui Oskari ulkoa hätäisenä ilmoittamaan:

— Rantahaavikon luona on vene!... Veneessä onkii mies...

— Ja sitten?

— Arvid kävelee vartiopaikallansa vallan rauhassa mitään miehestä tuolla tietämättä...

— Arvid vartiopaikalla mitään tietämättä!... Sitäkö sinä sanoit?

Kaikki kertasivat kysymyksen. Tämä tiedonanto hämmästytti. Sairas Robert sai selvimmän ajatuksen:

Nyt olemme kaikki ilmi... Ja minä olen päälle päätteeksi pakoon ja puolustukseen kykenemätön... Mene nyt hyvä Oskari ulos... Hiivi liki. Anna jollakin tavalla tietää... Kutsu hänet heti pois...

Katarinakin joutui yhteen matkaan. Ulkonahan valkenivat hänellä kuusikossa vasta pestyt pyykit. Kiireimmiten kaahi hän niitä talteen...

Mutta mitä ollakaan?

Onkimies oli itse nostanut uppinsa ylös ja tuuli kantoi alusta jo kaukana ulapalla... Kukatiesi... Hyvinkin taisi huomata kaihessa olevat puuhat.

— — —

Illalla sitten samana päivänä oli Katarinan ja Oskarin pakko viedä Aapolle apua, joka pelottomana oli alkanut

paikkailla kalaukko vainaan hinskaantuneita, lahonneita rysiä... Olihan liha kokonaan loppunut... Saavutetun suolaisen särjen nojissa elinvaatimukset kirkuivat liian kovaäänisesti. Särkisaavin tutkimisesta oli tullut ankara jano ja janoa seurasi juominen, mistä taasen vonkui suden nälkä ja kurisi joka suolen mutkassa. Paljon veden juominen heikensi sydämen toimintaa. Jalat, jotka muutoinkin olivat pitkät aikaa olleet pöhötyksissä, olivat toisilla haavoissa. Haavoja oli ilmaantunut sisäpuolelle poskiin ja huuliin. Liikunta oli tullut vaikeatakin vaikeammaksi.

Jäidenlähdön aikana, kovana myrsky-yönä oli vedessäolevista rysistäkin kaksi hävinnyt... Kolmas ja ainoa löydettiin lysmyisenä ja vanteet kappaleille katkenneina. Ennenkuin tästä vastoinkäymisestä oli taasen selviydytty vaati se ponnisteluja. Parselankain puutteessa purettiin kalaukkovainaan käpästä löydetty Saksan myllyn säkki. Kuteita ja loimia purkamalla oli saatu lankaa... Robert ahersi tässä toimessa. Purkaessansa lankoja keksi hän säkissä saksalaisia leimoja. Kirjoituksen suomensi ja sanoi, että siinä oli sisällä ollut ruiskuorijauhoa, Stettinissä jauhettua ja pakattua. Jauholaaduista selosti Robert luolan asujamille varsin huvittavassa muodossa, mikä enemmän kuului sadulta. Kuinka paljon nimittäin maailmansodan aikana Saksa jauhaa koivujauhoa ja selluloosalisäkkeitä leipään. Ja saksalaiset professorit eivät katso sen olevan ihmisruumiille vaaraksi. Vielä hän kertoi raatokärpästen siitoslaitoksista, minkä kautta voitiin saada rasvaa. Ja kuinka saksalaiset professorit valmistautuivat juurikään suurisuuntaiseen Englannin kansan kokonaisuudessaan murhaamiseen. Tuli kunnostaa valtava ilmalaivaeskadeeri kuormitettuna intialaisen ruton basilleilla, jotka lasketaan purkkimannien maahan purkitettuna. Mutta kun ne joutuvat maan pinnalle hajoavat ne miljooniin alkutekijöihin. Ranskaan tullaan samoin kylvämään kylliksi paljon mustansurman sikiöitä. Ja täten todistetaan vihollismaissa fyysillisen tuhon aikaansaamisen olevan varmimman ja tehoisamman. Pariisin viinitarhojen

maa, sekä Pohjanmeren "lammassaari" jäisivät täten saksalaiselle vapaaseen nautintoon ja käyttöön...

No miksi sitten ei aijetta ole toimeenpantu? Se on johtunut tuhmien pässinpäiden jarrutuksesta. He nimittäin ratsastavat "ihmisyydellä." Ja tämän taakse asettuneiden lukumäärä on näihin asti ollut enemmistönä.

— — —

Illalla saatettiin rysät veteen paitsi kentälle nostettua isointa ja rikkeintä. Tämän kimppuun olivat Katarina ja Oskari ryhtyneet.

Ja vaikka myrsky parhaillaan oli sateen kanssa yltymässä, houkutteli hauinkutuaika nälkäisiä ihmisiä moninverroin tähdelliseen ponnisteluun. Ulkoa aina uhkana olevasta vaarasta ei nyt myrskyllä ollut lukua. Saaren suojissa saattoi kalamies kokeilla. Tähysteleminenkin uskottiin huolettomasti hajamielisen Arvidin osalle. Ja lakitta päin tämä miesrukka harppi ja harhaili saarenselänteellä.

Kivikkorannoilla jo kuohuivat aallot.

Useat niistä vyöryivät vihaisina vaahtopäinä ja sinkosivat pirstaleiksi, kunnes tyrskien, hajanaisina ja huokaavina vuorotellen tasaantuivat rantaa vasten. Mutta kivikoille vyöryi uusi, korkeammalle entistänsä uusi ja taasen uusi laine ulapalta tänne toinen toisensa takaa-ajamana.

28.

ROBERT NORDESSEN.

Olosuhteiden tuskastuttamina, vaihtelun kaipuun halussa, elintarpeiden puutteen vuoksi kyti jokaisessa heistä yhä kovemmaksi virinnyt poispääsemisen toivo... Eihän tämä elämä näin voi jatkua... Ja vaikka mihin muualle hyvänsä, kunhan ei vain näin tarvitse asua kallioluolassa. Mikä pimeys, kosteus ja kylmyys!

Vaikein kaikista tässä oli ollut Robertin kohtalo.

Olihan hänen jalkansa kokonaan kuivettunut. Liikun-

tokyvytön mies hoidettavana ja ruokittavana. Mitä sitten jos muut vielä omin nokkinsa nojissa ryömiskelivätkin. Ja kuka olisi hennonut häntä tänne heittää?! Aapo jos olisi lähtenyt niin mitä olisi se merkinnyt toisille?

Sairas tästä tietoisena oli päivä päivältä tullut kalpeammaksi. Jopa oli menettänyt kokonaan ruokahalunsakin. Sydämen lyönti heikkeni tuntuvasti. Aika-ajottain kohosi kuume arveluttavasti. Ja vaikka oltiin yritetty keinoja lääkkeiden hankinnaksi, oli tämä yritys kokonaan joka kerta rauennut tyhjiin. Valvoen vuoteen äärellä vuodatti sisko monet kalliit kyyneleet.

— — —

Kirkkaana aurinkoisena aamuna aikaisin palasi Aapo ulkoa. Hän astui luolaan tapansa mukaan kalaraksin kanssa... Toiset nukkuivat vielä. Mutta mitä ihmettä... Robert makasi kasvot kellastuneina, nenä entistä terävämpänä, supisuorana kalliopaadellansa... Uskollinen hoitaja, joka oli kaiken yötä valvonut, uinui nyt tuossa sikeydessä veikon vierellä...

Kohtalon ratkaiseva käsi oli tässä vieraana käynyt.

Kauan ja äänettömänä katsoi Aapo tätä. Kärsimysten ja kivun uhri oli saanut rauhan... Vasta eilen hän muisti Robertin itsensä sanoneen:

— Meidän on tässä hankittava matkaan... itse kunkin. Emmehän kumminkaan näinkään yhdessä voi ylen kauan elellä... Te, toverit, soutakaa tuonne itäiselle rannalle ja etsikää pahaista polkua. Eentykää vapaille maille, missä on elämää ja siihen mahdollisuutta...

Sairaan silmissä oli asunut omituinen kiilto ja kosteus oli käynyt katteeksi tuikkavan terän. Tähän harvakseen lausuttuun ajatukseen ei kenkään ollut lisännyt mitään. Jokaisen ajatusaitta oli ollut köyhä, tyhjä.

— — —

Iltapäivällä etsi Aapo liiterikuusen luota pahaisen lapion. Varsi oli siitä käyttämättömyydessä ulkosalla taivastunut. Terän oli ruskea ruoste purrut... Tällä lapiolla kaivoivat pakolaiset vuoron perään soraisen kallion halkeamaan miehen mittaisen matalan haudan... Sinne las-

kettiin sanattomasti rakas Robert... Katarina vuodatti sisarkyyneleet kuumat ja vuolaat.

Pieni piileksijäin parvi oli taaskin antanut uhrin lisää. Valkoisen hukan purennasta peri kalvava kuolema osansa... Pääkallomyllärien kurkkuun viskattiin vaatimatoin ja pienoinen nuppi.

Mutta kun kaikki oli valmista, hakkasi Arvid halkeaman kiviseinään kummun kohdalle sanat:

Tää maa on äitisi valkoinen,
sitä kuumana kaihosit noin.
Tää maa on musta ja lausumaton,
ei unelmies' koillinen koi...
Kätky santainen, yö peitteinen,
ikimustoinen, ei armainen.

Eihän tämä nuori mies milloinkaan ollut unohtanut isänmaata.

Lapsuuskevään tulipunerva aamu kangasteli lakkaamatta. Tavat vieraat eivät voineet riistää pois henkistä perintöä. Pohjolassa kumotti koillinen koi. Vuosikymmenten takaa vuotteli turhaan odottava äiti, kotitanhut ja muistojen tanner... Ja kun se päivä vihdoin oli koittanut tulikin vastaan pettymysten ja yksilöpyyteiden vihan valkea. Uskotun isänmaan asemasta kohosi raakuuden ja intohimon onneton kukka. Täällä hän kohtasi yhtäaikaa ryöstäjän sekä ryöstetyn. Näki myrkyllisen kamppauksen ja kauhun. Oikeuden edestä taisteluun asettuneita ajettiin otuksina ja raadeltiin. Tilaa oli heille tuskin soran alla kovan kamaran halkeamassa kallionkupeen luona...

Niin lohdutoin oli poloiselle maan kylmä povi.

29.

SAUNALAHDEN RANNALLA.

Silloin kun Suomen vallankumouspalot loimusivat, saapui siitä voimakas ja kiihkeä kutsu Saunalahden sopukkaan saakka.

Tämä kutsu vei Konstan mukanaan. Veipä vallankumous vielä koko kulmakunnan nuoret miehet, vei monet metsänkävijät mainiot. Rintamille käytiin karskisti kohti kohtalokkaita taisteluita ja tuoksinaa. Ja ryske ja humina kuuluikin kohta kahakoista Kontukorpeen saakka. Ja jopa sitten kerran Kiiskilän töllin tanhuillakin tapeltiin. Tapeltiin tuima temmellys tuholaista vastaan tuliaisottelussa...

Tämän temmellyksen jälkeen oli ennenmainittuna yönä Konsta viimeisen ja ainoan kerran rampana ja haavoissansa hiihtänyt kotikartanolle. Kuinka silloin tuollaisen kuutamoisen pakkasyön muistoissa säilytämme. Hajanpirstaleina mökki ja maja. Ikkunat ja ovet silvottuina säpäleiksi. Tantereella temmellyksen moninainen merkki ja maine... Kuinka sitten kaiken jälkeen savuttuneen uksen otsan alatse uros astui saunaan. Siellä oli toki pimeässä korsussa vielä Henna, sekä vanhus vakaa ja vapisematoin harmaissansa...

Tämän sodan varhaisajan metelin ja myrskyn jälkeen tuli tölliin takaisin erämaan rauha... Mutta monet ajat kaikuili vanhukselle korvissa kohina ja pauke Pajavuoren kiviseinäisestä jyrkänteestä... Kuolemankulon humina karkasi korpeen, samosi sieltä ylös ylängöille ja sammui vaarojen taakse...

Tämän erän perästä ei Konsta ollut kotona.

Harvoin sitä Hennakaan saattoi aloillansa olla... Yhdessäolo katkesi ja kaikkoni... Rakkaudelle, kaihoille ja kyynelille oli tässä tilaa kaikkein vähimmän. Nyt elettiin aikaa jonka moista ei oltu ennen nähty... Inhimilliset ominaisuudet ja arvot astuivat itse kussakin uusina muotoina esiin. Ilmilieskaan syttyi jalous sydämessä. Tahto tehdä jotakin hyvää valtasi sydämet. Riemullinen läikähteli lieska siitä, että meitä odotti edessä jokin sanomattoman suuri ja tajuamatoin. Mittaamattomia kärsimyksiäkin saatettiin kestää hymyillen ja tyyneydellä. Ihmiset asettuivat kukin odottamaan kohtalon käden kosketusta. Kaiken katoavaisen kuilu ammotti ja sen äärimäisellä äärellä saatettiin käydä vallan varomatta. Ihmiselä-

män olemassaolon lopun ja alun kanssa oli yhdentekevää. Povet hehkuilivat vallan uutta, vallan yli kaiken arkiaatosten ja murehien... Matalat asiat saivat jäädä syrjään. Näyttipä tässä roihussa kaikkinainen kuona palavan puhtaaksi. Ja että puhdas, kultainen ihminen vapautuu yksilöpyyteidensä katalista kahleista... Henkisten hiillustain hehkut kuvastuivat nuorison katseissa. Se kajosti povilta poskipäille. Salamat tulivat silmiin... Innostus hehkui otsilla ja tykytti ohimoilla.

— — —

Alkuaikoina, ensimäisen eron jälkeen ajatteli Henna alinomaa lähteä Konstan mukaan... Mutta Kiiskilän tölli oli kumminkin rakas. Se oli ainoa kohta tässä onnettomuudessa missä viihtyi. Polut ja pielukset pyysivät häntä jäämään. Eläimet toki tarvitsivat askartajansa... Ja vaikka vanhus tiesi tässä hoivaa tarvittavan, kehoitteli hän tapansa taukeeseen toviin:

— Te nuoret..., aika ja aate kutsuu teitä. Koetan tulla toimeen turvattanne.

Henna itsekin kaihosi ajoittain pois.

Yksin piti ikävissä istuskella ja tuijotella ulos ikkunasta iltahämärät tielle päin. Aatteen ja maineen sankaria hän odotteli sieltä saapuvaksi.

Seurasi sitten aika että hänet vietiin väkivalloin pois.

Kuukausien kuluessa teki vankileirin elämä hänestä toisen ihmisen. Ja nyt kun hän taasen tässä vapaana vietteli aikaansa, ei hän enää uinaillut esi-isänmaallista unta, minkä lumoissa oli tähän maahan saapunut. Ei hän enää uskonut siihen kuviteltuun taikavoimaan, mikä kiehtoeli ja loihtieli tämän maan osakkaiden omistajilla. Hänen tajunsa tavotteli lopuksi lepoa ja rauhaa...

Hänestä riitti jo Kalevan kankahilla eläminen ja asuminen. Tämä "onnellisuus" oli tullut kuoleman varjon maaksi. Valkoisen ja verisen Suomen saaristoissa kiiriskelivät nyt kalman karjut paljon kiihkeämmin kuin ennen. Paljon kiihkeämmin halasi hän nyt sen vuoksi pois. Heimohuumeiden henkevyys hupeni tyyten...

Yksi ajatus piti hentoa elämäntoivetta vireessä.

Salainen toive oli hänessä kätkeytynyt sysimustan surun alle sydämeen... Hän uskoi Konstan elävän... Aikaa voittaen alkoi hänen uskonsa tyyten horjua. Synkkämielisyyden sijaan muutti epätoivo... Epätoivo käski tekoihin joita ei saanut harkita... Salaiset toiveet eivät enää palanneet sydämeen, ne asuivat syksyn mailla. Iloisuus pysyi poissa. Toivottomuus asusti koleissa kuolinliinoissansa. Ystäväksi asettui yksinäisyys. Siellä ehtyilivät iskut sykkivän sydämen. Siellä pikemmin sammui polttava lieska kyynelten kosteuteen.

— — —

Eräänä kesäiltana oli taivas pilvessä.

Kosteus norahteli ikkunoissa. Yön tullen lepäili Henna aitassansa puhtoisella vuoteellansa. Unta ei tullut. Korvissa kuului kattotuohusten tasainen rapina. Ja kun hienoinen sade sitten lakkasi, niin tuntuipa siltä kuin hänen sydämensäkin seisahtuisi sykkimästä... Silloin karkasi Henna ylös vuoteeltansa ja häipyi syyskesän yön hämärään.

Mutta vanhus imi verkkaan pirtissänsä piippua. Hänkin valvoi huokaillen... Hän oli miniänsä unettomuuden usein kuullut öisin... Nyt hän kuuli viiltävän haikean valituksen kuin uneen häipyneen. Siksi hänkin riensi ulos selvän saadakseen...

Mutta uikutukseen ratkennut suru ei saanut laantumusta. Pellon piennarta pitkin tuonne asteli yksinäinen elämä... Valituksin eteni nuori nainen niinkuin haavoitettu otus... Ukko ei voinut pelastuksen eikä lohdun sanaa keksiä. Huoahtaen ja päätänsä puistellen hän palasi takaisin tupaan rahillensa.

Kaiken kukkuraksi tuotiin muutaman päivän perästä Kaskurilta sanoma. Kiiskilään kurotti murheen katkera kukko. Paljon parempi jos ei tätä sanaa ikinä olisi saatettu perille. Emäntä itse luki esiliinallaan pitäen tamperelaista vitivalkeata sanomalehteä. Luki palstamäärin kaatunehista, tämän paikan kuollehista. Luki "otuksista", jotka piirityksessä pääsivät pakoon, mutta pian sitten sai-

vat saman tuomion Lahdessa. "Pahantekijöille" oli maksettu ansiosta...

Lopuksi kirjoitus päättyi: "Katso herra on vanhurskas... Ja kumminkin, kuinka paljon hän kärsi ennenkuin synnin tekemiselle asetti esteen. Mutta kun he eivät jumalan puoleen hädässänsä kääntyneet, jätti herra heidät yksin. Korvaansa ei ylhäinen kallistanut avunhuudoille, sillä kahdestoista hetki oli jo lyönyt. Ovi pysyi suljettuna."

Luettelosta kävi sitten selville kymmenittäin paikallisten punakaartin miesten kohtaloita. Tuttujen nimien joukossa luettiin Konsta Kiiskiläkin. Suku ja syntymävuosi. Ja että hän oli ollut: "Suuri ryöväri ja konna. Murhamies ja itsepäinen kansanvillitsijä." Tuomittu ammuttavaksi ja heti tullut teloitetuksi. Luettelon rinnalla sanottiin toisella puolen: "Järkevin ja viisain aines (sosialidemokratista) työväestöä on osoittautunut erinomaisen avuliaaksi valtiolliselle poliisille. Vallan vaikea olisikaan muutoin ollut kaikkien rikosten ylös etsiminen ja ilmisaaminen. Sen tähden tämä olkoon iloinen ilmiö siitä, että rakkaan isänmaamme parhaat työläiset tahtovat torjua pois päältään historiallisen häpeän ja saastan (!). Ovathan ryöväreiksi remahtaneet bolshevikien roskajoukot meilläkin aikaansaaneet ennen kuulumattoman kapinan. 'Kansanjohtajia!'... 'Juutalaisten kuninkaita!'... 'Vapahtajia!'... 'Hallelujaa seuran jäseniä' kai uskoivat olevansa. Herra paratkoon ja armahtakoon heitä!"

Hennalta vaipuivat kädet helmaan. Ne eivät voineet kannattaa tätä valkoisen suden aamuulvahdusta. Ja kuinka monta lahtarien lehteä olikaan ulvonut samoin?!... Valkoiset sudet ulvoivat tyydytyksellä, riemullisina ja kylläisinä. Ne olivat yhdestä luusta ja yhdestä suusta. Kelpasihan sitä lipoa karvaisia hukanhuuliansa.

Rauhallisena kesti Henna tämän verisen ja väärän syytöksen. Hänhän tiesi, että Konsta ei ollut murhamies, ryöväri eikä roskajoukon johtaja. Tyynesti ja selkeästi asettuivat ajatukset myrkylliseen vastarintaan.

Ja niinpä sanantuoja saikin vastoin odotustansa pois-

tua Kiiskilästä vähemmän kohteliaalla osanotolla. Lohdutuksen ilmaista anelua ei kaivattu.

— — —

Navettatyön ja lypsyn jälkeen pukeutui Henna vielä samana iltana mustiin... Vaarin vakaaseen tiedusteluun hän vastasi vain verkkovedelle lähtevänsä... Ja vaikka vanha Antti jotakin mainitsi veden lämpöisyydestä, ei toinen sitä kuullut. Ulos työntyi vain mitään vastaamatta.

Salmisaaren kallion alle meloi nainen ruuhellansa. Ja kun oli päässyt yli ulapan, nosti hän airon vedestä ja antoi aluksen itse liukua hitaasti kaislikon ja sitten kortteikon läpi rantaruohostoon.

Sanattomana, liikahtamatta, tuntikausia tuijotteli hän mustan kallion kaihtamaan vedenvarjoon. Hänen ajatuspiirinsä himmentyivät. Hetki hetkeltä ympäröitsi hänen aatostansa yksi ainoa asia. Mustimmankin surun alta, hänen syvimmästä sielunsa kätköstä oli sammutettu kaikista salaisinkin toivon kuulakka kipinä... Tästä elämästään ei hän löytänyt minkäänlaista poispääsyä. Kaikki säikeet kutoutuivat kadotetun Konstan uudelleen ilmestymiseen. Vaikkapa se olisi ollut kaikki mielikuvituksen romantiikkaa, kun sitä vain ei olisi noin julkeasti häneltä riistetty...

Mutta sitäkään ei vain sallittu. Rohkeittenkaan ajatelmien rakentelu ei enää alkanut käydä päinsä. Mieli masentui täysin... Ennen oli suru aina purkautunut kuumina ja vuolaina kyynelinä. Tasaisesti juoksivat silmistä vedet. Ei koskaan tuskaisina ja nyyhkyttävinä... Mutta nyt ei niitä tullut. Ei vettynyt silmä... Aatos valui vain vaikeasti ja hitaasti niinkuin kohmettunut lyijy. Koko ajatusten summa vääntyi yhteen ja samaan kaltevaan suuntaan. Ja kun kärsimysten valinkauha oli kukkuroillaan ja täpärälle kallistettu putosi se mustaan pohjattomuuteen.

Katsettakaan kääntämättä toimivat naisen kädet.

Hiljaa työntyi ruuhi tuonne jyrkänteen alle. Kalliokärjen mustaan varjoon kaipasi hän paikalle missä hän oli kerran Konstan kanssa ongella istunut, siihen missä

oli syvin kohta ja missä kaikkein synkin varjo asusti... Siinä oli hän kerran tarkoin kuunnellut kaukaista kertomusta. Sen mukaan oli tällä kohdalla teräspaitainen, ylväs Fleming-herran ritari ammoin suistunut alas vuorelta.

Jo ulontui alus tuon kammoisan ja kolkon kertomuksen tapahtumapaikalle.

Yhtäkkiä nousi musta varjo aluksesta. Se nousi soutulaudalle seisomaan. Tovin tuumi, jopa toisen. Kädet ojentuivat ylös kuin olisi ollut aikomus uimaan sukeltautua. Naisen ääni kuului yksinäisessä yössä ja sanat vastasivat takaisin vuoren seinämästä:

— Luokses armahin!... Mun sallios kuolemassa... vaikka en elossa ja taistelossa sua seurata saanut... Saat kätkeä, syvyys, kohtaloni... Taakan ja tuomion valkoinen vastatkoon... Se olkoon voittajan vaimee, musta muisto tästä... Hurtta, joka otti häneltä hengen, otti sen myöskin minulta.

Väipähti varjo... Alas katosi aaltoihin ihminen. Soutajatta solui ruuhi viime ponnahduksen paikalta...

30.

ÖINEN TAPAHTUMA.

Ruohikon takana rannalla seisoi ihminen.

Hän oli hiiviskelijä yön pimeydessä. Kuin villin metsänotuksen oli hänellä ulkomuoto ja takkuinen karva oli niin kasvoilla kuin tukkakin... Erämaassa uumaili täälläkin oma salaperäisyytensä. Piileskeli peikko, joka ei saanut sietää kenenkään katsetta, ei ilmestyä päivän valossa... Hänen tuli hiiviskellä näkymättömissä. Aamun ja illan hämärässä väistyili vaaran alta ja edestä. Kuin varjon tuli hänen asua, hävitä ja ilmestyä yön siipien suojassa, muutoin olisi tullut otuksena ammutuksi...

Sen tähden olivat henkipaton silmät ja korvat kehittyneet erinomaisen tarkoiksi ja teräviksi. Hänelle kasvoi koirankuonolaisen vaisto, jonka kulttuuri "vapaalta" ih-

miseltä oli typistänyt. Taukoamaton hiljaisuus kehitti herkkäkuuloisuutta. Tuulien suhina, puiden humina, laineiden loiske, tahi kaikuvan korven erilaiset äänet nostivat hänen kasvoilleen tyytyväisyyden ilmeen. Mutta ihmisääni ja pauke, astunta ja tömy saivat hänet jähmettymään kauhusta...

Mistä kuuluivatkaan erakon korvaan noin lausutut sanat?!...

Kallion päälle sinne saattoi tuskin tapahtumaa nähdä. Mutta limikon latvain yli se kumminkin yhtäkaikki selventyi. Yhtäkkiä hypähti hän ja juoksi pitkillä loikkauksilla sinne salmen monimutkaista kalliorannikkoa, josta keksi tämän havainnon. Ja kun hän saapui siihen, mistä ruuhi loittoni ja ulontui yksin tuonne aaltoloille syöksyi hän veteen kadonnutta etsimään. Pian saattoi kajastavan kalvon keskellä nähdä ihmisen pään nopeasti etenevän. Uimari saapui oivasti ruuhelle, mikä keinuili mustan kallion alla ulapalla. Aluksesta hän tähyili aavistamaansa kadonnutta kaikkialta... Ja mitä ihmettä!... Valkoinen käsi kohoutui varsin lähellä tuolla. Hitaasti kohosi, hitaasti taasen takaisin vajosi enempää enää nousematta. Silloin syöksyi pelastaja päättävästi päistikkaa syvyyteen kadonneen käden jäljessä...

Oli hiljaista. Loiskahtaneet laineet asettuivat. Mainingit etenivät ja tyventyivät, keinuttivat korteikon kaartamaa rannikon ranssia ja ruohostoa... Öinen henkäys puhalsi lehvespensaikoissa. Ruuhen laita loiskutteli laitalaineita ja alus kantausi kauas sivuun... Mutta silloinpas nousi kuin nousikin ahtolasta ylös miehen pää. Ja kuin koira, joka raastaa saalista hampaissansa ui mieskin voimakkaasti maata kohden.

Puoliksi alaston erakko nousi maalle.

Pelastetun asetti pengermälle. Huohotti täysin keuhkoin haletakseen. Puoliksi taintuneena kakoi, oksensi ja aivasteli. Olihan se urhous vähällä vaivuttaa hänetkin ainiaaksi... Mutta kun hän oli toipunut, alkoi hän pian, taidokkaasti ja asiantuntemuksella hukuttautunutta tekohengityksellä henkiin virotella.

Henna oli ja pysyi kokonaan hengettömänä.

Kesti tiiman ja toisenkin, mutta mies jatkoi herkeämättä ja sitä innokkaammin pelastustyötä. Jo pulpahtivat pyseet suusta... Se oli merkkinä hengen palaamisesta... Kummallinen pelastaja aikoi viedä saaliinsa kalliokielekkeen alle, mutta muutti sitten suunnitelmansa, läksi kantamaan sitä läpi metsien ja saapui maatuneelle ladolle. Täällä pimeässä oli lehdesvuode heinäpeitteineen. Hökkelin edessä oli hiilusta, josta päättäen tämä korsa tässä tiheikössä saattoi olla jonkinlainen erakon asunto.

— — —

Henkipatto hiipi pois.

Henna pyristeli, hengitti lyhyesti ja kauan, sitten raskaasti ja pitkään... Hänelle palautui tajunta. Hän saattoi sekä kuulla että nähdä. Mutta hänen ympärillänsä oli pimeätä. Lehdet kahisivat, metsä humisi ja huokaili. Toisinaan rapisivat puista putoilevat pisarat katolle ja tuohuksiin...

Henna ajatteli olevansa aitassansa. Kiiskilässä kuleksivat hänen aatoksensa... Mutta sitten hän yhtäkkiä muisti jotakin kauheata. Hän muisti lähteneensä jonnekin. Muisti mustan pukunsa. Muisti pukeutumisen, muisti ukon kysymyksen... Muisti sitten matkansa ja aluksessa olemisen... Nyt ei hän enää uskaltanut ajatella. Hänen sormensa hapuilivat peitettä. Se oli heinäinen. Hän aatosti:

— Varmaankin lepään tuonelassa. Täällä järven pohjallako sitten vuoteeni on?...

Sitten kului kauan aikaa... Se oli Hennasta määräämätön ajanjakso. Askeleet kuuluivat hiljaiset ja hiiviskelevät. Tajunta heräsi jälleen. Jonkinlaisessa hämärässä loisteessa katseli hän edessään kauheasti parroittunutta miestä. Pelottomasti lausui hän raukeasti ja silmät suljettuina:

— Onko tämä kuolema?...

— Ei kuolema, vaan elämä...

Henna käsitti tarkoituksen olevan henkimaailmasta ja vaikeni, kunnes uskalsi:

— Kuolema tämä on... Tuonela...

— Elämä tämä on... Olette pelastettu.

Ja kun mies tarjosi lämmintä juomaa otti Henna ja joi, virkistyi vieläkin enemmän ja tiedusti sitten:

— Missä minä sitten olen?...

— Turvassa ja onnellisesti pelastunut... Metsäihmisen, henkipaton vieraana olette...

— Ihminenkö te sitten?...

— Ihminen olen, vaikka höyhenistä ette lintua tunne. Pelastin teidät vastikään tuolta lahdelta...

— Se ei voi olla mahdollista!... Aaltojen alta... syvyydestä... Se ei voi olla mahdollista. Hän muisti siinä samassa missä Konsta kertoi olleen Hiidenkirnun ja että siellä pohjalla seisoo rautainen ritari, mies kypäripäinen, kiiltolakki... Mihin Konsta sitten joutui?... Vastahan ruuhessa yksissä soutelimme...

Henna sai hysteerisen vilunväristyksen. Jalat ja kädet vapisivat. Pelko ja mielenmaltti muuttui. Uudet liikutukset, heltymykset, olivat vakavasti vaikuttaneet. Kyyneleet alkoivat taasen virtailla hänen kalpeilta poskiltansa. Suonenvedon tapainen kouristus otti hänet jälleen kynsiinsä. Koko ruumis jännittyi ja kovettui kuin terästanko. Karvanaamainen mies kävi levottomaksi. Hennan jäsenet olivat kylmät ja kankeat kauttaaltaan. Sydän uhkasi eroittua elämästä.

— — —

Vasta aamun valjetessa heräsi pelastettu.

Tällä aikaa oli metsäihminen tehnyt parhaansa... Pelastustyön aikana teki henkipatto erään ihmeellisen havainnon. Hän alkoi aavistaa kuka tämä nainen oli... Olivathan he vasta viime syksynä neljin keskin Kalliosaarelta käsin eräänä pimeänä yönä yrittäneet läpi korpipolkujen kulkea Kiiskilään... Ja olivathan Henna ja Konsta olleet kaukaisen matkan tuttavia. Houreissa lausuttu Konsta-nimi varmensi miehelle aavistuksen, vaikkakin hänen kasvonsa olivat perinpohjin muuttuneet, laihtuneet ja kalvistuneet. Henna raukka oli surrut sanomat-

tomasti miestään, joka sodan syliin suistui takaisin palaamattomiin.

Kun sitten tämä kivikauden asukas oli itsensä rohkaissut, saanut itsensä jollakin tavoin ilmoitetuksi, alkoi jo Hennakin uskoa odottamattoman tapauksen todeksi. Hänen voimansa palautuivat ja hän jaksoi kuunnella tätä merkillistä miestä. Tämän täytyi perin perältäkin olla sama Aisakki Metsä, Amerikan ajoilta. Kummallista kyllä, kuta enemmän noita karvaisia kasvoja katseli, sitä enemmän sieltä takaa alkoivat paistaa entisen Aisakin silmät.

Karva ihminen kertoi nyt Hennalle koko seikkailunsa Suomen luokkasodan mukana. Kertoi miten oli elellyt vasta muutamia viikkoja tässä ympäristössä, koska oli sen havainnut sangen rauhalliseksi. Kertoi yöllisistä ja rohkeista uintimatkoistaan yli järven. Kertoi kalastajista, jotka hänet olivat yllättäneet. Sanoi asuneensa saarissa ja kareilla. Sanoi "varastelleensa" elintarpeita yhdeltä yhtä, toiselta toista. Ja kumminkaan ei ollut kertaakaan uskaltanut itseänsä ilmottaa. Ja kun sitten monivaiheinen kertomus, erittäin kiintoinen, oli muutamilla piirteillä puhuttu niin muistipa jo Hennakin kuinka häneltäkin leivät ja lahtanat itse aikojaan olivat porstuan kaapista huvenneet.

Tiesikö Aisakki olevansa Kiiskilän läheisyydessä, sitä tämä ei osannut sanoa. Ohrana ja "suojelija" olivat aina urkintansa asettaneet niin hyvin, että harvoin karannut vanki siitä verkosta vapauteen suoriaikse.

Seuraavan päivän iltapuoleen Henna jo alkoi ajatella kotiin palaamista.

— — —

Olihan jo aika joutua takaisin yölliseltä seikkailuretkeltä.

Olihan Kiiskilän vanha Antti tullut sangen levottomaksi. Pitkin pihatanhuita hän käyskenteli, tähysteli rantaa ja ulapalle. Kiersi lahdelman ja pajavuoren alustankin, mutta vanhaan silmään ei ollut merkkiäkään Hennasta jäänyt. Kaikesta huolimatta lypseli ukko rauhallisesti

lehmät. Laski raitin suuveräjän solkispuut ales ja ajoi elukat sen ulkopuolelle. Kepotteli karjan perässä ajoikseen laitumella... Ja kun hän parahiksi askarteli emälampaan ympärillä, niin jopa keresti kiinni karju pihassa kahta viikon vanhaa kassoskarkkosta. Ei ukko tiennyt tarkoin olivatko ne uukkosia vaiko pässipuolia molemmat. Siinä se tärkein kysymys olikin, minkä vuoksi hän niitä alkoi ahdistaa sikolätin salvaan...

Tässä toimekkaassa touhussa oli mukana ja apuna Musti... Ja kun sitten asian perille ajaminen oli onnistunut, saapui siihen veräjälle Hennakin. Ukko sirkasi häntä hetken, mutta huomasi iloisemmaksi, vaikka paljonkin kalpeammaksi entistänsä. Vanhus aikoi muutamalla sanalla nuhdella, mutta jätti sentään. Kyseli kumminkin yhtä ja toista. Niihin ei saattanut Henna vastata. Hän käveli vain horjuvin askelin portaille, joita pitkin nousi rakkaaseen kotipirttiin.

Musti jäi keskelle pihaa katsomaan emäntänsä jälkeen. Kuono pystyssä se nuuski ja ihmetteli. Koiran häntä laskeutui kerältä loipalleen... Hetken perästä piski pyörsi pihalle ja kipasi siitä raittiveräjälle karjan jälkeen, missä sillä oli kaikkein parhainta ja hauskinta.

— — —

Vanha Antti huomasi Hennan usein iltasin astelevan rantaan, mistä verkkoineen sousi Pajavuoren alle... Tuumi silloin ukko itselleen:

— Vaikka yrittää kalaa, on tulos tyhjä.

31.

TAISTELIJAN TIE.

Sodassa kulki Konsta kuumilla teillä.

Alunpitäen oli hän tämänkin "työn" ottanut perinpohjaisella asiaan antaumuksella, samoin kuin kunnolliseksi tunnetun miehen muutkin yritykset.

Apealta tuntui kuitenkin kesäöillä yksin yöpyä kuusi-

koissa ja katsella kuulakan sinitaivaan lakeutta. Avaruuden pilvet pylvästyivät ja kasaantuivat röykkyinä kuparikallioina ilman pielustoille. Katselijalla oli aikaa yksin aprikoida ja miettien rakentaa kauniiden aatosten jylhiä pilviportteja, mistä kautta tiehyt saattoi rakentua taivaan esikartanoihin. Selkosten selällään tiheimmässä viitakoivistossa mesimättään kauniilla karhunsammaleella maatessa sai katse mielinmäärin harhailla vihreiden lehvästen peitosta ihanan avaruuden mittaamattomuudessa... Toisinaan sukeusi tuolla mäkirinteen takana havuisella vuoteella loikoessa mieleen vasta äsken eletty elämäntaival. Olisihan Hennan herttainen katse ja hellä käsivarsi kaulan ympäri kiedottuna vasta oikea elämän ilo ja sen täydellisyys.

Pikainen ja perinpohjainen voitto vihollisesta oli siinä välillä esteenä ja ehdottomasti oikean aatteen ja ihanteen toteutumisen ehtona... Vasta tämän kaiken suoritettuaan saattoi hän ajatella takaisin rauhaisaan Saunalahden Kiiskilään palaamista. Vasta sitten olisi rauhaa rakkaudelle, ruumiilliselle työlle, sekä henkiselle uurastukselle. Taistelleen, ikuisesta vihollisestaan voiton saaneen Suomen proletariaatin kanssa vasta tuntui riemukevään sykähtelevä soitto todelliseksi muuttuvan... Kuinka kultainen ja loistelias olisikaan silloin tästä hetkestä alkava historian kehto. Aikakausi tuudittaisi uupuneet urohot viimeiseen lepoon... Kalevainen kansa astuisi taaskin kerran omaa, mutta uutta uraansa, astuisi uusiin maailmoihin. Nouseville polville olisi eväänä tulevaisuuden toivo. Vapaus aukeaisi kerrankin osattomille sorron saatanallisesta ikeestä. Leskien ja orpojen apetta ei karmentaisi kyynel ja tuska, ei koston kylvö, ei kirous musta, ei veljesmurha. Ei kuuluisi hammasten kiristys, ei koston korren karkea purenta... Ei!... Huomen, kultainen huomen silloin sarastaisi... Tuhansienkin päivien takaa aavistuisi uumo. Uudelleen ja yhä uudelleen saapuisi silloin raatajakansalle siunaus eikä suru... Aamut olisivat ihanat... Elämät ylväät ja näitten onnen aikojen arvoisat...

Voitonvarma Konsta joutui näissä mietteissänsä ajas-

taan edelle. Hän joutui näkemään miten joukot horjuivat... Miten köyhimys kavalsi toista köyhää... Kuinka tietämättömyys asui osattoman kiireellä. Pettäjät kuiskivat lakkaamatta kavalaa käärmeenkieltä. Rikkaiden rakkien usuna alistui monikin maineen miesi... Selvän syyn takia lyötiin joukot hajalle. Perinpohjin tuhottiin ne Vilppulan ja Tampereen taisteluissa...

Mutta Lahden luona seisoi hän vieläkin tykistöpatterillansa. Kokeneena ja harjaantuneena hän jo siinä työskenteli ja touhusi. Unettomana ja väsymättömänä olisi hän kohdaltansa saattanut taistelua jatkaa kuin mies... Johan osattiin kanuunien matkanmittarit ja kulmatkin ottaa huomioon. Punnitukset selventyivät päivä päivältä miehistölle. Tähtäin vakiintui. Pommit alkoivat putoilla niille paikoille minne ne oli tarkoitettukin. Mutta milloin panokset tykistä puuttuivat, lähetti Konsta kuulaa kivääristä. Mies valmistui kaikissa olosuhteissa taistelemaan kaikilla aseilla. Sen aatteen elähyttämänä hän teki työtä minkä oli itseensä hengittänyt. Amerikan hikihelvetit olivat hänelle aikoinaan opettaneet tervettä tietoisuutta. Hänen oikea arvostelukykynsä kehittyi. Kunkin asian osasi hän asettaa omaan uurnaansa. Amerikalaisen proletaarin rinnalla oli hän kämpillä ja kaivoksissa, rautavalimoissa ja tehtaissa oppinut tietoisuutta, jonka edessä sosialidemokratiset kettuilemiset kilpistyivät... Olihan Konsta tämän aatteensa elähyttämänä vetäytynyt korven kätköjen hiljaisuuteen. Aikoinaan hänkin kuvitteli "oman kodin" onnesta ja yksinäisyydestä. Itselleen ja Hennalleen oli tykkänään tuuminut antautua... Mutta kumous kutsui miehen. Vartiopaikka oli suuressa tehtävässä hänelle varattu.

— — —

Viipurin linnoituksen vallihaudoilla, tykkipatterien vierellä katkesi Konstan taistelun tie. Tästä kantoivat toverit urohon punasiskojen suojiin... Kun valkoiset ottivat Viipurin, virui Konsta heikkona haavoitettuna sairasvuoteellansa. Hänelle ei häviön perinpohjaisuus kum-

minkaan paljastunut. Ja kun kuume oli ohi, havaitsi hän sairaalan henkilökunnan muuttuneeksi...

Ihmetellen ympäristöään teki hän vielä sen huomion, että häntä katseltiin kieroon ja kohdeltiin altakulmain...

Sitten kului aikoja.

Kerran heräsi hän horrosunesta siihen kun kopeat sotilaat korkosaappaissa ja kannuksissa astelivat sairaalan kaikuvilla lattioilla. Muutamat heistä katselivat kiihkeästi kilpiä sairassänkyjen jalkapäässä. Jokaisen nimen tarkistelun jälkeen katselivat käsillä olevaa luetteloa... Huone oli pitkä ja avara ja varustettuna korkeilla ikkunoilla... Sängyltä sängylle kulki tarkistelu... Konstankin vuoteen vuoro saapui. Silloin viittasi valkonauhainen "asiantuntija." Komennettu ymmärsi, kirjotti nimen ja numeron kirjaansa.

Tarkistus jatkui edelleen. Viereisessä vuoteessa kamppaili kuolinkouristuksissa keltakasvoinen mies... Konstan katse kiintyi näihin kahteen edellämainittuun ilmiöön. Häntä puistatti... Hän tahtoi kääntää katseensa pois kuolevasta... Ja ennenkuin tarkastusjoukkue oli tullut vuoderivin toiseen päähän ponnisti kuoleva viimeiset voimansa. Tuonen viikatemies vanui luisin käsin kurkkuun. Viimeinen ote kamppauksessa alkoi. Peite lennähti pois. Koko ruumis ojentui ja vapisi suonenvedon värisemisessä. Lyhyt piehtaroiminen herätti muissakin huomiota. Kuului pitkä ja vaikea murina. Kuoleva kiristi hampaansa, poskilihakset värähtelivät. Rauhallisuus astui vuoteen vierelle...

Valkoinen mies asteli heti luokse.

Tätä katsoi kuollut avoimilla, elottomilla silmillänsä.

Jähmettynyt katse ei enää räpähtänyt... Huomiota vähääkään lainaamatta astelivat lahtarit heti seuraavalle ja seuraavalle vuoteelle.

Kaiken keskellä kajahti ankara ääni:

— No!... Ei muuta kun ajakaa ulos!... Ylös ja ulos!...

Suotta ei ollut Konsta levoton. Vaistomaisesti hapuili hän vuoteen laitaa vetääkseen siitä itsensä istualleen.

Mutta hänen siinä hätäillessä saapui valkovaatteinen sairaanhoitajatar vyöliinassa ja myssyssä. Rauhoittavasti laski hän käden Konstan otsalle ja painoi pään takaisin tyynyyn. Poistuessaan vaihtoi hoitajatar vuodejalkainten nimikilvet Konstan ja kuolleen naapurin kesken. Naisellinen hienotunteisuus lumosi ja peitti kaiken. Tuskin tätä muut huomasivat kuin Konsta itse. Joku valkoryssän vimmoissa kutenut pohjalainen pöyhkeilijä ja merentakainen rosvo hapuili suuhunsa Suomen sanoja ja uhosi mörkömäisellä äänellä:

— Ajeke, ajeke ulos kaike lehme!... Tehte nyt punalehme lihu!... Ja kun rivo joukko oli jonkun aikaa häärinyt, ajanut osan vuoteilla olleista ulos, tarkasti pahapuheinen päällikkö listaansa ja sanoi:

— Teste kirja merkkis veelä yks' Konsti Kiiskekala! Konsti Kiiskela!... Joku suomenkielinen tarkasti listaa ja oikaisi:

— Kuka se on Konsta Kiiskilä?... Nouskaa ylös kuka on Konsta Kiiskilä!...

Komennosta huolimatta ei yhtään päätä noussut. Kamala tilanne oli Konstalle kokonaan yllättävä. Kumminkin makasi hän hiljaa hievahtamatta... Ja vaikka huudot uusiutuivatkin, ei siitä ollut apua. Jopa kovistettiin hoitajattarilta:

— No missä hän sitten on?! Joku kerkisi jo vainajan nimeä ja numerotaulua tarkastelemaan:

— Hyvät herrat!... Hänhän on kuollut!...

— Ah vot! Ka koi ni Kiiskekala jo kuollut!...

Päihtynyt, pärsäävä komentaja kulki kilven luokse jalkojaan laahaten, pani nokkansa kirjoitukseen kiinni ja likinäköinen kun oli, luki vielä kertaalleen saman nimen.

— Hente viekkä!... Viekkä! Ventta liitte! Sattana... Mite henele silmäreikke tervis aukki pitte!... Hene on yks' suuri peijoni elemesse! Yks' kettukoira ja kuono... Kandage henet lehmekarja...

Virkaintoihinsa viinan voimalla äityneet havuhattuiset "voittajat" vetivät kuolleen miehen koivista latana lattiaa pitkin mukaansa. Kuolleen pääkallo kolisi kynnyksissä ja

askelmissa ... Kirous ja remakka röhötys kajahteli miesten mukana "mureväessä." Pihamaalta asti kuului ilkamoiva nauru ...

— — —

Rosa Raita oli toiminut valkoisella alueella.

Vaarallinen oli se toimi jota tämä nainen täytti. Kielentaitoisuus sekä sivistys asetti onnistuneesti valittuna Rosan sinne. Sentähden taisi käydä laatuun yksi ja toinen tuuma. Valkoisessa ambulanssissa oli tämä saanut paikan. Kumminkin oli Riihimäellä eräs hänen uskallettu yrityksensä punaisten hyväksi saattanut hänen nauttimansa luottamuksen horjumaan. Silloin piti vähältä ettei tullut paljastetuksi. Kielitaitoisuus ja oveluus astuivat silloin avuksi ... Hän vapautti näet neljä vastavakoilusta epäiltyä urkkijaa. Tässä vankien vapauttamistouhussa taisi kesken kaiken tulla yllätetyksi ... Eipä siinä aikaa menetetty. Pikatuomiokin jo lankesi, mutta peruutus sitä seurasi heti. Pääsipä vielä entiseen toimeensakin ... Olivathan suuret isänmaalliset voitot riemastuttaneet ylipäälliköitä ... Kumminkin jatkui silmälläpito.

Vastoinkäymisistään huolimatta tunkeutuivat kaikkialla valkoiset joukot eteenpäin. Rosa piti mahdollisuuksia silmällä. Tämä hänen rohkeutensa heikensi epäilijöitä, jopa hankki hänelle pikemmin luottamusta ja kunniaa.

Aina siitä hetkestä alkaen etsi hän vangittujen joukosta miestään ... Kentillä, juoksuhaudoissa ja sairaaloissa liikkui hän lakkaamatta ... Villinä aaveena kiisi hän kaikkialla väsymättä. Samalla jatkoi hän apuansa haavoissa kärsiville piehtaroiville vihollisille. Missä taasen neuvokkuutta ylettyi, siellä auttoi vankeja vapauteen ... Tietoja sopi tuskin enää etelään antaa. Tuskin niistä enää apua olikaan. Lähetykset jäivät kumminkin punaisten luokse tulematta.

Pietarilaisilta haavoittuneilta punakaartilaisilta, jotka jäivät valkoisten jalkoihin ja jotka osuivat hänen eteensä sai Rosa kuulla Aisakista outoja sanomia. Tämä oli joutunut vangiksi Toijalassa ja saman tien tullut telotetuksi. Se ilmoitus oli ainoa, mutta vahvistamaton. Mitään muuta

ei kenkään maininnut. Ja vaikka Toijalasta tiedusteltiin, jäi kysymys vaille vastausta.

Tämän tapauksen jälkeen kypsyi Rosassa kauaskantoisa koston tuuma. Aisakin kuolema tuli tavalla tahi toisella maksaa kaksin kerroin takaisin. Hän etsiskeli juuri tätä tilaisuutta kun yhtäkkiä Konsta ilmestyi kaiken keskelle. Tässä pisti Rosalle heti päähän uusi tuuma... Maksoi näet yrittää. Konsta oli pelastettava vaikka se tapahtuisi uhrautumisen uhallakin, taikka sitten taistella ja kaatua tämän vuoteen vieressä. Sentähden hän kantoi kuoleman asetta. Sentähden hän seurasi päättäväisyydellä äsken tapahtuneiden raakalaisten touhuja... Kaikeksi onneksi yritys oli käynyt laatuun toisella tavalla. Tämä tyydytti sekä tyynnytti Rosaa.

Pyynnöstänsä sai hoitajatar jäädä tähän sairaalaan.

— — —

Kului kuukausi... jopa toinenkin.

Tällä aikaa oli Konsta toipunut. Nyt puuttui vain uskallusta poistua kadulle ja karata kotiin. Tästä kaikesta ehkäisivät ne jokapäiväiset viestit joita suusta suuhun, lehdestä lehteen ja päivästä päivään kerrottiin... Ennen kuulumattomia pöyristyttäviä viestejä toi tullessaan jokainen ilmansuunta ja henkäys... Konstan kotipaikoilta saapuivat viestit rajuina valkoisen terrorin ukkossäinä... Hän mietiskeli tapaa, millä olisi kiitollisuuttaan elämänsä pelastajalle osottanut. Rosa liikuskeli sillä aikaa lakkaamatta läheisyydessä ja kulutti aikansa omilla teillänsä.

Eräänä päivänä toi hänen hoitajattarensa Konstalle tiedon, että tie on auki itään. Suuri Venäjä oli avannut sylinsä. Vapaus siellä vuotteli poloista poikaansa. Mutta kolo jonka kautta sinne tuli kulkea saattoi olla yhden ura, kentiesi kahden korkeintaan. Jossakin rantapensaikossa venheineen yön siimeksessä sanatoin mies. Kalastaja puvulta ja tamineiltansa. Uskallettu seikkailu odotti.

Silloin hävisi sairaalasta kaksi miestä, samoin hävisi sairaanhoitajatarkin.

32.

KODIN KAIPUU.

Viipurista painoi Konsta rajan itäiselle puolen.

Mutta heti rajan yli astuessaan tuntui hänestä tyhjältä. Tuntui kuin jotakin olisi jäänyt... Vastustamatoin palaamisen halu yllätti hänet jokaisella askelmalla. Hän ei voinut millään mielestään unohtaa kotia. Vaikkapa hetkenkin jälleennäkeminen olisi tuonut tunnonrauhan. Olispa hän yhden ainoan silmäyksen perästä ollut valmis unohtamaan ikipäiviksi pois syntymäseudun ja Saunalahden... Siellä rakkaassa sopukassa oli ypöyksin orpona Henna. Kentiesi valkoiset häntä vainosivat? Ehkä kiusasi isänmaan hurtta isää vankeudessa?... Mies katui pian syvästi sitä, ettei ollut käynyt kotona ilmaisemassa itsensä elämäntoverillensa. Rauhaa ei saanut.

Ei ollut kulunut kauan aikaa kun Konsta oli tehnyt uuden päätöksen.

Vaarallisen seikkailun hän valitsi uhallakin, vaikka se päättyisi kuinka lyhyeen. Lahtarien ja ohranoiden esteet olivat pienet sen tuskan ja kaipauksen rinnalla mitä hän sydämessänsä tunsi. Saunalahti ja Kiiskilä oli nähtävä maksoi mitä maksoi.

— — —

Mies kulki eteenpäin yötä päivää. Äärettömiä ponnisteluja ja vastuksia kestämään oli miehen ruumis ja henki karaistunut. Väsymättömänä ja jalan juosten hän astui valkoisen jalopeuran maanrajaa kohden. Mutta kuinkas kävikään? Joutui kiinni. Tuotiin punaisten esikuntaan... Tutkittiin... Joutui Spalernajaan. Istui vankeudessa kuun, istui kaksi... Pääsi irti. Yritti uudelleen, onnistui.

Kuin nälkäinen susi hiiviskeli hän yöt iltahämärästä aamukajastukselle saakka. Ihmisten ilmoille puuttumatta hän samosi metsiä ja korpia. Silpoi suorin matkoin erätaipaleita. Missä tien tapasi tahi polun poikitse pistäikse oli siitä sivuun mentävä. Kaipauksen ikävä koi kalvoi povella. Toisinaan riensi hän kuin peto takaa-ajettuna,

läähättävänä, aivan joutumaisillaan hurtan otukseksi ja ansaan. Hän loikki pitkäjalkaisena ilveksenä havumetsien halki. Pehmeät nevat kahloi kaartelematta... Hänen jalkineensa hajosivat. Vuorten teräväsyrjäiset paadet viiltelivät pohjat ja päälliset. Risut repivät housut lahkeista halki. Reuskat leuhahtelivat paljaissa polvissa.

Hänen vastaansa saapuneet ihmiset hämmästyivät. Naiset peljästyivät pahanpäiväisesti. Huutaen pötkivät lapset häntä pakoon. Mutta toisinaan haalattiin miessakki kokoon kiireessä. Suojelijat läksivät usuina "ryövärin" perään voimalla ja väellä, kiinniottamaan tahi ampumaan otus... Takaa-ajo osottautui kumminkin tehottomaksi. Otus koipelsi korpiin korvan kuulumattomiin...

Toisinaan ei hän tiennyt matkansa suunnasta mitään. Aurinko oli hänelle ainoa osviitta. Länttä ja lounasta kohden hän viittoi. Hämettä kohden hänellä oli tässä mitta ja määrä.

Hänen yhtäjaksoinen juoksunsa koski sitkeimpäänkin mieheen.

Toisinaan oli kiertäen ja kaartaen kulettava kyliä ja kartettava kaupunkeja... Yhdeksän päivän perästä ilmestyi hänen eteensä suuren ja siintävän Puulaveden ulappa. Ihmisiltä ei hän mitään kysynyt. Ehtoohämy oli käsillä. Metsätaipaleen takana tuolla kohtasi rajamerkin. Valkoiseen viisariin oli punaisen paalun nokassa maalattuina sanat: "Hirvensalmi—Hartola."

33.

MAKKARA JAUHOPUSSI.

Vesireitin vahvassa putouksessa pyöri jalkamylly.

Konsta katseli myllyä metsästä jokiäyräältä missä hän oli törmän päällä... Hän mietiskeli hetken. Äkkiä huomasi hän vasemmalla tien, mistä kuulosti kuorman ja lossirattaan loksuttelua. Hän kuulosti sekä katsoi. Hepo kuormineen seisahtui.

Ylen ahneesti väjyi repaleinen, nälkiintynyt mies myllyä. Nälkä kuroi hänen suolensa sitte saranalle, että kivetkin jo alkoivat silmissä leivälle paistaa. Tässä tilassa oli myllyn tapaaminen ja jauhetuksen jyry korvissa odottamatoin ilmestys. Hänellä oli tuska, polttava tuska.

Ilman muuta asteli hän alas pensaiden peittämää vieremää. Konsta kulki kuin palukan perässä asteleva vuohi kaula kurkolla, katse yhteen ainoaan kohtaan kiintyneenä. Kuola ja kino valahteli kurkussa. Aavistus ja vaisto elinkipenestä ohjasivat miestä. Järjen kanssa tässä ei ollut mitään tekemistä.

Hän saapui portaalle, hiipi muutamalla askeleella aukean kopin kynnykselle. Myllyn ovesta astui isäntä ulos ja nousi suoraa päätä putkiruuhelle. Mutta pyörivien myllynkivien alta hivahti viimeinen jumalanviljan hetale. Ja kun jauhoterät iskivät yhteen ja viskasivat käryä ja kipinöitä, päästi isäntä parahiksi vinttapuunvarresta vitsajukon ja ruuhen kurkkuun jysähti mahtavan paksu lankkuinen lata. Silloin kuohahti vesi ja halkesi heti kauaksi ruuhen kahta puolta. Vanhat ja sammaltuneet solkispuut vapisivat ja uhosivat veden voimaa ja valtaa...

Mutta silloinpas oli Konstan hetkikin lyönyt. Nälkimykselle koitti otollinen aika. Sutena hän hyökkäsi kiinni makkarapussiin jauhotorven alla. Saaliinsa sai ja ryykäsi ulos ovessa vastaantulevaa isäntää, joka töytäyksestä tuupertui koivet pystyyn koivunkuorilaatikkoon. Mutta makkarajauhopussin kanssa painoi pelottava peto suoraa päätä petäjikköön.

Ennenkuin ällistyneet myllärit oikein vääntyivät pystyynkään ja ennenkuin heissä saattoi nousta edes suuttumuksen kuhiseva kiukku, huomasivat he vasta ajan perästä, että tässähän oli ihan ilmeinen punikki ja metsärosvo alkanut elostella! Vallan selvä voro! Karvainen naama, karvaiset, paljaat kintut ja roiston, ihan ilmeet roiston reidet... Tämähän oli jo sentään liikaa itsellensä pitäjän suurimmalle suojelijapohatalle!

Jykevä jauhoseikäinen isäntä ähisi. Paremman aseen puutteessa hän taittoi siitä viereltä perunavarsihaasian

pisimmän ja paksuimman tyviriu'un. Karkea kiroilu katkesi yhtärintaa aidaksen kanssa sanoiksi:

— Ryytimaan p—le!... Nythän ei ole enää millään väliä!

— Mikä!?... Kuka se oli!?...

— Tuhannen tuhatta nelijalkaista! Keskellä herran kirkkopyhää hyppelevät punikit silmille!...

— Punikkiko!?....

— Sorkkineen ja koipineen punikki! Minä arvaan niitä kiitelevän täällä metsissä...

Ennättämättä enempää jaaritella juoksivat myllärit metsään sinne hävinneen suuntaan. Limikossa husutti isä poikaansa:

— Paina! Paina Justus!... Kanakvyöristä älä hellitä!... Ammu kelvotonta!... Ukko itse alkoi heti ähistä, jäi jälkeen ja haapparoi kiroten sinne tänne. Justus ei hellittänyt! Hän juoksi ja juoksi, laukoi tyhjäksi taskuaseensa. Sen kuulat lentelivät oikeaan ja vasempaan.

— — —

Taajan kuusimetsän sisässä asui tumma hämäryys.

Aurinko pääsi heittämään korkeaan näreikköön kapean säikeen säteistään. Puolenpäivän aikana valo vain hetken väipähti ja peittyi sitten taasen pois. Nämä säteet kurkistivat syvälle hiljaisuuden peittoon, missä maatui matala lahonnut sysisauna.

Ränstyneen mökin murentuneet nurkat irvistivät avoimilla salvoimilla kuin hampaattomat ikeneet. Vihreä sammal varjosti ammoin ihmisasuntona olleen kojun kokonaan huomaamattomaksi. Ainoastaan musta oviaukko ammotti aarniokuusen kupeella. Katolla, kurkihirren toisella puolen kasvoi vehertävä koivu, mutta toinen puoli vesikatosta olikin pudonnut alas ja aukosta kohosi ulos ilmoille upea tukkipuu. Sen latvus huojui kunnioitettavassa korkeudessa ja pudisteli silloin tällöin neulasia miilukojuvanhuksen harteille.

Kuinka lieneekin Konstan polkuun yhyttänyt tämä autio tupa.

Illan hämäryys muuttui mustaksi syyskesän yöksi,

mikä aamupuolille asti pysyi kuuttomana, valaisemattomana. Perin väsynyt matkamies horjui tähän tupaan. Kipeiksi paisuneet jalat olivat aivan haavoissa. Risut repivät naarmuja. Viidakko oli häneltä muut verhot riepoittanut ja vienyt. Läähättävänä koirana oikaisi hän suoraa päätä mullan ja sammaleen sekaan. Hetken aikaan kun siinä huohotti ja makasi tuntui sydän toki tasoittuvan. Rinta aaltoili voimakkaasti. Pitkän matkan juoksu ja ponnistelu elämän ja hengen edestä ajoi ihmistä kaikkia mahdottomuuksia vastaan. Niin oli hän viillättänyt kuin vuorikauris. Juoksi illat, juoksi aamut, juoksi yön puolestakin yli. Nytpä tässä sai toki tuokion levon. Rentona hän heitteleikse ja piehtaroitsi suden pitkällä sammaleella. Selkosten selällään katseli avoimen kattoaukon kautta yötaivasta. Korkealla siellä oli syttynyt yksi ainoa tähtönen...

Kahden viimeisen vuorokauden paasto kurniskeli jo taasen suolistoa. Vielä kerta nuoleskeli hän kauttaaltan makkarajauhopussin turut, mietiskeli sitä sanomatonta tuskaa, mitä oli vasta kärsinyt ankarasta vatsapoltosta, minkä äkillinen suurus suolistossa oli saanut aikaan. Tyyten taasen nälkiintyneenä hän tuli miettineeksi ravinnonhankintakeinoja... Siinä kuului hänen korvinsa jostakin laineiden läheistä loisketta. Hän aikoi nousta ottamaan selvää, mutta jäsenet eivät mitenkään totelleet... Useamman yrityksen jälkeen sai hän kumminkin noustuksi ja laahautui rannalle.

Hän uskoi keksineensä viisaankin tuuman. Hatullaan hän kävi vinttaamaan vettä, jolla liuotti jauhointuneen säkin. Sen jälkeen hän kiersi sen käsin ruuville kuin pyyätyn paidan. Säkistä norahtanut vesi valui hattuun. Hän toisti saman työn tyystin ja tarkkaan puolikymmentä kertaa. Jopa jauhopussi silloin oli puhdas ja vapaa kaikesta kylläisestä... Yhtämittaa ja erittäin himokkaasti hän joi haalistuneen jauhoveden suuhunsa. Lopulta ei vatsa tahtonut kaikkea vetää, mutta hetkisen väliajat ja vuottelemiset tekivät tilaa. Yltyvä nälkä jaksatti kinnastelua. Maha killittikin kuin koirasteeren kivispiira kovana

ja täyteisenä. Kireenä ja isona se kurahteli ja kurnaili omia aikojaan.

Hetken hän kuunteli taukoamatonta ruuansulatuksen toimintaa, viskasi valahtaneen säkin katajapensaan päälle. Jaksamatta pitemmältä vastustaa unta hän kuori kalliolta kuivan sammalturkin syliinsä, palasi takaisin kuusikon kojuun, asettui sen alle, taisteli vatsanpolttoja vastaan kunnes siihen nukkui.

— — —

Konsta uneksui olevansa Kiiskilän pihalla.

Hän oli siihen tullut pakkapuhtaissa, kahisevissa kalsonkihousuissa. Kuuman ja suloisen kylvyn jälkeen oli hän vilvoittelun aikana saunan seinustalla vetänyt ne päälleen. Hänen aikomuksenaan oli olevinaan lähteä pitkälle ja vaivaloiselle matkalle. Monimutkaisena ojentui elon unkea ulappa... Hänen äitinsä hääri siinä vanhan ja maatuneen pirtin vaiheilla pojan matkaeväiden valmistelupuuhissa. Evästeli emo ainuttansa neuvoilla nietostielle: "Poikani ainoo, kulje miesnä maailmalla... Palaa kerran kartanooni lehväin alle..." Vuoroin oli hänen apea ja altis mielensä valmis nousemaan kuumille kihuloille. Vuoroin emo unohti poikansa ikävät. Vanha nainen pyyhkieli sairaita silmiänsä kirjavan liinan kulmiin.

Sitten ikäänkuin monien vierineitten vuosien takaa kumotti Kiiskilän uusi ja upea pirtin pääty... Vene odotti rantamalla valmiina santaisella paljakalla puoliksi veden varaan työnnettynä. Paattiin kantoi Konstan äiti suolaisen siniäispytyn. Amerikan evääksi emo tätä tarkotti. Lisäksi otti kaksitoista reikäleipää alas aitan orsivaikkanalta ja solautti ne säkkiin. Puhtoisen piikkopussin turuloihin pujotti vanha vaimo punennaisviinekkeet ja Konsta heitti pussin niistä riippumaan oikean olkansa yli... Isäkin ilmaantui siihen rihlapyssyineen ja rensseleineen. Kehoitteli poikaansa ampumaan "mustan joutsenen" salmisaaren selältä. Öisin kuului joiku yksin uiskentelevalta linnulta sen keinuessa tummalla veden kalvolla Vaarakallion alla.

Unisena katseli Konsta kaunista untansa, vaikka sil-

mät olivat selkoselällään. Ahmattina hamusi hän kiinni rapeaksi kuivanneen reikäleivän irtaimeen kannikkaan. Makea siniäispytty piti nappulasta avattaman. Piti hiukapalaksi ja maistiaisiksi kesken kaiken himossa hitkaista. Ilmehikkään eläväksi loi katse kaiken . . . Ja kun uneksija jo istuallaan ollen etsi sivultansa siniäispyttyä ja kopeloi koppelin kaikilta puolin, hälveni ihana uni ja todellisuus ja onnettomuus ympäröitsi häntä . . .

Kuumat olivat kyyneleet yksinäisen erakon poskipäillä. Ikävä ja kaihoisa kaipaus apeutti ja partaleukainen mies nyyhki kuin lapsi, kunnes uupui uudelleen uneen.

Vetten kalvolla kimalteli aikaisen aamun kultainen kirkkaus. Lahdelman läikkyvä päily kuvasteli tuuheiden oksain alatse pensaikkoon. Hämärässä majassa nukkuvan miehen silmät raottuivat. Ulkoinen valo häikäisi hirveästi. Hän oli nukkunut perinpohjaisesti, liikkumatta levännyt maassa kuin lattoinen lauta, nukkunut vuorokauden, kentiesi kaksi. Kuinka paikat tuntuivatkin piristyneiltä.

Hänen korvissansa kuului airojen loiske, sitten risujen rahinaa ja astunnan alla katkeilemista. Hiljainen, etäinen onkimiesten mumina. Yritys nousemiseen ilmaisi pään lyijynraskaaksi. Hän vaipui alas uuteen uneen. Hän oli nyt olevinaan Saunalahden selällä. Siellä souteli Vellamon neitosia leikiten laineiden vaahtopäillä kuohuilla. Ne ajelivat aaltojen vyöryvillä varsoilla . . . Konsta katsoi sitä ruuhesta ja onki.

Jopa yksi vedetär uskalsi uida hänen vierellensä. Ihan ruuhen reunalle saapui. Sen hiukset valuivat valtoimina. Kuplista sekä kaijakoista oli sillä seppele kulmilla ja kaulassansa. Konsta katsoi neittä kauan. Hän katsoi sitä kivettynein kasvoin ja oudostelevin ilmein . . . Ilmi elävä Henna!? Jopa todella Henna! . . . Silloin hän tahtoi sulkea syliinsä ainokaisen aurinkoisessa maailmassa. Mutta tämä väistyi hiljaa, hitaasti käden koskemattomille. Väistyi vain, vaikka toinen häntä kuinka tahtoi ja vihitteli. Hymyili vain taukeasti, suruisasti. Sitten heitti hänet laine kevyesti loitommalle ulapalle . . .

— — —

Konsta kohosi sammalpeiton alta, syöksyi suin päin ja sokeana ovelle ja ulos. Hän haparoitsi puita, koetteli maata. Varmuuden vuoksi hän tahtoi tietää oliko hän todella kuivalla maalla.

Tajunta tuli takaisin. Mies löysi itsensä istumassa erakkosaunan lahonneella kynnyksellä. Ruumiiltansa oli pakolainen kipeänä, kankeana, pettyneenä, alas painettuna, nääntyneenä ja vainottuna.

Puolireisiin paljastuivat jalat, karvaiset sääret ja polvet. Kuinka monta haavaa niissä olikaan. Oikeassa jalkapohjassa kivisti katkennut teikki. Hän vetäisi ulos pistävän tervaksentikun, mutta haavan pohjalla siellä mojuili pahasti santa ja sora. Pikkuvarpaat olivat kummatkin ilman kynsiä. Räsytukot tollottivat niissä. Pahoin olivat "ulommaiset etanat" saaneet iskuja. Turvonneina pilkistivät ja ulontuivat ne omaan itsepäiseen suuntaansa.

— — —

Auringonpaisteinen veden kalvo kumotti.

Aava ulappa läikkyili. Sen tausta oli etäinen, siintävä ja sininen. Vuoret uppoutuivat rinteiden taa, tahi kohottivat kunnaitaan taiteellisina kaarina.

Vainottu pääsi tavalla tahi toisella selville siitä, että hänen untansa oli kestänyt kaksi yötä ja päivää. Vähin erin ilostui hän tarpeeseen tulleesta levosta. Unen tuottama onni ympäröitsi hänet... Suoritetun matkan tyydyttävä tunne toi tiedon jälleennäkemisen toivosta. Konsta kiiskotteli ja oikoili jäytyneitä kinttujänteitänsä. Vihdoin hän nousi ylös, asteli rannalle, riisui reuhkaiset ketineet päältään ja heittäysi veden viekottelevaan helmaan, mikä ei päästänyt poloista puhtaaksi peseytymättä. Hikinen, liassa hautunut ruumis olikin jo aikoja sitten kylpyä vaatinut.

Virkistynein mielin hän nyt äidin muistoa mietiskeli. Miten kaunis ja ihana oli hänen unensa ollut. Se oli yhtä kaunis kuin se päivä, jona hän paatin rantapaljakalta pois työnsi ja isän kanssa Amerikan matkan alkuvaiheisiin eteni. Sinne oli äiti ainiaaksi jäänyt rantamalle. Hänen sanansa, jotka hän viime syleilyssä oli lausunut, kaikuivat

korvissa vuosien varsilla ainaisesti: 'Suo hetki mulle viimeiseni! Kun palaat mailta kaukaisilta kartanooni syleillä mua voit, vaikka onkin kumpu syltäinen rinnoillani. Suudelmasi kalmiston kukkiin paina, ne kastehelmet ovat ilokyyneleeni."

Poika muisti laiminlyöneensä äidin kutsun. Maailma ja turha juoksu oli kaiken ajan ottanut.

Siinä mietteissänsä huomasi hän veneen kölin kyntämän vaon rannan hietikossa. Huomasipa vielä ihmisjäljet, sekä merkit äskenolleesta nuotiosta pengermän päällä. Tämä kaikki oli lähellä maatunutta majaa kallion alla, kuusikon taustalla. Silloin päätteli Konsta:

— Lahtareita... ma arvaan. Mua etsiskelevät itsepäisen ilkeästi.

Elanneilta siitä löysi suolaista lahnaa liuskan, löysi ruodon sekä pään. Mikä onni! Mikä siunattu särvin, hiukapala ennenkuulumaton!... Olipa siinä vierellä sudensammalmättähällä vielä naisen kampa. Konsta katseli kapinetta. Käänsi puolin ja toisin. Lopulta otti esineen käteensä. Kuinka kummallista. Kuttaperkaiseen pintaan oli piirretty "Henna."

Mitä tämä merkitsi? Konsta luki ja luki sanaa kumminkaan ymmärtämättä. Pian selkeni hänelle aavistus: Kampa ei voinut olla kenenkään muun kuin Hennan oma. Ken ja mistä? Kysy: ken ja mistä?

Turhaan hän tuhannet kerrat vainusi vastausta. Hän kyseli itseltänsä. Turhaan kyseli, turhaan vastaili tähän merkillisyyteen. Hän kierteli sitten ympäristön. Kaarteli tuolta ja täältä. Sitten huudahti, jopa huikkasikin, vaan vastausta ei tullut.

Nyt hän vaipui epätoivoon ja synkkiin mietelmiin. Turhaan ja tuloksetta hän ulapan yli tähyili. Jossain ylempänä oli ainoa todistus tyynessä erämaassa. Yksinäisyydessä äsken palaneen nuotion sinervä savu hienoisena siltana kiehtoili. Lähellä puiden latvuksia, vaikenevassa tyvenessä yleni utuisa usva... Mutta itsepintaisesti kajahtivat sanat ja hoihkasu:

— Henna!... Henna!

Huuto toistuili yhäkin yltiöpäisemmin. Huutaja pian joutui kiihtymään, jopa raivosi:

— Henna!... Henna!... Henna!... Henna!...

Huutoihin vastasi kaiku:

— Henna!... Henna!...

— — —

Mies herkesi vasta iltapäivällä etsinnästä. Sitten painui päättäväisenä uudelle taipaleelle. Polttavan kaipuun ja kyselyn tukahduttavaan vastaamattomuuteen ja mykkyyteen ei kirvonnut mistään vastauksen kaikua. Johtopäätelmät olivat hänellä tavattoman ristiriitaiset... Olihan hänelle ilmestynyt esine, Hennan kampa ja kenenkään muun kuin hänen se ei ollut. Konsta muisti itse kenkäkaupan, lautakäytävän, punamultaiset kaivantotiet. Ironwoodin ajoilta elämä yhtäkkiä esiin loihtui. Ilmielävänä se ilta astui esille kun kihloja yhdessä osteltiin. Kerran sitten hän itse kesällä, Watersmeetin metsässä tuohon kampaan päivän ja hetken piirsi...

Niin selvä ja perinpohjainen kokemus, kaiho, kaipaus kirvelsi miehellä mieltä.

— — —

Mitä olikaan myllyllä tapahtunut seikkailu saanut aikaan?

Huima prosessi siitä sikiysi. Makkarapussin ryöväyksestä syntyi äimeä äläkkä... Sillä pussin omistaja oli pitäjän paras suojelija. Pohatta, porho ja päällikkö itse omassa persoonassaan.

Isän ja pojan punikin perään ponnistelut olivat turhia. Varas meni matkoihinsa. Tästä riensivät kimpaantuneet kotiin, kuuluttivat kaikki sakilaiset koolle. ("Sinkerin konekauppiaat", joiksi työläiset suojeluskuntalaisia kutsuivat hihassa olevan S. kirjaimen mukaisesti.)

Ja kun joukko oli koossa, karmaisi pösö jokaiselle saapuneelle:

— Polsevikit ja punikit laumoina ravaavat meidän kylän metsissä... Mennessään ovat ryövänneet myllykuormat ja kuulemma muutamia erämaan taloja tyhjentäneet...

Poika joka kuunteli puhetta tiesi papan kyllä "lohkasevan." Mutta ihmisyyden ja isänmaan puolesta oli kaikki luvallista. Innostus hurmasi ja kiihotti. Joka talon "russakkapintellit" pärpättivät. Lankojen päässä pököttivät koko pitäjän pyylevät. Emännät innostuivat. Punaposkisina ne panivat asialle siivet sivuun. Välttämättä tuli tarve tiedottaa. Ihmeellinen sekasotku syntyi tästä. Asia turposi ja paisui joka hetki. Ja ei kauaa kulunut kun huhu huikee jo kulona uiteli naapuripitäjissä: "Aseelliset punikkilaumat liikehtimässä!" Ja paria kolmea tuntia myöhemmin: "Punaiset vallottaneet Karjalan. Ryssän punikit ryöstävät rajaseudulla..." Seuraavana aamuna tuotiin kylän sepälle sana: "Koko pohjois-Suomi palanut. Kulo kulkee väkevästi ja voimakkaasti lounais-Suomea kohden ja että tämän Rantasalmen pitäjän kohtalo on lopulleen luettu ja on herran kädessä. Koko tämä paikkakunta on jäänyt saareen. Kulo kiertää ympäri kahta puolta..."

Ja mitä tästä seurasi?

Kautta kolmen pitäjän työntyi vartiastoja tiheesti tiehaaroihin. Mistä ennen hollikuskit kulkivat, siellä nyt moottorit pukkina pyrskyttivät. Lahtarit lennättelivät vollit suorina. Kuka astui jalan, ken polkupyörällä kehräsi. Kulkuneuvo sovellutettiin tielle ja polulle mahdollisuuden mukaisesti. Entäs "haavurit" sitten. Jäljissä olivat jo lottalaumat valmiina sonnustettuina siteillä ja kääriinliinoilla. Lepikoissa leppertelivät ne laukkuineen ja laastareineen. Ja kuinka olivatkaan piimäiset lepät ihailtavia, lihavia. Siimekset tuoksuivat ja hurmasivat. Pussipöksyt vilkehtivät, touhusivat. Jokaista jälkeä tarkastettiin ja kyykyssä katsottiin. Teki oikein mieli nuuskaista nenästä pitäen ja sitten ruopaista maata, ottaa ilmaa sisäänsä pitkän ja huikean henkäyksen suunnan saamiseksi ja sitten lähteä.

Äksiisiä tehtiin ja annettiin. Se oli "viimeistä pistoo kuin Heinisuon pässillä." Olipa sitten "suojelija" tahi ei, jokaisen tuli lähteä.

Kunnantuvalla sitä komentosanat kajahtelivat. Seuro-

jen taloilla kapsahtivat korot ja kannukset. Yhteen iskettiin kantapäitä. Ratsuilla, jopa luuskillakin lennätettiin. Edes takaisin kävi äksiisi. Hirmuisen sotaisalta tuli tässä näyttää esivallan. Ryssiltä kahmitut sapelit, pistimet ja tussarit, mauseri-mikot ja revollipyssyt tuoksahtelivat... Ja eikä ihmekään, nythän oli vaara uhkaamassa. Makkarapussin varas uhkasi isänmaata julmettuneesti! Sanan ja kuvain mukaisesti, siten kuten kirjoissa oltiin nähty, harjoiteltiin viiltävillä ihmislihapuukoilla. Vöistä temmaistiin ne kasakkain malliin ja huseerattiin.

Lahtarien ja noskien lehdet kilvan julmistelivat kansaa. Korkeat otsikot tiesivät kertoa tykistöstä ja ruiskuista. Lakaisu perinpohjainen saattaa tapahtua missä kohdassa maata tahansa... Metsämökkiläisten asunnot ja asemat nuuskittiin. Ne vainottiin ja nuohottiin kuten polttorovioiden aikakaudella noituutta. Jokaisesta nurkasta honastiin nokkaan, ulotettiin tuntosarvia. Vangitsemisia pantiin toimeen. Vangitsemisia ja vankien "vahingonlaukauksia." Vanginkuljettajat "kompastelivat" ja kuolettavan kuulan töllinmieheen tämmäsivät. "Kuppaukset" juontuivat jokapäiväisiksi. Eloon jätetyt laitettiin leireille. Kunnanhuoneen ja "korkeaoikeuden" kautta kukin kuletettiin. Hakalahtarit itse tuomitsivat leukavina.

Mutta makkarapussin varasta vaan ei löytynyt...

Sen sijaan saapui piiritystilan kolmantena päivänä yksi "uskottu" revityin vaattein, aseettomana ja pahanpäiväisesti selkäänsä saaneena. Tältä mieheltä todella olivat kasvot ja kurkut kynsittyinä. "Ponssarille" teki tämä seuraavan hämmästyttävän raportin:

— Me olimme kulettamassa Saunalahden Kiiskilän vanhaa Anttia tänne esikuntaan tutkinnoille. Mutta kun tämä itsepintainen juutas ei suostunut hevin sanomaan poikavainaansa lesken, sen narssun olinpaikkaa, jonka lutkan te joka yksi hyvin tunnette. Sama nainenhan on ensimäinen hyyssäri, "punikkien patja" ja syynalaisin tulla tutkintojen eteen... Mutta mitäs ollakaan!... Tiellä yhtäkkiä ukko tekikin tulisen tenän. Ei ottanut pahahenki kuleksiakseen. Ei eljellä eikä millään. Tämän

syyn takia olimme alkaneet ukkoa luimiskella. Annoimme aluksi ahterille, sitten kintuille ja korvillekin. Mutta kun olimme parahiksi saapuneet Ronttikorpeen, siihen Korpin hierimän nikamalle, kääntyi mokoma päin kuin pässi. Otti yhtäkkiä puukon Vasikkasaaren Eemelin suolilta ja ei muuta kuin ala liuhtoa kun piru... Sain hädin tuskin lykätyksi kuulan s—nan selkään, jopa marjaista pari takapuolellekin. Aattelin antaa aikaa ja kysyä: Mitäs tykkäät tästä, mutta tiedättekös mikä siitä sitten seurasi?! Sitten itse hitto heidät haltuunsa otti! Rienaaja ilmestyi ... Aatelkaas että emäperkele hyökkäsi puskasta Konstavainaan haamussa meitä salvistamaan!... Sellainen partajesse jumal'auta jolla jaloissa oli Aatamin apostolin siivet. Se oli kuin se ilmeinen siipiorava joka toissatalvena lensi Matomäen kuusesta Roukkulan Epran hakokuormaan...

Tämä oli housuton raaki, joka siinä samassa listi tavilla päät meiltä kaikilta halki. Ja kun toiset kuusi makasivat katajikossa, vanui tämä minua laulupillistä, repi ja kruuvasi pahan kerran. Jopa henkeni alkoi pyrkiä pyllyn kautta etsimään uloskäytäviä. Mustalta paistoi maailma silmissäni. Kumminkin, mikä liene viilityn tullut että herkesi ja heitti. Näin sen vain, että ukko oli maassa noussut ryntäilleen. Työnnyin potkaistuna pää kolmantena kanervikkoon. Kivet antoivat iskun ja minä juovuin tunnottomuuden taipaleelle. Tuntui kuin keinuisin ylös ja alas mustassa pohjattomassa iankaikkisuudessa... Vihdoin henkeni palautui takaisin vanhaan ruumiiseen... Tässä minä nyt seison...

Raporttia kuuntelivat kaikki pöyristyksellä.

Sanattomina ja tosina seistiin... Ensi ähkäilystä päästyä lahtarit alkoivat ihmetellä:

— Kuinka se voipi olla mahdollista. Seitsemän aseilla varustettua miestä listii yksi ainoo punikki?

Tähän vastasi haaverissa ollut:

— Malttakaahan hieman...

— Ja miksi ette asetta käyttäneet... Ampuneet... tarkoitamme?

— Ammuttiinhan sitä!... Juu-uupelih!... Me ammuimme kuin sodassa.

— Mutta ette osanneet?

— Miksi emme olisi osanneet, jos nyt kerta kapineen tuntee. Ja jos on aikaa kääntää suun suoraan otukseen. Mutta siinäpä se olikin! Aikaa ei ollut. Ja jos teillä on ollenkaan aavistusta ja käsitystä pahastahengestä, sillä eihän tässä ollut kysymyksessä tavallinen kuolevainen, niin että jos ymmärrätte tilannetta ahtaalla aholla, kivikkoisella tiellä, niin pitäkää sitten suunne kiinni. Ajatelkaas että sellaista ilvettä saapi seipäällä sekoitella, eikä siinä sen sakeampaa ole... Tyhjä ilma on aina tyhjää ilmaa.

— Noinkohan tuo olisi?...

— Höpsis!... Turhia taikauskoja.

— Minä sen voin todistaa... Olin kerran mettäksen sannnissa Säämiskä-Antin kanssa. Se oli sillä viisiin, että illalla rakensimme hyttimme aamukatveen varoiksi entisille uhrikunnaille Silleenkankaan Mooseksen töllin takana... Moosu itse hallitsi paikkaa. Muita saaliinhimoissa julmisteli. Sanoi muka juhlaöinä riettaan itsensä istuvan siinä puussa. Kelohonka se oli ja oksillansa oli ammoin kannatellut karhunpäitä ja taialle taljoja uhrattuja. Mepä vain asetimme kuvat kekkakupuiset paikoilleen riukuloihin ylös... Mutta mitäs ollakaan. Kuohahtipa siihen teeriä musta ja sakea parvi. Pilvenä asettuivat istumaan ympärysoksille... Suuria aloimme siekailematta heti lusimaan. Kilpaa tipauttelimme kekkakauloja. Ja kun viimeinen oli ammuttu, katsoimme parhaaksi koota saaliin talteen havuteltaan. Mutta kuinkas oli? Emmehän sieltä puun juurelta uinuvaa untuvaa edes löytäneet, saatikka sitten höyheniä ja teerikopraa...

— Saman tien kerron tässä toisen mokomaisen jutun, josta tosiperää ei puutu. Se tapahtui Vuorren-Hartulla, Kankaankylässä, Yröhjoella. Pihakoivuun näet eräänä sumuisena syysriihiaamuna lensi "meriteeri." Harttu itse sen nähneensä kertoi. Sanoi Nummen poikien kanssa sitä miesmahdilla ammuskelleensa kokonaisen aamukauden.

Niin suuri se oli lintu, ettei sitä oltu ennen nähty. Vihdoin vanha mies tiesi sen tuhoja tuovan ja vaaroja ja varamia ennustavan. Siksi se oli pois paakiloitava. Puilla ja kepaleilla viskelimme. Siinä se vietävä istui. Nokki kuulat kupeeltansa, kepaleet kahmi ja vastaanotti kun sitomet saunan parsille. Aikansa istui, lensi pois... Mitäs siitä sanotte?

— Pyh!... Se nyt ei yhtään mitään...

— Vai ei yhtään mitään? Tietäkää, että samana talvena kuoli Kanto-Heikki vainaa tukkipuun alle...

— Puuta heinää... Parempi kun selitätte sitä taistelun vaihetta. Mitä arvelette selvemmin sanoen?

— Jaa-ah! Sitä minä arvelen, että liikaa on tullut jo sitäkin työtä tehneeksi...

— Jaa mitä työtä?

— Tappamista...

Pöydän takaa nousi pappilan agronomi, pilkkasi ukkojen yksnkertaisuutta. Puhui kiivaasti ja kauan. Määräsi sitten illaksi olemaan valmiina kolmekymmentä miestä sille suunnalle mokomaa hirviötä kiinni ottamaan.

Joku uskalsi uhota:

— Parempi lienee haroa pappilan agronomin agorodia, ellei tahdo joutua taivaan yrttitarhuriksi.

34.

KOTI KAIHOTTU — KAMMOTTU.

Tuolla piirtyivät Kiiskilän töllin tanhuat esille.

Alenevat vehmaat kuvastuivat kotoisina. Halmeet ja tienoo oli oudon yksinäinen ja suletttu. Seutu oli autiompi sitä kuutamoista, kalpeeta talvi-iltaa minkä mies viimeiseltä kerralta muisti... Nyt hän istui käsi poskella ylhäällä lepikko ahon kivikkorinteellä ja katseli Vanhan-Antin ikuista askelten päättymisen kohtaa... Siihen poika isänsä vasta ahon alapäästä kantoi. Kantoi poloisen piestynä, valkohurtan pintehestä päässeenä. Koivikko-

rasin liepeellä käytiin kamppaus kuoleman ja elämän eestä. Saalis oli kallis, mutta kallispa myöskin hinta. Sen osasi täysin takseerata uros ja miehevä mies. Täyden koron ja kurssin kanssa oli tässä verivelka maksettu. Tuohon koloon kätki nuorukainen vanhan miehen. Hellästi peitteli raiskan. Lehväkset taitteli lepistä, sitten laitti risuja koholle. Sammalta oli kantanut kyllin paljon, kunnes kivistä latoi koperon kiukaaksi ja muodosti muiston mataavalle.

Kun työ oli tehty, herposi jäntevä käsi, varsi vapisi, hysteerinen herpoisuus asettui olemukseen. Olihan hän taistelusta taisteluun uurtanut uransa ja askel askeleelta edennyt. Mikä sitten tulikaan olemaan kaiken loppu, kaiken katkeruuden viimeinen pohjasakka?... Hänen korvissansa soivat ijäisyyden kaukaiset kulkuset... Mykkänä seisoi solakka metsä, mykkänä maakivet ja kivikkokamara, mutta mykempänä vielä mietti mies tätä elonsa tuskaisaa, tukalata matkaa.

Autio ja apea mieli. Apea ympäristö. Autiompi oli tämä päivä kuin se öinen kuutamokenttä. Pimeämpi aurinko kuin se nokimusta nurkka saunan laipeen alla... Kuinka saattoikaan ymmärtää, että taistelut yhäkin jatkuivat, taistelut metsien kätköissä äänettömät ja mykistyvät. Salaiset kostovainot, salamat ja välkkyvän teräaseen, veitsen verisen. Vainosi valkoinen susi kalpeata kyyristelijää, kurja halasi murhaa. Kuinka hellittämättä otusta ajoi! Kuinka läkähdykseen ja näännyksiin halasi hengenoton hetken.

— — —

Pirttinsä partaalla hän pysähtyi lakean paaden päälle ja katsoi varoen ympäri. Kohtalon kamalaa ja veristä kouraa hän vainusi täällä tapaavansa... Kun kumminkaan ei ollut kuuluvilla kyttää, niin hän katseli raukeesti lepikkoaholle, jonne isä oli jäänyt. Eihän hän voinut kaikkea tätä käsittää, ei kauheutta, ei kuolemata. Vilauksen vain oli nähnyt ja se oli kylliksi. Isällä poltti liian kuumasti katse. Se oli kuin hehkuva rauta vieläkin hänen sielussansa. Sanat oli hän lausunut: "Poikani!... Poi-

kani!... Noutamaanko? Valmis olen... Lähtekäämme..."

Tätä aatosta ei yksin ollen saattanut kestää. Murtunut, vuoteltu, kärsinyt salpausi... Henki ahtautui ja Konstan kasvot kalpenivat. Mies horjui pihanurmikolle alas, huokui henkeä nurmen nukkaa. Pettymyksen ja katkeruuden astuminen avautui eteensä. Syvä ihmishalveksuminen raateli syyttömän tunnon ympärillä taukoamatta. Eipä ilmestynyt yhtään sorretun puoltajaa. Tämä koiran osa oli kestänyt liian kauan. Nyt sitä ei jaksanut enempää. Viimeinen toivo: *isä* ja *Henna* olivat poissa. Mitä oli nyt millään merkitystä!... Ajetun ihmisen harteet liikahtivat hiljaa. Hän painoi kasvonsa maata vastaan ja nyyhki:

— Henna... Henna... Kultainen Henna...! Missä olet? Missä viivyt?... Poissako?... Mitä varten ja missä? Henkipattonako raukka kuleksit kuten minäkin? Ajettuna elukkanako juokset valkoisen verihurtan eessä? Oi onnettomuutta! Kalman ja kirouksen alttarille... roistojoukon. Mikä onkaan heillä aate? Mikä on heillä määrä?... Mikä hinta isänmaan pelastuksen. Isäin maa! Isäin maa! Minun isäni askelten tanner on tässä. Mutta sinä isäni! Loven louhoksessa olet nyt löytänyt. Koirana kurjana sinut kuoliaaksi kurikoivat. Isä, sinun puolestasi olen kostanut. Niin olen iskenyt kuin Kullervo kanervaisen kankahan...

Hän kohosi sitten ryntäillensä. Katsoi syntymäkodin kaikkia kohtia.

Pihanurmi ja juhannuskukka oli niitetty, kuivattu ja korjattu haudeaitan lauteelle kuten oli tapana. Vieras vene oli kumollaan rantapaljakalla. Oman ruuhen ohella kumpaisenkin... Karjakodan pikimustista, pyöreistä ja savuttuneista seinähirsistä oli epävarma käsi vasta pälhinyt sytykesälöjä. Olihan hän niitä siitä samoista hirsistä veistänyt pilttisenä poikana Konstakin, vaikka isä oli useasti kieltänyt. Hän oli niitä piilunnut tärkeimpään tarpeeseen sittenkin. Oli ukko kerran jo saarnankin siitä pitänyt: "Poltatte nelisnurkkaset tervaksina kartanolta,

vaikka kantoja ahonalusta täynnä." Sitten oli Kiiskilän isä-Antti kertonut iltapuhteella pitkän jutun siitä, miten Mikkolan saunan oli käynyt samoin. Näet vetolaiskat veljekset sopolla ja hoikolla makasivat kaiket talvet akkain harmina kiukaan kupeella. Milloin tuli kiireellinen kodan lämmitys, tahi saunan löylyn tarve ja uunin sytytys ohentelivat ukot paksuja tyvihonkia seinämiltä niin kauan kummaltakin puolelta kunnes päivä varoilta pilkisteli.

Miehen ajatukset pyrkivät tantereella loikoissansa mielin määrin pakenemaan poikuusvuosille. Mikkolan veljeksien vaiheilla viihtyivät. Tuntuipa siltä kuin hänen ruotonsakin vaatisi leppoista lepuutusta. Selkänikamilta poltti luiden jokaista solmua. Jalat olivat ahavoittuneet ja hänen kantapäänsä olivat siertyneet halkeimille ja ruuduille ristiin rastiin.

Ties kuinka kauan oli mies loikonut maassa kunnes kavahti ja hyppäsi pystyyn. Joku liikutti ovea, ehkä ikkunata. Siitä paikasta etsi ja huuteli ja kaipasi vastausta. Mutta autio tölli vaikeni kaijuttomana. Pirtti ja kammari olivat typötyhjät. Vuoteet olivat laitetut ja peitellyt. Niitä ei oltu käsin koskettu. Sekä lakanat että uutimet olivat sileinä ja puhtaina.

Isän vuode yksin oli pöyhimättä, peittämättä. Tästä johtui ajatus: Henna on ollut poissa viimeisimmät vuorokaudet . . . Penkit, tuolit, ikkunaiset, patakaappi ja astiahylly tervehtivät tulijata. Lavitsa liukas, kiiltopinta pyysi pitkän päivän poissa ollutta istahtamaan. Takan tantari ja avainkoukut kiiltävine kivertyneinä muistuttivat pojan pahaisen paitaressun kujekonsteja, kiikkumisia ja muita mielimuistoja. Nämä asetti matalaisesta majasta uuteen pirttiin, mutta entiseen asuun mies itse. Tällä hetkellä elävöityi kukin kohta kirkkaana. Lakilaudat ja lattiakin tunsivat tässä liitostensa laittajan. Pöytä pyysi, pyysi pihtipielus, lusikkalauta ja näverinaula. Hymysi lintureppu. Lukoton luodikko monta kertomusta isoisän maineesta, salokorven samoojan karhunkaadannasta.

Tämä mies ei enää ollut entinen isäntä. Ryhti, asento ja aikomus ei enää ollut sama. Hän ei enää ollut rohkea,

päättäväinen liikunnaltaan. Nyt oli hän kyyryinen, repaleissa, pikemmin arka ja salaperäinen mierolainen, joka vaani vaaraa katsein sekä aistimuksin. Parroittunut, päältä nähden ränsistynyt Konsta kammoksui nyt kaihottua kotia pikemmin kuin sen avosylin vastaan otti. Samana päivänä jo matkaa poistuaksensa mietti. Tämä koti kultainen ei enää ollut häntä varten. Maailma suuri ja avara vuotti omaansa... Koska muuta mietteensä kohtaa ei löynnyt, niin otti uunilta aitan avaimen ja astui äänettä ulos. Silloin hän muisti jotakin:

— Missä Musti?... Katse etsi vastausta. Askelta kunnekkaan ottamatta hän aatosti: Kuinka hankkiutua ja minne? Mitä ottaisi matkaan?... Tuska pursui taasen sydämessä. Tuntui kuin surun musta kuolinhuntu kietoutuisi takaisin tänne, missä ajatusten mieliaskarrus virkeänä viipyili. Menneiden aikain ja tapausten suloinen sarja oli hänellä mietelmissä. Hiveli silmään sulous vaateaitan vaiheilla. Sama unelmain untuisa asunta. Olihan hän tässä aitassa lapsuuden ihanimmat unet uinahdellut. Oli nukkunut kultaisen lapsikauden kesäyöhyeet valoisat. Äidin ja isän yhtymillä oli tepastellut... Heräsi vasta aamuin kun aurinko jo riihituomen takaa kiertyi aitan ovelle ja katsoi katin lävestä ja huikaisi nokimustan nurkan ja pojan katseen. Silloin piti hieroskella, itkeskellä, ja jos ei heti tultu ovea avaamaan niin jopa oli tullut juottovasikkana äännähdeltyä. Ellei sittenkään oltu tultu niin oli hän kirkaissut kiukun perästä että tölli tärisi. Silloin kuuli äiti aina keittiöön kun kalapataa liedeltä nosti ja juoksi junkkarille avaamaan... Siihen hätiin sitä isäkin oli jo kiirehtänyt. Aamuniitolta tuli, viikate ollen kasin kastelemana ja heinän helpeissä. Sen asetti tikaportaan orrelle. Ja kun pöytään kukin kerkisi, sai poika olla polvella. Kupin kantoi emo kullekin. Kissalle ensimäisenä, sitte Mustille, pojalle polvenkorkuiselle antoi kouran kokoisen kupin, missä oli hauen maksa makia suuta suppuista varten. Isä itse asetti kolhoista suurimman eteensä...

Miksei nytkin? Miksei voisi talosille asetella? Sauna

tuolla. Kylpy hehkeä ja herttainen. Olishan aitan orressa paita pellavainen äidin armahan ajalta. Ja hellän hentoisen Hennan lumivalkeat lakanat. Pyykki tuoksui puhtoiselta. Siinä oli alla vaateorsien vuode hempein, hellin ja pehmein, "kevään tulolle tehty." Lumivalkealla tyynyllä oli kielonkukka karrenkuiva. Seinähirren halkeamassa tuomen tertut, pihlajan marjaiset oksat kauneimmilta kausilta. Kasa virpoja lattialla. Pihkalehtiä aikaiselta keväältä. Varvuista oli puolet hampain purtu, kuoret puhtaiksi silvottu. Kopero vispilöitä. Mustikanvarsikimppuja katkaistuja, tasattuja oli padan pesua varten.

Mistä lienee kissa tullut metsästysmatkoiltansa, hiiri suussa. Aitan ovelle juoksi, köyristeli ja kieppui. Katilla oli kaulassansa ruususolmu. Selänsilityksen sai ansiosta.

Poislähtöä pikaista teki mies taasen.

Aika ja outous kutsui ja käski. Vaaran vento vaisu varoitti. Aikoi ensin venevalkamaan. Sitten katsoi jalkapatikan parhaaksi. Valitsi Pajavuoren kukkulan ja suunnan.

— — —

Iittiläisten mansikkainen ahon rinne kallistui etelään Koukkukorven ja kolun puoleen... Ahon alareunasta, sanajalkojen seasta kohotti kellokaula emälehmä kuononsa korkealle. Pari kertaa puhahti, katsoi rinteelle kipuavan Konstan kulkua, lakkasi ruohonpurennasta, märepalan painoi pakolla alas kurkkunieluun. Kirjuke ja Lähtömä astelivat tähän taaempaa rinnalle. Mutta keväällinen juottoporsas tonki totisena mustan viinimarjapensaan juurimultia ja mutia. Ja kun ruuvikuono oli löytänyt makoisen matosen, massutteli ja tonki uudestansa. Jotakin tömyä kuului loppakorvaisen maankyntäjän korvaan. Se kuunteli, oudosteli, puhahti ja tonkasi turpeen ylösalaisin ja röhähti sitten karhuna lepikköön ja kuunteli sieltä takakyntynen ja kimppa koholla... Mutta Musti! Se vinkui ja hyppi hullaantuneena ja haukkui. Tämä vikisevä karjapaimen pisti pusun partasuulle, kolmen kyynärän korkuiselle uroolle. Silloin kahmasi mieskin oivan ystävänsä sylirysyssä rintaansa vastaan...

Olihan Kiiskilän Musti paimenena kesät pitkät karjan perässä käynyt. Uskollinen kaitsija se olikin ollut... Aamusta varahasta asti yhdellä vatsalla jaksoi. Ja illan tullen tunnilleen kuskaili karjan kotiin. Ja palkkioksi kukkurainen kulhu talkkunata takan luona valmiiksi laitettuna... Ei aina kuitenkaan tämä riittänyt. Metsässä missä kulkeissaan jänön jäljet löysi, niin jopa ajoon antausi. Varsinkin jos pitkäkorva vasta siitä oli sivuun köykkinyt. Kas silloin sattui sekin seikka, että karja sai olla oman onnensa nojissa.

Nyt tapasi Konsta tässä ystävän äkkimältä. Pitkän taipaleen takaa tultua oli se ainoa jota saattoi helliä. Musti ulvoi ja itki ilosta. Se hyppeli lakkaamatta ja karkasi hulluna isännän ympärillä.

Heltyipä siitä tulien turtama mieskin. Ahon kivelle istuikse. Koira kieli pitkällä vohotti ja mielisteli... Kaukaa kurkkivat jo lehmätkin kaulojansa puhistellen, tunnustellen. Ja emälehmä tunsi tulijan, astahti lähemmäksi. Kerran kaksi nuolasi kyynärvartta karkealla kielellänsä.

Konsta kiikutti vuoroon koiraa tahi halasi kaulasta kellokasta, taputteli hiehon lihavata kitkoselkää, pyyrysteli virmaa vasikkaa. Puheli lehmäkarjallensa rakkahalle tähän tapaan:

— Ohhoh, sitä lempparia kellokaulaa... Ja sinä pimpulani. Suvi onkin sukinut teidät... Sanokaapas missä on Henna?... Sinä lipakieli, sanoppas sinä se... Konsta leikki vuoroon koiran kanssa, tiedusteli tältä lampaita. Musti ymmärsi puheen, loikkasi ahon jalkaan, kyöräsi sieltä kulkuskaulaisen emälampaan. Pässi pökötteli perässä, kolme karkkosta kipakoina kintereillä. Vihaisena pokkasi pässi, lipoi huuliansa, jopa pyrki koiraa puskemaan. Mutta Musti väisti ja läähätti kuumassa turkissansa. Lampaita ei oltu koko kesänä keritty. Kenties oli keväälläkin villa yksiin unohtunut. Vanukkeisina roikkuivat kyljet. Viita oli villoista osan vienyt. Mies puheli siinä ystävilleen:

— Pyky... Kuru suolaa... Kaivoi sitten nahkaisesta repustansa aitan orresta otetun reikäleivän, tasasi tämän

eläinten kesken. Mutta suurimman palukan sai Musti. Karitsat olivat metsittyneitä. Mutta saipa kuin saikin hän yhden kiinni jalasta. Sitä hyväili sylissänsä koiran kateeksi . . .

— — —

Aina iltapäivään asti loikoili Konsta ahon kivellä lampaan vuona rinnan päällä . . . Kellolehmä, musti ja mullikka ihmettelivät ympärillä. Ruohon purentaan ei kellään näyttänyt olevan halua . . . Ruskealla kuonollansa nuuski koira ilmaa. Saukkosuolle katsoi ja pörhisteli. Hiidenkorven kuusien latvuksilla punotti lännessä lienteä syksyn ruso. Jynkeänä paistoi myöhästynyt ukkospilvi. Sadeilmakuuron kaukainen kajo suontui vinottain kalseana, autioittavana.

Salo lepäsi vuoden vaiheen vanhuudessa . . . Palokärki leuhutteli lentoon, harvaan ja vaivaisesti yli ahon. Rinteen niskalla tuolla korkean metsän seassa sai leposijan itselleen musta lintu. Harmaan kelon kylkeen koputti. Ontto puu komisi rupuna ja kumisi . . . Pitkänokka kopahutti sieltä, toisen täältä, pillahutti kertaa kolme, viskausi viistoon ales maassa makaavalle rontolle. Huuteli hetken tapiolan vasikoita.

Konstasta itsestä tämä kotieläinten tapaaminen ja jälleennäkeminen oli ollut äärettömän hupaista . . . Unohtuihan edes hetkiseksi ajatus ja muisto noille maille. Unohtui tänne poikavuosien polkuloille. Eräreissuillansa, monta pitkää vuotta sitten oli hän istunut tässä laakalla. Silloin oli ollut tämäkin aho uudempi. Olipa silloin ollut ahon alkuperäinen aitakin näkyvissä tuolla alhaalla. Siellähän se teloista tehty aidan nurkka oli mustana ja miiluisena, aidakset hiiltyneinä. Hän muisti kuinka kesakko-orava mielellään riukujen selässä ravasi. Ja jospa tarkemmin katsoi niin nytkin siellä tuoreessa viitakoivussa kujeili löllöhäntäinen metsän härkä . . . Kyllä sen Musti kuuli, mutta oli unessa olevinansa. Antoi sen pihkanokan siellä tirskutella. Parempi tässä nyt on paimennus.

Ihminen ymmärsi, eläimet ymmärsivät. Katse ja yhyntä kertoi kaiken. Hän nuoletti suolarakeita rukkaselta. Ja

kun pässi rohkeusi, otti tämä muruista suurimman, purasi, näykki, irvisti ja lipoi villisti kieltään. Olihan tässä Iittiläisen ahon kivisellä kiireellä koko Kiiskilän töllin karja. Sitä Konsta nyt katsoi ankein mielin ja ilmein... Niinpä itselleen iloksi ja eläimille haaskasi lyhyen ajan. Kuin hyvästiksi tässä tuokion vietti ja keskellä ihmiselämän suurinta surkeutta mielistelivät maine, kohtaus ja sattuma.

Mutta missä Henna?... Kuka lypsi kellokasta?... Ukkoko oli sen tehnyt? Siitä paikasta ponnahti ylös, asteli ahon yläseen laitaan, viilsi veitsellä valkoisen tuohen mäkikoivun kupeelta, lyhytsilmäisen, sitkeän. Pihlajasta pisti sälyset. Teki tuohuksen pitkän ja soikion... Oudosteli emälehmä aluksi sitä miksi metsässä lypsylle. Mutta kun Konsta raapi kuvetta ja kopeloitsi nisiä, kuunteli kellokaula leuhkat korvat lepassa. Lehmää kehui ja kaunisteli lypsäjä. Täyden ropeen ryyppäsi suoraa partoihinsa pyyhkimättä. Sitten lypsi toisen. Tämän litki Musti loppuun. Karkkosenkin kuono kastettiin, pärski, päristeli, pani vastaan... Silloinpas koira urahti, niskakarvat siirtona unkasi kohta korkeimmalle ahon kivelle, kuunteli ja vainusi vainolaista...

Nyt kaapaisi Konsta reppunsa ja loikki suoraa päätä metsään. Ja kun kuunteli, selvisivät kumisevan rinnepolun askeleet. Kaatunut juurakko kaihti, mutta kun katsoja kumartui tiuhan juurinäreikön alatse, huomasikin hän miesten varoillen astelevan siltä suunnalta aukealle. Hurtat hiiviskelivät, kantoivat kivääriä, himoitsivat ihmisammuntaa.

Yli viitaisen kunnaan, yli louhikoisen vieremän, alatse havutiheikön kipasi nyt Konsta karkuun. Juoksi ja juoksi lakkaamatta, painoi pakosalle kuin säikytetty peura. Matalana ja jäntteränä sukelsi hän pensaitten lomitse. Kokemus ja kauhu kannusti. Hän mutkaili milloin oikeaan, milloin vasempaan etsijöitään eksyttäen... Olihan jokainen kohta perin tuttu. Tutut linnustusmaat ja metsät, tieto teistä ja aukeamista, joiden vaiheita väisteli.

Hikisenä ja huohottavana päätti hän nyt paeta pois

ikipäiviksi näiltä main. Kotoisilla kankahilla paloivat varpaat. Kaikkialla täällä karkeloi kuolema ja kammo. Veli veljeä verihurttana metsästeli. Nuoruuden mailla, missä iloiten riistaa otusti, sai nyt itse ammuttavana, ajettuna maanustella.

Tuntikausia jatkui juoksenta.

Nyt hän pysähtyi... Edestä kuului jyry, luja ja voimakas ropina... Metsoparvet nousivat ryöppynä lentoon, hakkasivat siipiä ja asettuivat suoraa päätä ylimmille oksille.

Musti juoksi salaa miehen jälessä. Se oli käynyt isäntäänsä takaa-ajamaan ja nyt vasta ilmaisi itsensä. Entiseen tapaan oli poikueen etsinyt, eheän ja ampumattoman lintuparven. Pakolainen tuumaili: Viisas koira... Ennenkuin Konsta kerkisi ihailemaan otuksia puissa, paukahti laukaus vasemmalta viistoon ylös ja metso jytkähti tantereelle. Ampuja juoksi ottamaan saalistansa. Ja kuka se oli?... Ohrakasken Aleksi, Konstan kasvinkumppali, mainio metsästäjä, asteli onnen ohjaamana eteen. Ja kun Aleksi oli vihdoinkin selvinnyt hämmästyksistänsä ja alkoi uskomaan kumppanusta todellakin ihmiseksi, eikä metsän kummaksi peikoksi, syntyi siinä vähin erin tuuma pitkien kyselyiden ja vastausten perästä. Ja mitä edemmäksi Aleksin kertomus ehti, sitä alakuloisemmaksi muuttui kuulijan katse. Kauheita asioita juonsi toveri tämän paikan tapahtumista. Terrorin, valkoisen raivon valloillaan kuuli... Aleksi itsekin kuikkaili luotipyssyineen koko kesän metsien peitossa ja henkikipinää kituvaa raijasi päivästä päivään. Huolimatta siitä, että peltoliuskoilla kärysi elonkuiva korsi ja ruis ja ohra peltoon putoili...

Kuunnellessa ystävän puhetta, muisti Konsta Kiiskilän kaurapellon punervan kuivaksi, helut valkoisiksi. Muisti saunatien kahden puolen ruispellon leikkaamattomaksi. Tähkissä karrittivat okaat. Varpusparvet rapistivat jyvät mustiin juurimultiin.

— — —

Ystävykset oivalsivat todellakin Kiiskilän koiran kar-

japaimenesta poistuneeksi. Syyksi taisivat arvella sen, että lahtarit ottivat lehmät. Sentähden karkasi koira isäntänsä jäljessä. Aleksi arveli myöskin Hennan häviämisestä yhtä ja toista, joka seikka lohdutti ja liensi jossakin määrin Konstaa. Ukko itse kuului olleen alinomaisen silmälläpidon alaisena... Aleksin kerronnan mukaan oli Kiiskilässä vietetty kalseita päiviä viime aikoina...

Mielipiteiden edelleen vaihtuillessa jyrisi kuusikko ukkosena.

Uusi mettäksien parvi nousi nyt puihin. Hakuhimoihin herännyt metsäkoira innostui, äityi entiselleen. Ja pienireikäinen suusta ladattava luodikko kohosi. Milloin tipahti mainio mustamotko rytinällä alas laakson lukitussa lumpeessa. Suppean metsän sisästä luksahtelivat rihlapyssyn pienet panokset kauaksi kantamatta.

Mutta koska oli jo aivan myöhä, siirtyivät miehet lintutaakkoineen Aleksin yöteloille melkoisen matkan päähän Hallakorven taakse. Karpalosuon kainalossa, Lumpiokurun pohjukassa, jyrkän kallioseinän luona louhosrinteessä oli mainittu paikka. Ja heti kun toveri mainitsi paikan, hymähti Konsta hyväksyvästi. Eihän tämän parempaa paikkaa ollut näillä mailla. Notkelman pohja rakentui mullikkakivistä. Niiden välit saattoivat maanpinnan alla olla veden onteloitsemat, mutta kamaran peitti paksu rynkö ja sammal.

Tänne kontuun uurtuivat ketun ja karhun ammoiset pesäpaikat... Ja metsäsika siellä vieläkin joka syksy rakentaa polkuloita ja monet erämiehet mietiskelivät tänne reissua.

Hämärän jo ollessa pilkkosen pimeänä astelivat ystävykset ilon tunne sykkivänä siitä, että olivat tavanneet toisensa. Mustikin otti torumisen onkeensa, oli tyyten haukkumatta ja saaliista tyytyväinen. Se tiesi että makusa iltamojakka on odotettavissa. Koira astui laiskasti häntä lojossa askelesta askelmaan miesten jäljissä. Kumminkin oli haukulla mieli muree siitä, miksi vangita ja rajoittaa sekä asettaa esteitä vapaalle vaistonnalle?...

35.

HALLASUON LUMPIOSSA.

Vuoriperäisen maan rannat päättyivät vetelään Hallasuohon.

Näiden rimpien yli eivät edes lehmät kesäkuivillakaan kahlanneet. Asiaa i ollut kenelläkään tänne kesän aikana. Metsäyhtiön miehet milloin lienevätkään käyneet ostoja aikoessaan. Lintumies ja kyttä toisinaan urkki läpi mennäkseen, tahi päiväkauden kiersi saaliin ajossa.

Hiljainen ja hyljätty oli tämä seutu, mutta sitäkin hiljaisemmaksi se tuli suven suussa. Vasta kun lehvät kellastuivat ja syksyn haapa punertui ja kun viidakko otti värivaipan itselleen, alkoi sieltä kuulua pyyn pilli valoisan keskiyön pimetessä. Aamun ja illan hämärä viipyi pimentoina Hallasuon lumpiossa. Polut peitti pudonneiden lehvästen moninainen matto.

Varsinaiseen asuntoonsa ei Aleksi ystäväänsä ohjannut. Nousi vain ylös pengermäisen kivikolikon kurkkuun, missä aarnikuuset uneksivina, ylhäisinä ja ylinnä muista yötuulten huminassa huojuivat erottautuen muusta metsästä. Kas tässä oli hänellä tiuha, läpinäkymätöin hakohytti. Kodan keskellä oli tulisija, jossa erakko verekset keitokset kypsensi... Kuivista kelon karahkoista tekaistiin nytkin rätisevä ja räiskyvä lekko... Ennen ammuttuja, höyhennettyjä ja savustettuja lintuja kirisi piankin paistinvartaassa. Ohrakasken Aleksi ei yöpynyt ensikertaa saloilla. Oli se tämä mies eniät kerrat yökunnissa rauhankin aikana uurnastellut... Olipa yhyttänyt tämänkin ystävän täällä poikuusvuosilla. Osasi se poika iltaset ja appeet makupaloiksi kärvennellä... Eikä tämän touhun aikana montaa sanaa mainittu. Ääneti oltiin. Jos jotakin lausuttiinkin, niin se sanottiin kuiskaillen. Koppelon kuvusta lemahteli muheva mehu. Mettäksen rasvainen reisi kirisi tuohuksella. Olihan tämä metsien asukas asetellut einettä säästöön. Oli sitä osa killumassa kuusen kuivilla

karahkoilla tiuhan rungon kupeella, toinen osa kivikolun syvimmän jääkylmän hoilon perässä.

Ja kun iltanen nyt oli valmis ei hän kehotusta antanut, eikä toinen sitä liioin odotellut. Luonto itse herätteli himot ja pani nälkäisen suun syljeskelemään. Linnun kimppa toisensa jälkeen sitä siinä puraistiin. Konstan aittakuiva kannikka jauhatteli ilman isompia toimintoja. Syönti pantiin pikkuhiljaa alulle, mutta entäpikaa se kapasi virmaan vauhtiin. Leukahampaat tekivät työtä niinkuin tekee jämerin eto ihminen himon makiassa hurmossa. Puremattomat pilliset luut viskattiin Mustille sivusilmäyksettä. Ja kun kaikki eteen asetettu oli syöty, pyyhkäistiin parrat. Roimasti käytetty suola vaati hetken perästä lähteelle menemään. Ryypättiin vettä, vaikka Musti olikin etukäteen laidalta litkinyt ja janonsa sammuttanut.

— — —

Lepäsi yöuntansa luomakunta. Linnutkin kyyröttivät leposijoillansa tiheikön oksilla. Toiset niistä noudattelivat kesällistä parvea ja poikuetta. Sentähden asettuivat emän rinnalle riviin rassin päälle. Toiset taasen olivat hakeneet parinsa ja kahden kylkikyljessä kaipasivat likitysten lämmintä. Muutama oleili ypöyksinään huoletoinna ja rauhaisana pää siiven alla . . . Pikkulinnut, tiainen ja peukaloinen olivat alimmalla varvullansa. Viimeisinä ne myöhempään kuin toiset illan askarrusta huushollasivat. Nekin asettuivat lopulta aloillensa, kykertyivät vetäen päänsä höyhenien sisään haaveksien ennen iltaunta hyönteisistä ja hyttysistä . . .

Mutta kodassa lieden luona jatkoi mies hiljaista, outoa, julmaa kerrontaansa sanoin ja kuiskauksin. Pöyree oli aika, pöyreet siitä myöskin maininnat ja mielikuvat. Aleksi kertoli kotitienovilta tapahtumia . . . Hän kertoili sitä mitä Konsta ei ollut koskaan kuullut, ei ajatellut, eikä uskonut. Manttaalipösöjen alhaisuudelle ja raakuudelle ei hän tiennyt vertoja . . . Ja hän joka tuota kertoi oli mies, jolla katsantokannat muinoin olivat olleet aivan toisenlaiset. Eihän Aleksi ollut osallistunut veljeislyöntiin, tuimaan sisällissotaan. Paljon muuksi kuin herrain hänty-

riksi ei häntä ennen tiennyt. Vaan kokemus oli hänelle tuonut toista tullessansa. Hän nyt istui tuossa himmeällä hiilustalla paossa valkoista vainolaista.

Konsta kuunteli lausumatta mitään. Syltäisen kuusen ikityvellä nojui, vaan ei saanut unta. Ja kun kerronnan välit pitenivät väsymykseen, himmeni hiilustakin. Varjot mustenivat, valopiiri pieneni, kertojan kieli alkoi sammaltaa ja lopulta hän nukahti. Pää kallistui pehmeälle karhunsammaleiselle mättäälle. Tämän pani Konsta merkille, ei unisena, vaan virkeänä. Hän kuunteli vielä kauan luomakunnan tunnun tauontaa... Syvältä hänen sielustansa kohoilivat kaihon kaukaiset surusoinnut. Sammuneet sävelet, ammoin jo vaimenneet kumpusivat uudelleen kuuluville. Kenties esi-isäin aikainen ajatus ilmestyi hänelle perintönä muinaisuudesta. Kenties Kalevan kankahilla tästä kerran ajeli ja tässä yöpyi samoin jahdattuina ja sisäisesti surmattuna inehmo. Kenties oli monikin kaukaisuudessa käyty kova kamppaus tapahtunut tässä eräjärven partahilla. Kenellä elon etsintä on kalsean kalvan kärjessä, sillä myöskin kärsintä myötä... Mutta kohtasi kovaosaistakin toisinaan onni. Riista osui ripaan, otus etehen asettui. Kas silloin oli kodassa iloinen iltapuhde, kasku kalevainen kerrottiin ja kannelkin kenties soinnahteli. Vaan silloin olikin toinen aika kuin nyt. Henki suuri hallitsi silloin maita ja kansan mieltä. Uhritulten ympärillä, lietten hehkuisten luona luettiin taunoiset taiat... Maatuneet, ammoin unehtuneet ja multihin menneet herätettiin ilmoille. Manattiin henget esille. Ikeettömän heimon itkua ei konsaan kuultu. Jos suruista kudottua ongelmaa luonnonlapsi joskus liensi, niin se oli ratkontaa miettehien ja maineen miesten.

Rakkaus, syvä rakkaus ja sokea viha raivosivat tällä kertaa.

Tätä kansaa raiskasivat nyt upporikkaat hurmon hurtat. Vääryyden ja ihmisyyden pilkantekijät seoksen sotkivat. Rienaus tallasi ylemmyyden ja jalouden lokaan... Kamasaksain kätyrit ja palkkasakki lahtasivat työläiskansaa. Verileijonan liput liehuivat. Orjaikeen kirokangas

hulmahteli. Isäin kamaralla metsästettiin vapaata miestä. Varjaagirosvot toivat tänne salavuoteuden ja saastaisen sikiön raatajakansan keskuuteen. Nimi porvari ja kapitaali kantaa tuon inhon aina myötä. Yhteisaarteet ovat nyt yksityisten anastamina. Mahtuisiko maan ja taivaan välille toista ja suurempaa konnaa? Kansani, onko lietesi luona konsaan yöpynyt moista hurmanhurttaa joka kaiken saaliin ryösti?... Eipä ole hämärillä historian mailla tällaista julmista julmimpaa tekoa kohdallesi koskettanut kuin verikevään viestin kuulu kalman sana... Kuinka mustana juopana katkaisee rikos kaiken, rikos mittaamatoin!...

Kuluu aika.

Nousee päivä... Oikeus käy uuteen taukoamattomaan taisteluun. Polvi työn ja toimen sekä vastaisuuden kohoo ... Vapaa mies käy taasen astuntaan. Voimia varttuu. Jouset ja entistä ehommat lintupyssyt tulevat taasen esille... kunhan tietoisuuden tuliroihut loimuavat... Kas työn Suomi silloin on suuri ja vapaa! Yhteinen Sampo jauhaa taasen kansalle... Runous ja kanteloiden taitoniekat astuvat taasen esille ja Väinön lapset palaavat kaukomailta... On silloin kevät!... Sulaa pohjolasta jää. Paisuvat silloin virrat ja ihmisrinnat. Laine laulaa loiskien tuhatjärvillä:

Suomi on vapaa!...
Suomi on vapaa!...

— — —

Molemmat olivat nukkuneet ihanaan uneen.

36.

VERIENKELIT.

Valkeat julmurit vartioivat onnettomien elämäntietä, sillä Kiiskilän kulmalta kuului kauheita... Sana sanalta saapui sellaista, joka sai "suojelijat" liikkeelle. Pajavuorella sanottiin punaisten hallitsevan Hiidenkorpea ja Hallasuota... Kuka nyt olisi uskonut, että vasta puoli vuotta

jälkeenpäin punikit kummittelevat. Johan nyt haudatutkin unholaan uskottiin jäävän. Johan nyt jokaisen työläisen piti tuntea ja tulla järkiinsä ja jättää inhoittavien ryssien aate ja sen kanssa seurustelu. Pitihän nyt toki kansallisen velvollisuudentunnon sentään päästä voitolle ja oikeuksiin työläisissäkin. Tottakai heidän suomalaisina sentään täytyi tunnustaa tää maa omakseen ja rakkauden siteillä tähän yhdistyä. Vai eivätkö he ollenkaan kunnioita esi-isäin aatteita?!... Eivätkö he omista sitä, mitä menneet polvet olivat meille rakentaneet perinnöksi? Kuinka voipi olla mahdollista, että saman kansan lapsissa on juudaksia, jotka karkeasti sysäävät luotaan kaiken sen, mikä toisille on kauneinta ja ihaninta?... Isänmaa!... Oi mikä kaiku!... Mikä sointu ja mahtavuus!... Mikä rakkaus ja jumalainen tuntu? Eikö olisi kaunista elää yhdessä kauniin kodin kurkihirren alla? Eikö uskollisuus ja kuuliaisuus ole kutsuna kultaisena kaikille? Eikö se lepyttäisi kaunan ja katkeruuden? Mutta ei! Punikki on punikki... Ajappas järkeä sen sarvien väliin.

— — —

Pappilan agronomi ja Leppälahden halkopotressikka panivat nyt parastaan. Jahti tuima ja tulinen panna toimeen piti... Kesän kiireet, elonkorjuun aika huusivat kyllä vastaan, mutta suuriäänisimpänä kaikui isänmaan apu ja hätä. Ja suojelija kuin suojelija, astu esiin, lähde liikkeelle koska kutsun kuulet. Toista se on taistelu tämän maan ja kansan puolesta, kuin ravistuneen jyvätähkän peltoon tiputtaminen. Eihän mitenkään voinut sietää, että tuholainen kykkii vainioaidan takana... Eipä suinkaan! Ajamaan sitä, hiivatissa, on sääret suoritettava. Nujuun lujaan ja lyömiseen annettiin lähtökäsky.

— — —

Vain pieniä kierroksia tekivät Ohrakasken Aleksi ja Konsta.

Enimmät ajat pysyttelivät aloillaan. Karjalokurkun takalistolla vetäytyivät yhä syrjäisemmille ja salaisemmille metsästysmaille.

Juontuipa sitten Konstalle kutsumus mieleen. Miksi

ei ollut ottanut elukkaa mukaan. Olisikohan kentiesi oman karjan voinut tänne hyvinkin kuskata. Olisi niissä elämisen apua hetkiseksi kahdelle miehelle ollut... Siinä mielessä sitä miehet päivän parin kuluttua hiiviskelivät Kiiskilän ilmoille... Mutta kuinkas kävikään? Vainolaisen ketju kiersi auttamattomasti eräänä iltana lymypaikan. Metsäveikkojen jänöpaistipuuha pysähtyi.

Mikäpäs siinä auttoi. Kaikki pakoyritykset olivat turhat.

Taistelu kymmentä ojettua asetta vastaan on urhoista urhoisimmallekin turhuus.

Kuoleman tahtoivat tuomitsematta, tutkimatta panna toimeen. Sitä varten kiskaistiin männynoksain alle hirttonuorat. Kielto ankara, ehdoton, saapui silloin kylästä. Kiinni saatuja tahdottiin tutkinnoille. Tämä muutos toi hetkellisen helpoituksen.

— — —

Muutamia päiviä myöhemmin olivat Konsta ja Aleksi asetetut vankileirille. Vaarallisimpain karsinassa heitä nyt kiusattiin. Tutkimusten tulokset eivät olleet tiedossa. Tuomio lankesi. Toimeenpanopäivät avautui huomenna.

Paljon olivat nämä miehet nähneet.

Kuolema puhutteli heitä suoraan suusta suuhun. Luiset kasvot kertoivat tapahtumia. Elämä oli ilkeätä unta... Vangit horjuivat nälässä. Huulet liikkuivat ohuina lakkaamatta. Ne kuiskivat sanoja, kuulumattomia ajatuksia. Kuolemantapaukset vaivasivat vastasaapuneita, mikä seikka ei enää liikuttanut talossa ennen olleita ollenkaan.

Kello kymmenen aikaan illalla päästettiin heiltä nilkkaraudat irti ja heidät työnnettiin molemmat kuolemankoppiin, joka oli pihamaan seinustalla. Muut vaikenivat, sillä ne tiesivät tämän olevan lähtöä. Saapuivathan yöllä noutajat...

Tämä oli kamala aavistus. Kylmä hiki virtaili kummankin ohimoilta. Hetket hupenivat hitaasti. Vartijain jokainen askel sorahti hietaan ja leikkasi sairasta sydäntä.

Puolenyön jälkeen saapuivat teloittajat.

Kopin ovi avattiin. Pihalla liikuskeli nauravia miehiä.

Ilakoiminen ja kuiva kakaktus kuului kuin perkeleen kurkusta. Ihmisen nauru tässä hornassa huimasi päätä. Hiukset nousivat pystyyn siitä julkeudesta jota lausuttiin... Pihan perältä astui esiin onnettomia uhreja. Komentosanat kajahtelivat korkeissa kiviseinissä. Konstankin kopin ovi avattiin munalukosta. Se oli entinen vankilan kanala. Avaajan huutoa tuli heti noudattaa. Tavallisesti tulivat vangit heti ilman enempiä käskyjä kopista.

Molemmat onnettomat seisoivat seinustalla tiuhan piikkilanka-aidan vierellä. Tässä jalan alla tuntui olevan lastukasa. Sen olivat he molemmat jo päivällä panneet merkille. Hälinän aikana ja uusien matkamiesten ulosottamisessa viipyi telottajien huomio muualla. Konsta kaapaisi rohkeasti lastuja aidan alta, nosti voimiensa takaa langan ylös. Aleksi oli valmis matelemaan alitse. Tämä tapahtui silmänräpäyksessä toisten takana. Mutta kun toisen oli vuoro lankaa kannattaa, eivät hänen hermonsa kestäneet. Suin päin painoi pimeyteen.

Ulkona huomasivat vartijat pakenijan ja alottivat ammunnan. Tämä kiihotti pihalla jokaista. Avoimesta ovesta karahti valmiina oleva ratsu pakenijan perään. Yhden miehen kautta puhkesi sota. Juopuneet murhaajat saivat himollensa vauhtia.

Huudon ja elämän keskellä ei Konsta ymmärtänyt eikä muistanut mitä sitten tapahtui. Häntä iskettiin päähän. Nyt liikkui ajatus kuin ilmassa. Puhe ja hälinä kuului kaukaa hänen korvissansa. Se loittoni yhä. Pistoolit paukkuivat. Tulet leimahtelivat puolipimeässä elokuun yössä... Olihan linnan pihalle saapunut kolme naarasleijonaa, jotka aseet käsissä metsästelivät häkissä kiusattuja punikkeja. Mutta miesten hohonauru rähähteli juopuneiden kirouksien keralla.

Valkoinen verienkeli ajeerasi naisen haamussa.

— — —

Kun Konsta tuli tajuihinsa painoi päätä lyijyn raskas taakka. Mikään jäsen ei liikahtanut. Vihreät lehdet liikkuivat. Lepikko kohosi ympärillä. Aamupäivän aurinko paistoi... Linnut lauloivat... Taivas siintyi syvänä ja

sinisenä . . . Sitten se hämärtyi taasen . . . Muta vaippa vetäytyi kaiken ylle.

37.

KAHDEN MATKA.

Aisakki teki päätöksen.

Hänen tuli kiireemmiten poistua paikkakunnalta ennen talven tuloa . . . Valkoisten alinomainen vaino uhkasi tarkkaakin miestä. Henkiset ja ruumiilliset voimat kuluivat. Sentähden tuli hänen hyvästellä Hennaa ja totisesti poistua kiitollisena ja koskemattomana. Saunalahden seutu ja Salmis-salmi olivat hänet kätkeneet aikansa.

Määrätty lähtöpäivä läheni.

Apinaihminen ajatteli muuttaa muotoansa. Parta tuli saada poikki. Hän oli sitä aijemmin yrittänyt katkoa lasinpalasella, minkä rannikon sannasta löysi. Ruskean olutpullon vinottainen viillos kykeni leikkaamaan, jos vain jaksoi kärsiä. Mutta tämä kysyi kamalia ponnisteluja. Äänekäs vaikeroiminen olisi saattanut lähimailla sattumalta olleet höristämään korviansa. Ajan kanssa, yksi karva kerrallaan jyrsien jatkuu työ hitaasti.

Tässä parran katkaisemispuuhassa viertyi jo kolmatta päivää, eikä vieläkään ollut enempää kuin puolet poskea ylhäältä ajettu. Kaikesta päättäen tuli yritys ottamaan kahden viikon ajan, ehkä enemmänkin, sillä leukaparta oli tuntuvasti paksumpaa ja pani vastaan. Sitäpaitsi tuli "veistä" hijoa. Se tapahtui siten, että lasin syrjää lohkottiin taitavasti. Tuliterältä katkesi välkkyyn muutaman karvan. Loppujen lopuksi ei työstä täten näyttänyt tulevan mitään. Ajeltu ala vuosi verta ja siihen viilletyt pitkät haavat kirvelivät . . . Mutta koska ihmisten ilmoillekaan ei sopinut mokomana kerpoleukana mennä, täytyi keksiä jotakin. Täytyi edes puoliarshinaista partaa lyhentää.

Kauan mietittyänsä hän keksi eräänä yönä keinon,

jota päätti aamun valjetessa heti yrittää. Aisakki etsi läheltä mustat piikiven palaset, istui tarkkaan ja hikiseen työhön. Hän asetti särmikkään kiven kulmia vastakkain ja naputti käsikaupalla. Ja ennenkuin ilta ehti, oli musta kerpo miehen leuasta hävinnyt. Nyt siinä tosin törötti vielä tuumanmittainen käryävä kannikko, mutta tämäkin oli sentään paljon siistimpi entistänsä.

Ja kun Henna eräänä päivänä saapui tapaamispaikalle, hämmästyi tämä suunniltaan. Niin tavattomasti oli erakko muuttunut. Kaiken ikävän asian keskellä ei tämä lopuksi voinut olla nauramatta, lupasipa tuoda sakset kanniston tasaamiseksi.

Jo koko kesän oli Henna hautonut ajatusta palata takaisin Amerikaan. Michigan kummitteli alinomaa hänen mielessänsä. Miten monta kertaa olikaan hän yltynyt itkemään ja kaipaamaan vanhempiansa ja Watersmeetiä. Olipa hän yrittänyt virkamiehiltä passejakin poistuakseen maasta, mutta kaikki yritykset raukesivat tyhjiin. Eilen saapui hänen lopullisen toivonsa romahdus siitä, sillä vallesmanni ilmotti jyrkästi poismuuttamiskiellon, epäsi passit "kaikilta maan kansalaisilta."

Tätä surusanomaa oli hän saapunut tuomaan ainoalle uskotullensa metsään. Nyt oli Aisakkakin vuorostaan korviansa myöden säikähtynyt, koska Henna kaikin mokomin halusi heti mukaan Venäjälle.

Hetken mietittyänsä ei mies tähän anomukseen vastannut sitä eikä tätä. Monien vaarojen ja vastuksien eteen astumista vain mietti. Kuinka voipi heikko nainen kestää yönsä taivasalla, rankkasateessa ja vilussa, mihin tässä oli opittu ja vastaisuudessa vieläkin enemmän antauduttava? Mutta huomautuksistakaan tähän suuntaan ei Henna halunnut kuulla. Sanoi jaksavansa . . . kärsivänsä. Eikä siinä auttanut muu kuin painua yhdessä matkaan.

— — —

Aluksi tuntui öillä tiettömässä metsässä jalan kulkien matkan teko hankalalta.

Teitä kun tuli visusti karttaa, sekausi pilvisinä päivinä suunta. Toisinaan, milloin itään oli aikomus, astuivatkin

kohti länttä. Etelä-Suomeen mennä ei ollut kysymyskään. Pohjoinen pikemmin saattoi olla lupaava. Sinne sitä pyrkiä piti. Rajavartion valppaus Karjalan kannaksella oli Aisakille kyllin tiedossa. Olipa vielä toinenkin syy, mikä veti miestä pohjolaan. Hänen mieleensä muistui monien kuluneiden ja kaukaisien vuosien takaa eräs himmeä ajatus. Se kaihoili sieltä Amerikan ajoilta asti. Se oli seuraavanlainen:

Superiorjärven rannikkometsissä, Marquettesta Munisingiin kulki rautatie. Tämä ratalinja halkaisi hämärän aarniopyökkimetsän. Radan varrelle oli kertynyt muutamia vasta avatuita halkokämppiä. Yksi sellainen oli Rumley, toinen Damling. Täällä Damlingissa oli Aisakki tullut tuntemaan Kaula-Kanasen. Tämän kotoperä oli jostakin Oulunjärven ympärillä olevista pitäjistä. Miehen puheiden mukaan hänellä piti olla maatila. Kaula-Kananen ei pitänyt manttaaleja itse tietoinansa vaan kuulutti sen ulos julki sekä salaa. Jokainen kämpiköllä käväissyt tiesi tarkalleen, miten monta lehmää oli Ketara-Kaulassa ollut, montako rahtikuormaa Kaulan pihan läpi kuletettiin talvisin Kajaanista Ouluun; miten monta Vienan laukkuryssää sai kyydin kotipaikoilleen ja montako patteria "pellonvoidetta" muhi Kaulan kaikilla vainioilla. Myöskin kuinka monta syltä talon tupa oli toisin ja toisin päin; miten solakkana seisoi tallin takana miesmuistiin kaatamaton silpomännikkö; miten se siinä seisoi välkkynä ja salaperäisenä poronkelloa kaijuttaen kumeana kuutamoyönä. Se metsä se siinä jymysi ja jynkeili talon änkeätä asua... Hongikko kohisi oman talon maalla, kohisi omassa takana kuin paras kruununpuisto. Ja omasta metsästä sai rakentaa pytinkejä vaikka kymmensylisiä. Punahonkaa sitä oli oksatointa ja silkoista patsaita ja penkkejä, lauteita ja lavoja vaikka yksipuisia olisi pykäillyt. Niin sitä oli puuta, jotta köyhää hirvitti. Jouhipetäjien suilevaa, kynttiläoikosta runkoo seisoi kuin parasta juustoa. Itsensä keisarin sanotaankin sanoneen: "Että Puolangalla paistavat hongistot, joista Rooman pyhä isä aikoo rakentaa Kittilään oman tuomiokirkon..."

Niin oli Kaulan kuuluisa Kananen koko Danlingin kämpiköllä kuuluttanut... Tämä mennyt aika ja ajatus välähteli Aisakin mielessä.

Kaula oli sitten matkustanut vuosien kuluessa kotimaahansa... Sentähden johtui eräs vissi tuuma tässä hänen mieleensä. Tosin ei Aisakki koskaan ryyppysakissa puolustanut Kaulaa, jota muut aina yksissä neuvoin höyhensivät. Mutta toiselta puolen ei Aisakki ollut ottanut pilkantekoonkaan osaa. Juomingissa kehuivat toiset, toiset panivat vastaan. Se riippui vallan siitä miltä puolelta ryyppy kullakin kertaa kallistettiin. Imartelijoille, jotka lipakielin lähentelivät ja jouhen ja rikan takilta nyppäsivät, osti Kaulan isäntä rennosti olutta ja viskyä.

— — —

Ja kun aika joutui niin tie lyheni.

Eräänä talvisena tuiskupäivänä saapui kaksi ihmistä Kaulan talon kartanolle. Eivätkä Amerikan muistot ensi silmäyksillä olleetkaan ihan perättömiä... Tuossapa se huojui varteva petäjikkö. Tuossa jymyseinäinen pirttirakennus.

Ennakkolaskelmissaan oli Aisakki sattunut ottamaan oikeaan osuvan suunnan. Tiesihän hän entuudestaan mistä nuorasta tässä nyt oli vedettävä. Ensi silmäys osotti että hänen edessänsä oli kuin olikin aimo erämaan linna.

No entinen amerikalainen halkojätkä, joka on ollut sentään proletaaristen kämmenten välissä hierottavana ei ole mikään turilas, eikä paksunahkainen piikkisikakaan. Isäntä näet otti harvinaisen vieraansa vastaan hörönaurulla. Hurmaavalla ja sydämellisellä riemulla hän tervehti tulijoita. Päällepäätteeksi, ennenkuin asioita alettiin kuihailla puoleen tahi toiseen, ilmoitti Kaulan ukko, "ettei hän ole mikään 'lahtari', vaikka hounat sitä huutavat."

Maitaan ja mantujaan kehuskellen ja näytellen entiseen tapaansa hän jutusteli:

— Köhjäkkeitä ovat nämä vanhanmaan isännät oikein maailmanmiehen rinnalla... Olen sen heille aikaa sanonut, että katsokaa raukat sääriänne!... Se on sillä lailla Junnan Kukkoo, että jos lapikasvarret kaikki nousevat

tässä pohjanperällä ja tikkaavat yhtä jalkaa niin kissalta pääsee paha marina, jos kerta tavallinen mies "rokasta" kiinni tarttuu ja hännän nyrkille kietoo! Niin että sotakouluun sitä heidänkin päästä pitäisi jääkärin mallin mukaisesti..."

Tähän tapaan haasteli rehti isäntä odottamatta ilmestyneille kaukaisille matkatuttaville. Ja todellakin pitkästä aikaa saattoivat Aisakki ja Henna huolista huuahtaa... Hetkessä hengittivät he hieman vapaammin.

Ruokapöydässä kun illastelivat sai Aisakki aiheen puhua:

— Me Amerikan suomalaiset olemme omaa lahkoamme... Meitä toiset kenties eivät ymmärrä. Maailmankatsomus on meillä väkisinkin laajentunut. Ahdas, liian ahdas on vanhan Suomen ajatus...

Kaulan isäntä katkaisi:

— Sitä samaa sanon minäkin ja arvelen että jos Suur-Suomi, se tahtoo sanoa suomalaiset, virolaiset, inkerikot, karjalaiset, ulapantakalaiset, tsuhnat, kurkunleikkaajat, tverit, ituihmiset y. m. sullottaisiin samaan huhmariin, syntyisi siitä eri kihinä... Voisiko sitä sanoa Kalevan kansaksi?... Kyllä se voisi Väinön heimoa olla, mutta aatteet uudet ja vaikutteet luokkataistelun aikakaudella...

Kun oli jo myöhä ja vierassalin ikkunasta aikoja sitten tuli oli lakannut loistamasta, puhelivat Aisakki ja Kananen kauan kumpainenkin eri sängyistä toisillensa...

— — —

Muutamaa päivää myöhemmin eräänä yönä läksi Kaulan pihasta kolme poroa pulkat perässä viillättämään petäjikön halki itää kohden.

Ajaja istui kussakin kotissa. Niistä oli yksi nainen...

38.

RAATARI JA RUNTTE.

Se käsinväännettävä rullasukkula-ompelukone, joka oli syksyseltään Paakkulan peräkamarin pöydällä, sai nyt seistä ja ruostua... Sodan aikana se eniät sarkapakat kokoon kuroi. Pussihuosujen aika oli silloin tulinen ja tärkki. Mutta sittemmin oli mestari sen viran heittänyt hiiteen... Ilman kiusallista ompelutyötäkin eleli raatari. Eikä se virka koskaan niin kaksinen ja kehuttava ollutkaan. Eläminen neulan reijästä on samaa kuin inua mahon mullin poikimista. Toisinaan oli silitysrauta kuuma, silloin oli einettä ja apetta pöydällä. Mutta milloin liesi jäähtyi, jäähtyi puuropatakin... Muutoinkin eleli hän paljonkin huokeammasti. Kaikenlaista keinoa ja kaikenlaista serpaa saattoi sota-aikana kerääntyä, kun ei kädet taskussa kulkenut. Talolliset erittäinkin höyssähtelivät. Ja miten mukavia emännät sentään aina olivatkaan olleet. Ja paljonkos tämä yksinäinen leskipoikamies sitten sujutti. Vaikka kyllä sitä yhteenkin suuhun omaisuutta uppoaa, jos on upotakseen. Saattaa sitä mennä, jos on mennäkseen. Raatari tiesi miten monen isäntämiehen kurkkuun ovat uineet kokonaiset puulaakien perämetsät. Niin ovat huilanneet alas, etteivät oksat edes kurkkua raapineet... Ja suoraan puhuen olivat mestarin menot sitä mukaa etukulossa, että harva se talo, jossa hänelle ei mahastaan kiinni olisi oltu... Oli sitä Paakkulastakin saatavaa, herra tiesi kuinka monilta vuosilta. Ja siksi se kone olikin etsittävä pois, mikä sinne neulomusretkillä syksyn suussa oli jäänyt.

Tätä konetta sitä raatari hakemassa olikin.

Tehden talosta poislähtöä istui hän jo Runtten rattahilla... Juontuivatpa silloin muistiin ne juhlalliset sotapuheet, joita yön aikaan pappilan agronomi vastavietetyissä iltahuveissa puhui. Oikein se nostatti uudestaan mieltä. Väkisinkin pani kertaamaan kuulemansa puhujan voimasanat:

Saksa on mahtava!... Saksa on suuri!
Saksassa Suomen suuren on muuri!

— — —

Saksa voittaa... Saksa kaataa!...
Kalevan karjut sodasta palaa...

— — —

Mestari väänsi tahallaan sanan "sankarit" karjuiksi, koska se hänen mielestään oli mojuvampi ja runomittaan sukevampi sana... Edelleen lausuili hän Kalevaisista kankahista ja kunnahista. Hänen pontevat sanansa kaikuivat todellakin kuivan kankaan välkyssä männistössä. Ja kun rattaat lotisivat rasvatussa akselissaan kuoppaisella tiellä eteni ajaja läpi metsän. Tämä hänen sanojensa pontevuus ja paatostaminen nostatti miehessä isien tunnelman... Ryhtinsä ylevyyttä asetellessaan siinä vilposkärryillä istuessaan tahtoi hän sekä sanoin että elein olla yhtäläinen kuin agronomikin. Hän paisutti ääntään ja muisteli samoja lauseita.

— Ystävät nyt isänmaalle saapuu!... Saksalaiset nousseet Suomessa maihin... Viisikymmentä sotalaivaa ankkuroipi Hangossa. Viisitoistatuhatta teräskypärää keikkuu kulttuurin ja kunniamme puolesta... Oi von der Goltz!... Oi sinä huhtikuun kolmas päivä! Oi te baijerilaiset!... Terve Tillyn päiviltä, terve! Stålhandsken ja Hakkapelitan nimi on teille tuttu. Iskimmehän etelässä mekin ammoin. Iskimme Kustaan suuren ja jumalan puolesta. Pohjolan leijona polki ylpeän isänmaanne anekauppiaat. Ja kussa kulkikaan suomalainen keihäsmies kirveineen, siellä matala valakka ja tamma kavioita iski. Kuolemata kintereillä kuskasivat...

Sinäkin Runtte, puheli raatari hevoselleen, sinäkin Runtte olet sukua sotaista ja suurta, olet suomalaista! Sinä kolmikymmenvuotisen sodan sotaorhien polvesta olet lähtenyt ja varsoista viskattu... Ei sinussa ole ryssän rotua lyhkäistä... Jaa'ah, ryssän et ole hajua, et hanketta. Me olemme suomalaista sukua ja juurta!

Agronomin paatostamaa juhlapuhetta tapaillen hän jatkoi:

— Saksassa sivistys suuri! Kulttuuri kuulu!... Saksa on rautaa!... Saksa on rautaa!... Mikäs oli suurempi? Mikä oikeutetumpi? Mikä ylväämpi? Mikä isänmaallisempi?... Mikä oli onnellisempi Suomen valkoista ritaria?... Veli veljeä auttaa. Herra herran puolesta käy. Puolustaahan meitä Saksa... Rautainen Saksa! (Omiaan lisäten): Ylimystö Suomessa hihkui ja hurras, penikat piirti sanoja santaan: Saksa on rautaa! Saksa on rautaa!... Saksalaista kuka ylväämpi oisi, jääkärin mainetta mahtavampi? Käsillä heitä kannetaan. Heille hurrataan, lauletaan. Heille ulvotaan, imarrellaan, kuiskutellaan, kutkutellaan, raaputellaan, maanitellaan ja nuoleskellaan... Lipettiä lasketaan. Ah, palturia ja pötyä... Likööri- ja konjakkilekkerit, punssit ja sampanjat... Salakätköistä kaikki tyyni esiin vain... Entäs kilkkavat ja kalliit kuparit. Aina pässin kaulakulkusesta kahvipannuun, ovenriparenkaasta kirkonkelloon, kolmen komppanian kattilaan ja ruutisarveen saakka kootaan nyt Suomesta ryönä. Kokoutuuhan siinä saalista, sukeutuu ihan summittain kuin ennen Perman ja Aunuksen kalmistoryöstöillä. Kamaa siirretään laivanlastittain Saksaan. Eikä ihme, sillä olivathan nämä pesorkaajat samoja kamasaksoja, samoja viikinkejä, sukupuuttoon kuolemattomia merirosvoja. Heidän äpäränsä ovat tänne muniutuneet. Olihan rikos ja huoruus hautunut poikaan. Ja tästä itiöstä kekistyi kansan piiskuri, kotimainen konna. Veti veri muinaisen sivistyksen aateluuteen, jalosukuisuuteen. Ja tapahtui että kodin pyhyys poljettiin. Herrasperheen kunnia, äidin ja tyttären kainous riisuttiin. Ruhrik ja Romanov sukujen malliin aviovuoteet annettiin upseereille. Leijonalippu-roturoikan muinaiset vastalahjat avattiin "peräkamariin" saakka. Suomen porvarin kodissa avautuivat vuodekamareiden ovet avuntuojille... Hengen, miekan ja lihan kylvö toi tarkotuksella tullessaan uutta virikettä veijareille. Potivathan Suomen jalosukuiset verenheikkoutta ja pääluvun pienuutta... Lupa oli mässätä, lupa rienastella, hummata ja huolia.

Yksinäinen ajelija muisteli ja teki omia kummallisia

johtopäätelmiänsä. Kerran oli hän Kiiskilän Konstan kuullut kovalla äänellä lukeneen lehteä Kekäleojan pihalla. Se oli ollut erittäin mieleenpainuva juotti. Sanomalehdessä seisoi jotenkin tähän tapaan:

"Siveelliset siteet ovat porvaristolla häilyväiset. Entinen jalosukuisuus kilpailee sotarosvojen häikäilemättömyyden kanssa. Aijemmin rehdiksi tunnettu, monikin vakaa isäntämies saattoi muuttua tylyksi, jopa kokonaan kavalaksikin ihmiseksi työläisiä kohtaan. Lupaukset ovat tulleet pettäviksi, kohtaukset ja puhuttelut ärtyisiksi." Ja niin totisesti se onkin. Ryssiltä peritty suunnatoin sotasaalis kiehtoi raatokärpäset kimppuunsa. Kapitalisteilta kansalle palautettu omaisuus joutui punakaartin haltuun, mutta häviön tultua lankesi valkoisille. Ja kun sitten metelin tauottua puhkesi halu jonkinlaiseen inventeeraukseen, varastojen valtiolle ottamiseen, huomattiinkin pesorkkaajien hummanneen tuntemattomat määrät omaisuutta. Mutta valtion hallussa eivät sotasaaliit olleet ollenkaan paremmassa tallessa. Salakähmäisyys ja kähvellykset astuivat päiväjärjestykseen. Jos valko-ryssät totisesti ennen ryöväsivät punaisten aikana ja lahtarit valkoisen valloituksen jälkeen avustivat kamasaksain ja merirosvojen apuna kansallisrikkauksien pesorkkaamista ja siinä olivat yksityisien omaisuuksien imemisessä ajeeranneet, niin nyt, nyt se vasta nousi huikea hivutus.

Raatari myönteli itselleen: Hanttapulien sakki se parhaillaan hamuaa julki ja salaa. Ei pysty lain kirjain kulasseihin. Asetakki ja pussihousut riittää. Heillä kun on univormu ja terästä suolilla, niin äläpäs mene lähelle, tahi kynnet ravahtaa. Katsele vain kauniisti siinä sivulla, katsele kuinka pala painuu pedon kurkkuun toinen toistaan suurempana. Kyllä luulisi jo Paakkulan rusthollarinkin näkevän mistä sitä isänmaata leikataan . . . Ja mitämaks, jos tässä taasen punikiksi mielipiteensä muuttaisi ja ajattelisi Rajavaaran tapaan näin: Jospa pakanat puliveivaavat. Jospa nuljuttavat selvään silmään keskellä päivää niin kauan että tässä jääpi isänmaasta ruoto rukkaseen. Ja entäs nämä sota-ajan nousukkaat sitten? Äkkilihavat

änkyrät ja lököpöksyt, mahakkaat rahtyärit! Miehet, joita sattuma on siunannut tuhatkertaisesti ovat sikamaisuudella markat miljooniksi muuttaneet. Tunturimaisilla mahoilla luhmastelijat, hamlaaminen on kaiken kesää käynyt isänmaan kavaltajien takaa-ajon kanssa. Työläiset ja punikit lymyilevät erämaissa. Musta kuolema ja murhavimma vinkuu nurkissa. Aloite maassa ja taivaissa on vain valkoisilla. Ylpeys, intohimot ja irstaisuus ovat ihmisruokana. Myötään mennyt aika ja vastaisuus kuiskii ja suhisee siivekkäistä valkoisista. Surut ja murehet maailmasta astukoon kerrankin ikimuistoisaa aikaa.

Raatari syventyi äänettömäksi. Hän muisti Mikon-Rinteen lukukinkerien runtuja. Silloin sitä Huikurin keisarin*) huikeasta juomingista oli kansa kertonut. Tästä johtui ajatus itsepintaiseen huutoon, joka kerskui Suomen kuninkaasta. Herrat hihkuivat: "Hallitsija sitä omasta takaa pitää saataman! Menevät hän päätökset päin istumapattereita, jos niitä kaksisataa ammattihaukkujaa siehtoo ja seuloo. Valtiopäiviä ei tarvita. Kansalta ovat vain päiväpalkkoja kynimässä ja nylkemässä vuosikaupalla. Velhot siellä suutaan ruukaavat. Jos yksi on hyvä, on toinen kahta parempi. Monta kertaa hyväkin asia sorvautuu pirunkaulalle. Kitaläpiurheilijat pieksävät kieltä. Sosialistienkin suusta tulee jo mitä hyvänsä ja milloin hyvänsä. Kilpahaukuntaa se on kuin koirain kirkonmenossa..."

Juurakkoniemi kuvitteli huvikseen edessään olevan kaksi sataa koiraa. Koirista olivat toiset rotukoiria, toiset pystykorvia sydänmaan lintupiskejä. Oravakoirat olivat kipparahäntäisiä, korvesta tulleita luimistelijoita. Mutta annappas olla, ei sitä karvaan ole katsomista. Sisua sitä löytyy. Tuokin valkoinen massatehtaan patruunan aristokraatti Mänttästä, joka käpälät kankeina kävelee köyhää ihmistäkin vastaan, saatikka sitten toista koiraa, jonka kanssa ei kävele saman tolpan juureen, ei nosta käpälää

---

*) Huikurin talo Kuorevedellä, jossa 1850 vaiheilla isäntää kutsuttiin "keisariksi."

eikä haista. Ja sitten jos ne vuoron perään haukkuisivat...

Ei, mutta kuinkas se asia oikein menikään keisarista koiriin. Se oli kysymyksessä näet se Suomen monarkia, se yksinvalta. Se on niin että kun yksi mies sanoo että asia on niin, niin se sitten onkin. Ja jos yksi mies sanoisi että asia ei ole niin, niin se ei sitten saisi olla niin. Ja koko kansa tottelisi mitä hän sanoisi. Monet turhat juonittelut ja asian haaskaus säästyisi. Valtiokin vapautuisi maksamasta mokomia lainlaatijain palkkoja. Ja elämä kulkisi paljonkin vähemmällä funtieraamisella. Ja mitäs sen kansan sitten tarvitsee tietää? Ei muuta kuin tee työtä, syö ja makaa, ole rauhassa, äläkä vimmastele... "Jalosukuisuus ja ritarius heräisi uudestaan henkiin" oli Paakkulan rusthollari sanonut. Nykyaikaisuus onkin yksitoikkoista, äärettömän tyhmää ja riitaista. Puoluekinat ja kukkotappelut kaikkialla. Jokainen kuluu kannollansa seisoessaan onteloksi ja tyhjäksi kuin ontto puu... Mitäpäs siinä, kuningas vähintäin, ellei keisari olla pitää. Komea sana se on *keisari*... Aikakirjat näyttävät että Roomassa pitivät valtikkaa keisarit. Ja mitä loisteliaimmin siellä jumalanpojan elinaikana jytästettiin. Koko maailman hollikangessa huiteli sama jässi! Ja entäs Napoleon? Mikäs muu hän sitten oli ellei keisari. Kansa vapisi vyyhtenä hänen varpaittensa alla. Ja mihin maahan vain se huima mies viitsi sylkäistä, seurasi siitä ankara prosessi. Ryssät!... Kukas näitä partajessikoita, aron virsujalkaisia vantkoja olisi aisoittaa voinut, ellei keisari? Tuhannet miljoonat ovat heidän edessänsä tomussa ryömineet. Keisarin sanahan se painoi, tahi muutoin viuhuili solmuruoska ja pamppu. Hirttohirret könöttivät tantereilla. Onnettomat ihmiskaritsat, jotka vain vastaan harasivat, niin ne tuulessa kuivattiin. Vaivanpaikoissa kävi kitinä ja kätinä. Päitä räätiköitiin ja vastaanpanijoista luhmittiin "lankunkantajia." Piinapenkki ja pölkky seisoi kaikilla toreilla kansan kurina ja kauhuna ylenaikaa... Keisaria huutavat herrat: "Se Suomelle pitää saaman" ne sanovat. Saksa! Mikä olisikaan vaivainen Saksa ilman keisaria? Ilman

Wilhelmiä se olisi viheliäinen nurkka. Berlin olis ranskalaisten frakkirakkarien, muotimampsellien perukki ja pitsitehdas. Harjoittaisivat alushametrimmausta neljännentoista Ludvigin malliin. Keisari... mikä uljas nimi. Eipäs ihme että kukkoa sanotaan keisariksi. Oikea vertauskuvallinen astunta ja liikenteet ovat sillä kuin keisarilla. Turhaan eivät kuoreveteläiset vanhaa Huikuria sanoneet keisariksi, Huikurin keisariksi.

— — —

Juurakkoniemi oli päässyt hevosineen ahteen päälle. Hän ajoi alamäkeä varovasti, koska käsinväännettävä "ompelukone" keijotti käyttämättömänä siinä hänen edessänsä... Jykevä männikkö ja yksinäisyys irtautti aatokset lentoon. Mielikuvittelut kiipesivät sinne minne ne parhaiten halasivat. Mietelmiänsä hän jatkoi tähän tapaan: Huhu sittenkin kai päättyy jonnekin. Saksan Villen pojasta voi vääntyä meille hallitsija... Ja kyllä se niin onkin. Maalaisrotuinen ei tule kysymykseenkään. Sellaisia ei kannata ottaa laskuihin. Historian taivalhan sen todistaa. Onko majesteetti milloinkaan innostunut valkoruusuttareihin tahi pohjanneitoihin tässä maassa? Ei ole. Eikä löydy tarkoitusta vastaavaa kantakirjaakaan. Kuninkaallisen veren virtausta ei voida suomalaisen suonissa todistaa olevan, ellei nyt oteta sattumoiksi tapahtuneita karhun ja hirven metsästysreissuja huomioon. Niinä aikoina on kyllä kannetointa vakkaa alitse irtoneulaisen kuusikon kannettu... Raatari mietiskeli lihallisia asioita, oli erittäin hyvällä tuulella ja hurautti kuninkaallisen kehtolaulun:

Mälar järven rantoja ma sousin,
Oi Mälar, Mälar, kätke minut oi!

— — —

Manskiven rokkomampselli ajeli raataria vastaan. Tällä oli kyytihevonen, koska kierteli pitäjällä kevätkautena taasen rokonistutushommissa. Hän oli juuri kääntymäisillään Kiiskilän kulman tielle kun kuuli loilotuksen. Kyytipoika tunsi kaukaa Runtten ja raatarimes-

tarin. Tämäkin tunsi heidät. Mestari ihastui, sillä hän ihaili erittäin mykevävatsaista rokkomampsellia. Monet kerrat oli hän istunut hänen kanssansa aterioimassa Paakkulassa... Mampselli kuunteli mielellään ja suvaitsi tuota höyliä, matlakkaa miestä. Mestarin silmäniskut ja taputtelemiset veivät hänen suunsa siirapille. Silloin kiertyivät räätälimestarin mieleen paratiisin kielletyt hedelmät. Juurakkoniemi laskeusi vilposilta alas tervehtimään:

— Mikä mainio sattuma!...

— Mistä te sellaiseksi runolliseksi... Oikeenhan se mestari aatelislauluja...

— Kuninkaasta nyt puhutaan, ajatellaan ja lauletaan.

— Mistä kuninkaasta?

— Suomen kuninkaasta...

— Suomen?...

— Suomen keisarista... piti sanoakseni.

— Ah!... Siitä saksalaisesta prinssistäkö?...

Raatari innostui:

— Saksalainen keisari Suomessa on ennen kuulumatoin. Maailmata se mullistelee... Tietääkö mampselli, että silloin on Rooma pohjolassa. Augustus ja Rooma! Perikles ja Atena!... Aasia ja Aleksander! Ludvig ja Versailles... Ajatelkaas meidän leijonata, jolla on rautainen liittolainen. Ryssät silloin ruimitaan edemmäs omille aroille. Ja eikö se ole historian laki, että niin tapahtuu? Vuosisatainen kehityksen painopiste kulkee kiertävätä rataansa niinkuin sen Suottalan vaari sanoi, joka koulut korkeat kävi, mutta jonka kirjat viina vei kaivoon. Niin hän sanoi että Egypti, Assyyria, Babylonia, Kreikka ja Rooma, Kartago ja Gallia, Anglosaksia ensin, sitten Skandinavia... Ja sitten...

— Suomi!...

— Ihan paikalle sanottu! Suomi!

— Sittenkö seuraa ryssä? Mutta eikös ryssän aika ole ollut ja mennyt?

— Saapi se minunkin puolestani, mutta en sitä tarkottanut.

Rokkomampselli intti kiusalla:

— Mutta eikös se suomalainen kulttuuri juuri kohonnutkin Ruotsin loistoaikoina ja yhdessäolossa ryssän kanssa?...

Tätä puhetta ei toinen tahtonut kuullakaan, vaan alkoi kuvitella uutta ja mahtavaa hallitsijaa tähän tapaan:

— Ja sitten kun tämä uusi ponssari alkaa täällä katsella ympärilleen, näkee hän oikeaan ja vasempaan, Skandinaviaan ja Kuolaan, Vienaan ja Karjalaan, Aunuksen, Inkerin ja Arhanskelin aika on tullut ja Itämeren pottutarhureitten. Kas nämä ne leijonamaata pulskistavat ja paisuttavat... Onko mampselli koskaan lukenut sitä Tolstoin ennustusta, jonka tämä ylen viisas ihminen näki hengen silmillänsä? Ihmiskunnan tulevaisuuden ikkunasta hän tarkasteli ja sanoi: Suomessa nousee kerran hallitus, joka on julmaan verenkarvaiseen petoon Bibliassa verrattava. Tämä käy kamalasti perkkaamaan parrakkaita. Ottaa ja anastaa itselleen koko kaalimaat. Eikä sipulin oraskeittoa syödä sen koommin tällä puolen Tonavan. Kansat ja kaupungit hakataan maan suolaksi. Valloitetaan Venäjä ja Muskoo. Potsottajat ajetaan Baktrian mäille, Kaspian taakse karjapaimeniksi, tahi pannaan ankaraan orjantyöhön rakentamaan suomalaista kulttuuria ja valtaa Väinön avartuvalle aholle. Ja eikä sen erän perästä paitaa nähdä pöksyjen päällä... Sarkatakki ja lapikas liituaa tien suomensukuisille. Syrjäänien orvoille antaa kerrankin oman osansa. Oman kansan perintöosan...

Rokkomampselli kuunteli ja katseli hämmästyksellä tätä tiellä tapahtunutta esitelmää. Hän ihmetteli sen lennokkuutta ja kostikkaisuutta. Hän katsoi pitkään raatarin arvokasta olemusta, jossa saattaa olla tämänkaltainen historian tuntemus. Jopa hänkin huudahti enemmän toiveessa kuin täytenä totena:

— Tosiaankin!... Kuinka huimaava ajatus! Jospa se puoliksikin toteutuisi... Ja kuka onkaan tämän oivallisen ohjelman laatinut?

— Jaa!... Varjaagien veriheimoa on sen täytynyt olla! Siinä se on yhtäkaikki aate. Sen korkeus raapii van-

han taivaan sinistä lakeutta. Siinä on ei enempää eikä vähempää kuin suur-Suomen levereeraus. Siinä on "läämäältään pohja" yhtä tarkasti kuin Mustanniemen Akustin saunan perustuksella Muhujärven rantamalla*).

— Kyllä, kyllä. Silloin se kansallinen sauna lämpiää leviämmästi. Aina itäisille aroille asti leviää sen suloinen tuoksu ja tuntu... Suur-Suomen vasta huiskuu kaikilla lauteilla ja kaikissa karsinoissa. Ja raitilla lauletahan poikaan nuatilla. Kuppihela hiljallensa huiskuu tasaisessa tahdissa. Kaikkien kansain silmät vartioitsevat meitä. Kyllä se kolmimiljoonainenkin kansa, vanha Suomen suku, mantsujen malliin, voipi vuorostaan vallan maanpiirin tällä tanhuulla ottaa. Oikeastaan liian paljon on annettu naapurin leventyä ja lemuta. Liian paljon on nuuskattu ryssäläistä jumalan suurusta... Minä en epäile ollenkaan, etteikö kerta koita aika, että tuhannet ja miljoonat matelevat jalkaimme juuressa. Kyllä ne vielä lahjuksia mailta kaukaisilta tuovat. Tyrkyttämällä tyrkyttävät kalliit mattonsa ja kultansa kuninkaamme jalkain juureen. Ja prinssit naivat meille miniöitä Tiipetin tyttäristä...

— Kuinka se mestari voipi näin kaikki hyvin lipelaarata? Kuinka ihmisjärki tämän voipi kaiken käsittää? Te olette, huomaan minä, syvästi oppinut... Mikä ylevä aate! Mikä suuri kansallinen aate! Ja kaiken tuon voisimme saavuttaa jos vain olisimme yksimielisiä...

— Totta mampselli!... Totta mitä sanoitte. Kyllä se

---

*) Mustanniemen Akustin älykkäisyys oli aikanaan huudossa kautta lähipitäjäin. Kauaksi kuultu mies mestaroitsi puusta ja raudasta mitä maan kyntäjä kulloinkin tarvitsi. Rakensi myllyt monet, rusnaili rattaat ja separaattorit. Ratkaisi vastoinkäymiset sellaiset, joista muut miehet saivat olla syrjässä. Töllinsä sijaitsi Muhujärven kivikkoniemessä kaukana Hämeen takamaassa. Henki oli sanonut hänelle: Rakenna saunasi perustus ja pohja kymmentä syltä syvälle aaltojen alle ja sinä olet perivä ajallisen onnen ja autuuden. Akusti rakensi, perkoi ja pöyhi kiviravit ja rauniot pelloksi. Kivikasat kuletti ja käänteli niemen nokalle, minkä äkkijyrkästä huilasi kymmensyliseen selkäveden pohjattomuuteen. Ajan kanssa edistyi työ. Pelloista kuokitut kivet kohousivat vuosissa pinnan peitoksi. Saunan perustus valmistui suunnitelman mukaisesti. Kylpy rakentui uutena ja uhkeana aaltojen päälle. Ja kansa tietää, että ajallinen onni asettui tähän tölliin. Akusti oli rakentanut hikihelmien ikuisen muistomerkin itsestänsä. Aherrus ja orjantyö uppoamattomana kurkoittuu ylös ilmoille ulapan ylle. Se nousee yhtä onsiokkaana kuin egyptiläisten pyramiidit Afrikan hiekasta. Mustanniemen Akusti elää.

on ihmeellistä. Olen ajatellut, miten viisaan mielikuvain siivillä saapi körötellä korkeuksiin ja kummallisiin maailmoihin. Halki arkipäiväisyyden voipi vuosisatoja eellehen katsella kansamme tulevaisuutta.

Keväinen isänmaan aurinko paistoi.

Ystävykset kulkivat samaan suuntaan.

39.

EPÄILYTTÄVIÄ ASIOITA.

Haapaniemen kahakoimisten jälkeen tuomari välitti viisi sotatoiminnoista. Hänelle ei enää ollut isänmaallisuus yhtä mielenkiintoista kuin Vilppulan rintaman taisteluiden aikoina. Toiminta-alueekseen tämä mies otti Tampereen ympäristön. Hämeen sisämaissa pani väsymättä toimeen kotitarkastuksia... Holhotin katoaminen saattoi hänelle raivoisia kohtauksia. Joskus ajoi hän vihansa perinpohjin syyttömään ihmiseen... Ja vaikka toiset riemuitsivat Tampereen valloituksesta, hukuttivat ikävänsä hurjiin juominkeihin, ei tuomarilla siihen ollut aikaa. Juhlimiset ja juhlapuheet olivat samantekevät. Tällä kertaa oli tuomarilla työnä käydä kyttineen sydänmaissa töllistä tölliin. Kadonneita lampaita etsittiin. Jopa kun kerta ylemmältä taholta haluttiin miehelle antaa mainetta ja tunnustusta, niin tämä vastasi kuivasti ja lyhyesti:

— Olen saanut kyllikseni.

Tämä vastaus synnytti pisteliästä ivapuhetta. Takana naurettiinkin. Yleisesti oli näet tiedossa Haapaniemen isännän antama pöksynmitta... Kumminkaan ei tuomaria pian kukaan kaivannut. Ei kukaan häntä tarvinnut. Eipä kenellekään juontunut päähän tarjota valkoisen ruusun ritarinmerkkejä. Muutamat lahtareistakin alkoivat häntä kohdella kylmäkiskoisesti. Kohtauksia, katseita ja keskusteluja vältettiin tuon verisen miehen kanssa. Vapaamielisemmät jo sanoivat: Tuomari on kolkko kaveri!

Epämieluisat maineet menneiltä ajoilta vyöryteltiin mieluummin tuomarin niskoille. Syntisen miehen sanottiin "liian kirjaimellisesti perustuslakeja noudattaneen." "Siveellisissä" seuroissa puhuttiin "verikoiran edesottamisista." Toiset toki lohduttivat: sota on sotaa. Taisteluissa tapahtuu kaikkea... Ase tekee tehtävänsä. Kuolemahan on kapinoitsijan palkka...

— — —

Salametsästys jatkui.

Olihan punaista riistaa viljalti. Metsissä samoilivat valkoiset, kerestivät kokoon pirstotun punakaartin rippeitä. Kodeista pakosalla olivat nekin, kutka tuskin olivat osaa ottaneet. Suin päin vain kauhu kaikkia ajoi. Antoivathan silminnähdyt tapahtumat osviittoja kovakouraisesti kaikille. Taisteluiden jälkeen, rauhan jo palattua, oli alettu miehiä nyppiä kotoa sieltä ja täältä. Periaatteen ja mielipiteenkin pohjalla vangittiin. Kapinallisille myötätuntoiset joutuivat ahtaalle. Yövuoteille astui valkoinen mies. Vangitsi köyhän mökin miehen. Isän otti lasten keskuudesta. Perheen parkuvan keskestä raasti turvan. Metsään, suoraa päätä korven laiteelle kävi tie koirakuopalle. Kevätyö katsoi kauhuissaan ihmisteurastusta.

Epämääräisyys ja synkeys jatkui koko kevään. Seuraava kesä kuulutti onnettomuutta. Suojeluskuntain sunnuntaimetsästykset tulivat ihmisten ajossa tavallisiksi. Otuksia ilmeni eri paikoilla summat. Toisinaan niistä oli puute. Silloin täytyi tehdä syyllinen. Oman kylän työmies otettiin murhattavaksi. Kaikessa hiljaisuudessa kuljetettiin pois...

— — —

Monta tuulesta temmattua juttua tuotiin mielistelyn vuoksi valkoiseen esikuntaan... Kalliosaarellakin muutamat kalastajat kertoivat liikkeistä... Juttua kertoi koiranleuaksi tunnettu Kurppalan tervanpolttaja. Hän oli sitä kuullut Kekäleojan akkain kuiskivan... Hänen vilkas mielikuvituksensa loi sille siivet sivuun. Pitkäsiipinen ankka lentää leuhutteli maailmalle. Kerrottiin että muka kalaukon haamu rapusaksineen liikkui rannan kallioilla.

Toisinaan kiiteli ilmi elävä Vilppo kirves kainalossa korpien rymeiköissä. Että kuulluksi tulleen noidan kämpässä rantakallion alla lahden pohjukassa kiiluilee kahdentoista aikoina öillä kummallinen tuli... Että rauhaton sielu saamatta lepoa mittailee manalan mailta takaisin maailman tanhuille. Että pakko kuuluu olevan ukolla pyrkiä päälle maan haluttuja kalastuskeinojansa harjoittamaan. Vissinä puheena tiesivät ruuhen laidat rantahaavistossa yökasin kastelemiksi. Aluksen laidat sanottiin laineissakin kastuneen... Verkkoja huiskautteli tuuli teikkiseipäissä. Katiskalle sanotaan kokijan yön usvissa ilmestyneen.

Joku toi tämän tarun suojeluskunnan kansliaan, kansakoulunopettajan peräkamariin. Päällikkö sattui olemaan taikauskoinen. Eipä hetikään mielinyt mokomaan saareen mennä. Tulipa kertomus toinen ja kolmas. Jopa oikein ylempää annettiin osviitta... Ja ilmestyipä itse tuomari vaatimuksin, jota kumminkaan suojelija ei tuntenut. Hän kiikutteli kammarinsa keinutuolissa ja rauhallisena katseli kaljupäistä miestä. Tällä liikkuivat pitkät ja luiset sormet levottomina, hermostuneina, kunnes alotti:

— Sallikaa minun saada muutamia miehiä kanssani. Asemiehiä tarkoitan, tutkimaan saarta, missä piileksii muutamia poliittisia vankeja. Vangit ovat karkuteillä ja syytteessä moninaisiin valkoisten murhiin...

— Sitäkö saarta, jossa... jossa suinkaan ei voi olla yhtään mitään...

— Sanotte liian vakuuttavasti.

— Mutta minä vakuutan ja vastaan... niin totta kuin istun tässä teidän edessänne.

— Ettekö sitten tiedä edes julkisistakaan puheista?

— Olen niiden juttujen takia liian paljon vaivautunut. Kahtena sunnuntaina olen samonnut kaikkialla kumminkaan mitään löytämättä. Ei merkkiä edes huomattu... Ja siksi toiseksi, olisko se oikein suotavakaan... Tarkoitan, sehän oli ukkovainaan yksityinen rauhoitettu alue ja kansa vielä nytkin vähemmällä syyllä sinne haluaa.

— Juu, minä vaadin. Katsokaa tämä korttini, olkaa hyvä.

Toinen otti ja tarkasti lappua, johon oli kirjoitettu: "Suomen valtiollinen poliisi."

— Jahah, jahah. Nöyrimmästi täytän arvoisan anomuksenne. Siinä suhteessa minä olen heti valmis ... Kumminkin, pelkäänpä Kurppalan tervanpolttajan eksyttäneen teitä. Hän nimittäin kuuluu kalastelevan nykyisin niillä ukon pyydyksillä.

— Omat silmäni eivät suinkaan petä ...

— Teidän omat silmänne? ... Tekin siis olette ottaneet siitä selvää?

— Kyllä, kuten sanoin.

Molemmat miehet sopivat mieskohtaisesti illan tullen ottavansa asian omakseen.

— — —

Kevätyö pimeni hitaasti.

Taivas kumminkin vetäytyi kello kymmenen aikana pilviseksi. Idästä alkoi tuulla rajusti. Puhuri nostatti sadetta. Ukkonenkin kaukana hiljaisesti jymisteli. Tuulen yltyissä eivät he voineet suoraa päätä saarelle soutaa. Tuli karttaa korkeita laineita. Tuli kahlata rantapengermillä ja pensaikoissa. He saapuivat vihdoin sille puolen saarta, mikä oli tuulelta suojattu. Tuulen alta mielivät molemmat korkeissakin laineissa uskaltaa ulapalle. Talven kahleista vapautuneet aallot loiskahtelivat valtoimina ja vallattomina. Vihuri puhalteli puissa ja rantapensaikossa. Synkkä havumetsikkö henkäili pitkään ja yhtäjaksoisesti. Toisinaan se pelotti, toisinaan rauhotti. Kalpea ja laiha mies vapisi. Olosuhteita ei ollut monia oppinut näkemään tässä tilanteessa. Soutaminen oli hänelle kokonaan tuntematon taito, jopa tuulella mahdoton. Suojelija kehoitteli hoikkaa miestä istumaan venheen perälle. Itse oli airoilla peränpitäjälle suunnan asettaminen vaikeata. Tuli pitää perää, että sopii soutaa alahangalla. Alinomainen taakse katseleminen kiskoi niskaa ja vaikeutti ponnisteluja. Suojelija sanoi silloin:

— Emme kenties lähteneet oikealla aikaa.

— Ja miksi emme?

— Uskompa ilman yön päälle yltyvän... Salamat siellä vain leimahtelevat...

— Toivokaamme päästävän. Määräni oli ratkaista asian selvyys tänä yönä. Hinnalla millä hyvänsä on meidän nyt saatava asiasta selvä.

— Tehkäämme parhaamme. Minua kumminkin surettaa lopputulos. Raukeavathan yrityksemme tyhjiin. Johan yksistään jo sekin on selvää, kuinka talvesta saakka pakoilijat voisivat piileksiä juuri täällä avoimen ulapan keskellä, sillä niitä karanneita kai se herra tarkottaa, joiden sanottiin kirkon taistelusta...

— Jaa, paljon on tehty työtä näiden veijarien takia. Juuri heidän on alote ja juoni, joita kiinni tavoitamme. Heistä riippuu monen asian ajo... Onhan pidätetystä kirjeestä saatu selville juonen ja säikeen alkuvaihe. Itse olen minä sen jäljessä viikottain näillä mailla samoillut. Jo talvesta asti olen ollut asiasta vakuutettu... Hämeessä piilee yhäkin pahin vihollinen valtoimena... Talonpojat ovat epäluotettavia.

Siinä puhellessa käänsi tuulenpuuska venettä äkkiä laitaselle ja loiskasi vettä sisään. Vene vapisi vihurissa. Peränpitäjä pelästyi kokonaan. Veti melankin pois ja istui kokonaan paatin pohjakaarelle. Soutajakin jo hätäysi ajamaan äyskärillä vettä ja sanoi:

— Ettekö näe miten käänsitte?...

Tottumaton melankäyttäjä hämmästyi kokonaan. Ei hän osannut tehdä mitään, sillä kaatumisen pelko tarttui häneen. Jopa nyt kiellettiin liikkumisensakin. Siksi istuikin hän aluksen pohjalle...

Vaikeiden ponnistelujen voittona saapui vene saaren suojaan. Päivän hämäryys oli jo aikoja sitten lakannut tuntumasta. Kiihtyvältä sateelta etsivät he rantapiistä suojaa kaaristuvien kuusten alta, minne vene vedettiin. Sakeimpainkin puiden oksien alatse solisi vesi puolta suurimpina pisaroina putoillen ja pulskahdellen ja kuplia tehden. Oli yhtä jos oli paljaan taivaan alla taikka suojassa.

Soutajan oli pakko työntyä etsimään uutta ja parem-

paa paikkaa. Hän seisoi aluksessa ja työnteli sitä airolla hitaasti ja varovasti. Mainingit huojuttivat suojaisaa, tyventä lahdelmaa. Molemmat katsoivat kohtaa rannan tikeiköistä. Laineiden alla lepäsivät ammoin kaatuneet hongat jurmuisella hietikolla. Paatin pohja juuttui usein likomärkään liekoon. Soutajalla oli tällöin työtä päästä yli. Tuli nousta kokasta ja potkaista paatti pieksun avulla väljille vesille.

Siihen asettui taasenkin eteen ahtolasta oleva jykevä honka. Mahtavan puun latvaharkit nousivat kaukana tuolla jyrkän syrjällä pinnan päälle. Koska kaatunut lieko oli veneen pohjan tasalla, tuli kiertää latvuksen ympäri, tahi kiskoa alus rupurungon yli. Suojelija asettui jo tässä tarkotuksessa puun päälle, kun siinä samassa molemmat huomasivat veden kalvon valossa venheen. Äänetön solina selkesi rannikon yli ulontuvan pensaikon takaa. Aluksessa saattoi olla kaksi olentoa. Toinen heistä kinnasteli kiinteelle vastapainetun rysän aitaseivästä. Soutajan takana nousi seisomaan kalpeakasvoinen mies. Iski luiset kyntensä kiihkeällä vaistolla toisen käsivarteen, hoki, huohitti, tärisi:

— Johan minä sen sanoin... Johan minä sanoin... Katsokaa tuonne... tuolla... Siinähän hän on. Siinä, siinä. Kas sitä minä täältä juuri haenkin... Kuiva mies kihisti kurkustaan kummallisia sanoja. Toisti taukoamatta samallaisia suhjauksia kuin “sulho” kuumimmassa kiihkossa:

— Siinä hän on... Siinä hän on.

Soutaja ajatteli: pöllö hän on.

Mutta toinen sopotti korvaan läheltä, kuuma hengitys kiusasi, iletti ja inhotti. Kärsimättömänä hän sanoi:

— Kuulee tuon nyt vähemmälläkin vohotuksella... Kyläläisiähän he, kalastajia, eikä suinkaan muita...

— Myrskylläkö... pimeälläkö?... Kas tuopa ei olekaan talonpoika. Tahdotteko tietää kuka hän on? Vedetään vene ensin maihin. Ja huolimatta siitä, että veneen vieressä oli vettä yläpuolelle polven, laskeusi tuomari ennestään jo likomärkänä kiskomaan alusta rannalle...

Jopa saivat sen pajupehkon suojiin. Alkoivat odottaa noiden kahden maihin tuloa.

— — —

Luolaihmiset olivat tulleet ilmi.

Heiltä oli riistetty oikeus elämään.

40.

HAAKSIRIKKO.

Viluinen metsä varisti vettä harteiltansa.

Maassa rapisivat pisarat pudonneihin lehtiin. Syksyn sade oli ne riisunut ja yli talveinen aika haalistanut... Männikkö kohahteli taaskin salaperäisesti kalliovuorella. Nuori näreikkö riehui tuulen taivuttamana. Vanhat hongat seisoivat yksin kankeina, itsepintaisina paikallaan jöröttivät.

Katarina halusi tietää Oskarin keinoja rapujen saksiamisessa. Siitä asti kun sakset oli saanut, tämä joka aamu ja ilta urkki kalalokkina rannikoilla. Ja paljon poika niitä olikin saanut, sillä "saksijaakot" kipusivat heti jäiden jälessä katsomaan maailmaa ja kevättaivasta... Muutaman päivän perästä olivat ne kuitenkin tipotiessään. Turhaan Osku niitä haki, kunnes kyllääntyi ja meni Katarinan kera kalastustouhuun.

— — —

Tänään olivat illan tullen muut lähteneet luolasta paitsi viimemainitut. He parsivat kuntoon jäiden murtamaa pyydystä, kunnes se valmistui ja kyytivät sen sitten veteen. Tuuli tempoili venettä, mutta poika tahtoi olla miehevä. Ei antanut airoja "akoille", tempasi uhalla ulommaksi.

Suojeluskyttä ja tuomari näkivät otuksen ulontuvan ja juuri kun Oskari käänsi katseensa rannikolle, huomasi hän vieraan venheen kallistuneen kuusen alle. Poika lakkasi soutamasta, nosti airon ja osotti äänettömästi kohtaa. Katarina huomasi heti jotakin outoa ja muitta mutkitta

karkasi töyrään takaa kaksi olentoa alas äyrään alle, missä mainingit keinuttelivat outoa alusta. Katarina jaksoi kestää. Kirkaisu ei tullut kuuluville asti... Säikähdyksestä suoriutui poika ja sousi tuulen suuntaan. Vene ryöstäysi karien kaiheesta yhä tuulevalle aavalle. Laineet kuohuivat vaahtopäinä. Vene keinui. Katarina voi vaivoin tulla tasapainoonsa. Joka hetki oli hän säikähdyksestä syöksymäisillään yli laidan. Aavistuksensa sanoi kohta kuka urkkija oli. Soutaja mahtoi alukselle tuskin mitään. Peränpitäjälle hän sanoi:

— Kääntäkää!... Melokaa!... Muutoin laitainen voittaa... Ja pian sousi perässä istuja kaikin voimin.

Rannalta suorivat kytät myöskin jälkeen:

Toinen seisoi airo kourassa. Toinen käänsi venettä. Siellä huudettiin ja hätäiltiin:

— Jos vain pakenette ammumme... paikalla ammumme!...

Oskari arkaili ja katsoi kysyvästi, mutta Katarina sanoi:

— Eivät ammu... Souda!... Ja ampukoot, saman tekevä. Pois, pois! Pakoon, jumalan tähden...

— Mutta täti laskee liiaksi ulapalle... Soutakaa syvän puolelta.

— Vaikka mihin kun vain pääsemme!...

— Ei, ei!... Myrsky on kova! Kaadumme! Maalle meidän on päästävä!

— Maalle!... Hukassa kai me sielläkin olemme!... Oi meitä onnettomia...

Saaren nenäkkeet jäivät taakse. Valtoin laineikko ryösti aluksen yhäkin ulommaksi. Lastuna vaivaisena keinuili vene. Aaltojen harjat nousivat ja laskivat lakkaamatta.

Mutta roistot ajoivat takaa ja huusivat:

— Älkää soutako!... Älkää soutako!... Palatkaa! Palatkaa!...

Seisoallaan oleva hosui ja huitoi soutajalle:

— Oikeaan!... Oikeaan kääntäkää!... Vasemmalle!... Enemmän vasemmalle!... Taas oikealle! Oikealle,

oikealle, jyrkästi oikealle!... Kuuletko sinä pöllö, jumaliste?... Enemmän oikealle!

Karjuva mies keikahti veneen laidalle istumaan ja veteen. Olipa vähällä vajota. avunhuudot pulputtivat suun selittämättömänä. Työläästi kiskoi toinen kaatuneen ylös alukseen. Viskasivat sisäänloiskuneen veden pois. "Peränpitäjä" asettui polvilleen pelokkaana paatin pohjalle ja lakittomin päin hosui ja huusi:

— Käännä velikulta vasemmalle... Käännä oikealle! Soutaja oli voimakas mies. Hän teki tuomarin tahdon mukaan. Punnisteli ja pinnisteli paatin kaaripuusta tasajalkaa jäntevillä säärillänsä. Mutta aina kun edellä pyrkiviä oli päästy lähelle, heitti vastalaine holtittoman, peräpitämättömän veneen takaisin laitalaineelle ja tuuli väänsi sen poikkiteloin. Olihan väkevän soutajan pakko hankapeukaloiden puutteessa istua ainoalla "alasella", soutotuhdolla. Airon vintrausvoima oli sangen vähäinen. Pitkä veneen köli heitteli tukipisteen takana ja edessä tuulessa sinne tänne. Kontallaan oleva kaljupää huomasi kölin olevan yhtämittaa pois suunnasta. Se pyöri perin itsepintaisesti kuten magnettineula... Sotapäälliköksi tottunut, mutta venettä tuiki tuntematon konttoripäällikkö komensi nyt kutistuneen armeijansa ainoata miestä. Äänen ärtyisyys todisti tämän yrityksen onnistumisesta riippuvan koko elämän olemassaolon. Yhtämittainen oikealle, vasemmalle huuto kuului veden kuohinassakin. Soutajan oli pakko kaksin käsin tarttua milloin toiseen, milloin toiseen airoon, ja kisko sinnikkäästi yhtä puolta siksi kunnes köli taasen kääntyi ja laine viskasi sen vastatuulessa vasemmalle. Pakoon pyrkijöillä, vaikka heillä olikin heikommat voimat, oli se yhdenmukaista kummankin soutajan kesken. Pieni vene saattoi nuottapaattia pakoon puikkia iltikseen aallon harjalta toiselle... Ja jo puhelikin poika miehevänä:

— Pitävät huutamalla perää. Siitäpä on meille etua.

Katarina vastasi:

— Pidämme viistoon vastalainetta. Siitä saattaa olla etua.

Molemmat alukset kantautuivat myrskyn mukana saaren pitkinpäistä sivua, pääsemättä kumminkaan paljonkaan paikaltaan tarkoitettuun suuntaan.

Äänet ja huudahdukset olivat kuuluneet ylös ja saivat hereille hajamielisen Arvidin. Tapansa mukaan tämä piti vahtia sateesta ja myrskystä huolimatta. Minkä takia mies seisoi siellä saaren töyränteellä oli itsesulkeutuneelle yksin selvillä... Keväisessä yössä vaaleni toisinaan taivas. Toisinaan ilma kantausi humisevaan huppuun. Raskaasti satavat pilvet kulkivat pauhaavan ulapan yli. Kaukaisella rannalla kuului kohina. Saaren puut huokailivat ja hoippuilivat harvoin kuten tällä kerralla.

Mutta tähystysmännyn kupeelta hypähti vartija kuin vauhko vuohi. Sanomattakin hän aavisti mistä oli kysymys. Tajunnassaan tunsi hän merkin. Ulkoasusta aavisti toisen veneessä olijan. Itsekseen hän huusi:

— Ihmispeto!... Kirottu peto!...

Keksimättä mitään pelastuksen neuvoa juoksi hän rannalle, hääri ja huusi sinne tänne. Hän katseli silmillänsä maalla olematointa alusta. Noitui, repi tukkaansa. Alus oli tosin toinenkin, vaan ei tässä. Sillä oltiin saaren vastaisella taholla. Ja mitäpäs apua matalalaitaisesta lotjasta, jonka ensimäinen aalto viskaa nurin. Ei muuta kuin hän yltyi huutamaan, antamaan neuvoja kumppaneille:

— Hoi sinne!... Käännä Katarina saareen! Käännä saareen!

Vainolainen hosui:

— Vasemmalle! Vasemmalle! Kuuletko sinä? Vasemmalle... Näethän että edessä on kallio ja kari!... Nyt se törmää...

Soutaja pinnisti viimeiset voimat, riipaisi yhtärintaa airolla oikealle, joka katkesi eriään poikki. Katkennut kaista kantautui pois... Nyt yritti perämieskin avustaa, haparoitsi airoansa, mutta sitäkään ei ollut veneessä. Melakin oli jo mennyt. Nyt painoi tuuli kumminkin veneet lähekkäin. Olipa tuomari vimmoissaan vähältä saada kokasta kiinni. Mutta Katarina kerkisi ennen ja iski yrittä-

jää kynsille. Tästäkös tuo ihmispeto raivostui ja hapuili ampuma-asettansa. Mutta vaikka hän sen löysikin, niin laukaisematta hän sen kumminkin antoi olla. Hän huusi hulluna soutajalle:

— Hei rinnalle! Rinnalle sanon minä! Maan puolelle pitää päästä! Pääsevät saarelle ja siellä on heillä koko punikkiarmeija...

Tätä taistelua katsottiin rannalta päin.

Kilpasoutaminen kovassa myrskyssä ja hengen uhassa näytti tehottomalta paikallaan pysymiseltä. Eikä saareen saatettu kunnolleen nähdä oliko kaikki jo ratkaistu. Joko pakenijat antautuivat. Ja että menetys tässä jokatapauksessa oli esillä. Pakeneminen oli kokonaan turhaa. Kumminkin huudettiin saarelta yhäkin:

— Tulkaa rantaan!... Tulkaa tänne!... Vaikka mitään turvaa siellä enää tuskin saattoi olla. Eihän tässä aseellisille vainolaisille vastaanpantavata ollut. He näkivät miten laineet kantoivat kuohuina veneitä. Uusiutuvat saderyöpöt saapuivat yhä toistaan vihurimpina. Miehevät Oskarin kädet väsyivät. Katarinakin oli läkähtymäisillään, hiukset hajalla tuulen piestävinä ja likomärkänä. Hänen poskensa paloivat ylimääräisistä ponnisteluista ja kauhusta. Hiki virtaili kummankin ruumiista. He molemmat panivat parhaansa liikkeelle.

Toisairoinen soutaja seisoi nyt. Rohkeana ja päättävänä meloi hän kahtapuolta ja villinä pyrki Oskarin aluksen rinnalle. Tuomari tarroi laitaan, mutta iskuja satoi uudelleen. Nyt teki kalpea mies viimeisen yrityksen. Hän viskautui suoraa päätä pakenijain alukseen. Soutajat menettivät tasapainonsa. Paatti kaatui. Toinen kumoutui karinkiviä vastaan ja kaikki olivat veden varassa. Rannalla katselijat voivat vain nähdä hukkuvat vaikerrellen kykenemättömyyttä, joka heitä ei apuun päästä.

Silloinpa nähtiin karilla mies. Hän koetteli pysytellä kiinni kallion tylsässä hampaassa. Laineet olivat korkeat. Ne loiskivat yli kivikon ja miehen. Molemmat alukset kelluivat kyljittäin pois. Tuokion näkyi toisella niistä kaksi ihmispäätä. Sitten ne loittonivat näköpiiristä yön mär-

kään myrskyyn ja pimeyteen. Taistelu kahden joukon kesken oli loppunut. Laineikko kuohui pitkinpäin soikion saaren rannikon ravia. Arvid juoksi siihen suuntaan, mutta vyöryvät vaahdot saivat uutta virikettä lännestä ja kiisivät kumotuita aluksia harteillansa. Rankkasade pieksi laineita ja rannikon raakkuista leppämetsää. Vellamon valkoiset varsat ärtyivät, urisivat, nostivat harjojansa...

— — —

Arvid tunsi jääneensä yksin.

Orpous osatovereista autiutti. Ilotoin yksinäisyys astui synkimpänä hänen vierellensä. Avoimien tunnelmien ajatelmat eksyivät surun syliin. Pää painui alas ja kirkas kyynelkarpalo kiilui hänen ripsillänsä.

41.

LIIAN MYÖHÄÄN.

Kun hän nosti katseensa aution saaren yksinäisessä päässä kuului hänen korviinsa jotakin käsittämätöntä. Tuulen seassa se selkeni ja oli vihlovaa avunhuutoa. Toisinaan huuto katkesi, toisinaan se kuulosti suoraan koiran ulvonnalta. Arvid käveli siihen suuntaan saarta. Jopa kuuluivat sanatkin:

— Oi auttakaa!... Kuolen!... Minä kuolen!...

Kuka se huutaa?... Tästä oli saatava selvä.

Lähimmälle rannan paadelle asti hän asteli sille puolen missä kari oli. Ja mitä siellä näkyi?... Siellähän se olento oli vedenalaisen karin kupeella. Hänen molemmat kätensä ulottuivat tuskin pinnan päälle... Laineet loiskuivat yli olkain. Ihminen riippui kiinni elämässä... Hyökylaineet vyöryivät säännöllisesti. Niiden väliajat olivat tarkoin saman mittaiset. Ne peittivät karin ja keskeytymättä vyöryi kuohu hyrskyen paljakan sannikkoon...

Luonto itse oli kohtalon koston valmistanut. Kivi tuolla ei ollut tosin kaukana rannasta, vaan uimataitoiselle saavutettavan matkan päässä.

Arvid tunsi tuomarin. Tuhanten muiden joukosta sen silmä olisi keksinyt. Piirteet nuo olivat kaukaakin omansa tuomaan kauhun tunteen... Kenenkään muun pää ei noin luihuna aalloista esiin olisi ylentynyt. Ilmeinen ihmiskoira oli uponnut auttamattomaan kuiluun, kuiluun jota oli muille kaivanut... Mutta kun hukkuva huomasi ihmisen, korosti hän yhäkin ääntään:

— Apua, apua herra-jumala!... Tuokaa jotakin. Kuolenhan minä!... Te näette... kuolen! Kuolen, kuolen!... Taivaan ja maan autuuden kautta, auttakaa... a-u-t-t-a-k-a-a...

Viimeinen sana sammui kauhuun ja läkähdykseen... Hetken ajan kuluttua näytti siltä kuin laineet rauhoittuisivat ja hukkuva saavutti taasen tasapainonsa. Nyt hän katsoi sanattomana. Äänettä hän odotti jotakin. Hän oksensi vettä suustaan, oihki ja voivotti. Hietikolla katselija lausui silloin ääneensä:

— Minulla ei ole mitään alusta... Luoksesi en saata tulla. Sinun kohtalosi on saapunut. Ympärilläsi on rakas isänmaasi. Tuhatjärvien sini sinua nyt suutelee. Sinua pestään nyt valkoiseksi, perin valkoiseksi, ettäs karitsan häihin kutsuvieraaksi tulisit. Rauhoitu veliseni!... Anna aatteellesi ja maallesi otollinen uhri, jota se sinun persoonassasi vaatii. Ei milloinkaan sinunlaistasi ennen ole tarittu.

Tuomari toipui ja sai sanotuksi:

— Jaa... sinä siis pilkkaat!... Miksi ei. Sinä tiedät nyt olevasi verikoiran hautajaisissa. Nauti nyt!... Mutta kuule, vihollinen... sinä Katarinan ryöstäjä... Sinä luulit saaneesi... Sinä huomasit hänen menneen manalle jo äsken ennen minua... Sinä...

— En ole sinun Katarinaasi koskaan meinannut. Enkä erikoisesti iloitse verikoiran hautajaisissakaan. Suren sitä, että lähtösi ei ole ansioittesi arvoinen. Maalliset työsi vaatisivat paljonkin toisenlaisen palkan. Omien tuomioistuimiesi eteen sinut pitäisi viedä ja laihin sinulla osasi. Peto sinä olet ollut!... Kirous, katkeruus ja kyyneleet viimeiseen maljaasi täytteeksi olisi pitänyt tulla...

— Sanasi lohduttavat... Mutta auta kuolemasta!

Mananmatkaajan pyyntöön ei tullut vastausta. Kuohupäinen laine loiskahti yli hänen päänsä. Suu ja sieraimet upeltuivat. Viluinen vesi puudutti. Kynnet tuskin kallion päärmeessä pysyivät. Jäntereet jäykistyivät ruumiissa, jossa tulinen elonliekki taisteli kaiken epätoivon keskellä... Arvidille hänen luonteensa hellyys toi tullessaan säälin. Pilkalliset sanat jäivät huutamatta. Kylmän ja valtavan sateen vaikutuksesta värisi hänkin.

Karilla taisteleva ei lakannut hetkeksikään anomasta apua.

Yhtämittaiset pyynnöt, kiihkeä soimaus ja mitä syvällisin nöyryys vuorottelivat. Sysimustan sielun pohjamudissa kumpuili koko tuo rietas elementti. Tälle henkiselle ulostukselle ja moninaisuudelle ei Arvid ikinä ollut vertaansa kuullut, ei tiennyt. Katumus, onnettomuus, surkeus, vaikerrus, valitus ja voimatoin voihkinta pursui vuolaasti kuuluville. Kaiken loppusointuna oli kuolemasta pelastumisen toivo. Tapauksen todistaja aavisti:

— Mitä onkaan saattanut matkaan tuo mies! Kauhistusta ja kuolemaa. Mitkä ovatkaan hänen rikoksensa elämässä olleet! Henki hiipuu ja kärventyy sielun tuskaan, joka oli elävänä leikatun kalan värinää...

Itsestään kehkiintyi ajatus askarteluun: Ruuhiko, lauttako tässä?... Uisiko tuon koiran maihin? Ja sitten... sitten asettaisi samaan kiusaukseen kuin me?... Enempää ajattelematta kirmasi viluinen mies kallioita ylös. Ensi töikseen aikoi kirveellä piestä rantapetäjän maahan, kyhätä kopukan... Mutta onnettomuudeksi onkalon ensi osassa ei kirvestä ollut. Oskari oli sen illalla ottanut rysänvanteiden veistoon.

— — —

Aamuyön hämärissä harhaili Arvid ukon mökille.

Liiterikuusi kohisi korkeana myrskyn käsissä... Mutta mitä olikaan tuolla kuusen alla?

Ihminen!...

Ihminen joka raahasi... Askeltakaan enempää ottamatta aavisti hän pahinta. Puikkiakseen pakoon nousi

rannasta kaksi naista. Likomärät hameet olivat reisiin liistautuneet ja vuotivat vieläkin vettä... Ketä nämä?... Katarina ja Mandi sekä Oskari. Ja kuka tuo yksi?... Sitä viimeistä ei hän voinut kylliksi katsoa, ei katsetta hänestä pois kääntää...

Ja kuka se yksi oli?...

Siinä oli se, jonka tähden elämä oli Arvidille olemassa. Kaivattu ja kaihottu, ammoin kadotettu. Se samahan oli siinä, joka vain hänen muistoissaan eli, säilyi ja oli kätkettynä. Hänen puhtoisimman rakkautensa päämäärä. Hänen aatostensa alle, sinne syvälle kaivettu aarre... Hän se siinä seisoi...

Aatos loihti hänet esiin selvempänä kuin konsaan ennen. Muistot, yksinäisyys kannusti häntä hengen erämaahan uhritulten äärelle... Syöksyäkö suin päin tuonne sekaan? Syleillä, huutaa riemunsa rikkauden kuuluville. Tästä estyi hän ihan viime tipassa. Hänelle muistui musta maja ja yöllinen ilmestys mieleen. Jokin salainen voima tarttui häneen ja hän sanoi:

— Martta on kuollut!... Martta on kuollut...

Hän peräytyi taka-askelin metsään, sulki korvansa käsin ja puristi polttavia ohimoitansa... Päässä takoi jokin sanomatoin ahdistus ja tuska... Hän muisti luolassa yöllä kuulleensa toisten keskustelun: "Arvid on hermostunut. Hän on henkisesti ja ruumiillisesti sairas. Hänen suhteensa on oltava varuillaan."

Niin he olivat sanoneet. Siis se tahtoo sanoa samaa kuin hullu, tahi ainakin hulluksi tulossa... Olenko todellakin jo niin pitkällä?... Tätä kysymystä ei hän jaksanut ratkaista. Pakoon koko ajatuksiansa tahtoi hän juosta suin päin asumasijoillensa luolaan. Ja niinpä Kalliosaaren onkalon syvimpään soppeen pakeni mies... Mies jonka vasta äsken piti antaa apua ikuisesti pois painuvalle valkoiselle veljelle.

Pakenijalla oli mukana samalla ilon, riemun että surun ristiriita.

Tämähän oli toinen tapahtuma, joka täällä oli ilmestynyt. Tämä oli tapahtuma, jota tuiki tyystin tuli juma-

loida, ja elää tästä ainoasta näkemyksestänsä... Kaikkihan kävi käden käänteessä. Selityksille ei minkäänlaisille ollut aikaa, eikä haluakaan hämmästynyttä yllätystä unelmista muuksi muuttaa.

— Tuskin sai Arvid selväksi oliko hän unessa vaiko ilmissä. Kuolleitako, vaiko eläviä ne olennot kaikki? Tapahtuiko täällä yleensä mitään normaalista. Oliko järjen rajain sisällä mitään ymmärrettävää? Toisarvoistako kaikki tyyni.

— — —

Laineet laantuivat.

Myrsky asettui. Mainingit vyöryivät hitaasti. Taivas seestyi. Sade lakkasi valumasta... Karien kivillä vielä kuohahteli. Peitossa piilevä rako ja särmä saattoi panna vastaan ja katkaista laineen harjannetta.

— Oskari tähyili pitkin rannikkoa. Viluisena hän tärisi ja värisi. Kylmä kylpy ja tuuli märkiin vaatereuhkoihin lisäsi pöyristävää puistatusta. Lämpösikseen juoksenteli hän siellä ja täällä. Hän haki luolasta jotakin ja palasi takaisin. Hän katseli karia, jossa oli ponnistellut pari tuntia sitten... Poika huomasi kiven korkeimman rajassa ihmiskasvot, leuka ja luiset sormet pistivät pinnan päälle.... Poika kauhistui tätä ja katosi suin päin saaren sisään.

Hetken kuluttua tuli kolme ihmistä näkyviin. Pelokkaina, puiden varjoissa näyttäysivät naiset. Mutta poika asteli likimmäiselle rantakivelle ja huudahteli jotakin. Vastauksena kajottivat kuolevan kasvot ja kankeus... Uudistettuihinkaan kyselyihin ei tullut tulkintaa... Kun toisetkin uskalsivat tulla ulommaiselle kohdalle karin rannikkoa, liikahteli uppoava olento. Jotakin katkonaista kuului. Kaikki olivat vaiti ja hiljaa ja sieltä selittäytyi matala, taukee lausunta:

— Vai siihen te saavutte?... Vai siihen tulette pirut, punikit ja pirut... Antakaahan kuolla toki rauhassa. Ei tässä apuanne tarvita. Osataan tässä lähteä kun aika tulee... Ansainnutko?... Eihän toki. En ole rikollinen!

Tapoin teitä. Tapoin kuin sääskiä... Enemmän olisi tappaa tarvinnut!... Enemmän vain!... Eikä koskaan kylliksi määräni olisi tullut. Tuhat kertaa enemmän olisi pitänyt tappaa!... Poloinen tein toki parhaani, myöntänette onnekseni tällä lopun hetkellä? Kirouksenne lohduttaisi... Vihanne minulle otollinen olisi... Katumukseni on ainoa: enemmän kiduttaa!... Enemmän kostaa!... Enemmän tuhota, turmaan syöstä, jotta henkeni olisi pelastunut... Luuletteko... luuletteko armoja anelevani jumal'auta!... Tyhjä toivo!... Vasta silloin mun määräni täysi, jos maailma mukanani menisi!...

Alakuloisuus ja äänettömyys leikkasi.

Kuka oli se kuoleva!?... Kuka nuo sanat lausuili? Karilta ei kumminkaan saatu muuta selväksi, eikä haluttu. Niin hitaasti kuin hiuksen vahvuus kerrallaan vajosi verinen mies. Tuiki pieni maailma pieneni, pieneni. Palaamattomuus puristui vasten silmäteriä... Mihin omistui elämä?... Mikä merkitys matkaanlähtijän?... Kussa kuljettu polku ja porras? Missä taivas ja helvetti?

Kuolema!... Kuhun kätket konnat, kuhun roistot, kuhun epäinhimilliset oliot? Sun peittosi on salaisista salaisin... Ijäisyyden mittaamattomuus on musta!

— — —

Katsoi kohtaa rannikon metsä, katsoi kalliovuori, katsoi naista kaksi... Katarina horjui. Hän olisi tahtonut juosta pois, mutta katse viipyi irtipääsemättömästi kalliokarilla. Siellä harvenivat sekunnit ajanmittarissa.

Ruuhi lähestyi, tuskin liikkui.

Martta seisoi aluksessa... Sammakon silmäpari vedenrajalla katsoi ja kauhistui... Kuuluivat pulinan seasta sanat:

— Te ammutut... etsimään tulette...

Pyreili vesi. Pää painui pinnan alle. Kynnet pysyivät kiinni, mutta kohta heltyivät, vajosivat.

Varisi vettä rannikon puista. Kohahti kuusikko, laantui laine.

Kaikki myöhään...

42.

KAKSI IHMISTÄ.

Tosiasia oli että kaikki tapahtui pakolaisten onneksi. Puutteita pakoon saarelta saanut ryhmä edentyi äsken kerrotusta. Mutta miten joutuivat Mandi ja Martta aluksineen avuksi uppoavalle?... Emme kerro siitä, emme myöskään kohtauksesta Marttan ja Arvidin kesken. Kummallekin ja kaikille heistä oli se liiaksi uskomatonta. Jokainenhan oli elänyt läpi hetkiä, joiden tuomat tunteet tasoittivat liiallisen onnen ja riemastuksen. Toiselta puolen ei suurinkaan suru kohdannut ketään ylen onnettomana. Kokemuksen kallis koulu karkaisi, tavatonkin näytti tavalliselta. Tyrehtyyhän toivon taikakin jos se tapaa taukoomuksen.

Vasta seuraavan päivän iltapuoleen kykeni kukin ajattelemaan.

Lepo virkisti. Jopa toivehikas vastaisuuskin tavotti... Jälleennäkemisen onni toi uskomattomia voimia mukanaan... Mandi kykeni nyt toimeen. Terhakkana hän monia neuvoja ja suunnitelmia ehdotteli. Toiset kiintyivät heti, mutta kaksi ei joutanut kuulemaan. Huomaamatta hiipivät he ulos, hakivat toisensa kalaukon koppelin takaa kuusikosta.

Arvid ei tahtonut ollenkaan uskoa että tämä oli todellista totta. Hänen unelmansa olivat aina ennen rauenneet. Oltiinhan hänestä lausuttu sanoja, jotka koskivat kipeästi tuohon itseensä sulkeutuneeseen mieheen. Kuinka nyt voisi kaikki lientyä leppeäksi todellisuudeksi?

Tuossa hän nyt kuitenkin oli edessä, ihan edessä hän oli. Arvid saattoi koskettaa, hyväillä häntä, painaa pienoista vartaloa luoksensa. Hän saattoi kuunnella hajamielisenä kertomusta siitä kuinka tuomari oli tyttöä ampunut Pylväistöllä kun tämä yritti ryöstää revolveria... Ja että tämä kahakka tapahtui juuri silloin kun Arvid oli lähtenyt kotoansa. Hän kertoi kuulleensa kuiskauksia kellotornissa, sekä siitä, mitenkä pimeä kylmä autius kumisi

hänelle manalan mustassa yössä... Hän oli tajannut, vaan toimintavoimat olivat puuttuneet.

Kumpikin kertoi vielä pitkän ja monivaiheisen kertomuksen kokemuksista ja kärsimyksistä. Arvid kuunteli rauhallisesti siihen asti kunnes kertomus kerkisi Martan äskeiseen käyntiin kalaukon majalla. Sanojensa mukaan ei tyttö saanut rauhaa ellei ollut nähnyt sitä huonetta, jossa ajatukset alituiseen elävöityivät. Merkillisyyttä ihmeteltiin yhdessä, hämmästeltiin ja kummasteltiin. Vaiherikkaus, minkä läpi piileksijöiden oli elettävä, ankara varovaisuus, kartteleminen, pelko ja epätoivo, tekivät aistimukset epämääräisiksi. Ei ollut voinut terveesti asioita aprikoida ja ajatella.

Kirkonvartijan töllissä oli tyttö säilynyt kevään ja kesän. Pakolaisten ajometsästys saarella vaivasi ja kiusasi Marttaa. Olipa hänessä syntynyt jokin utuinen toivo. Itselleen sanoin selittämätöin kiihko kannusti. Myrskyyönä jätti piilopaikkansa ja uskalsi kokeiluihin...

— — —

Arvid kuunteli. Martta jatkoi:

— Tarkoitus oli tulla ukon majalle yksinäisyyden syliin... kunnes aavalla yllätti meidät eteemme osunut kumottu alus. Kiinni ne siinä riippuvat ja vaikeudella ylös pelastimme... Molemmat nousivat.

Käsikädessä astelivat alas rannikon hietikolle. Laineet liikuttelivat mustaa vaatetta. He ottivat tämän ylös. Se oli tumma takki. Taskussa oli lionnut muistikirja ja lehdellä sanat:

"Jos sotareissulle kuolen, tulee sinun tietää haaksirikosta Valkean Kiven satamassa sentähden, että minä se olin, joka painolastin mereen ajoin. Sandbergien vene kaatui, koska niin edellytys oli... (lionnut paikka)... niin kauan olen sinua tavoitellut. Rikkaudesta ja sinusta en suuntaa muuttanut. Päämäärääni päin astuin aina. Mutta kaiken väliin tulivat tapahtumat... Sen tähden ... kuollessani... Katarina."

Kirje heille oli käsittämätöin.

— — —

Martta katsoi Arvidia, Arvid Marttaa. Poski painui poskeen. Syleillen unohtui uupumus. Sanattomuus puhui kuulumatointa kieltä. Kosketus, läheisyys, katsanto, kaikki oli unelmaa. Unelmaa... Elon päämäärä, pyhyys, jalous, puhtaus, usko ja toivo astuivat esiin. Kaksi ihmistä katseli sanattomina toisiansa, ihailivat jokaista kohtaa toisensa olemuksesta, katsoivat, lakkaamatta katsoivat. Mikä olikaan silmien sinen kirkkaus! Mikä huulten hymy!... Aaltoilut rakensivat nyt rinnan rauhaa ja tyventyivät. Kahden oma oli elämä. Kahden onnellinen oli kaikkeus.

43.

KALMAN KARIN TARINA.

Tuli räiskyi nuotiossa.

Kuusipuut lennättelivät poukkia pimeyteen. Onkalon kaikilla seinillä seisoi synkkä hämärä. Ainoastaan yksi varjo liikkui lieden luona. Kalapata kiehui kivellä kunnes Mandi sen sovitti sivuun, käänsi nuoralla roikkuvat vaatteet niin että ne tulen loisteessa höyrysivät. Läheisellä paadella lojuivat Oskari ja Arvid...

Vallitsi sanattomuus ja taukea rauha. Kaikilla oli enemmän ajattelemista kuin sanomista. Katarina oli lukenut lehden muistikirjasta ja tullut sanattomaksi... Väsyneet mietelmät ärsyttivät. Hänen korvissansa kuului alinomaa: "Te kaikki ammutut olette tulleet!" Ajatusaistien ohi väipähteli alituiseen kalpean miehen kalju pää. Koko olemus vavahteli toisinaan. Ei hetkenkään kunnollinen lepo asettunut vierelle. Kiusallinen ajatus kiertyi vieraaksi.

Martta ymmärsi siskon heikontuneeksi. Pitkäaikaiset kärsimykset olivat liian läheisiä. Ja nytkin kun tämä tuleen tuijotti, hiipi nuorin ilmaisemaan ajatuksensa. Pata nostettiin lattialle. Aapon kauhalla ammennettiin itsekullekin osansa. Pakolaiset eivät koskaan syöneet tarpeek-

seen. He pelkäsivät kuluttavansa toisen osaa... Emäntä vakuutti:

— Haukea saimme paljon. Voitte syödä. Kukin särppi vastaamatta kipponsa laidasta. Kiehuva liemi kuumitti. Oskarin vatsa täyttyi ensimäisenä. Osuutensa tämä oli saanut suureen ruuhiäyskärin puolikkaaseen. Kulhon laidasta hörppäsi poika viimeisen litkan, pyyhki suunsa ja sanoi:

— Arvidin tulee kertoa kesken jäänyt tarina kalman karista. Hetkeen aikaan ei tämä vastannut mitään. Mutta kun poika yhä inui, honotti toinen vastaukseksi syödessänsä pitkään karamellipurkkiin:

— Tämä saapasvarsi tulee tyhjentää...

Poika kiusasi:

— Hieno serviisi sedällä...

Toinen jatkoi:

— Kuten näet on "Coffee de Brasilie" kirjotus tuossa sivussa. Mutta tuo sisältö on tällä erää minusta paljonkin arvokkaampi. Purkin pelti polttaa, hiivatti.

Katarina sanoi:

Puhukaa pikemmin ulkomaan matkoistanne... Robertin kera aina keskustelimme niistä.

Veikkovainajata mainitessa kiertyivät kyyneleet Martan silmiin.

Katarina jatkoi:

— Englannista ja Lontoosta hän usein kertoili...

— Suurkaupunki... maailmankaupunki...

— "Early breakfastia, 46 Wellington Road St."

— Mitä?... institute Y. W. C. A.

— Oikein... Kristillisten naisten... ja mistä ihmeestä?...

— Merimiehelle ei ole mikään mahdotonta.

Oskari keskeytti:

— Te lähdette Lontooseen... Pikemmin pysykää kalliosaaren luolaihmisten luona täällä Hämeessä herran vuonna 1918. Mieluummin kuulisin sen keskeneräisen tarinan, jonka kaksikymmentä kolme vuotta sitten kuu-

litte. Marttakin ilostui Oskarin esitykseen ja puolsi pyyntöä.

Katarina tarjosi Martalle lopun liemikeittoa ja tämä sanoi:

— Jos todella toiset sallivat. En muista aikaa kylläisestä ateriasta. Jokainen heistä näki mielihyvällä tytön tarttuvan syöntinsä päälle kulhoon. Arvid kokosi nuppulat tuleen ja siirsi viimeiset kepaleet liekkiin. Luola hämärtyi. Muut vaikenivat. Arvid alotti:

— Kuulijoina olivat tässä keväällä toiset. Onkalon kylmyys ja kosteus oli kerallamme. En tarkoin muista kertomusta yöstä, jota en kertaa. Myrskyä se vain oli. Kertomukset kulkivat kirjoittamattomina polvista polviin. Vuosisadoista vuosisatoihin mateli maininta. Saarella tällä sanotaan eläneen Tiena-lappalaisen. Sitä todistavat kivikodat tuolla. Rikkaiden kalavesien keskellä huoletta elivät. Metsän synkkyys ja salojen puhkeamaton syli oli kaikilla rannoilla. Ansat, lutsakkeet, onget ja katajakoukut ketreinä. Lahdot ja loukut urkkivat otuksia osmolassa. Saukkoja, majavia ja kettuja ei puuttunut. Saaren kalliolla kyykötti aitta korkeajalkaisena, auringon kärheemää kapakalaa täynnä. Elinosuutta oli heillä yltäkyllin...

Mutta kuinkas kävi? Rauha ei rakentunut elinaikaiseksi... Eräänä keväänä suvipäivän sumuisena säänä lepäsi harmaa usva tiuhasti saaren kaikilla kanteilla. Silloin alkoivat Tienan koirat tuikan räyhän... Ulvonnasta ja ärhentelystä sai tällä erää selville että outoja oli tulossa. Pahimmoiksi oli lappalainen tyttärinensä kahden kotona. Mitään pelkäämättä hän riensi keihäillensä. Tiesihän Tiena etteivät "omaa koirat ulvo." Dai, seitsentoista vuotias ainoa tyttö, perkoi kaloja kodan seinustalla. Hän huomasi isän tuiman toimen. Länkisääri ontui aseineen rantaan. Tyttökin antausi hajahapsin apuun. Jousen haki, nuolikimpun tempoi. Tyttö tämä oli aina ollut isän oikea käsi. Hän suilasi nuolen aina sinne minne sen kulloinkin halusi... Ja monissa mittelöissä oli otson kaadannassa ollut apuna. Hän ennätti nuolellaan linnun lentäväisen, liidätti luisen kärjen loikkivan jänön jälkeen. Oravankin

oksalta tarkkasi ja tuikkasi saaliin sieltä, toisen täältä. Eipä säikkymään käynyt nytkään, vaan valmiiksi asettui viitatielle pehkoon, rantakoivun kupeella kurkki.

Ärhentelivät yhä äkeämmin koirat. Jo kuului loiske sumun seasta. Luulipa lapin ukki ilokseen hirvitapunan uimassa olevan ja saarta sentähden etsimään käyneen... Mutta ei, hirvilauma se ei ollut vaan tuhon tuoja sousi kotissa kolmessa rinnatusten. Meloivat tuolla tukevat miehet leveälapaisilla luukeihäillänsä. Nyt vaipui Tienalta tarmo. Varmuus vakaan miehen tyrtyi kolmeen tuimaan kiroon:

— Thui! Tsuhna saina surmantuoja!... Nyt majani multa murtui. Tuoni tässä poikkiteloin tielle asettui. Ja kun astui maihin ventovieras mies, kaatoi tämän Tienan keihäs. Mutta toisessa jo vastuun otti vimmainen urho. Iskun antoi ja kedolle kellahti matala mies... Sujahti pehkosta luinen lintu. Isän kaatajan kaulaan koski. Murhan mitalla samaisella maksoi tytär... Mutta pianpa raukesivat voimat. Antautua piti ilman muuta... Kaiken veivät. Majavan, näädän, saukon, revon ja hukan nahkoilla ahdetun aitan tyhjensivät. Saalista sulloivat omat alukset ja Tienan ruuhet täyteen. Kaiken kukkuraksi sai venettä soutamaan käydä Dai. "Saaliista sukevin oli tyttö", niin oli joukon mielipide ja tuuma. Samaan matkaan sousivat kaikki alukset ulapalle.

Mutta kuinkas kävi? Matkallapa tuli saaren väki vastaan. Syksyn saloilta saalistamasta palasi miessakki selkosilmäinen ja tuikee... Venekunnassa oli heinäkengän koko heimo ja kunto... Ehti siinä metelissä turma monelle tulla. Kuukahteli kopukka ja kotti kumoon toinen toisensa takaa. Pian sitten olivat kaikki veden varassa. Dai yksin säilyi ja omansa pelastukseen toi.

Kaksi muukalaista vietiin saareen. Uhreja eivät rääkänneet. Voimin ja väin vain vartioitsivat ja haavat sitoivat. Uskoivat tsuhnat hengen säästöön, mutta luulo oli turha. Käräjät ja kosto tuli kuin tulikin. Tuomio: "kalmankarille" elon osuus tämä... Nyt karien kiville siirrettiin vangit tuolle samalle, missä eilen päättyi hurtan

taival. Heille ei viety elinkiventä... Mutta kuinka sitten kävi? Jaksoivat sittenkin olla elossa. Kalmankalliolla istuivat vangit.

Kerronnan keskeytti Oskari:

— Ja millä ne elivät?

Toinen jatkoi tarinata:

Päivät pääksytysten istuivat miehet tai ehkä seisoivat veden alta nousevan vuoren nuppulalla pysyäkseen... Ala oli ahdas, tila soukka. Milloin tuuli, silloin loiskutteli laine joka ahavoitti hapset ja ihon. Halkeili tuulen tohussa orvaskesi. Huulet kävivät haavoille. Ylen rohtui ihon pinta. Kuinka miehet elivät, sitä ihmetteli jo saaren sukukin. Kuinka saattoi käsittää. Suuri noituusko oli auttamassa? Joka päivä katsoi ihmeissänsä joukko maalta. Telkkäparvi uipi usein ulos kortteikosta. Littanokka varoi karia kohti laskemasta. Maitotyvenenä lauantaina naukuivat sinipinnan päällä iltasella kilvan kaakot. Kahta poikasta pari uitti. Laiskat kalalokit leyhyttelivät liki. Mutta karilla istui yhäkin kaksi karripäätä. Kesyinä lähentelivät linnut. Ensimäiset päivät elivät tuomitut nälkäkuoleman mailla päiväinsä päätöstä vuottain. Syvyyksistä sieltä hohti valkoluita. Jos noita lähemmin tutkisteli, selviysi summa. Luurankoja kuulsi kaukaa. Kirkas poutapäivä kumotti kolmenkin sylen syvyydellä. Siellä oli röykkiö rintakehiä ja ihmispäitten kalloja. Aavistus oli siitä, että tässä oli verettömän kuoleman paikka... Ja vaikka nälkä poltti, jaksoi, jos päivän ajattelematta istui. Mutta kuolinkärsimysten keskellä tekivät tuomitut huomion, että syvyydestä nousivat illan hämärillä karikallioiden kupeille veden pintaan "saksi-jaakot" ennenaikaista osaansa ottamaan. Taasenhan istui siinä saalis kuten ennen. Puuttui vain ahtolaan uppoamista. Monet kaiharikynnet ulontuivat, kurkottelivat ja tuntosarvet huiskuivat joka kantilla ja haravoivat miesten varpaita. Kuinka heitä puistattikaan! Jyrsijät kun elävinä jo ahmia tahtoivat. Tässä oli metsäläisten oman sekä vieraan tuholaisten tuomion paikka. Päivänsä olivat monet päättäneet tässä. Erämaassa oli lakina tämä: "Älä toisen osaa ota!"

Nälkä ja vaisto käski kourin käymään äyriäistä kiinni. Raaka rapu, ruumiitten jyrsijä, sai vuorostaan elinkipeneksi käydä. Ja vaikka kuuta kaksi jo kului ummelleen, elivät miehet yhä. Tämä seikka oli saarelaisille suuri kumma ja ennen näkemätöin ihme...

Silloin saapui apu. Tienan tytär toi armon. Itse sousi ruuhellansa luoksi ja saarelle asumaan otti. Ehdot asetti, että suorasääri, sorja poika tulee ainiaaksi tänne härkämaille jäämään. Lauhtuivat leppeäksi. Uros näille appeille yhyttääpi... Tarjoukseen suostuivat tsuhnat.

Ja ennenkuin tämä ikimuistoisa taru taukoaa, kertoo se luolan olleen turvapaikan täällä. Taisteluiden aikana lapset ja naiset sekä lunnaat likimmäiset lymyyn toivat... Rodun uuden ja omaperäisen sanotaan siinneen. Lukkoina olivat olleet ne miehet monet ajat ja aikakaudet vainolaista vastaan... Aikaa omaa me eleämme. Ikuinen taistelu oikean ja väärän eestä iskee. Osattoman ja heikon olkoon nousu. Vähäväkisten voittoon käyköön tie. Jaloimman aatteen eestä kohti kuolemaa...

Punerva tuhka hehkui hiillustassa.

44.

PÄIVIÄ MYÖHEMMIN.

Hiirenkorvalla vihersi viidakon päivänpuoleinen rinne.

Rannikot raitoi värien viriävä verho. Vihreys varjosti niemet, reunusti poukamat pensastoineen... Jopa pihkalehtikin paisui täysiteräiseksi. Halapajut kutoivat höytysinä kontuina keltaista kukkaa. Siellä ja täällä putoili jo siitepöly hiljaisina hiutuisina lahdelman tyvenelle. Yöhyen hentoinen henkäisy vei värit suikaleiksi... Rannan korteikko kurottui, pilkisti piikin sieltä, toisen täältä. Mutta vanhan kaislikon rinnassa tuolla parveilivat salakat ja ahvenparvet. Syvältä saapuivat myöhästyneet kutukalat. Ne laskivat maitinsa mustiin pohjasammaleihin. Siellä ja täällä tyvenen alla saattoi selveytyä oivakin kalain ki-

helmä. Pitkän poukaman perästä, läheltä ukkivainaan venevalkamaa kukahti käki. Salmen takana, helokoivussa haavan latvassa istui haukka... Virstojen takaa kantausi iltatyvenellä kaukainen kaihoisa naisen laulu:

— Trui vassuni, trui... trui... trui...

Sitten selkeni emälehmän ja vasikan yhtaikainen ammunta... Vasemmalla tuolla kolisivat airot. Alusta aseteltiin kuntoon. Nuottatalaiden tykönä kitisi valkeenkuiva kynnyspuu paatin pohjaan... Haukiniemellä tuolla potkettiin nuottaa. Sieltä saapui kohu epäselvänä kahden kokonaisen virstan päästä... Uistinta soutelevia herrasmiehiä kierteli maalatuissa venheissä pitkin rannikoilla. Petokorven kainaloon kurottautuivat illan viimeiset säteet. Loisti auringon laskeva kajo kunnahille... Maalatun venheen kolmihenkinen kuoro lauloi:

Ja muuttunut hän oli
täl' erää paljonkin.
Soturin ryhti jalo
ukossa nähtihin...

— — —

— Trui vassuni, trui...

— — —

Kymmenes tunti oli illalla.

Suvinen lauantai hankkiutui morsiuspukuisena levolle.

Kalliosaaren rannalla, kuolleena kuhisevan kaislikon sisässä seisoi viimeinen alus poislähtövalmiina. Kysymys oli tässä verkonlaskijain yöpuulle asettumisesta. Mutta vuotteleminen tänä yönä näytti turhalta. Kaikkialla valvottiin. Saattoivat olla ylhäällä aamunkoitteen nousulle ja nostaa liinat lämpimästä vedestä leikkaantumasta. Saattoihan tarttunut kala liivastua.

Oli pitänyt vähältä ettei viimeisten pakolaisten poistunut vene eilen iltana ollut joutunut kiikkiin. Saattaja palasi kumminkin. Sinne vastaisen rannan viidakoihin olivat hävinneet.

— — —

Myllykosken kohina kantautui kaukaa pohjaisesta. Siellä saattoi olla tuulen ylhäinen henki. Yötaivaskin siellä tummentui tuokioksi. Kosken kohina kumminkin pauhasi yhtäjaksoisena. Se saattoi olla selvän ja jatkuvan sään merkkinä. Karjan myöhäiset hakijat etsivät laitumen perillä eksyneitä mullikoita ja huutelivat:

— Trui vassuni, trui... trui...

Juopuneen bassoäänistä laulua kuului:

— Mut' muuttunut hän oli täl' erää paljonkin...

Koko kesäistä saloyön maisemaa häiritsivät äkkiä kiväärin räikyvät laukaukset. Rannikoilta rannikoille kuului kimakka kaiku. Se repi rauhaa, ratkoi luonnon unista apajaa. Punikkimetsästäjät teuhasivat. Isänmaan unnunta aavisti valkoisen viileyden lienteän sylin.

Taajan leppämetsän läpi saattoi Oskari huomata saarelle saapuvan soutuveneen. Täydessä lastissa siellä loilottivat. Juopuneet suojelijat ampuivat ilokseen... Veneessä nousi Mandi hitaasti kurkistamaan kaislikon yli joko siimanlaskijat loittonivat. Oskari juoksi alukseen. Ja he molemmat työntyivät viimeisinä saarelta, jossa viipyivät ja vuottivat tietoja Kiiskilästä. Mutta niitäpä ei kuulunut. Kello oli jo tunnin yli määräajasta eikä vieläkään Kustaan merkkiä näkynyt.

Rantahaavikko seisoi juhlapuvussa tiheänä ja läpinäkymättömänä. Ukon mökki upposi suven syliin. Liiterikuusen murheellinen tauonta tiesi yksin kaiken tuttavuuden tässä suojateiltaan loppuvan. Tiesi autio tanhut, että totiset tavat täällä takaisin toistuvat. Ja hämärä, salaperäinen onkalo kätkeytyi tyystin tulevaisuudelta. Sorahaudassa, kalliohalkeaman kätkössä kuivuvat Robertin luut. Siellä on ihmeellinen salaperäisyys säilymässä...

Kuulumattomat aironvedot loittonivat.

45.

PYLVÄISTÖN PIHALLA.

Punervankeltaiset säteet paistoivat vaakasuorasti maanpintaa pitkin multakunnaan ja metsäpihan yli. Kastehelmet kihoilivat jo katveissa juhannuskukkien latvoilla. Pisteaidan yli puutarhaan satoi sumua. Aidanseipäissä siellä ja täällä häilyivät kinolangat. Karjapihassa putosivat tyhjän sinkkisangon pohjaan ensilypsyn pisarat. Kellolehmä katseli kylläisenä pihaveräjän yli ja alotti ensimäisen märepalansa. Se oli teräväsarvisin ja muista voiton saanut Mansikki. Nuoremmat punaiset saivat pelätä mokoman kaiharin puskuja. Monetkin vanhat rutaleet, jotka aikansa karjassa olivat jehuna kunniassa keikkuneet saivat nyt aina olla kylkimyreessä ja pelonkaaressa pakosilla.

— — —

Naapurin riihikalliolla päkätti pukki.

Pujoparta olikin ainoa vuohensukuinen elukka koko kuuluvilla. Mutta paimenpoika kertoi sen köröttelevän lammaslaumassa. Isäntävainaja oli tämän koiruuksissaan jättänyt eloon. Vuohet olivat laissa "kavaluutensa" takia kielletyt laitumilla kuljeksimasta. Sentähden olikin tämä pukki kymmenen vuotta kaiket talvet kytkimessä heinän kolmuja kuninut. Piioilta pyysi aina parhaat palat. Kymmenen lyhyttä kesää sen kyntynen kapsui kaatran perässä. Sarvenkoikaleet olivat sille kasvaneet keisarimaisiksi. Eikä sitä aitaa ollut jonka yli pukki ei päässyt jos se mennäkseen oli. Se ahtoi sisäänsä olervat ja tähkät, mutta kun siinä oli vain yksi suu, ei se suuria vahinkoja saanut aikaan. Toisinaan sekin toki harmitti. Ja lampaankeritsijäeukot puhelivat aina sen villan liiallisesta karkeudesta. Ne sanoivat: "Pitäisi hävittää koko pakana!" Mutta sille uhalle se asia aina kuitenkin jäi.

Emäntärouva asteli suola-aitan poikkiportaita ylös, aukaisi ovet ja painui aittaan. Pukki kuuli puusaranan narinan ja laukkoi sinne suoraapäätä perässä. Sitäpikaa

ryöstäysi se räälissäkille. Ja kun pukki vihdoin pakeni korkean kynnyksen yli ulos, oli sillä silmät ja sarvet jauhoissa. Emäntärouva roinusi ovella äyskäri kädessä:

— Tuonanen hylky!... Ei tuotakaan konia tullut tuosta elintarvelautakunnan lihatiinuun suolattua...

Sanat kuuli Juurakkoniemi, joka pahimmoiksi ajoi siitä Runttella maantietä pitkin ja puuttui ohikulkiessaan riemuun:

— Ka!... Pukki pakana poskee jauhot! Vuoraa rieskalla takapieluksensa!... Myykää minulle tuo pökö! Minä voin siitä hyvästä miehille neuloskella neljät housuparit talon kankaasta. Annan vaikka vielä nahkankin takaisin.

Hämillään myhäili aitan portaille tullut emäntä:

— Eipä tässä tiedä... Ei taida tarvita housuja kun ei ole housun pitäjiäkään. Ei ole miehiä talossa omasta takaa. Ilman muuta käänsi raatari hevosen pään aitan edustalle, laskeusi vilposilta alas ja tuli tervehtimään:

— Luojan rauhaa teille!... Ainako se tämä emäntä peräsimessä jaksaa?

— Täytyyhän sitä...

— Valkosiksi ovat hiuksenne huuhtoneet...

— Vähemmästäkin murheesta...

— Ikävästä!... Tietäähän sen, hyvänenaika, kun molemmat pojat sotaan häviävät.

Pukkia taputellen hän lisäsi:

— Monta, monta on mahdottomuutta tämän kevään kuluessa tapahtunut. Olettekos kuullut siitä Hulipas Konstan mökistä mitään?

— Enhän minä mitä...

— Se Toivo ja Eemeli poika olivat vävyn kera kuikkailleet kotosalla näihin asti. Navetan vinnillä asuivat, nahkaansa naittamatta säilyttivät. Mutta akka, jolla oli yksi pojista jääkäri antoi ilmi...

— Äiti antoi ilmi?...

— Äiti itse... Tunnen minä tämän akan. Sitähän se on kuoreveteläisten ruskeasilmäistä sukujuurta. Enkä ollenkaan ihmettele. Sinne Seinäjoelle pojat vietiin. Toi-

set kuuluvat olevan Lylynkankaassa... Nuorimmasta, siitä jääkäristä saa akka eläkkeen. Se taisteli ja kaatui Rautussa. Ruumis kuulutaan juhlasaatossa tuodun kotikirkolle. Haudalle panevat pystyyn huikean tornin. Tornin nokkaan nostetaan marmorinen miehen rutales ilkosten aatamina. Eikä kävyn peitoksi kuuluta katettaman karvaakaan. Se on sivistys Suomessa kuulemma nyt mennyt siihen juottiin, että eevojen suku siitä saa riitingit laatia ja vapauden patsaiden rakennus alkaa heti sodan loputtua. Ja mitäs minun piti vielä kertoa kengännauhoista. Sehän oli toinen juttu josta Vileniuksen emäntäkin hulluksi tuli.

— Ja mikäs kengännauhajuttu se on?

— Se Lehtisen Manu, se joka oli elänyt kaikista kauimmin niistä Nälkäkankaalle ammutuista kuudestakymmenestä. Saarisen sanoivat käyneen ampumispäivän huomenissa katsomassa paikkaa, ja Manu oli siellä istumassa...

— Istumassa?...

— Istumassa, vaikka oli jo eilen ammuttu. Kenkiänsä oli nauhoittanut.

— Hyvä isä siunatkoon!

— Katsojan sanotaan sanoneen, että oli pakko finistellä (viimeistellä). Oli sanonut, ettei siitä ihmistä kumminkaan enää olisi tullut.

Tämä julma kertomus puistatti emäntää. Hän kiersi aitanoven lukkoon mielenliikutusta peittääkseen. Mutta raatari oli puhetuulella. Hän antoi uutisen tulla toisensa perään yhteen lykkyyn:

— Emäntä ei tiedä kai sitä kevättalvellista kuoppausta kirkolla. Talvella kun ampuivat Korkeakoskella seitsemänkymmentä punikkia, niin pohatan pojat otettiin kuolleita ajamaan kirkolle "saapaspalkalla." Ja kun kaikkien jaloista ei kenkä hevin lähtenyt, sulatettiin niitä roviolla. Eihän niistä kuulunut pitotavaraa tulevan, koska loisteessa saattoi nahka palaa, housuja jos vielä... Eikä se mikään ihme, sillä eihän jalkinetta olla vuosiin kunnollista saatu. Niitä piti koettaa keinoja. Kopsamon järven

takana tekivät isontalon pojat urakalla sitä työtä. Joukkohautaa sulloivat hevosten kanssa. Jäätyneen maan kaivaus maksoi munaa. Ja kansa kertoo, että siitä pitäen se Turhalainen on sairastellut. Kyykäärmeen suomuksia sanotaan pinnan kesivän ja kasvavan.

Perunakuopan Anni saapui siihen pussineen ja oikasi raatarin puhetta:

— Eipäs se niin ollut!... Oikeita kalansuomuja sen selkä kasvaa. Ja puukon kanssa perkovat niitä pois...

Raatari otti suunvuoron ja sanoi:

— Sehän on nyt se sama onko se kyykäärmeen nahkaa, vaiko kalan suomusta, kunhan vain jotakin... Hitto häntä funtieratkoon...

— Piru sitä juuri kasvattaakin. Ihmeitä ne tappajat kuulemma saavat silmissään nähdä. Kertovat kaikkien emälahtarien nyt myyvän hynttyynsä ja pakenevan pois koko paikkakunnalta. Murhapaikkain ohi kulku kuuluu olevan kamala asia. Hulippaan kylänkin ainoa isäntä kun ajoi sorakuoppien sivu yöllä, niin Lahden Hermanssonni, se Antti, hyppäsi suitsipieleen kiinni, pidätti hevosen ja oli alkanut puhella kirvestyöpalkoistaan, joita oli tullut tehneeksi...

— Vai se Antti, joka keväällä ammuttiin?

— Sama Antti!... Ja kun isäntä oli kauhistunut ja riipaissut hevosta ohjaksista, oli elukka vain hypännyt pystyyn. Päättömiä punikkeja oli pilvenään kiekkunut ympärillä. Kukin heistä oli erikseen halunnut isäntää haastatella. Hallanurminen, pisin mies muista, oli sanonut, että lasketaan menemään sillä on sillä yksi hyväkin työ elämässään ollut. Hartun Einarikin siellä oli mustan tuonelan joukon johtajana ollut lapinlakki päässä. Tämä oli selvimmin sanonut, että on siellä minulla viisi potraa poikaa ylenemässä, palaavat ne kerran Juupajoelle...

Puhetta kuuntelivat toiset pöyristyksellä, mutta raatari jatkoi:

— Olisin minä tiennyt toisenkin konstin kuolleita vastaan, jos ei olisi sattunut vainajien joukossa olemaan Halla-Nurmista. Isävainajan kera ajoimme kerran yöllä

Tammelan kivikirkon ja hautuumaan ohi Mustialasta Forssaan. Siinä seisoi hevonen pääportin kohdalla kuin tukki. Se seisoi justiinsa sille paikalle, josta ruumiita oli yli tien enimmän sinne suoraa kappelista kannettu. Ja vaikka isä räippäsi ohjan perillä ja yritti Virmaa liikkeelle, ei se pekanuus könnähtänytkään, vapisi vain joka jäseneltänsä. Ja tietäkää, että silloin oli synkin ja syvin sysimusta syysyö. Kirkonviiri ja tapulinkukko kirahteli korkeuksissa, mutta taivaasta ei näkynyt häivääkään. Se oli sama katsoi sitten ylös tahi alas, piti silmiänsä auki tahi kiinni, kaikki oli yhden tekevää. Jopa minä poloinen silloin ajattelin: Tässä sitä nyt ollaan pyöreen asian edessä... Mutta silloin kuuli isä vikisevän äänen kiviaidan takaa: "Kummi! Kummi!... Kääntäkää vasemmalle, avatkaa hevoselta rinnustin ja katsokaa valjaiden ja kaulan välistä!" Toista käskyä ei siinä tarvittu. Ja kun nämä temput olivat tehdyt, vyörähti hevosen etujalkain edestä maantienojaan kaksi mustaa kertasäkkiä. Ja siitä paikasta kirmasi Virma piilinä kahdeksan virstaa kauppalaan saakka. Matkalla kertoi isäni minulle kuinka hän kerta neulomusretkillänsä kastoi hätäkasteeseen kuolevan lapsen. Se oli tapahtunut saman pitäjän Kaukilan kylässä.

Puhetta jatkoi Perunakuopan Anni:

— Aatelkaas Einari Peltosta, joka siellä kuolleiden joukossa johtoa oli pitänyt. Hänellä oli viisi pientä ja vakainen vaimo... Armahtamista oli pienoisten puolesta miehelle pyytäneet. Kittilästä olivat vasta saapuneet. Eivät Hämeessä kenellekään pahaa tehneet. Mutta tätäpä puhetta eivät valkeat kuulleet. Löivät miehen Jokelan jyväkuormaan, jota juuri ryöstivät ja sanoivat: "Tarvitaan sitä pojat jumalavita lihaa kun on leipääkin! Ajetaan vain koko morstokka Lylyyn!" Retrika vaimo tyrehtyi kyyneliin. Ei jaksanut seurata miestään telotuspaikalle. Mutta Einarin pojat juoksivat kauan kuormien perässä ja pyysivät: Laskekaa sedät isä kotiin!... Laskekaa isä... Eivät laskeneet. Keväällä sitten kun normarkkulainen isäntämies palasi sodasta jalkapatikassa, niin kertoi

että kotipitäjänsä miehet ne olivat. Ja että eräs isännistä sairastui, tuli heikoksi ja tunnusti vaimolleen kuinka alinomaa hänen korvansa kuulevat poikain huudot: Laskekaa isä kotiin! Mies oli toipunut tunnustuksensa jälkeen ja toivoi helpotusta, mutta pian palautui epäluulo ja tuska. Eräänä aamuna ei vaimo ollutkaan löytänyt miestään yövuoteelta. Pöydällä oli kirjoitus: "Minua ei mikään auta. Isä on laskettava kotiin." Ja olkiladon orressa isäntä sitten aamulla kiikkui.

Raatari jatkoi juttua:

— Entäs Albert Korpi!... Miehen polttivat vankileirillä. Tunnustuttivat asiata, josta oli kokonaan tiedoton. Tutkivat kahden juupalaisen isännän murhajuttua, joista toisen sanotaan syyttömästi punaisen terrorin uhriksi joutuneen. Eipä ole salaisen asian näkijää Pirttisaaren talossa. Punaiset olivat viljaa omin aloitteinsa tulleet ottamaan. Kamarissa istuivat isäntämiehet. Heitä vartioitsi Mäkelän renki, joka siellä sisällä tuntemattomalla tavalla tuli murhatuksi. Isännät selittivät tapahtuman vahingonlaukaukseksi, että panos olisi lauennut vartiosotilaan haulikosta varomattomasti omaan rintaan. Kuohuksissa oleva punakaarti käsitti tapahtuman kamarissa taisteluksi, jossa ase oli lauennut. Tapahtuman johdosta ei tutkintoja, esikuntia tai johtajia kuultu; aika, taistelun laki teki tehtävänsä...

— Mutta seuraukset siitä olivat pahat. Satakertainen valkoinen kosto. "Sata päätä yhdestä päästä." Se oli lahtareiden kosto päästessään vieraan vallan avulla tilanteen herroiksi.

Emäntä meni avain kourassa aitan portailta pirttikartanolle, mutta Anni ja raatari jatkoivat puhelua monista sodan kauhuista. Jämsäläisistä pakistiin pitkä puhe. Ison-Lukkarin, Rummin-Jussin, Sippolan ja Saaren-Jallun urotyöt tiettiin. Kirkon kellotapulin kivijalka oli hikinen kuoleman kuilu. Rahikaisen Arttu ja aatteensa kannattajat kaikki kuulemma siellä teurastettiin. Anni oli kiertänyt pitäjiä, tiesi tunnonvaivoista, jotka raakimuksia nyt raastoivat. Sitten kääntyi puhe Pylväistön asioihin:

— Poissa ovat tämänkin talon pojat. Kuu ei heitä kuule, ei päivä näe. Sille tielleen Waasaan se Kassu herrakin hävisi... Stiina tuossa kakara kainalossa... Vesittelee herralle koska piika on patjaa parempi ollut!... Jo minä sitä syksyllä kuulin kun päällikkö Saksasta saapui. Karjakeittiössä kahdenkesken huomautin lätkälle, ettei passaa pistellä paljasta rokkaa kauhanvarrella. Mutta mitä vielä, rokalle ei tyytynyt, makialle mieli teki.

— — —

Pukki oli kiivennyt raatarin kuormalle.

Rauhallisesti kuni auki nahkaisen selkärepun soljet. Työnsi partaisen turpansa sisälle reppuun, tutki jokaisen puodista ostetun käärön. Etsi kahvivientelin, nisujauhokilon, rusinapussin, ropeeraritupakan. Viimeksi puljutteli sokeripalapaketin. Kyljet repi kaikista paketeista auki. Etuhampailla tempoi. Pohjimmaisena nielasi kymmenen pennin "rässijästin." Sitten se alkoi lipoa jokaista ostosta erikseen. Yhdelle suupalalle se haukkasi rusinoita, jauhoa, sokeria ja tupakkaa... Mestari ja Anni seisoivat selin Runtten kuormaan päin ja keskustelivat erittäin innokkaasti Jämsän herranhuoneen verikellarista ja kauheuksista. Vuorottelivat ajatuksia, uskoivat toinen toisellensa montakin salaisinta ajatusta. Anni puhui pitkät virret jäsenkirjoista, rautanauloista, avantoon hyppäyttämisistä, pieksäjäisistä, puhui ruumiskasoista N:n vainion takana. Puhui puoliksi tapetuista raajarikoista. Näkyjä sanoi ilmestyneen öisin kaikista verisimpien saunain ja riihien vaiheille. Ja että viime yön uni oli ollut kaikista kauhein. Näet itse piru oli tullut majaan missä Anni makasi ja naulasi ikkunanpieleen kaikki ne neljä takonaulaa, jotka olivat olleet Kristuksen ristiin iskettynä Golgatalla. Oli sitten sanonut: "Kahdenkymmenen vuoden kuluessa hirtetään tähän kaikki Europan imperialistit!"... Tätä raatari kuunteli aikansa, mutta otti sitten huutamalla suunvuoron, jota väkisinkään ei varttomalla suupaltti nainen olisi antanut:

— Olemme tähän maailmaan syntyneet "nenän leikkauksen aikaan." Minä ammattimiehenä en pidä suden,

en vuohen puolta. Minun on tehtävä takki työmiehen ja herran selkään ja siitä elettävä. Mutta sen vain sanon, että hyvin ovat piilununeet... Murhatun veri vinkuu nurkissa käänsi katseen mihin käänsi. Se on samallaista kitinää ja kätinää, porua ja parkua kuin siantappajaisissa Taipaleen tallissa. Minä kammoksun asetta...

— Mutta sanotaanhan mestarin syksyn suussa...

— Paakkulahan se siihen vimmaan vikitteli... Ja enemmän minä neulalla olen työtä tehnyt kuin pistimellä... Tappanut totisesti en ole torakkaa suurempaa, vaikka piru tästä paikasta nielisi... Anni tirhensi vastaan:

— Mitämaks' se tussaroiminen teiltä, jos ei isänmaan puolustamista. Ja armeijassa...

— Pussihousuja pistelemässä... Tietä näyttelin... Vahtina olin.

— Tietä punaisten luo osviittasitte. Vihjailitte kauheat lahtarit köyhään tölliin... Saapuivatko Kiiskilään kutsumatta? Sanokaapas kuka ne Kiiskilään opasti...

Raatari huomasi pukin Runtten rattailla ja pahanteossa:

— Johan nyt vietävä riivaa! Hyväkäs! Annappas olla kun minä tempasen! Ihan helvetin koni! Ihan on liponut makoonsa koko repun, riivattu! Tuonasen hylky! Ja mihin mahaan tuo kaikki on mahtunut?! Voi sun hyvä hylky! Vartoopas sinä halvattu! Herja sun pakanan perii! Ja voin ja rässijästin ja kalamaksarasvankin imenyt, jonka piti tuleman sille suutari Salmisen vääräsääriselle Alabrektille! On lupsuttanut korkin pois pullosta, liponut vatsavoiteen... Äläpäs huoli, paholainen!... Raamatussa sanotaankin: "Saatana asustaa mielellään sarvia kantavassa, jopa kangistaa ihmisten ja elukoiden hännät." Vuohissa se piru aina on mielellään asunut. Jos puolenpäivän aikana katsot määkin silmää, on se silloin soikio kuin leppään veistetty poikalorvin puumerkki. Ja kevätpälveellä karjanlaskun aikaan, kun kuuset punervina kukkivat, kerttuset laulavat, käy luomakunnassa eri kutina.

Nelijalkaisesta kaksijalkaiseen kanaan saakka viillättää sua piru...

Pauhatessaan ja säkkiä kuniessaan etsiskeli raatari kättä pitempää tuolta ja täältä, jolla olisi antanut elukkaa saparoon. Sai siitä käteensä raatarin linjapuun, ja ei muuta kuin sen kuin kintut kantoivat pukin jälkeen. Viisas elukka ymmärsi hyvin syömisen ylimääräiset seuraukset. Sentähden sen kyntyset rapisivat jo aittakalliolla. Anni hyrskähti vahingoniloisesti, mutta kumminkaan nauramatta.

Hetkisen ajan kuluttua saapuivat kumpainenkin, pukki ja mestari läähättäen suoraa päätä portaiden edustalle. Hengästyneenä ilmaisi raatari tavaralaskut ja kuittaukset pukin pahoista töistä...

Mitä emäntä lienee sanonut kuistilta, sitä ei Annille asti kuulunut. Hetken päästä köytteli raatari kumminkin pukkia Runtten rattaille ja vihelteli. Hän sijoitteli ryykiraudan, linjapuun ja suuret maasepän tekemät sakarakanta sakset takaisin nahkaiseen laukkuun, laittoi repun vilposlaudan nokkaan killumaan. Anni avusteli papujen kentältä keräämistä, jolloin toinen hymähti hyvillään:

— Sinä saat pitää ne loput pöönät jotka maasta huomaat.

Eukkokin silloin ilostui:

— Yksinkö se raatari yhä leskenä?

— Yksillänihän minä.

— Löytyyhän niitä mielitiettyjä teille.

— Löytyyhän niitä, jos niilleen asiat ornieraillaan. Emäntiä niitä minulle tunkee yhtenään. Yötisaikoina kun kuulevat kotiin saapuneeksi... Sekin Kiiskilän Henna, uumalta heikko, on keväästä asti ihtiään kaupannut...

— Vai on!... Kas kas kun Konstavainaan eläessä keimaili. Muita miehiäkö muutteesta mieli... Ja mestari sitä onkin kiintynyt niihin Amerikan leskiin.

— Kyllä... kyllä se oli hoikka varrelta ja käsivarsi kiertyi siltä somasti kupeelle, jos on kiertyäkseen senkin akan ympärille. Mutta ujous tahtoo pakkautua...

— Vai kietaantuu... Vai ujous...

— Kapinan aikaan keväällä kun kuulin Konstan kaatuneen, kiertelin töllin tienovilla... Ja mikä tiesi vaikka kaupat olisivat syntyneetkin, mutta mistä lienee yrmistynyt. Ja kerta kosasinkin, vaikka se oli tuhkapisto.

— Ei olisi pitänyt niin kuoleman kuumilta...

— Vanha Anttikin oli käärmeen näköinen... Ja leski on niuha kapine. Ajattelin, että maltetaan, maltetaan. Aika parantaa asiat ja arvet. Mutta jos se Anni on peräkulmalle menossa, niin tässä sitä sopisi istua Runtten rattailla. Pitäisit tuon pukin pakanan päätä, se kun rimpuilee hyväkäs. Kipin kapin nousi Anni rattaille. Pyörät ratisivat soraisella maantiellä.

Pukin mäkätys kuului karjuahteelle.

— — —

46.

TUVASSA TUMMAISESSA.

Kiikkui kätkyt.

Emäntärouva liekutti yksin lasta. Piian poikaa sousi haltija. Kukaan ei keltään kysynyt tai mitään virkannut vauvasta vanhuksen kuullen. Siitä asiasta oltiin vaiti. Ei keskusteltu pikkuasioista. Suuret ne nyt sijansa saivat.

— — —

Historian lehti toisensa jälkeen täyttyi. Sanat ja aatelmat piirtyivät voimakkaina. Elämä uurtui ihmismieliinkin. Merkit uppoutuivat ikipäiviksi ja puurtautuivat poislähtemättömiksi miespolviin. Kansan sieluun iskeytyivät arvet.

Väikkyi vapauden aamun kohtalo ja koitto... Väikkyi Suomen kansan vastaisuuden ranteella kultainen kajo... Uuden ajan lento ja siipien suhina jo kuului. Kirkkaan aamupilven reunamalla helotti veripunainen vapaus. Idästä se aate läksi uljaana, läksi päivänpaiste ja pälve. Mutta vastaan huokui lännessä valkoinen kuoleman valta. Teräksinen imperialismin halla leikkasi nuoret vallankumouksen puhtaat ruususet. Pöyrryttävän korkea oli kansan vapau-

den suunta. Hengen tunteen ja sielun viinivirrat pulppusivat ihmisrinnoissa ja sydämissä. Uusien, tuntemattomien lähteiden kristallipurot uhosivat puhkeilla ihmiskunnan alttarille... Mutta kuinkas kävi?... "Lännen kulttuuri" laahasi kaiken lokaan, survoi rauta-anturan alle. Kykäinen kavio ja korko kävi kaiken yli. Vuossatain yöstä viskautuivat vastaan kirkon kamalat varjot. Mustat papit kävivät sanan voimalla veritöihin... Yksityisomistus ei muodostunut mahoksi. Ehtymättömänä se ilmaisi myrkyllisen manauksensa...

Kiihkeät joukot, tuliterät oli vanha nainen nähnyt. Uhrautuvaisuuden, urhokkuuden mittaamatoin määrä selventyi ilmeiseksi. Sanomaton sankaruus puhkesi kukkaansa. Vakaa työmies, vakaa talonpoika käsitti tuskin selvästi... Vaan ainoa tieto oli: "taisteluun viimeisimpään", kuten huuto kuului. Toiset taivalsivat iloiten tietä, jolta eivät palanneet. Toiset ottivat asian tuokiotyön tavalla. Toiset kulkivat tietoisina taukoomuksen maille.

— — —

Kätkyt kiikkui, tupa tummui.

Mietelmiä jatkoi eellehen harmaahapsi. Tähän taisteluun olivat eentyneet äitien pojat... Olivatpa kysymyksessä aikamiehet ja partasuut, niin kaikkien niitten silmäin suloloisto oli sama. Sama niillä sydämen hellyys kuin äidin sylissä lepäävällä lapsella.

Apeus tuli tupaseen. Yksinäisyys palautti aina mielenrauhan. Aatelmat saivat aloilleen. Hetken sointu ja sopusuhde pääsi tiloilleen... Silloin kohoutui aina kaukaisten toivojen takaa tumman hämyn hälve: Mitä jos punaiset saapuvat!... Mitä jos vuosien viertyessä aate virii uudelleen ja saapi jalansijaa? Mitä jos miesten mielet muuttuvat?... Elämä ja kevät koittaa uudelleen!... Toivojen taivas kirkastuu silloin. Synkeät pilvilinnat lientyvät... Ah, jospa uskaltaisi ajatella!

Tuudinta hiljeni tuvassa. Ehtoon ulontuvat äänet hiljenivät ja himmenivät. Yksinäinen emo sai olla rauhan rattona. Arvidin luoksi kaukaisille maille kiiri aatos.

Uneksunta samoili uudesta ajasta ja voimasta. Se teki retkiä, kuulumattomia kyselyjä ja haastoi. Uudet ihmiset ja uusi into ilmestyi silmäin eteen... Jopa vanhuskin sai hiljallensa ryhdin jakkaralla istuen osansa. Rinta nousi ja vartalo suortui. Mielen reippaus tarttui kaihonnan areenalle...

— Poika tikahti tuutuessa, ilmaisi isänsä emolle olemassaolonsa. Sykähti vanha sydän. Ilosta riemastui rakkaus. Hän muisteli nuoruutensa tyttölaulua. Sen lauleskeli hyräellen, sitten toisen ja kolmannenkin laulun. Tätä tarkkasi poika äänettömänä. Jopa silloin vanhus sepitti sävelmään uudet sanat. Sommitteli sinne ja tänne kunnes sai ne kokoon ja lauloi lenteästi:

Sulosaarelle sampoa soudan,
punaseppoa takojaa.
Aatteille urosta noudan
uutta päivälle nousevaa.

Tuuditan turvoa emolle,
elomatkalle varmempaa.
Tuutu immelle uinuvalle
kaunokutria kiikuttaa.

Soudanpa Suomelle suloa,
punapoikaani Pohjolaan.
Idän ääreltä laulun kuulen,
loimot ahjolle hulmahtaa.

Tuudinpa tauonnan tulta,
mi' sannassa uinahtaa.
Sorahaudassa suku on sulta,
häpy Härmään himmentää.

Veripellon kyisen kynti
"veli" valkea miekallaan.
Punaorpoin kyyneleet kylvi
kirolaihoksi kasvamaan.

Soudan sukua suurta,
punapoikaa Pohjolaan.
Soudanpa sankarin suuren,
valkovaltikan voittajaa.

— — —

Laulu sammui, nukkui lapsi... Kehdon käynti hiljeni hitaasti.

Hämäryys hiiviskeli ikkunoilla, tiuheni penkeillä ja pieluksilla... Pylväistön pirtin patriarkallinen asu ei vuosisadoissa liikahtanut. Savuttuneet orret, parrut ja laipiolaudat kuuntelivat, katsoivat, hämmästelivät haltijan laadunomaista laulantaa... Asuihan tyhjyys ja ikävä talossa ja viipyi siinä kutsumattomana vieraana. Toiveet olivat täältä kaikki kadonneet.

Palaneen ihmissydämen sopukassa selkeni himmeä hiven kummallista tulevaisuutta. Keskellä raisun rauhan, ikävöidyn iltatunnelman virisi vieno viihdyke. Vaiennan viimeinen tyyneys ja pakopaikka oli puhjennut.

Vanha katse kohosi hitaasti ikkunalle, tähyili ulos ja edentyi ilmanpieluksille. Mutta siellä pysyi mustanpuhuva pilvi. Hämärästä autereesta kuontui pimeä Piilainvuori ja kallioiden kunnas. Ruso lankesi ja raukesi länteen. Metsämaisema tummeni kuin tuonelan taus ja taulu, tummeni laakso, tummeni järvi.

— — —

Mennyt päivä pyyhki näytelmän poistuneeksi.

— — —

Kuului kummallinen, kaukainen kumina hiljaisena ja tuskin huomattavana... Aatelmien erämaassa kumahteli vaimeasti mahtavien kellojen kumu. Iäisyyden tuomion taonta se siellä kajahteli. Tulevaisuuden tuntemattomille äärille ulontui aavikko. Sieltä siinti sarastus mannermien ja merien takaa...

Emäntärouvasta tuntui ovi äänettömästi avautuvan. Yli kynnyksen astui mieron matkalainen... Mies outo

vaaniskeli ympärystä, varoi, otti askeleen emännän luokse. Sanoi tervehdyksen suljetuin suin. Sitten kaivoi poveltansa kirjeen ja ojensi sen äidille. Sen jälkeen häipyi mies hämyyn hyvästiä heittämättä...

Kirje alkoi:

"SSSR, syyskuulla, 1918.

"Äiti, äiti! Olemme pelastetut! Suuri Venäjä syleilee meitä...

— — —

Kirje loppui:

Rakas äiti — Kajaavat tuomiokellot...

